

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

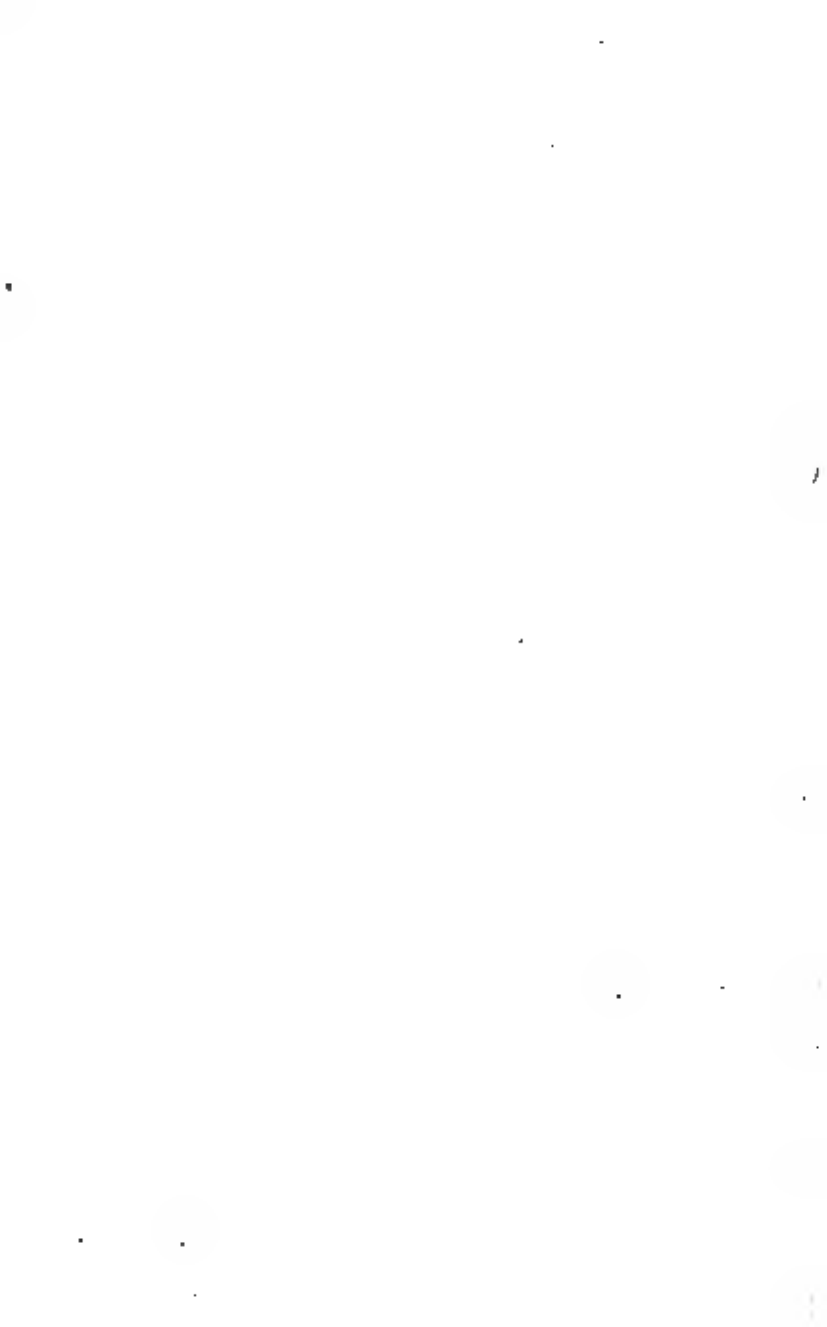
CLASS Acc. No. 6102

CALL No. Sa2Bb Kar

D.G.A. 79.

1- AUG 1956

अभिसारिका

(Radha towards Krishna -P. 113)

(By Courtesy)

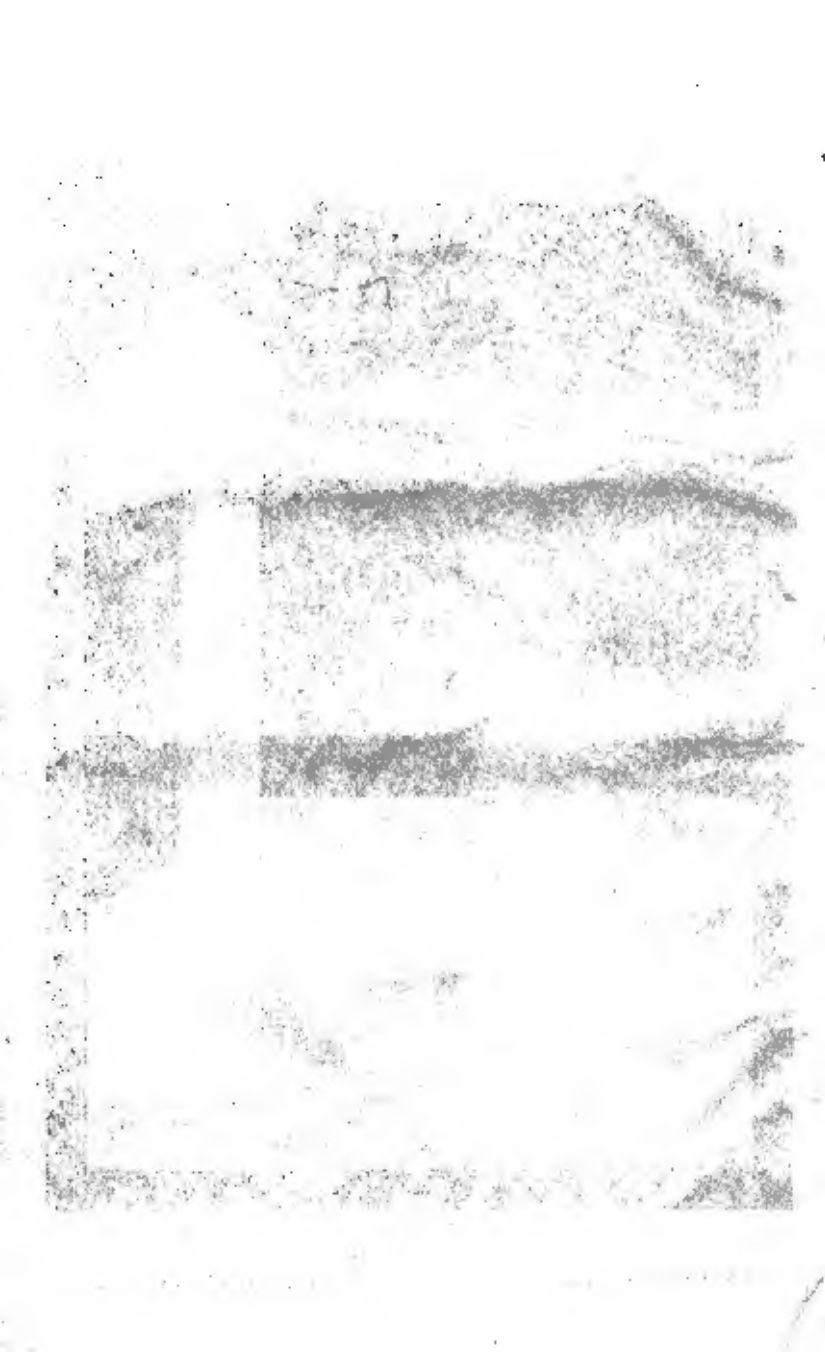
Kangra School of Painting—From the Art Gallery of Shrimant Rajasheb of Aundh.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

1891

1891

1891

THE
PURANIC ANTHOLOGY
(पुराण-काव्य-स्तोत्र-सुधा)

EDITED BY

A. P. KARMARKAR, M. A., LL. B., Ph. D.

*Director, Puranic Research Institute,
Thalakwadi, Belgaum.*

6102

WITH A FOREWORD

By

Hon'ble Shri. B. N. DATAR, M. A., LL. B.

*Union Deputy Minister for Home Affairs,
New Delhi.*

Sa 2 Bh
Kar

Ref Sa 8 P
Kar

MIRA PUBLISHING HOUSE,
THALAKWADI, BELGAUM.

1955.

First Published: 1935.

Rupees Five Only.

Copyright Reserved.

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.**

Acc. No. 6102

Date. 21-5-57

Call No. 592 Bh / Kan

Ref 592 P / Kan

BY THE SAME AUTHOR

1. Mystic Teachings of the Haridāsas
of Karnāṭaka, 1939. 2/-.
2. Cultural History of Karnāṭaka, 1947. 6/-.
3. Purāṇic Words of Wisdom, 1947. 2/-.
4. Kannada Saṁskṛiti (In Kannada).
Out of Print.
5. Religions of India, Vol. I, 1950. 16/-.
6. Constitutional History of India, 1954. 5/-.

Printed by Shri N. K. Deshpande, at the Arun Printing Press, Belgaum,
and Published by Shri. J. A. Karmarkar, Managing Proprietor,
Mira Publishing House, 404, Thalakwadi, Belgaum.

collected 13/11/15

T4

His Excellency Shri. **R. R. DIWAKAR,**
Governor of Bihar.

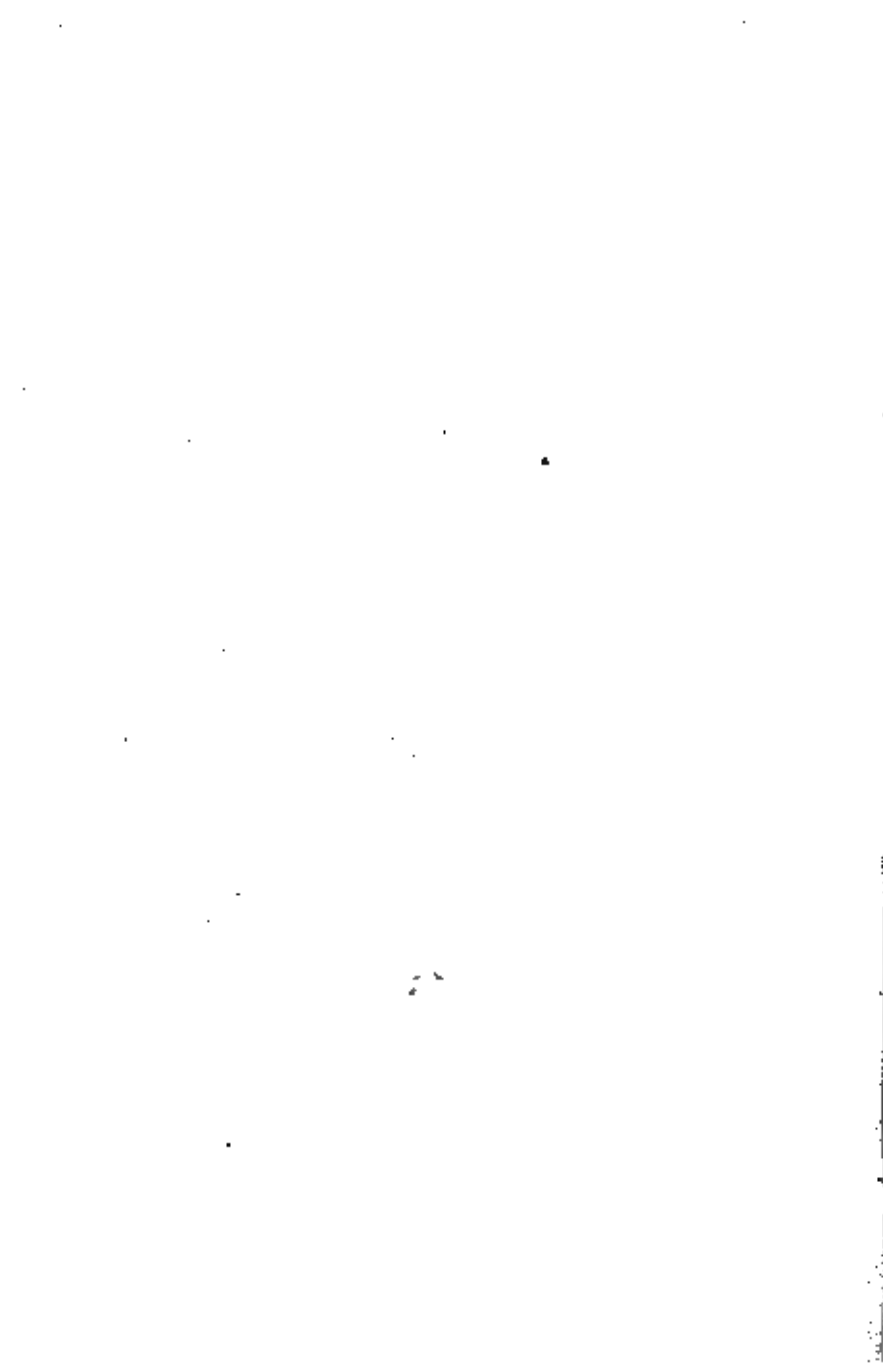
The Living Mystic of Karnataka.

—Who has imbibed within himself all that is enshrined
in the following Purāṇic Stanza:

"The Universe is sustained by the Four Pillars of Virtue (comprised of those) who are kind, unaffected by pride, obliging, and have conquered their senses (Indriyas)".
(P. 81, 861)

(On the occasion of his Sixtieth Birthday Celebrations
30th September, 1964.)

Ms. D. 1. 5. 11

FOREWORD

Shri. A. P. Karmarkar should be warmly congratulated upon his unravelling the rich treasures of Puranic Poetry, and placing them before the world of scholars.

I am sure that they shall be found to be sufficiently varied, instructive, illuminating, and of absorbing interest.

B. N. Datar,

*Deputy Minister for Home Affairs,
New Delhi.*

PREFACE

The Purāṇas have been a source of inspiration and illumination to the Hindus since almost the proto-Indian period. A Purāṇa means an 'ancient' lore—let it be in the field of legend, mythology or folklore. A very vast number of such Purāṇas must have been current amongst the people of ancient India. It was Vyāsa and the generations of his great disciples, that collected together all these floating traditions, gave them a colour and form, and built up the magnificent edifice of the twice-eighteen Purāṇas and Upa-Purāṇas.

The Purāṇas are replete with philosophic, mystic and material lore of the Hindus. Unlike the Iliad of Homer, the Purāṇic Ganges has been growing evermore on account of its confluence with various other smaller rivers, streams and brooklets of thought.

The Purāṇas are not a dry piece of poetry, but the emotional side of man has richly prevailed in them throughout. The forest, the autumn and spring, the battle-field, the beauty of nature and man, along with his æsthetic and philosophical outlook and mystic experiences—all these have made a direct appeal to the Purāṇic poets like Vaiśampāyana, Mārkaṇḍeya, Agastya and others. Here and there are found interspersed in the Purāṇic net-work the general words of wisdom. In fact the Purāṇic poetry is unique in its elegance, grace and eloquent style. With their usual deeper insight of a poet and the vision of a mystic, the Purāṇikas have kept before us marvellous specimens of their varied composition. They have been a source of inspiration to the five Great Ācāryas like Śaṅkara, Madhva, Rāmānuja, Nimbārka and Vallabha; to individual mystics and Schools of Mysticism like the Vārakaris of

Mahārāṣṭra, the Haridāsas of Karmāṭaka and others; and to the eminent classical poets like Bhāsa, Kālidāsa, Bhavabhūti and others. The Purāṇas fully represent the culture, imagery and intuition of the Indian mind.

The Purāṇic authors have always believed in the multiplicity or plurality of Gods, and preached the manifestation of the Divine in all the aspects of the Universe. Eventually, they show a clearly polytheistic trend in this respect—the unique outcome of which is their Stotra literature.

The Purāṇas convey the ideals of the Hindu mind. While condemning a miser, they also condemn the sentiment of vanity possessed by the rich. While condemning the world of womenfolk for their crooked nature and cunning, they have also laid bare before us their true value as Goddesses on earth and builders of society. While recommending the study of Vedānta and the practice of Yogic exercises, they have also idealised the more simple and nobler ideals of a householder's life. Above all they are meant for both the rich and the poor, and the innocent and the wiser folk of the nation. We find in them an address made to humanity from a common platform. In fact their main ideal is to create a heaven on earth rather than a heaven after death.

During the last seventeen years of my study in the field of Purāṇic research, I also tried to cull out all that is best, fine and elegant in the Purāṇas, I mean the Purāṇic Verse and Psalms. I have divided the whole sphere of Purāṇic anthology into four categories: Subhāṣitas, Pure Poetry, Stotras (Psalms), and Devotional Literature. The Purāṇic authors have so wonderfully made a direct appeal to the human mind of all ages and climes, that the readers irrespective of their caste, creed, sex or community shall find them all of absorbing interest.

We are extremely grateful to His Excellency Shri. R. R. Diwakar, Governor of Bihar, for having kindly given us permission to dedicate this humble work to him on the occasion of his Sixtieth Birthday Celebrations. We are equally grateful to Hon'ble Shri. B. N. Datar, Deputy Minister for Home Affairs, New Delhi, for having kindly contributed a Foreword for this work. Both these *Savants* possess a rare combination of eminent sacrifice, statesmanship and scholarship.

I am extremely thankful to Captain Dr. R. C. Shrikhande, M. B., B. S., for his constant encouragement and the excellent block of Rādhā on the Frontispiece; to my Research Assistants Shrimati Shantabai G. Ghanekar, Shri. Nana-charya Pangri, Shri. Venkannacharya Valvekar, and Shri. Ramacharya Joshi, for rendering valuable services during the preparation and publication of the work; to Master Jagadish Karmarkar for the correction of proofs; and to Shri. V. S. Deshpande for the excellent printing and get-up of the Volume.

I cannot forget the unique services rendered by Miss Mīrā and Sunandā, and their mother Mrs. Sushilabai in offering cups of tea—always followed by pleasant smiles, even without the author's asking for the same. The Purāṇic writings possess their own peculiarities of grammar and composition. We have retained them as they are.

Purāṇic Research Institute,
Thalakwadi, BELGAUM.
7th April, 1956.

A. P. Karmarkar,
Director.

CONTENTS (विषयानुक्रमिका)

विषयाः

पृष्ठम्

Foreword—By Hon'ble Shri. B. N. Datar, M. A., LL. B.
Union Deputy Minister for Home Affairs.

v

Preface	vi
Contents	ix-xi

प्रथमो भागः ।

व्यवहारचतुर्थयोगः ।

१ शान्तोपनौतिसारः	१
२ बृहस्पतिनीतिसारः	९
३ सर्वमान्यनीतिवचनानि	३५
४ संसारः	४२
५ पुत्रः	४३
६ स्त्री	४५
५ (अ) माता	५४
६ (ब) विद्या-विद्यार्थी	५५
७ आत्मदीपाः	५६
कामः	५६
कृपणः	५६
क्रोधः	५७
चिन्ता	५८
नीच-स्वभावः-जनः	५९
मह-माली	६२
मोक्षः	६३
मत्सरः	६३
लोभ-आशा	६३
८ सुख-दुःखम्	६६
९ बन्ध-कर्म	६९
१० मन-धारिद्वयम्	७३
११ कालसहिष्णुता	७८
१२ मित्र-शत्रुः	७९
१३ आत्मगुणाः	
आत्मा	७९

उद्यमः	८०
धर्मपालनम्	८०
भावशुद्धिः	८१
सत्यपालनम्	८२
साधुवृत्तिः	८३
१४ गृहेऽपि मोक्षः ।	९३
१५ मानवजीवनम्	९४
१६ इतस्ततः	९५

द्वितीयो भागः ।

काव्ययोगः ।

१ आधिपत्याभिषेचनम्	९७
२ महारासवर्णनम्	९८
३ राधाकृष्णलीला	११२
४ सावित्र्यपाख्याने	
वनवर्णनम्	११७
५ विपुलवर्णनम्	१२०
६ विपुलवहनम्	१२४
७ मुरनदीवर्णनम्	१२६
८ शरवर्णनम्	१२८
९ पुष्करवर्णनम्	१३०
१० वाराणसीस्थित-	
लक्ष्मणवर्णनम्	१३२
११ रणवर्णनम्	१३४
१२ अभिरुगीतम्	१३५
१३ अशोकधुन्वरीवर्णनम्	१३७
१४ स्त्रीप्रभावः	१४०
१५ मदनवर्णनम्	१४०

१६ ओहिनीवर्णनम्	१४१	२४ श्रीवामनस्तवः	१७५
१७ पूर्ववृत्तिवर्णनम्	१४२	२५ चित्रकूटस्थित—	
१८ वेणुगीतम्	१४४	रामस्तवनम्	१७६
१९ युष्मगीतम्	१४५	२६ श्रीरामचन्द्राष्टोत्तर—	
२० ताण्डवनृत्यम्	१४७	शतनामावलिः	१७७
२१ बसिणापथवर्णनम्	१५१	२७ श्रीकृष्णनामाष्टोत्तर—	
		शतस्तोत्रम्	१७८
तृतीयो भागः ।		२८ वशावतारस्तोत्रम्	१८०
स्तोत्रयोगः ।		२९ गजेन्द्रमोक्षणे विष्णुस्तवः	१८१
१ परमेश्वरस्तवनम्	१५२	३० पापप्रशमनस्तवः	१८३
२ वराहस्तोत्रम्	१५३	३१ विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्	१८५
३ विभुस्तोत्रम्	१५४	३२ शङ्खस्तवः	१९३
४ नारायणस्तोत्रम्		३३ शिवस्तवः	१९५
(ब्रह्मपारः)	१५५	३४ वाङ्मरस्तोत्रम्	१९६
५ नारायणस्तोत्रम्	१५६	३५ शिवस्तोत्रम्	१९७
६ यज्ञनारायणस्तोत्रम्	१५६	३६ सोमेश्वरस्तोत्रम्	१९८
७ ब्रह्मप्यानम्	१५७	३७ जमदग्नस्तोत्रम्	१९९
८ ब्रह्मस्तोत्रम्	१५८	३८ रतिकृतशिवस्तवः	२००
९ सद्गस्तोत्रम्	१५९	३९ सोमनाथस्तोत्रम्	२०१
१० विष्णुकवचम्	१६०	४० (अ) मृत्पुञ्जस्तोत्रम्	२०२
११ विष्णुध्यानम्	१६२	४१ (अ) अष्टमूर्त्यष्टकम्	२०४
१२ विष्णुस्तवनम्	१६४	४० शिवप्रणितस्तवः	२०५
१३ विष्णुस्तवनम्	१६४	(पूजाकाले)	
१४ विष्णुस्तवनम्	१६५	४१ शिवस्तोत्रम्	२०६
१५ आदिदेवस्तोत्रम्	१६६	४२ विश्वानरकृत—महेश—	
१६ पुरुषोत्तमस्तोत्रम्	१६७	स्तोत्रम्	२०७
१७ श्रीपतिस्तवनम्	१६७	४३ ब्राह्मज्योतिर्लिङ्गाणि	२०८
१८ बासुदेवस्तोत्रम्	१६८	४४ शिवलिङ्गस्तवनम्	२०८
१९ " (पूजाकाले)	१६९	४५ महेश्वरकवचम्	२०९
२० गोविन्दस्तवनम्	१७०	४६ शिवसहस्रनामस्तोत्रम्	२०९
२१ अध्यावकृतयोगिस्तव—		४७ भैरवस्तवनम्	२१५
स्तवनम्	१७१	४८ कालभैरवाष्टकम्	२१६
२२ सत्स्वावतारस्तोत्रम्	१७२	४९ अपराजितास्तवनम्	२१७
२३ वराहस्तवनम्	१७३	५० अम्बिकास्तोत्रम्	२१९

५१ कात्यायनीस्तोत्रम्	२२०	८२ सूर्यस्तवनम्	२५९
५२ कामाक्षीस्तोत्रम्-ललिता	२२३	८३ श्रीसूर्याष्टोत्तरशत-	
५३ काली-शिवदूती-स्तवनम्	२२५	तामस्तोत्रम्	२६०
५४ गङ्गास्तवनम्	२२५	८४ श्रीचन्द्राष्टोत्तरशत-	
५५ षष्ठिकास्तोत्रम्	२२६	नामस्तोत्रम्	२६१
५६ गायत्रीस्तवः	२२८	८५ शनिस्तवः	२६२
५७ तुलसीस्तवः	२२९	८६ बलात्रेयस्तोत्रम्	२६३
५८ त्रिपुरसुन्दरीस्तोत्रम्	२२९	८७ हनुमत्-स्तवः	२६४
५९ नृगस्तुतिः (वज्रपञ्चर-		८८ शान्तिहृत-अष्टि-	
संज्ञिका)	२३०	स्तोत्रम्	२६५
६० नवदुर्गास्तवः	२३१	८९ कल्किस्तोत्रम्	२६६
६१ पार्वतीस्तवनम्	२३२	९० व्यासस्तोत्रम्	२६७
६२ भद्रकालीस्तोत्रम्	२३३		
६३ मङ्गलाष्टकम्	२३४	चतुर्थो भागः ।	
(मङ्गलागीर्णः)		परमार्थयोगः ।	
६४ यमुनागङ्गास्तवः	२३५	१ परमेश्वरानुवर्णनम्	२६८
६५ राधास्तोत्रम्	२३६	२ सगुण-निर्गुण-भक्तियोगः	२६८
६६ अगस्त्यकृत-कोरुहापुरस्था-		" योगोन्मूलरिस्तवः	२७०
महालक्ष्मी-स्तवनम्	२३८	" कुण्डलकृतविवेचनम्	"
६७ सरस्वतीस्तवनम्	२३८	३ योगसाधनम् (शिव)	२७२
६८ सावित्रीस्तवः	२३९	४ स्वर्गद्वाराणि	२७५
६९ देवीसहस्रनामस्तोत्रम्	२३९	५ मन्त्रसामान्देशः	
७० अगस्त्यकृत-स्कन्दस्तवः	२४६	— अलर्क प्रति	२७६
७१ स्कन्दस्तोत्रम्	२४७	६ " -पुत्राप्रति	२७६
७२ स्कन्दकुमारस्तवः	२४८	७ वासुदेवमाहात्म्यम्	२७७
७३ मार्कण्डेयकृतस्कन्दस्तवः	२४९	८ विष्णुभक्तवर्णनम्	२७८
७४ गणेशस्तोत्रम्	२५०	९ फलश्रुतिः	२७९
७५ गणेशाष्टकम्	२५१		
७६ गणेशकवचम्	२५२	परिशिष्टानि ।	
७७ नन्दीस्तोत्रम्	२५३	अ अवशिष्टमुभावृष्टानि	२८१
७८ षष्ठिक्षेत्रपालस्तवः	२५४	ब ललितालङ्घननामस्तोत्रम्	२८४
७९ वीरभद्रवर्णनम्	२५५	क राधाकृष्णसहस्रनाम-	
८० सूर्यस्तोत्रम्	२५६	स्तोत्रम्	२९०
८१ रविस्तवः	२५८	ख गङ्गासहस्रनामस्तोत्रम्	२९७-
			३०४

शुद्धिपत्रम्

पृ. सं.	अशुद्ध	शुद्ध
१५—२	स्वच्छन्दा	स्वच्छन्दा
२७—२२	पुरुषं	पुरुषं
३०—२७	अथन	अथैन
४०—१८	सर्वान्यदर्थतान्	सर्वान्यदर्थतान्
४०—२६	न हि प्रतीक्ष्यते	न हि प्रतीक्षते
५३—४	संशुद्धी रजसां	संशुद्धी रजसां
६३—८	तस्मादर्थमनर्थक्यं	तस्मादर्थमनर्थक्यं
६४—२२	विद्वांस...	विद्वांस चेत्कान्त मूलाणां
७३—२५	दानाश्रमनेन	दानाश्रमनेन
७८—४	पपातां	पपातां
७९—१७	हितायैव	हितायैव स
१०५—२५	निर्गुण	गुणान्ति
१५२—१८	विश्वाविहाराय	विश्वाविहाराय
१५२—२४	विशुद्धमण्डलं	निश्चलमण्डलं
१५३—३	कचिद्...	कचिद्...
१५९—१९	व्यक्तं देवा	व्यक्तं देवा
१६८—१८	निर्गुणं	निर्गुणं
१८२—१८	युगान्तक्षेत्रं	युगान्तक्षेत्रं
२०४—९	लोकत्रयस्य	लोकत्रयस्य
२०६—२८	लोककर्त्रे	लोककर्त्रे
२७९—१६	भवत्यनन्ते...	भवत्यनन्ते....
२८२—२३	बालहीना	बालहीना
२८३—११	यवाश्नी...	यवाश्नी....

Owing to lack of types in a Reformatist Poona Foundry we had to use the following: अन्ह, चिन्ह, बन्ह, आल्हाव, प्रल्हाव, जिन्ह, न्ही, instead of अह, चिह्न, बह्नि, आल्हाव, प्रल्हाव, जिह्वा and ली.

प्रथमो भागः ।

व्यवहारचातुर्ययोगः ।

१. शौनकीयनीतिसारः

[शौनकीयनीतिशास्त्रके बारेमें प्राचीन भारतीय वाङ्मयमें बहुत कहा जाता है । लेकिन खुद इस विषयपर तो अभीतक कोई ग्रन्थ उपलब्ध नहीं है । यह पुराणमें शौनकीय नीतिसार है । उसमें तो राजनीतिका कोई भी संबंध नहीं मिलता है । केवल नीतिद्वर्णों का संग्रह है । यह तो शायद दसवीं या ग्यारहवीं शताब्दीका होगा ।]

जनैः प्रवर्जितस्तपः प्रचलितं सत्यं च दूरं गतं

गृध्वाश्च अन्यकृशा जनाः कपटिनो लोलुपे स्थिता ब्राह्मणाः ॥

सर्पाः स्त्रीवशगाः स्त्रियश्च चपला नीचा जना नृपताः

हा कण्ठं खलु जीवितं कलिमुगे भक्ष्य जना ये मृताः ॥१॥

अन्यस्ते ये न पर्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥

परचित्तगतान्वारान्मुञ्चं कुप्यसने स्थितम् ॥२॥

कुमार्या च कुमित्रं च कुराजानं कुपुत्रकम् ॥

कुरुष्वी च कुदेशी च दूरतः परिवर्जयेत् ॥३॥

कुपुत्रे निर्दृतिर्नास्ति कुभार्यायां कुतो रतिः ॥

कुमित्रे नास्ति विश्वासः कुराज्ये नास्ति जीवितम् ॥४॥

पराश्रं च परस्वं च परकप्याः परस्त्रियः ॥

परवेष्टयन्ति वासश्च शक्रावपि हरेन्निद्राम् ॥५॥

आलापाद्वात्रसंस्पृशस्संगतिर्हभोजनात् ॥

आसनाच्छयनाद्यानात्स्पर्षं संक्रमते नृणाम् ॥६॥

स्थियो नश्यन्ति रूपेण तपः क्रोधेन नश्यति ॥

शाश्वो दूरप्रचारेण शूराक्षेण द्विजोत्तमः ॥७॥

आसनादेकशय्यायां भोजनात्स्पर्शितसंक्रमरात् ॥

सतः संक्रमते पापं घटावृष्ट इवोदकम् ॥८॥

लालने बहुवो दोषास्ताडने बहुवो गुणः ॥
 तस्माच्छिष्यं च पुत्रं च ताडयेन्न पुं लालयेत् ॥९॥
 अष्टा जरा देहवर्ता पर्वतानां जलं जरा ॥
 असंभोगवत् नारीणां वस्त्राणां मातपो जरा ॥१०॥
 अश्वमाः कलिमिच्छन्ति सन्धिमिच्छन्ति मध्यमाः ॥
 उत्तमा मानमिच्छन्ति मनो हि महतां वनम् ॥११॥
 मानो हि मूलमर्थस्य माने सति धनेन किम् ॥
 प्रभ्रष्टमानवर्थस्य किं धनेन किमायुषा ॥१२॥
 अश्वमा धनमिच्छन्ति धनमानो हि मध्यमाः ॥
 उत्तमा मानमिच्छन्ति मानो हि महतां धनम् ॥१३॥

वनेऽपि सिंहा न नमन्ति कर्णं
 बभूविता नांशनिरीक्षणं च ॥
 घनेबिहीनाः सुकुलेषु जाता
 न नीचकर्माणि समारभन्ते ॥१४॥
 नाभिधेको न संस्कारः तिहस्य क्रियते वने ॥
 निस्पृजिततत्त्वस्य स्वयमेव भ्रमोऽग्रता ॥१५॥
 वणिक्प्रमादी भूतकदच मानो
 भिक्षुविलासी ह्यश्वत्थव्रज कामी ॥
 शराक्रमना चाप्रियवाकिनी च
 न ते च कर्माणि समारभन्ते ॥१६॥
 दाता वरिद्रः कृपणोऽर्धयुक्तः
 पुत्रोऽविधेयः कुजनस्य सेवा ॥
 परोपकारेषु नरस्य मृत्युः
 ब्रजायते दुश्चरितानि पश्य ॥१७॥
 काम्नाविधोगः स्वजनोपमानं
 ऋणस्य दोषः कुजनस्य सेवा ॥
 शरिद्रथभावादिमुक्ताश्च मित्रा
 विनाग्निना पश्यन् बहुभिः तोषाः ॥१८॥

चिन्तासहजेषु च तेषु मध्ये
 चिन्तासहजतत्त्वोपपत्तिधारतुल्याः ॥
 नीचावमानं क्षुधितं कलत्रं
 मार्गं विरक्ता सहजोपरोधः ॥१९॥
 वक्ष्यन् पुत्रोऽर्थकरी च विद्या
 अरोगिता सज्जनसङ्गतिश्च ॥
 इष्टा च भार्या वशवर्तिनी च
 सुखस्य मूलोद्धरणानि पञ्च ॥२०॥
 कुरङ्गमातङ्गपतङ्गमङ्गल-
 मीना हतः पञ्चभिरेव पञ्च ॥
 एकः प्रमाथी स कथं न घात्यो
 यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥२१॥
 अधीरः कर्कशः स्तब्धः कुचेलः स्वयमागतः ॥
 पञ्च विप्रा न पूज्यन्ते बहुस्पतिसमा ह्यपि ॥२२॥
 आयुः कर्म च विज्ञं च विद्या निधनमेव च ॥
 पञ्चतानि विविच्यन्ते जायमानस्य देहिनः ॥२३॥
 पर्वतारोहणे तोये गोकुले वृष्टनिग्रहे ॥
 पतितस्य समुद्रयाने वास्ताः पञ्च^१गुणाः स्मृताः ॥२४॥
 अन्नच्छाया खले प्रोतिः परनारीषु सङ्गतिः ॥
 पञ्चते ह्यस्त्रिंशो भावा धौवनानि धनानि च ॥२५॥
 अस्त्रिंशं धौवितं लोके अस्त्रिंशं धनयोधनम् ॥
 अस्त्रिंशं पुत्रनाराजं धर्मः कीर्तिर्वशः शिवरम् ॥२६॥
 शतं जीवितमत्यल्पं रात्रिस्तस्यार्द्धहारिणी ॥
 अष्टाधिशोकजरायुसंरुद्धं तदपि निष्फलम् ॥२७॥
 आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्थं हृतं
 तस्यार्द्धस्थितकिञ्चिद्वर्द्धमधिकं घाल्यस्य काले गतम् ॥
 किञ्चित्पुण्यविद्योगतुःसमरणं मूर्खपालसेवापतं
 शेषं वारितरङ्गपतर्भवत् मानेन किं मानिनाम् ॥२८॥

अहोरात्रमयो लोके जराकृपेण सञ्चरेत् ॥
 मृत्युर्ग्रसति भूतानि पवनं पन्नगौ यथा ॥२९॥
 गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतो न चेत् ॥
 सर्वसत्त्वहितार्थाय पशोरिव विचेष्टितम् ॥३०॥

अहितहितविचारशून्यबुद्धेः

मृत्तिसममे बभूविभित्तकितस्य ॥

उदरभरणमात्रतुष्टबुद्धेः

पुण्यपशोः पक्षोदय को विश्लेषः ॥३१॥

सौर्ये तपसि बाले च यस्य न प्रथितं भयः ॥

विद्यायामर्थलाले वा सातुतत्त्वार एक सः ॥३२॥

यज्जीव्यते^१ क्षणमपि प्रथितं मनुष्यै-

चिज्ञानविक्रयशोभिरभग्नमानैः ॥

सन्नाम जीविसन्निति प्रवदन्ति तज्ज्ञाः

काकोऽपि जीवति चिरं च बलि च भुङ्क्षते ॥३३॥

किं जीवितेन धनमानविदजितेन

मित्रेण किं भवति भीतिसंशक्तितेन ॥

सिंहव्रतं चरत गच्छत मा विषादं

काकोऽपि जीवति चिरं च बलि च भुङ्क्षते ॥३४॥

यो वात्सनीह न गुरौ न च मृत्युवर्गे

दीने दयां न कुपते न च मित्रकार्ये ॥

किं तस्य सेवितफलेन मनुष्यलोके

काकोऽपि जीवति चिरं च बलि च भुङ्क्षते ॥३५॥

यस्य त्रिवर्गशून्यानि दिनान्यायान्ति यागि च ॥

स लीलुकारभक्ष्येव इवसन्नपि न जीवति ॥३६॥

स्वाधीनबुद्धेः साकृत्यं न पराधीनवर्तिता ॥

ये पराधीनकर्माणि जीवन्तोऽपि च ते मृताः ॥३७॥

सु (स्व) पुरा वै कापुरुषः सु (स्व) पुरो मूषिकाञ्जलिः ॥
 असन्तुष्टः कापुरुषः स्वत्वकेनापि तुष्यति ॥३८॥
 अभ्यच्छाया तृणादग्निर्नक्षतेषा पथो जलम् ॥
 वेत्यारागः खले प्रीतिः पथेति बहुदोषमाः ॥३९॥
 वाचा विहितसार्धेन लोको न च सुखायते ॥
 श्रीदितं मानमूलं हि माने म्लाने कुतः सुखम् ॥४०॥
 जलस्य जलं राजा बालस्य रुचिं बलम् ॥
 बलं मूर्खस्य मौनस्य तस्कारस्यानृतं बलम् ॥४१॥
 यथा यथा हि पुरुषः शास्त्रं सवधियवच्छति ॥
 तथा तथास्य भेदा स्माद्विज्ञानं चास्य दोषते ॥४२॥
 यथा यथा हि पुरुषः कल्याणे कुचते मतिम् ॥
 तथा तथा हि सर्वत्र विलम्बते लोकमुधियः ॥४३॥
 लोभप्रमादविश्वासैः पुरुषो नश्यति त्रिभिः ॥
 तस्मात्लोभो न कर्तव्यः प्रमादो नो न विश्वसेत् ॥४४॥
 तावद्भूयस्य भोक्तव्यं यावद्भूयममगतम् ॥
 जल्पसे तु भये तीक्ष्णे स्थातव्यं वै ह्यभीतवत् ॥४५॥
 ज्ञानशेषं चाग्निलोषं व्याधिशेषं तथैव च ॥
 पुनः पुनः प्रवृत्तं ते तस्माच्छेषं न कारयेत् ॥४६॥
 कृते प्रतिष्ठितं कुर्याद्विहिते प्रतिहिंसितम् ॥
 न तत्र दोषं पदयामि तुष्टे दोषं समाचरेत् ॥४७॥
 परोक्षे कार्यहन्तरं प्रत्यक्षे धियवादिनम् ॥
 वर्णयेत्तादृशं मित्रं मायामयमरिं तथा ॥४८॥
 पुर्जनस्य हि सकृदेन सुजनोऽपि विनश्यति ॥
 प्रसज्यमपि पानीयं कर्दमः कलुषीकृतम् ॥४९॥
 स भुङ्क्ते सद्विजो भुङ्क्ते समशेषविनश्यनम् ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन द्विजः पूज्यः प्रयत्नतः ॥५०॥

तदभुज्यते यदद्विजभुक्तशेषं

स कृत्विमाम्यो न करोति पापम् ॥

तत्सौहृदं यत्किमपि परोक्षे

वन्मर्दिना यः क्रियते स धर्मः ॥५१॥

न सा समा यत्र न तन्ति भुङ्गाः

भुङ्गा न ते येन बधन्ति धर्मम् ॥

धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति

नैतत्सत्यं यच्छलेनानुबिद्धम् ॥५२॥

ब्राह्मणोऽपि मनुष्याणामादित्यश्चैव तेजसाम् ॥

शिरोऽपि सर्वमात्राणां व्रतानां सत्यमुत्तमम् ॥५३॥

सन्मङ्गलं यत्र मनः प्रसन्नं

तज्जीवनं यत्न परस्य तेजः ॥

तद्वाञ्छितं यस्त्वजनैः मुक्तं

तद्वाञ्छितं यत्समरे रिपूनाम् ॥५४॥

सा स्त्री या न मयं कुर्यात्स सुखी तृष्णयोक्त्रितः ॥

तन्मित्रं यत्र विद्वांसः पुण्यः स जितेन्द्रियः ॥५५॥

तत्र मुक्तावरस्नेहो विलुप्तं यत्र सीहृदम् ॥

तदेव केवलं इलाभ्यं यस्यात्मा क्रियते स्तुती ॥५६॥

मयीनामग्निहोक्षणी भारतस्य कुलस्य च ॥

मूलान्त्रेषो न कर्तव्यो मूलाहोषो न होयते ॥५७॥

लवणजलान्ता नद्यः स्त्रीभेदान्तं न भेद्युतम् ॥

पैशुन्यं जनवास्तान्तं वित्तं दुःखप्रयान्तकम् ॥५८॥

राज्यलोभं ह्यशपास्ता पापान्तं ब्रह्मवर्चसम् ॥

आकारं घोषवास्तान्तं कुलस्यान्तं स्त्रियः प्रभो ॥५९॥

सर्वे क्षयान्ता विलयाः पतनान्तः समुच्छ्रयाः ॥

संधोषा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥६०॥

यदीच्छेत्पुनरागन्तुं नातिदूरमनुप्रवेत् ॥

उदकान्तास्त्रिवर्ततं स्निग्धवर्णाच्च पान्दरात् ॥६१॥

अनायके न वस्तव्यं न चैव बहुनायके ॥

स्त्रीनायके न वस्तव्यं न तथा बालनायके ॥६२॥

पिता रक्षति कौनारे भर्ता रक्षति धीवने ॥
 पुत्रस्तु स्वचिरे काले न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥६३॥
 स्वजेद्वन्ध्यामण्डयेऽब्दे तन्ममे तु मृतप्रजाम् ॥
 एकावशे स्त्रीजननीं सद्यश्चाप्रियवादिनीम् ॥६४॥
 अनयित्वा ननु व्याणां भियां परिजनस्य च ॥
 अर्थादपेतमर्थात्प्रयस्तिष्ठन्ति मर्तुषु ॥६५॥
 अवयवं भ्रान्तं गजं मत्तं गावः प्रथमस्तृतिताः ॥
 अनुशुके च मण्डूकान्प्राज्ञो दूरेण वर्जयेत् ॥६६॥
 अर्थातुराणां न मुहुषं बन्धुः
 कामातुराणां न मयं न लज्जता ॥
 चिन्तातुराणां न सुखं न निद्रा
 क्षुधातुराणां न बलं न तेजः ॥६७॥
 कृतो निद्रा हरिद्रस्य परश्रेष्ठ्यवरस्य च ॥
 परनारीप्रसक्तस्य परश्रेष्ठ्यवरस्य च ॥६८॥
 सुखं स्वपितृमृणवाभ्याधिमुक्तश्च यो नरः ॥
 सावकाशस्तु ये भुङ्क्षते यस्तु दारिद्र्यं सङ्गतः ॥६९॥
 अस्मत्तः परिमाणेन जघतं कमलं भवेत् ॥
 स्वस्वामिना बलवता भृत्यो भवति गर्वितः ॥७०॥
 स्थानस्थितस्य पक्षस्य मित्रे वरुणभास्करी ॥
 स्थानस्थितस्य तस्यैव क्लेशशोषणकारकौ ॥७१॥
 ये पक्षस्य मित्राणि ते तस्य रिपुतां गताः ॥
 भानोः पक्षे जले प्रीतिः स्थलोद्धरणलोषणः ॥७२॥
 स्थानस्थितानि पूष्यन्ते पूष्यन्ते च पदे स्थिताः ॥
 स्थानभ्रष्टा न पूष्यन्ते केशा बन्ता नक्षा नराः ॥७३॥
 आधारः कूलमाश्रयाति बेगमाश्रयाति भाषितम् ॥
 सम्भ्रमः स्नेहमाश्रयाति भपुराश्रयाति भोजनम् ॥७४॥

वृथा वृष्टिः समुद्रस्य वृथा तुप्तस्य भोजनम् ॥
 वृथा धानं समुद्रस्य नोन्नत्य सुकृतं वृथा ॥७५॥
 दूरस्थोऽपि समीपस्थो यो यस्य हृदये स्थितः ॥
 दृष्ट्वापि निष्कास्तः समीपस्थोऽपि दूरतः ॥७६॥
 मुलभङ्गः स्वरो बीजो गात्रस्वेवो महद्भूयम् ॥
 मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥७७॥
 कृष्णस्य कीदृघातस्य चाताक्षिष्कासितस्य च ॥
 क्षिप्तरे वसतस्तस्य वरं अन्नं न याचितम् ॥७८॥
 जगत्पतिर्हि याचिस्वा विष्णुर्वामिनतां यतः ॥
 कौञ्ज्योऽधिकतरस्तस्य योऽर्थी याति न साधवम् ॥७९॥
 माता जन्तुः पिता वैरो बाला येन न पादिताः ॥
 सभामध्ये न शोभन्ते हस्तमध्ये वक्ता यथा ॥८०॥

विद्या नाम कुरुपरूपमधिकं विद्यातिगुप्तं धनं^१

विद्या साधुकरो जनप्रियकरो विद्या गुरुणां गुरुः^२ ॥

विद्या बन्धुजनगतिनाशनकरो विद्या परं देवतम्^३

विद्या राजसु पूजिता हि मनुजो विद्यानिहीनः पशुः ॥८१॥

गृहे चाभ्यन्तरे द्रव्यं लभ्यं चैवं तु वृश्यते ॥

अक्षयं हरणीयं च विद्या न ह्रियते परैः ॥८२॥

क्षीनकीयं नीतिलारं विष्णुः सर्वशतानि च ॥

कथयामास वै पूर्वं तत्र शुभान् शङ्करः ॥

शङ्करादम्बुजोद्व्यासी व्यासादस्माभिरेव च ॥८३॥

इति श्रीगण्डे महापुराणे पूर्वखण्डे प्रथमाध्याये आचारकाण्डे
 क्षीनकीयनीतिलारादिवर्णनं नाम पंचदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥११५॥

१. 'नरस्य' इ. पा.

२. 'प्रच्छन्नगुप्तं धनं' इ. पा.

३. 'सौगकरी यशःसुखकरी' इ. पा.

४. 'बन्धुजनो विदेशगमने' इ. पा.

२. बृहस्पतिनीतिसारः

[बृहस्पतिके अर्थशास्त्र अथवा नीतिसारविषयक ग्रन्थका उल्लेख महाभारत, कीटिलीय अर्थशास्त्र, प्रतिमानाटक, बुद्धचरित, कामशास्त्र और सोमदेवका यक्षस्तिलक आदि ग्रंथोंमें किया गया है। तथैव एफ. डब्ल्यू. थॉमस जिन्होंने माहेंस्पत्यसूत्रनामक ग्रंथ प्रकाशित किया है।]

महद पुराणमें कथित बृहस्पतिनीतिसारमें अध्याय १११-११३ में राजनीतिविषयक किञ्चित विवेचन किया गया है। किन्तु अस्य अध्यायोंमें नीतिवचन ग्रथित किया है। तथैव भट्टहरिनीतिशास्त्रकमेंसे ९० और १२७ श्लोकभी जिसमें बुद्धव किया है। संदर्भसे यह मालूम होता है कि यह नीतिसार ग्यारह अथवा बारह शताब्दीमें (A. D.) संस्कारीत किया होगा।]

अथ अष्टोत्तरशततमोऽध्यायः (१०८).

नीतिसारं प्रवक्ष्यामि अर्थशास्त्रादिसंक्षिप्तम् ॥

राजाविभ्यो हितं पुष्पमयुः स्वर्गादिनामकम् ॥ १ ॥

सद्भिः सङ्गं प्रकुर्वीत सिद्धिकामः सदा नरः ॥

भासद्भिरिहलोकान् परलोकान् वा हितान् ॥ २ ॥

वर्जयेत्क्षुब्धसंवाहं सुबुद्धस्य^१ च दर्शनम् ॥

विरोधं सह निवेण संप्नोति क्षत्रसेविना ॥ ३ ॥

मूर्खं शिष्योपदेशेन बुद्धस्त्रीभरणेन च ॥

बुद्धानां संप्रयोगेण पंडितोऽप्यवसीदति ॥ ४ ॥

साहस्यं बालिषं क्षत्रमयोद्धारं विशं बडम् ॥

क्षुब्धमक्षरसंयुक्तं कुरतः परिवर्जयेत् ॥ ५ ॥

कालेन रिपुणां संधिः काले मित्रेण विग्रहः ॥

कार्यकारणमाभिश्य कालं शिष्यति पण्डितः ॥ ६ ॥

कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ॥

कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि कुरतिक्रमः ॥ ७ ॥

१. 'संवादमदुष्टस्य' इ. पा.

कालेषु हरते बीर्यं काले गर्भे च वर्तते ॥
 कालो जनयते सृष्टिं पुनः कालोऽपि संहरेत् ॥ ८ ॥
 कालः सूक्ष्मगतिर्नित्यं द्विविधश्चेह भाव्यते ॥
 सूक्ष्मसंज्ञग्रहचारेण सूक्ष्मचरान्तरेण च ॥ ९ ॥
 मोलिसारं सुरेन्द्राय इममूचे बृहस्पतिः ॥
 सर्वज्ञो येन चेन्द्रोऽभूद्देव्यान्हृत्वाप्नुयाद्दिवम् ॥ १० ॥
 राजपिताहाणीः कार्यं देवविप्रादिपूजनम् ॥
 अक्षयधेनेन यष्टव्यं महापातकनाशनम् ॥ ११ ॥
 उत्तमैः सह साकल्यं पण्डितैः सह सत्कथाम् ॥
 अलङ्घ्यैः सह मित्रैश्च कुर्वाणो नावसीदति ॥ १२ ॥
 परीवारं परार्थं च परिहासं परस्त्रियम् ॥
 परशेस्मनि वासं च न कुर्वीत कवान्न ॥ १३ ॥
 परोऽपि हितवान्बन्धुः बन्धुरप्यहितः परः ॥
 अहितो देहजो म्याधिहितमारण्यभीषधम् ॥ १४ ॥
 स बन्धुर्यो हिते युक्तः स पिता यस्तु पोषकः ॥
 तन्मित्रं यत्र विश्वासः स वैशो यत्र जीव्यते ॥ १५ ॥
 स भृत्यो यो विधेयस्तु तद्वीजं यत्प्ररोहति ॥
 सा भार्या या प्रियं भूते स पुत्रो यस्तु जीवति ॥ १६ ॥
 स जीवति गुणा यस्य धर्मो यस्य स जीवति ॥
 गुणधर्मविहीनो यो निष्फलं तस्य जीवनम् ॥ १७ ॥
 सा भार्या या गृहे वक्षा सा भार्या या प्रियंवदा ॥
 सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता ॥ १८ ॥
 नित्यस्वप्राप्ता सुपत्न्या च नित्यं च प्रियवाचिनी ॥
 अल्पभुक्ताल्पभार्या च सततं मङ्गलैर्मृता ॥ १९ ॥
 सततं धर्मबहुला सततं च पतिप्रिया ॥
 सततं प्रियवचनी च सततं त्वनुकामिनी ॥ २० ॥
 एतदाविश्याधुक्ता सर्वसीमापवद्भिनी ॥
 यस्मिंश्चक्षुः शब्देन्द्रिया ॥ देवेन्द्रो न मानुषः ॥ २१ ॥

यस्य भार्या विरुणाक्षी कमला कलहप्रिया ॥

उत्तरीतरवावा स्यात्स जरा न जरा जरा ॥ २२ ॥

यस्य भार्या भित्तान्यञ्च परवेशभाभिकांक्षिणी ॥

कुक्षिपा त्यक्तलङ्का च सा जरा न जरा जरा ॥ २३ ॥

यस्य भार्या गुणज्ञा च अर्तोरम्भुगामिनी ॥

अल्पाप्येन तु सन्धुष्टा सा प्रिया न प्रिया प्रिया ॥ २४ ॥

बुष्टा भार्या शठं मित्रं मृत्युद्वेषीतरवापकः ॥

ससर्पे च गृहे वासो मृत्युरेव न संशयः ॥ २५ ॥

स्वज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमम् ॥

कुत्र पुण्यमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यताम् ॥ २६ ॥

व्यालीकण्ठप्रदेशा ह्यपि च फणमभूद्भोवना या च रौद्री

या कृष्णा व्याकुलाङ्गी रघिरनयनसंख्याकुला व्याघ्रकल्पा ॥

कोपे यंबोयवचत्रा स्फुरदन्तुग्निसा काकजिह्वा फराला

सैव्या न स्त्री विवधा परपुरुषमत्रा भ्रातृधित्वा विस्मृता ॥ २७ ॥

सहितः सुतोके सुकृतं कृतघ्ने

शीतं च वहनी (सीतापह्नी ह्यतपयैव ?) हंसे ॥

जल्पयते देववशात्कदाचि—

द्वेष्मासु रागो न भवेत्कदाचित् ॥ २८ ॥

भुजङ्गमे वैदमनि वृद्धिदृष्टे

व्याधौ चिकित्सा विनिर्वर्तिते च ॥

वेहं च बाल्यादिवयोऽन्विते च

कालावृत्तौऽसौ लभते धृतिः कः ॥ २९ ॥

इति श्रीमहादे महापुराणे पूर्वखण्डे प्रथमांशाख्ये जागरकाण्डे

बृहस्पतिप्रोक्तनीतिसारनिरूपणं नामाष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

अथ नक्षोत्तरशततमोऽध्यायः (१०९).

आश्विनं धनं रक्षोहारयक्षोद्धनेरपि ॥

भास्मानं सततं रक्षोद्धनेरपि ॥ १ ॥

त्यजेदेकं कुलस्यार्थं पात्रस्यार्थं कुलं त्यजेत् ॥

पार्थं जनपदस्यार्थं आत्मार्थं पृथिवीं त्यजेत् ॥ २ ॥

वरं हि नरके वासो न तु कुश्चरिते गृहे ॥

नरकात्क्षीयते पार्थं कुगृहाक्ष निवर्त्तते ॥ ३ ॥

सलस्येकेन पारेण तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान् ॥

न परोक्ष्य परं स्थानं पूर्वशायतनं त्यजेत् ॥ ४ ॥

त्यजेद्देशमसद्वृत्तं वासं सोपद्रवं त्यजेत् ॥

त्यजेत्कृपणराजानं मित्रं मायामयं त्यजेत् ॥ ५ ॥

अर्थेन किं कृपणहस्तगतैः केन

ज्ञानेन किं बहुधादायहस्तशृङ्खलेन ॥

कृपेण किं गुणपराक्रमवर्जितेन

मित्रेण किं व्यसनकालपराङ्मुखेन ॥ ६ ॥

अदुष्टपूर्वा बहवः सहस्राः

सर्वे पवस्वस्थ भवन्ति मित्राः ॥

अर्थविहीनस्य पवच्युतस्य

सचर्यकाले स्वजनोर्ध्वे शत्रुः ॥ ७ ॥

आपस्तु मित्रं जानीयाद्रणे शूरं रहः शुचिम् ॥

भार्या च विभवे स्त्रीणे दुर्मित्रे च प्रियातिथिम् ॥ ८ ॥

बृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसा

निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका शब्दं नृपं मन्त्रिणः ॥

पुण्यं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपाः दग्धं वनान्तं मृगाः

सर्वः कार्यवशाज्जनो हि रमते कस्यास्ति को बल्लभः ॥ ९ ॥

सुखमर्यादप्रदानेन श्लाघ्यमञ्जलिकर्मणा ॥

मूलं रुन्धानुवृत्त्या च याथातथ्येन पण्डितम् ॥ १० ॥

संज्ञादेन हि तुष्यन्ति क्षेपाः सत्पुरुषा हिजाः ॥

इतरे लाघपादेन मानवादेन पण्डिताः ॥ ११ ॥

उत्तमं प्रणिपातेन शठं भेदेन योजयेत् ॥

भीष्मं स्वल्पप्रदानेन समं तुल्यपराक्रमैः ॥ १२ ॥

यस्य यस्य हि यो भावस्तस्य तस्य हितं वदन् ॥
 अनप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् ॥ १३ ॥
 नदीनां च नद्योनां च श्रुद्धिगणां शस्त्रपाणिनाम् ॥
 विदवांसो नैव गन्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १४ ॥
 अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ॥
 वञ्चनं चापमानं च मतिमात्रं प्रकाशयेत् ॥ १५ ॥
 ह्रीनवृर्जनसंसर्गं अत्यन्तविरहावरः ॥
 स्नेहोऽन्यगेहवासश्च नारीसङ्गोलनाशनम् ॥ १६ ॥
 कस्य शोधः कुले नास्ति व्याधिना को न पीडितः ॥
 केन न व्यसनं प्राप्तं श्रियः कस्य निरन्तरः ॥ १७ ॥
 कोऽर्थं प्राप्य न गवितो भुवि नरः कस्यामदो नरगताः
 स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाप्य राज्ञां प्रियः ॥
 कः कालस्य न गोचरान्तरगतः कोऽर्थो गतो गौरवं
 को वा दुर्जनवागुरा निपतितः क्षेमेण यातः पुमान् ॥ १८ ॥
 सुहृस्त्वजनवञ्चनं बुद्धिर्यस्य न चात्मनि ॥
 यस्मिन्कर्मणि सिद्धेऽपि न दृश्येत फलोदयः ॥
 विपत्तौ च महद्दुःखं तद्दुःखः पथमाचरेत् ॥ १९ ॥
 यस्मिन्देसे न संमानं न प्रीतिर्न च वाञ्छवः ॥
 न च विद्यागमः कश्चित्तं वेदां परियर्जयेत् ॥ २० ॥
 जनस्य यस्य राजतो भयं च नास्ति चौरतः
 मृतं च यक्ष मुच्यते समर्जयस्व तद्धनम् ॥ २१ ॥
 यद्वजितं प्राणहरैः परिभ्रम्यैतस्य तं वै विभजन्ति रिक्थिनाः ॥
 कृतं च यद्दुष्कृतमर्थलिप्सया तदेव बोधोपहतस्य मौतुकम् ॥ २२ ॥
 सञ्चितं निहितं द्रव्यं परामर्श्यं सुहृन्नुदुः ॥
 आक्षौरिव कदम्बस्य धनं कुक्षाय केवलम् ॥ २३ ॥
 नगना व्यसन्तिनो कृताः कपालाङ्कितपाणयः ॥
 वर्जयन्तीह लोकस्य अदातुः फलभीदुशम् ॥ २४ ॥
 शिक्षयन्ति च याचन्ते देहीति कृपणा जनाः ॥
 अवस्थेयमवामस्य मा भूदेवं भवानपि ॥ २५ ॥

सञ्चितं क्षुधातेनं युज्यते

याचितं गुणयते न बीयते ॥

सत्कर्मपरिरक्षितं धनं

चोरपाथिवगृहे प्रयुज्यते ॥ २६ ॥

न देवेभ्यो न विप्रेभ्यो बन्धुभ्यो नैव आत्मने ॥

कर्मस्य धनं याति त्वग्नितत्करराजसु ॥ २७ ॥

व्रतिलेखेन मेऽप्यर्था धर्मस्यातिक्रमेण च ॥

अरेर्वा प्रणिपातेन वा भूयस्ते कदाचन ॥ २८ ॥

विद्याघातो ह्यनभ्यासः स्त्रीणां घातः कुचलता ॥

श्यामीनां भोजनं जीर्णं शबोर्घातः प्रपञ्चता ॥ २९ ॥

तत्कारस्य बन्धो वण्डः कुमित्रस्याल्पभाषणम् ॥

पुण्यक्षया तु नारीणां साहस्यस्यानिमन्त्रणम् ॥ ३० ॥

दुर्जनाः शिल्पिनो दासा बुद्धाश्च पटहाः स्त्रियः ॥

दायिता मार्गवन् यास्ति न ते सत्कारभाजनम् ॥ ३१ ॥

जानोयात्प्रेषणे भूस्थान्बान्धवान्पसनामये ॥

मित्रमापदि काले च भार्याञ्च मित्रवशाये ॥ ३२ ॥

स्त्रीणां द्विगुण आहारः प्रज्ञा चैव क्षतगुणा ॥

पङ्गुणो व्यवसायश्च कामवशाच्छगुणः स्मृतः ॥ ३३ ॥

न स्वप्नेन जयेन्निद्रां न कामेन स्त्रियं जयेत् ॥

न चैव्यनैर्जयेद्विह न मद्येन तृषां जयेत् ॥ ३४ ॥

सर्वासंभोजनैः स्निग्धैर्मद्यैर्गन्धविलेपनैः ॥

पत्न्यैर्मनोरमैर्मर्त्यैः कामः स्त्रीषु विजृम्भते ॥ ३५ ॥

कालवर्जोऽपि यत्तदर्थं प्राप्तं मन्मथचेष्टितम् ॥

हृषं हि पुरुषं वृष्ट्वा योनिः प्रविलसते स्त्रियाः ॥ ३६ ॥

सुखेन पुरुषं वृष्ट्वा भ्रातरं यदि वा सुतम् ॥

योनिः क्लिद्यति नारीणां सत्यं सत्यं हि धौनव ॥ ३७ ॥

नद्याश्च नार्यश्च समस्वभावाः स्तनत्रभावे गमनाविके च ॥

तोयेन च धौवेन च निपातयन्ति नद्यो हि कूलानि कुलानि नार्यः ॥ ३८ ॥

नदी पातयते कूलं नदी पातयते कूलम् ॥
 नारीणां च नदीनां च स्वच्छन्दः कलितः गतिः ॥ ३९ ॥
 नग्निस्तृप्यति काष्ठानां नागानां महोदधिः ॥
 भान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां ग्रामलोचनः ॥ ४० ॥
 न तुप्तिरस्ति शिष्टानां शिष्टानां प्रियवादिनम् ॥
 युक्तानाञ्च सुतानाञ्च जीवितस्य वरस्य च ॥ ४१ ॥
 राजा न तुप्सो घनसञ्चयेन
 न सागरस्तुप्तिमगाञ्जलेन ॥
 न पण्डितस्तुप्यति भाषितेन
 तुप्तं न चक्षुर्नृपदशनेन ॥ ४२ ॥
 स्वकर्मधर्माजितजीवितानां
 शास्त्रेषु वारेषु सदा रतानाम् ॥
 जितेन्द्रियाभामतिप्रियाणां
 गृहेऽपि भोक्तुः पुत्रोत्तमानाम् ॥ ४३ ॥
 मनोज्ञकूलाः प्रमदा रूपवत्यः स्वलङ्कृताः ॥
 वासः प्रासादपृष्ठेषु स्वर्गः स्थाण्डिलभक्तमयः ॥ ४४ ॥
 न दानेन न ज्ञानेन नाजनेन ॥ सेवया ॥
 न शस्त्रेण न शास्त्रेण सर्वथा विषया स्त्रियः ॥ ४५ ॥
 ज्ञानेविद्या ज्ञानैरर्याः ज्ञानैः पर्वतभाष्टहेत् ॥
 ज्ञानैः कामं च धर्मं च पञ्चतानि ज्ञानैः ज्ञानैः ॥ ४६ ॥
 शास्त्रतः वेदपूजादि विप्रदानं च शास्त्रतम् ॥
 शास्त्रतः सगुणा विद्या मुहुर्निधं च शास्त्रतम् ॥ ४७ ॥
 ये वासभावाञ्च पठन्ति विद्यां
 ये यौवनस्था ह्यधनरत्नद्वाराः ॥
 ते शोचनीया ब्रह्म जीवलोके
 मनुष्यरूपेण मृणाश्चरन्ति ॥ ४८ ॥
 पठने भोजने धितं न कुर्याच्छास्त्रसेवकः ॥
 सुदूरमपि विद्यार्थी ब्रह्मेवगदवेगवान् ॥ ४९ ॥

ये बालभावे न पठन्ति विद्यां
 कामातुरा यौवननष्टविद्याः^१ ॥
 ते बृद्धभावे परिभूयमानाः
 संब्रह्मणः शिशिरे यथाञ्जम् ॥ ५० ॥
 तर्कोऽसिष्ठा श्रुतयो विभिन्नाः
 नास्ताद्विषयेस्य मतं न भिन्नम् ॥
 धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां
 महाजनो येन गतः स पत्न्याः ॥ ५१ ॥
 आकारैरिद्विगतैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ॥
 नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥ ५२ ॥
 अनुक्तनप्सूहति पण्डितो जनः
 परेऽज्ञातज्ञानफला हि बृद्धयः ॥
 उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते
 ह्याश्च नागरश्च महन्ति दक्षितम् ॥ ५३ ॥
 अर्थाव्ध्वष्टस्तीर्थयात्रां तु गच्छे-
 स्तत्त्वाव्ध्वष्टो रौरवं वै सज्जेज्ज ॥
 भोगाव्ध्वष्टः सत्यधृतिञ्च गच्छे-
 ब्राह्म्याव्ध्वष्टो भृगुयायां वसेज्ज ॥ ५४ ॥

Ibid, अ. १०९.

अथ दशोत्तरशततमोऽध्यायः (११०).

यो भ्रूवाणि परित्यज्य ह्यभ्रूवाणि निषेवते ॥
 भ्रूवाणि तस्य नश्यन्ति ह्यभ्रूवं नष्टमेव च ॥ १ ॥
 वाग्यन्वहीतस्म^२ नरस्य विद्या
 शस्त्रं यथा फामुरुषस्य हस्ते ॥
 न बुद्धिमुत्पादयते शरीरे
 ह्यन्धस्य दारा ह्यवर्त्तनीयाः ॥ २ ॥

भोज्ये भोजनवसितश्च रतिशक्तिर्वदस्त्रियः ॥
 विभवे दानशक्तिश्च गाल्पस्य तपसः फलम् ॥ ३ ॥
 अग्निहोत्रफलं वेदाः शौलवृत्तिफलं शुभम् ॥
 रतिपुत्रफलं दारा वसन्तुक्तफलं वनम् ॥ ४ ॥
 वरयेरकुलजां प्राप्नो विक्रयामपि कल्पकाम् ॥
 सुकृपां सुनितम्भारं च वाकुलीनां कदाचनम् ॥ ५ ॥
 अर्थेनापि हि किं तेनः पदमांशुर्धु सिकतातिः ॥
 को हि नाम विद्याजातं यत्नस्त्व भणि हरेत् ॥ ६ ॥
 हविर्बुध्नुकुलाद्वाह्यं बालावपि सुभाषितम् ॥
 जमेध्यात्काञ्चनं प्राह्यं स्त्रीरत्नं कुङ्कुलावपि ॥ ७ ॥
 विवादप्यभूतं प्राह्यममेध्यावपि काञ्चनम् ॥
 नीधादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं कुङ्कुलावपि ॥ ८ ॥
 न राज्ञा सह मित्रत्वं न सपौ निविषः स्वचित् ॥
 न कुलं निर्मलं तत्र स्वीजनो यत्र जायते ॥ ९ ॥
 कुले नियोजयेद्भूक्तं पुत्रं विद्यासु योजयेत् ॥
 व्यसने योजयेच्छत्रुमिष्टं धर्मं नियोजयेत् ॥ १० ॥
 स्वामेण्येव प्रयोजयन्मा भूत्याश्वाभरणानि च ॥
 न हि भूडामणिः पादे शोभते वै कंठान्न ॥ ११ ॥
 भूडामणिः समुद्रोऽग्निघण्टा जालण्डमम्बरम् ॥
 अथवा पृथिवीपालो भूध्नपादे प्रभावतः ॥ १२ ॥
 कुसुमस्तम्बकस्येव द्वे गती तु मनस्विनः ॥
 भूध्न वा सर्वलोकानां शीर्वतः पतितो वने ॥ १३ ॥
 कनकभूषणसङ्ग्रहमोघितो
 यदि भणिस्त्रपुणि प्रतिवप्यते ॥
 न च विरोति न चापि ॥ सोभते
 भवति योजयितुर्वचनोयता ॥ १४ ॥
 काजिदारणलोहानां काष्ठपाषाणधातुसाम् ॥
 भारीपुष्टतोवानभिन्तरं महवस्तरम् ॥ १५ ॥

कवचित्तत्वापि हि संबन्धुते-

नै शक्यते संबन्धुणप्रमापः ॥

अथः कलेनापि कृतस्य वन्दे-

नधिः शिवा याति कदाचिवेव ॥ १६ ॥

न सद्यः कलाघातं सिंहो न गजराजितम् ॥

वीरो वा परनिविष्टं न सहेज्जीमनिःस्वनम् ॥ १७ ॥

यदि बिभवविहीनः प्रकृतो वाशु? देवा-

अ तु सलजनसेवां काञ्चलयन्नेव नीषाम् ॥

न तुणमवनकार्यं सुसुधास्रोप्तिं सिंहः^२

पिबति यच्चिरमुष्णं प्रायशः कुञ्जराक्षरम् ॥ १८ ॥

सहृष्टम्भो मो मिथं पुनः सान्ध्यातुमिच्छति ॥

स भूत्यनेन गृह्णीयाद्गर्भमश्वतरो यथा D १९ ॥

क्षत्रोरपत्यानि प्रियंवदाति

मोचेक्षितप्यानि बुधैर्मनुजैः ॥

ताम्येव कालेषु विपत्कराणि

विषस्य पात्राण्यतिदाहयानि ॥ २० ॥

छवकारगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत् ॥

पादलग्नं करस्थेन कण्ठकेनेव कण्ठकम् ॥ २१ ॥

अपकारपराक्षित्यं चिन्तयेत् कदाचन ॥

स्वयमेव पतिष्यन्ति कूलजाता इव क्रूराः ॥ २२ ॥

अनर्था ह्यर्थकपादव अनर्थाश्चानर्थकपिणः ॥

भवन्ति ते विनाशाय वैवाद्यस्य वै सखा ॥ २३ ॥

कार्यकालोचितान्वापा मतिः सञ्जायते हि वै ॥

सामुक्ये तु वैवा शां पुंसः सर्वत्र जायते ॥ २४ ॥

बलप्रयोगकार्येषु तथा विद्यागमेषु च ॥

आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सदा भवेत् ॥ २५ ॥

यनिनः शोभिषो राजा नदी वीर्यस्तु पञ्चमः ॥

पञ्च यत्र न विद्यते न कुर्यात्तत्र संस्थितिम् ॥ २६ ॥

१. 'वा स्वदेशात्' इ.पा. २. 'न तुणमवति सिंहः सुसुधास्रोऽपि पतते' इ.पा.

लोकयात्रा भयं लज्जा वाक्पिब्यं दानवीर्यता ॥
 पञ्च यत्र न विद्यन्ते न तत्र विवसं वसेत् ॥ २७ ॥
 कालविच्छ्रोत्रियो राजा नवो सधुञ्च पञ्चमः ॥
 एते यत्र न विद्यन्ते तत्र वासं न कारयेत् ॥ २८ ॥
 नेकत्र परनिष्ठास्ति ज्ञानस्य किल शौनक ॥
 सर्वः सर्वं न जानाति सर्वको नास्ति कुत्रचित् ॥ २९ ॥
 न सर्वमिह विचिन्विहास्ति लोके
 नस्त्यक्तमूर्खो भुवि चापि कश्चित् ॥
 ज्ञानेन मोक्षोत्तममध्यमेन
 योज्यं विजानाति स तेन जिहान् ॥ ३० ॥

Ibid, अ. ११०.

अथ एकादशोत्तरस्ततमोऽध्यायः (१११).

पापिवस्य तु वक्ष्यामि भूतान्तराचारं लक्षणम् ॥
 सर्वाणि हि महीपालः सम्यक्कनित्यं परीक्षयेत् ॥ १ ॥
 राज्यं पालयते नित्यं सत्यधर्मपरायणः ॥
 निजित्य परसंन्यागि किति धर्मेण पालयेत् ॥ २ ॥
 पुष्पात्युत्पं विचिन्वीत मूलच्छेदं न कारयेत् ॥
 मालाकार इवारण्ये न यथाह्वारकारकः ॥ ३ ॥
 दोम्भारः क्षीरभुञ्जाना विकृतं तस्य भुञ्जते ॥
 परशब्दं महीपालंभोक्तव्यं न च वृषयेत् ॥ ४ ॥
 गोमण्डिछन्दासु गो-धेन्वाः क्षीरायी लभते पयः ॥
 एवं राष्ट्रप्रयोगेण पीडयमानं न वर्तते ॥ ५ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पृथिवीमनुपालयेत् ॥
 पालकस्य भवेद्भूमिः क्षीरित्तरायुर्मणो बलम् ॥ ६ ॥
 अभ्यर्च्यं विष्णुं यस्मात्मा गोब्राह्मणहिते रतः ॥
 प्रजाः पालयितुं क्षतः पापिवो विजितेन्द्रियः ॥ ७ ॥

ऐश्वर्यमध्रुवं प्राप्य राजा धर्मं मतिं चरेत् ॥
 सण्णेन विभवौ नश्येन्नास्मायत्तं घनादिकम् ॥ ८ ॥
 सत्यं मनोरमः कामाः सत्यं रम्या विभूतयः ॥
 किन्तु वै वनितामाह्वयभङ्गिगलोलं हि लोभितम् ॥ ९ ॥

व्याघ्रोश्च तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती

रोगाश्च शत्रव इव प्रभवन्ति मात्रे ॥

आयुः परिस्रवति भिन्नघटाविवाम्भो

लोको न चात्महितमाचरतीह कश्चित् ॥ १० ॥

निःशङ्कं किं मनुष्याः कुर्वत परहितं युक्तमपे हितं य—

म्भोदधं कामिनीक्षिप्तं जलद्वारा मन्त्रमन्त्रातिवृष्टया ॥

भा पापं संकुदध्वं द्विजहरिपरमाः संभजन्तं सदैव

आयुनिःशेषमेति स्फलति जलघटीभूतमृतयुच्छलेन ॥ ११ ॥

मातृवत्परशारेण परब्रह्मणो लोढवत् ॥

आत्मवत्सर्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ १२ ॥

एतवर्षं हि विप्रेन्द्रा राज्यमिच्छन्ति भूभूतः ॥

यदेषां सर्वकार्येषु वचो न प्रतिहन्यते ॥ १३ ॥

एतवर्षं हि कुर्वन्ति राज्ञो घनसञ्चयम् ॥

रक्षामित्वा तु चात्मानं यद्धनं तद्विजातये ॥ १४ ॥

ईकारशब्दो विप्राणां येन राष्ट्रं प्रवर्द्धते ॥

स राजा बद्धंते योगाव्याधिभिश्च न बध्यते ॥ १५ ॥

असमर्थान्श्च कुर्वन्ति मुनयो द्रव्यसञ्चयम् ॥

किमुनस्तु महोपायः पुत्रवत्पालयन्प्राजाः ॥ १६ ॥

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ॥

यस्यार्थाः स पुनर्लौके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥ १७ ॥

त्वजन्ति मित्राणि धनैर्विहीन

पुत्राश्च दाराश्च सुहृज्जमाश्च ॥

ते चार्थवन्तं पुनराश्नयन्ति

हृषीकेश लोके पुत्रवत्स्य बन्धुः ॥ १८ ॥

मरणो हि राजा भवति यस्तु साहजविचक्षितः ॥

मन्थः पश्यति चारेण शास्त्रहीनो न पश्यति ॥ १९ ॥
 यस्तु पुत्राश्च भृत्याश्च मन्त्रिणश्च पुरोहिताः ॥
 इन्द्रियाणि प्रसुप्तानि तस्य राज्यं चिरं न हि ॥ २० ॥
 येनाजितास्त्रयोऽप्येते पुत्राः भृत्याश्च बान्धवाः ॥
 जिता तेन सभं भूयश्चतुरविधं मुन्यरा ॥ २१ ॥
 लघयेच्छास्त्रयुक्तानि हेतुयुक्तानि यानि च ॥
 स हि नश्यति वै राजा इह लोके परत्र च ॥ २२ ॥
 मनस्तापं न कुर्वति आपदं प्राप्यं पार्थिवः ॥
 समबुद्धिः प्रसन्नात्मा सुखबुद्धेः सभो भवेत् ॥ २३ ॥
 खीराः कष्टमनुप्राप्य न भवन्ति विधाविनः ॥
 प्रविश्य ववनं राहोः किं नोदेति पुनः प्रसी ॥ २४ ॥

विधिषु शरीरमुखलालितमानवेषु

मा खेदयेद्धनकुशं हि शरीरमेव ॥

सहारका ह्यधगपाण्डुसुताः धृता हि

दुःखं विहाय पुनरेव सुखं प्रपन्नः ॥ २५ ॥

मन्धर्वविद्यामालोक्य बाह्यं च गणिकागणान् ॥

अनर्धैवार्थशास्त्राणि लोके रक्षेच्च भूमतिः ॥ २६ ॥

कारणेन धिना भूत्ये यस्तु कुप्यति पार्थिवः ॥

स गृह्णाति विषोन्मादं कृष्णसर्वविसर्जितम् ॥ २७ ॥

बाधलाह्वारयेद्दुष्टं मिथ्यावाक्यं च कारयेत् ॥

मगवे श्वेयिषे चैव भृत्यवर्गे सदैव हि ॥ २८ ॥

लोलां करोति धो राजा भृत्यस्वजनगणिताः ॥

शासने सर्वदा क्षिप्रं रिपुभिः परिभूयते ॥ २९ ॥

हुंकारे भुक्तौ तैव सदा कुर्वति पार्थिवः ॥

विना दोषेण यो भूत्यान्नाजाऽवर्गेण शास्ति च ॥ ३० ॥

लोत्सगुक्तानि भोग्यानि त्यजेद्विह भहीपतिः ॥

सुखप्रधृतैः साध्यन्तैश्चात्रो जिग्रहे स्थितैः ॥ ३१ ॥

उज्ज्वलैः साहसं धैर्यं बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः ॥

वद्विधौ यस्य उत्साहस्तस्य वेवोर्ज्यं प्रकथ्यते ॥ ३२ ॥

उद्योगेन कृते कार्ये सिद्धिर्यस्य न विद्यते ॥
 वैवं तस्य प्रमाणं हि कर्तव्यं पौरुषं सदा ॥ ३३ ॥

Ibid, अ. १११.

अथ द्वादशोत्तरशतसमोऽध्यायः (११२).

भूत्या बहुविधा ज्ञेया उत्तमाधममध्यमाः ॥
 नियोक्तव्या यमाहुर्वु त्रिभिर्व्येव कर्मसु ॥ १ ॥
 भूतये परिक्षणं वक्ष्ये यस्य यस्य हि यो गुणः ॥
 तमिमं संप्रवक्ष्यामि ये यमाकल्पितं किल ॥ २ ॥
 यथा क्षतुभिः कर्मकं परीक्ष्यते
 निवर्त्येणस्तेनतापताडनैः ॥
 तथा क्षतुभिर्भूतकं परीक्षयेद्
 सतेन शीलेन कुलेन कर्मणा ॥ ३ ॥

कुलशीलगुणोपेतः सत्यधर्मपरायणः ॥
 कण्वान्नुप्रसन्नश्च कोशाध्यक्षो विधीयते ॥ ४ ॥
 मूल्यरूपपरीक्षाकृद्भुवेद्रत्नपरीक्षकः ॥
 बलाबलपरिज्ञाता सेनाध्यक्षो विधीयते ॥ ५ ॥
 इक्षिगतारकारतत्त्वज्ञो वस्त्रवाग्निप्रदर्शनः ॥
 अन्नमादो प्रमाथी च प्रतोहारः स उध्यते ॥ ६ ॥
 मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सर्वशास्त्रसमालोकी ह्येष साधुः स लेखकः ॥ ७ ॥
 बुद्धिमान्मतिमाश्चैव परचित्तोपलक्षकः ॥
 क्रूरो यथोक्तवादी च एव दूतो विधीयते ॥ ८ ॥
 समस्तस्मृतिशास्त्रज्ञः पण्डितोऽयं जितेन्द्रियः ॥
 शौर्धवीर्गुणोपेतो यमार्ज्यक्षो विधीयते ॥ ९ ॥
 पितृपतामहो वरः शास्त्रज्ञः सत्यवाचकः ॥
 क्षुब्धश्च काठिन्यश्चैव सूयकारः ॥ उध्यते ॥ १० ॥
 आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वेषां प्रियदर्शनः ॥
 आयुःशौलगुणोपेतो वैद्य एव विधीयते ॥ ११ ॥

वेदवेदाङ्गगतस्वतो अपहोमपरायणः ॥
 आशौर्वाचपरो नित्यमेव राजपुरोहितः ॥ १२ ॥
 लेखकः पाठकश्चैव गणकः प्रतिरोधकः ॥
 शालस्ययुक्तदधेद्राजा कर्म संवर्जयेत्सदा ॥ १३ ॥
 द्विजिह्वमुद्देगकरं शूरमेकान्तरादणम् ॥
 खलस्यगृहेषु वदनमपकाराय केवलम् ॥ १४ ॥
 कुचनः परिहृत्स्न्यो विद्ययाऽलङ्कृतोऽपि सन् ॥
 मथिना भूयितः सर्वः किमसौ न भयङ्करः ॥ १५ ॥
 अकारणाधिष्णुतकोपधारिणः
 खलाद्भूयं कस्य न नाम आयते ॥
 विषं महाहेविषमस्य दुर्वचः
 सद्यःसहं संतिपतेरसदा मूले ॥ १६ ॥
 तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं समैकं व्यवसायिनम् ॥
 अर्द्धराज्यहरं भूयं यो हन्यात्स न हन्यते ॥ १७ ॥
 शूरत्वमुक्ता मुमुग्धवारक्या
 जितेन्द्रियाः सत्यपराकमादय ॥
 प्रागेव पञ्चाद्विपरोतरूपा
 ये ते तु भूत्या न हिता भवन्ति ॥ १८ ॥
 निरालस्याः सुसन्तुष्टाः सुस्वप्नाः प्रतिबोधकाः ॥
 सुखदुःखसमाधीरा भूत्या लोकेषु दुर्लभाः ॥ १९ ॥
 क्षान्तिसत्यविहीनश्च क्रूरबुद्धिश्च निन्द्यतः ॥
 शम्भिकः कपटी चैव शठश्च स्पृहयाऽन्वितः ॥
 अशक्तो भयभीतश्च राज्ञा त्यक्तव्य एव सः ॥ २० ॥
 सुसन्धानानि चास्त्राणि शस्त्राणि विविधानि च ॥
 दुर्गे प्रवेशितव्यानि ततः शत्रुं निपातयेत् ॥ २१ ॥
 यस्मासमयं वर्षं वा सन्धिं कुर्यान्नराधिपः ॥
 पश्यन्संश्रितमात्मानं पुनः शत्रुं निपातयेत् ॥ २२ ॥
 मूर्खान्निजोऽजयेद्यस्तु शत्रोऽप्येते महीपतेः ॥
 अयशश्चार्थनाशश्च नरके चैव पातनम् ॥ २३ ॥

यत्किञ्चित्कुरुते कर्म शुभं वा दुःखं वाऽशुभम् ॥
 तेन स्म वर्तते राजा शुभमती भूत्पकार्यतः ॥ २४ ॥
 तस्माद्बुधोद्वरः प्राप्तं धर्मकामार्थसाधने ॥
 निमोजयेद्भिः सत्ततं गोब्राह्मणहिताय वै ॥ २५ ॥

Ibid, अ. ११२.

अथ त्रयोवशोत्तरशततमोऽध्यायः (११३).

गुणवन्तं नियुञ्जीत गुणहोत्रं विवर्जयेत् ॥
 पण्डितस्य गुणाः सर्वे पूर्ये दोषाश्च केवलतः ॥ १ ॥
 सद्भिर्दासीत सततं सद्भिः क्षुर्वीत सक्तासम् ॥
 सद्भिर्विवाचं मेञ्चोञ्च नासद्भिः किञ्चिदाचरेत् ॥ २ ॥
 पण्डितस्य विनोतैश्च धर्मज्ञैः सत्यवाग्भिः ॥
 बन्धनस्योऽपि तिष्ठेच्च न तु राज्यं खलैः सह ॥ ३ ॥
 सावशेषाणि कार्याणि कुर्वन्नर्थेऽत्र युज्यते ॥
 तस्मात्सर्वाणि कार्याणि सावशेषाणि कारयेत् ॥ ४ ॥
 मनुहेव बृहेत्सारं कुसुमञ्च न घातयेत् ॥
 ब्रह्मापेक्षो बृहेत्सोरं भूमिं गां चैव पाथिकः ॥ ५ ॥
 यथाक्रमेण पुष्पेभ्यश्चिन्तते मयु बटपदः ॥
 तथा वित्तमुपादाय राजा कुर्वीत सञ्चयम् ॥ ६ ॥
 ब्रह्मोक्तं मधुजालञ्च शुक्लपक्षे तु चन्द्रमाः ॥
 राजव्रथं च भैक्ष्यं च स्तोत्रं स्तोत्रं प्रवर्तते ॥ ७ ॥
 भजितस्य क्षयं दुष्टत्वा संप्रवसस्य सञ्चयम् ॥
 भवन्त्य दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ ८ ॥
 वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रामिणां
 गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः ॥
 अर्कसिते कर्मणि यः प्रवर्तते
 निरुत्तराण्यस्य गृहं तपोवनम् ॥ ९ ॥
 सायेन रक्ष्यते भर्मा विद्या योगेन रक्ष्यते ॥
 मृजया रक्ष्यते प्राज्ञं कुलं शोलेन रक्ष्यते ॥ १० ॥

धरं विष्णुवाटभ्यां निवसतमभुक्तस्य मरणं

धरं सर्पाकीर्णं शयनमथ कूपे निपतनम् ॥

धरं भ्रान्तावर्त्तं सभयजलमप्ये प्रविशन् ?

न तु स्वीये पले हि घनमणु वेहीति कथनम् ॥ ११ ॥

अग्न्यक्षयेषु स्त्रीयन्ते नोपभोगेन सत्पदः ॥

पूर्वाङ्गिते हि सुहृते न नश्यन्ति कदाचन ॥ १२ ॥

विप्राणां भूषणं विद्या पृथिव्या भूषणं मृगः ॥

नभसो भूषणं चन्द्रः क्षीलं सर्वस्य भूषणम् ॥ १३ ॥

एते ते चन्द्रतुल्याः क्षितिपतितनया भोमसेनार्जुनाद्याः

झूराः सत्यप्रतिष्ठा दिनकरवपुषः केशवेनोपगूढाः ॥

ते वै कुष्ठशुहृत्स्थाः कृपणवशागता भैक्ष्यचर्या प्रयाताः

को वा कस्मिन्समर्थो भवति विधिवशाद्भ्रामयेत्कर्मरेखा ॥ १४ ॥

ब्रह्मा येन कुलालवस्त्रियमित्तो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे

विष्णुर्येन वशावतारगहने लिप्तो महासङ्कटे ॥

इन्द्रो येन कपालपाणिपुटके भिजाह्नं कारितः

सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मिणे ॥ १५ ॥

दाता बलिर्याचकक्षी मुरारि—

र्त्तनं भही विप्रमुखस्य मध्ये ॥

इत्था फलं बन्धनमेव लब्धं

नमोऽस्तु ते देव यथेष्टकारिणे ॥ १६ ॥

मरता मयि भवेत्फलभ्योः पिता साक्षाज्जनार्दनः ॥

कुबुद्धौ प्रतिपत्तिवचेत्तस्मिन्वप्यः पतेत्सदा ॥ १७ ॥

येन येन यथा यद्वत्सुरा कर्म सुनिश्चितम् ॥

तत्तदेवास्तरे भुङ्क्ते स्वयमाहितमात्मना ॥ १८ ॥

आत्मना विहितं दुःक्षमात्मना विहितं सुखम् ॥

गर्भंशय्यामुपावास्य भुङ्क्ते वै पूर्णवेदिकम् ॥ १९ ॥

न चान्तरिक्षे न समुद्रमध्ये

न पर्वतानां विचरप्रवेशो (प्रदेशे ?) ॥

न मातृमूर्ध्नि प्रभूतस्तथाहमे
 स्वयत्तु क्षयः कर्म कृतं नरो हि ॥ २० ॥
 दुर्गस्त्रिकूटः परिखा समुद्रो
 रक्षांसि योधाः परमा च कृत्तिः ॥
 शास्त्रं च वै लूशनसा प्रविष्टं
 ■ रावणः कालवशाद्विनष्टः ॥ २१ ॥

यस्मिन्मयसि यत्काले यद्विरा यच्च वा निशि ॥
 यन्मूहर्ते क्षणे वापि तत्तथा न तदन्यथा ॥ २२ ॥
 गच्छन्ति चाभ्यर्क्षे वा प्रविशन्ति महोत्तले ॥
 आरवन्ति विवाः शर्वा माक्षसमुपलभ्यते ॥ २३ ॥
 पुराधीता च या विद्या पुरा दक्षं च यद्वनम् ॥
 पुरा कृतानि कर्माणि ह्यग्रे धावन्ति धावतः ■ २४ ॥
 कर्माणि च प्रधानानि सस्यगृहे शुभग्रहे ॥
 यस्मिन्कृतलभ्यापि जानकी दुःखभाजनम् ॥ २५ ॥
 स्थूलजङ्घो यदा रमः शङ्खगाम्री च लक्ष्मणः ■
 धनकेशो यदा शोता त्रयस्ते दुःखभाजनम् ॥ २६ ॥
 न पितुः कर्मणा पुत्रः पित्रा वा पुत्रकर्मणा ॥
 स्वयं कृतेन गच्छन्ति स्वयं बद्धाः स्वकर्मणा ॥ २७ ॥
 कर्मजन्यशरीरेषु रोगाः शारीरमानसाः ■
 शरा इव पतन्तीह यिमुक्ता बृहन्निर्याभिः ॥ २८ ॥
 अन्यथा शास्त्रगर्भिण्या धिया धीरोऽर्थमोहते ॥
 स्वामिवप्राकृतं कर्म विवर्णाति तदन्यथा ॥ २९ ॥
 बालो युवा च बृद्धश्च यः करोति शुभाशुभम् ॥
 तस्यां तस्यामवस्थामां भुङ्क्ते जन्मनि जन्मनि ॥ ३० ॥
 क्षतीक्षमाणोऽपि नरो विवेकास्थोऽपि मानवः ॥
 स्वकर्मपीतवातेन नीयते यत्र तत्फलम् ॥ ३१ ॥

प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो

वेनोऽपि तं आरयितुं न शक्तः ॥

अतो न शोचामि न विस्मयो मे
 ललाटलेखा न पुनः प्रधाति ॥ ३२ ॥^१
 सर्पः कूपे गजः स्कन्धे त्रिल आक्षुब्धं धावति ॥
 नरः क्षीघ्रतरादेव कर्मणः कः पलायते ॥ ३३ ॥
 नात्मा भवति सद्विद्या दीयमानापि वर्हते ॥
 कूपस्थमिव पानीयं भवत्येव बहुवक्त्रम् ॥ ३४ ॥
 येष्यां घर्मेण ते सत्या येष्यमेण गताः भ्रियः ॥
 धर्मार्थौ च महोत्सोके तस्मत्पुत्रा ह्यर्थकारमात् ॥ ३५ ॥
 अन्नार्थी यानि कुक्षानि करोति कृपणो जनः ॥
 ताम्येव यवि धर्मार्थी न भूयः क्लेशमाकलनम् ॥ ३६ ॥
 सर्वेषामेव शौचानामग्नशौचं विशिष्यते ॥
 योऽन्नार्थः शुचिः शौचात्त मृदा चारिणा शुचिः ॥ ३७ ॥
 सत्यं शौचं मनः शौचं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ॥
 सर्वभूते दया शौचं जलशौचं च पञ्चमम् ॥ ३८ ॥
 यस्य सत्यं च शौचं च तस्य स्वर्गो न दुर्लभः ॥
 सत्यं हि वचनं यस्य सोऽद्वयेधाद्विशिष्यते ॥ ३९ ॥
 श्रुतिकानां सहस्रेण प्रोक्तानां शतेन हि ॥
 न शुद्धयति दुराचारे भावोपहतचेतनः ॥ ४० ॥
 यस्य हस्ती च पादौ च मन्दश्चेव सुसंयतम् ॥
 विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ॥ ४१ ॥
 न प्रहृष्यति संभानैः नावमानैः प्रकुप्यति ॥
 न क्रुद्धः पुष्टः कृपादेतत्साधोस्तु लक्षणम् ॥ ४२ ॥
 दरिद्रस्य मनुष्यस्य प्राज्ञस्य मधुरस्य च ॥
 काले श्रुत्वा हितं वाक्यं न कश्चित्परितुष्यति ॥ ४३ ॥
 न मन्त्रबलवीर्येण प्रहया पौरुषेण च ॥
 अलभ्यं लभ्यते सत्यैस्तत्र का परिभेदना ॥ ४४ ॥
 अमाधितो मया लब्धो पुनर्मत्प्रेषणाद्गतः ॥
 यथागतस्तत्र गतस्तत्र का परिभेदना ॥ ४५ ॥

१. 'यवस्मदीयं न तु तत्परेषाम्' इ. पा.—an additional line.

एकवृक्षे सवारात्री नानापक्षिसमगमः ॥
 प्रभातेऽप्यविशो यान्ति का तत्र परिवेदना ॥ ४६ ॥
 एकसायंप्रयातानां सर्वेषां यत्र गामिनाम् ॥
 मत्स्वेकस्त्वरितो याति का तत्र परिवेदना ॥ ४७ ॥
 अव्यवस्तावीनि भूतानि अव्यक्तमध्यानि शौनक ॥
 अव्यक्तनिधनान्येष का तत्र परिवेदना ॥ ४८ ॥
 नाप्राप्तकालो म्रियते विद्वः सरदातेरपि ॥
 कुशाग्र्येण तु संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥ ४९ ॥
 लब्धव्यान्वेषे लभते गन्तव्यान्वेषे गच्छति ॥
 प्राप्तव्यान्वेषे प्राप्नोति दुःखानि च मुक्तानि च ॥ ५० ॥
 सप्तप्राप्नोति पुरुषः किं प्रलापः करिष्यति ॥
 जलोद्यमानानि यया पुष्पाणि च फलानि च ॥
 स्वकालं नातिवर्तये तथा कर्म पुरस्कृतम् ॥ ५१ ॥
 शीलं कुलं नैव न खेव विद्या
 ज्ञानं गुणा नैव न वीजशुद्धिः ॥
 आश्यामि पूर्वं तपसाजितानि
 काले फलस्यस्य यद्येष वृक्षः ॥ ५२ ॥
 तत्र मृत्युर्येष हन्ता तत्र शीर्यत्र सम्पदः ॥
 तत्र तत्र स्वयं याति प्रेयेमाणः स्वकर्मभिः ॥ ५३ ॥
 भूतपूर्वं कृतं कर्म कर्तारमनुतिष्ठति ॥
 यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विभ्वति नशतरम् ॥ ५४ ॥
 एवं पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुतिष्ठति ॥
 सुकृतं भुञ्ज्य चात्मीयं मूढ किं परितप्यसे ॥ ५५ ॥
 यथा पूर्वकृतं कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥
 तथा जन्मान्तरे तद्वै कर्तारमनुगच्छति ॥ ५६ ॥
 मीनः सर्वपद्माणि परेच्छिन्नाणि पश्यति ॥
 आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति ॥ ५७ ॥
 रागद्वेषादियुक्तानां न सुखं कुत्रचिन्निज ॥
 विचार्यै जलं पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्दूतिः ॥ ५८ ॥

यत्र स्नेहो मयं तत्र स्नेहो दुःखस्य भाजनम् ॥
 स्नेहमूलानि दुःखानि तस्मिन्त्यक्ते महत्सुखम् ॥ ५९ ॥
 शरीरमेवायतनं दुःखस्य च सुखस्य च ॥
 जीवितं च शरीरं च आर्त्यं सह जायते ॥ ६० ॥
 सर्वं परवशं दुःखं सर्वमात्मवशं सुखम् ॥
 एतद्विद्यास्तभासेन लक्षणं सुखदुःखयोः ॥ ६१ ॥
 सुखस्यानन्तरं दुःखं दुःखस्यानन्तरं सुखम् ॥
 सुखं दुःखं अनुष्याणां चकवत्परिवर्तते ॥ ६२ ॥
 यदुपतं तदतिशान्तं यदि स्यात्तच्च दूरतः ॥
 वर्तमानेन वर्तते न स शोकेन बाधते ॥ ६३ ॥

Ibid, अ. ११३.

अथ चतुर्दशोत्तरशततमोऽध्यायः (११४).

न कश्चित्कस्यचिन्मित्रं न कश्चित्कस्यचिन्निपुः ॥
 कारणादेव जायते मित्रानि रिपवस्तथा ॥ १ ॥
 शोकत्राणं भयत्राणं प्रीतिविश्रवासभाजनम् ॥
 केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमिरयत्तरद्वयम् ॥ २ ॥
 सकृदुच्चरितं येन हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥
 बद्धः परिकरस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥ ३ ॥
 न मातरि न वारेषु न सोदर्ये न चात्मजे ॥
 विश्रवासस्तावदाः पुंसां यादृक्कमित्रे स्वभावजे ॥ ४ ॥
 यदीच्छेच्छाद्वर्ता प्रीतिं भीन्दोषान्परिवर्जयेत् ॥
 श्रुतवर्षप्रयोगञ्च परोक्षे वारवर्जितम् ॥ ५ ॥
 मात्रा स्वसा पुहित्रा वा न विविक्तासनो यसेत् ॥
 बलवानिन्द्रियप्राप्तो विद्वांसमपि कर्षति ॥ ६ ॥
 विपरीतरतिः कामः स्वायत्तेषु न विद्यते ॥
 यथोपायो यथो दण्डस्तथैव ह्यनुवर्तते ॥ ७ ॥

अपि कल्पानिलस्यैव दुर्गस्य महोदधेः ॥

शमयते प्रसरो मोक्षं न ह्यरक्तस्य चेतसः ॥ ८ ॥

क्षणो नास्ति रहो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता जनः ॥

तेन शौनक नारीणां सतीत्यमुपजायते ॥ ९ ॥

एकं च सेवते नित्यमन्यदचेतसि रोचते ॥

पुद्गणानलभेन नारी चैव पतिव्रता ॥ १० ॥

जननी यानि कुर्वते रहस्यं मदनधुरा ॥

सुतैस्तानि न चिन्तयानि शीलविप्रतिपत्तिभिः ॥ ११ ॥

पराधीना निद्रा परहृदयक्रयानुस्मरणं

सदा हेला ह्रास्यं विपत्तमपि क्षोभेन दहितम् ॥

पणे न्यस्तः कापो विटजनसुरैर्वर्तितगलो

बहूत्कण्ठावृत्तिर्जगति गणिकाया बहुमतः ॥ १२ ॥

अतिरापः स्त्रियो मूर्खाः सर्पा राजकुलानि च ॥

नित्यं परोपसेष्यानि सद्यः प्राणहराणि यद् ॥ १३ ॥

किं चित्रं यदि वेद (शब्द) शास्त्रकुशलो विप्रो भवेत्पण्डितः

किं चित्रं यदि बण्डनोत्तिकुशलो राजा भवेत्कार्मिकः ॥

किं चित्रं यदि रूपयौवनवती साध्वी भवेत्कार्मिणी

तच्चित्रं यदि निर्धनोऽपि पुद्गः पापं न कुर्मात्पण्डितः ॥ १४ ॥

नात्मचिह्नं परे दद्याद्विद्यालिह्नं परस्य च ॥

गृहेत्कूर्मं इवाक्रमानि परभावञ्च लक्षयेत् ॥ १५ ॥

पराकृतलवासिभ्य उच्चप्रकारसंस्थिताः ॥

यदि नो विकुरोद्धेदाल्लभ्यते कीः स्त्रियो न हि ॥ १६ ॥

समवर्मा हि मर्मज्ञस्तीक्ष्णः स्वजनकपटकः ॥

म तथा बाधते सत्रुः कृतवरो बहिः स्थितः ॥ १७ ॥

स पण्डितो यो ह्यनुरक्तजयेद्वै

मिष्टेन जालं विनयेन शिष्टम् ॥

अथ नारी तपसा हि देवा-

स्तर्वापि लोकादपि मुसलप्रहेण ॥ १८ ॥

छलेन मित्रं कलुषेण धर्मं परोपतायेन समृद्धिभाषम् ॥
 सुखेन विद्यां पश्येण नारीं काञ्छन्ति ये वै न च पण्डितास्ते ॥ १९ ॥
 कलार्थी फलिने वृक्षं यश्छिन्नाद्दुर्मतिर्नरः ॥
 निष्फलं तस्य वै कार्यं महादोषमवाप्नुयात् ॥ २० ॥
 सधनो हि तपस्वी च दूरतो वै कुतश्चमः ॥
 मद्यपस्त्री सतीत्येवं विप्र न शृङ्गस्यहम् ॥ २१ ॥
 न विश्वसेदविश्वस्ते मित्रस्यापि न विश्वसेत् ॥
 कदाचित्कृपितं मित्रं सर्वं गृह्यं प्रकाशयेत् ॥ २२ ॥
 सर्वभूतेषु विश्वासः सर्वभूतेषु सात्त्विकः ॥
 स्वभावभात्मना गृहेदेतत्ताधीहि लक्षणम् ॥ २३ ॥
 यस्मिन्कस्मिन्कृते कार्यं कर्तारमनुवर्तते ॥
 सर्वथा बलभागोऽपि धर्मबुद्धिः तु कारयेत् ॥ २४ ॥
 वृद्धाः स्त्रियो नयं मद्यं क्षुधकं मांसं त्रिमूलकम् ॥
 रात्रौ दीधि दिवा स्वप्नं विद्वान्घट् परिवर्जयेत् ॥ २५ ॥
 विषं गोष्ठीं वरिग्रस्य वृद्धस्य तरुणो विषम् ॥
 विषं कुशिक्षिता विद्या मजोर्णो भोजनं विषम् ॥ २६ ॥
 त्रियं गानमकुण्ठस्य नीचस्योच्चासनं त्रियम् ॥
 त्रियं दानं वरिग्रस्य यूथश्च सधनो त्रिया ॥ २७ ॥

अत्यस्थुपानं कठिनाशनञ्च

धातुक्षयो वेगविचारणञ्च ॥

दिवाशयो जागरणं च रात्रौ

षड्भिनैराषां निवसन्ति^१ रोगाः ॥ २८ ॥

बालातपश्चाप्यतिमंथुनञ्च

श्मशानधूमः करतापनञ्च ॥

रजस्त्रलाघकप्रतिषीक्षणञ्च

सुवीर्यमायुर्ननु कर्षयेत् ॥ २९ ॥

क्षुधकं मांसं स्त्रियो वृद्धा बालाकस्तदर्थं विप्र ॥

प्रभाते मयूतं निद्रा सधः प्रणहुराणि वटुः ॥ ३० ॥

सद्यः पक्ववृत्तं प्राक्ता बाला स्त्री क्षीरभोजनम् ॥
उज्ज्वोदकं ददच्छाया सद्यः प्रागहराणि वट् ॥ ३१ ॥

कूपोदकं ददच्छाया नारोणाञ्च पयोधरः ॥
शीतकाले भवेद्भुञ्जन्मुष्णकाले च शीतलम् ॥ ३२ ॥

त्रयो बलकराः सद्यो बालाभ्यङ्गासुभोजनम् ॥
त्रयो बलहरा सद्यो ह्यम्बा नै संयुतं ज्वरः ॥ ३३ ॥

शुष्कं मांसं पयो नित्यं आर्घ्याभिर्यः सहैव तु ॥
न भोक्तव्यं नृपैः सार्द्धं वियोगं कुरुते क्षणात् ॥ ३४ ॥

कुबैलिनं वन्तमलौपधांरिभं
बह्वांशिनं निष्ठुरवाक्यभाविणम् ॥

सूर्योदये ह्यस्तमयेऽपि वाऽपि
विमुञ्चति क्षीरपि चक्रपाणिनम् ॥ ३५ ॥

नित्यं छन्दस्तुगमां धरणिमिलितनं पानयोश्चरमाष्टिः
वन्तानामप्यशौचं मलिनवसनता वक्षता मूर्खणानाम् ॥
हे सन्ध्ये चापि निद्रा विकसनशयेन-प्रसहासातिरेकः
स्थाकरो पीठे च बभ्रुं निधनमुग्रनयैस्केलवत्स्थानि लक्ष्मीम् ॥ ३६ ॥

शिरः सुषोतं चरणौ मुसज्जितौ
बराहगनासेवनमल्पभोजनम् ॥

अनन्यशाश्विर्बदपर्वसंयुतं
चिरप्रमण्डौ वियमानयन्ति वट् ॥ ३७ ॥

मस्य कस्य तु पुष्पस्य पाण्डुरस्य विशेषतः ॥
शिरसा आर्धमणस्य ह्यलक्ष्मीः प्रतिहन्यते ॥ ३८ ॥
क्षीपस्य पवित्रसा छाया छाया शय्यासनस्य च ॥
रजकस्य तु यत्पीयूषमलक्ष्मीस्तत्र तिष्ठति ॥ ३९ ॥
आलातपः प्रेतधूमः स्त्री भूद्धा तरुणं वधि ॥
आयुष्काभो न सेवेत तथा सन्मार्जनीरजः ॥ ४० ॥
गजाश्चरमभास्यानां गवां चैव रजः क्षुभम् ॥
अमुञ्च च विजानीयत्क्षरौघ्नाभाजिकेषु च ॥ ४१ ॥

गवां रजो चात्मारजः पुत्रस्याश्वभयं रजः ॥
 एतन्नजो महापशून् महापातकनाशनम् ॥ ४२ ॥
 अकारजः क्षररजो यत्तु सम्भारजनीरजः ॥
 एतन्नजो महापशून् महाकिल्बिषकारकम् ॥ ४३ ॥
 सूर्यवातो नक्षत्राण्यम्बु स्नानवस्त्रसुखोदकम् ॥
 केसाभ्युपार्जनीरेषु हन्ति पुष्पं पुत्रा कुलम् ॥ ४४ ॥
 विप्रयोविप्रवन्द्योश्च दम्पत्योः स्वाभिजोस्तथा ॥
 जन्तरेण न गन्तव्यं ह्यस्य नृपभस्य च ॥ ४५ ॥
 स्त्रीषु राजानिसर्वेषु स्वाध्याये शत्रुसेवने ॥
 भोगास्वावेषु विश्वासं कः प्राकः कर्तुमर्हति ॥ ४६ ॥
 न विश्वसेदविश्वस्तं विश्वस्तं नातिविश्वसेत् ॥
 विश्वासाद्भूयन्मुत्पन्नं भूलावपि निहन्तति ॥ ४७ ॥
 वैरिणा सगन्धाय विश्वस्तो यवि तिष्ठति ॥
 स वृक्षाये प्रसुप्तो हि पतितः प्रतिबुद्धयते ॥ ४८ ॥
 नात्यस्तं मुहुना भास्यं नात्यस्तं क्षुरकभङ्गा ॥
 मुहुनेव मुहुं हन्ति दाक्षणेनेव दाक्षणम् ॥ ४९ ॥
 नात्यस्तं सरस्वतीर्भास्यं नात्यस्तं मुहुना तथा ॥
 सरसास्तत्र छिद्यन्ते कुब्जास्तिष्ठन्ति पादपाः ॥ ५० ॥
 नमन्ति कलिसो वृक्षा नमन्ति गुणिनो जनाः ॥
 शुष्कवृक्षाश्च मूर्खाश्च भिद्यन्ते न नमन्ति च ॥ ५१ ॥
 अग्राणिताणि दुःखाणि यथैवापान्ति यास्ति च ॥
 भार्गव इव क्षुण्पेत् तथा प्रार्थयिता सरः ॥ ५२ ॥
 पूर्वं पञ्चाब्धरस्यायै सर्वेव बहुसम्पदः ॥
 विपरीतजनार्थे च यदेकछसि तथा चर ॥ ५३ ॥
 बट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुःकर्णश्च धार्यते ॥
 द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न बुद्धयते ॥ ५४ ॥
 तथा यथा किं क्रियते या न शोभन्ती न गमिष्यी ॥
 कोऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वांस धार्मिकः ॥ ५५ ॥

एकेनापि सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन धीमता ॥
 कुलं पुत्रवृत्तिहेन धन्वेण गगनं यथा ॥ ५६ ॥
 एकेनापि सुवृत्तेण प्रविष्टेन सुगन्धिना ॥
 यनं सुवासितं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ ५७ ॥
 एको हि गुणवान्पुत्रो त्रिगुणैर्न ज्ञेयः किम् ॥
 धन्वो हन्ति तमास्थीको न च गयोऽतिःसहस्रकम् ॥ ५८ ॥
 लालयेत्पञ्चवर्षाणि वसवर्षाणि तद्वयेत् ॥
 प्राप्ते तु षोडशं वर्षं पुत्रं विप्रवदोचरेत् ॥ ५९ ॥
 जायमानो हरेद्वारान् ब्रह्मणो हरेद्वनम् ॥
 स्त्रियमाणो हरेत्प्राणाश्चास्ति पुत्रसमीपे ॥ ६० ॥
 केचिन्मृगमुखा व्याघ्राः केचिद्व्याघ्रमुखा मृगाः ॥
 तत्स्वरूपपरिज्ञाने ह्यविश्वासः पदे पदे ॥ ६१ ॥
 एकः क्षमयतां नोवो द्वितीयो नोपपद्यते ॥
 मदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्वते जनः ॥ ६२ ॥
 एतदेवानुमन्येत भोगो हि क्षणभंगिनः ॥
 स्तिग्धेषु च विदग्धेषु मतया वै ह्यतीकृताः ॥ ६३ ॥
 उद्वेगः पितृदमो भ्राता मृतं पित्रारि शोभकः ॥
 सर्वेषां ॥ पिता हि स्यात्तत्त्वैवामनुपालकः ॥ ६४ ॥
 कानिष्ठेषु च सर्वेषु समत्वेनानुवर्तते ॥
 समोपभोगीष्वेषु यथैव तनयेषु च ॥ ६५ ॥
 बहूनामल्पसाराणां समवाया हि दादयः ॥
 तूर्णरावेष्टिता रज्जुस्तया नागीदृषि बध्यते ॥ ६६ ॥
 अपहृत्य परस्वं हि यस्तु दानं प्रयच्छति ॥
 स दाता नरकं याति यस्यापास्तस्य तत्फलम् ॥ ६७ ॥
 श्वेदब्रह्मविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ॥
 कुलान्याकुलतां याति ब्राह्मणः तिक्रमेण च ॥ ६८ ॥
 सहाधने च सुरापे च चरे भक्तवतः तथा ॥
 निष्कृतिविहिता सद्भिः कृतघ्ने भास्ति निष्कृतिः ॥ ६९ ॥

नाहन्ति पितरो देवाः क्षत्रियं ब्रह्मणीयम् ॥ १० ॥

भार्याजितस्य नाहन्ति यस्यास्तोषपतिर्गृहे ॥ ११ ॥

अकृतसन्मार्थश्च दीर्घयोग्यमनर्घवम् ॥

चतुरो विद्धि चण्डालाश्चात्यजस्तेत्येकैकः ॥ १२ ॥

नोपेक्षितध्वो दुर्बुद्धिः शत्रुर्लप्सीत्यवज्ञया ॥

बन्धिरलोऽप्येते हिायेः कुर्वन्त भस्मसाण्डगतम् ॥ १३ ॥

नवे दयसि यः शान्तः स शान्त इति मे अस्ति ॥

घातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते ॥ १४ ॥

पन्थान इव विप्रेन्द्र सर्वलोत्सारणोऽर्थिभ्यः ॥

मवीषा इति मर्यादा न हि हृष्ययुतो भवेत् ॥ १५ ॥

चित्तायत्तं घातुवदयं शरीरे

चित्ते मध्ये घातवो यस्मिन् नाशम् ॥

तस्माच्चित्तं सर्वदा रक्षणार्थम्

स्वस्थे चित्ते घातवः सम्भवन्ति ॥ १६ ॥

इति श्रीगार्हपत्ये महापुराणे पूर्वखण्डे प्रथमांशोऽस्य अष्टादशोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

बृहस्पतिर्नीतिशारे चतुर्विंशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

३. सर्वमान्यतीतिवचनानि

[इसके बाद दन्तकथाओंकी पञ्चतमीमें भी इन तीतिवचनोंका उगम हमारी दृष्टीमें मालूम होता है । पुराणोंमें वे जहाँ-तहाँ बिखरे हुए हैं । सुभाषितोंका विविध सङ्ग्रह भी पौराणिकसाहित्यसिद्धी बहुत है ।]

१ कर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कर्तव्यं सर्वम् ॥ १ ॥

कर्तव्यमेव कर्तव्यमिति सम्मतिर्यो विदुः ॥ २ ॥

पञ्च उत्तरखण्ड, अ. १३, प. १३

२ नापृच्छः कस्यचिद्ब्रूयात्त आन्यायेन वृष्टस्तपेन ॥ ३ ॥

आनस्य हि मेधावी नृपः कस्यचित्प्राज्ञोऽपि ॥ ४ ॥

विदुषामपि शिष्याणां पुत्राणां च शिष्यावतान् ॥

अपुष्टमपि वसतस्य श्रेयः श्रद्धावतां हितम् ॥ १९ ॥

Ibid, आतालकण्ड, अ. ११०.

३ अश्वत्थानासनाचक्षी वशाचक्षीसमो भवतः ॥

वज्रध्वजसमा मेक्षया वशाचक्षीसमो नृपः ॥

Ibid, सुषिङ्गण्ड, अ. १९; भविष्य, उ. प. २३६.

४ तद्वृत्तस्य यथा चर्म यथा ताम्रस्य कालिमा ॥

मय्यस्ति कियदा बीर मुकुलस्य तथा मलः ॥ २२ ॥

५ शीघ्रस्य तद्वृत्तस्यैव सत्त्वोर्जयः शशी सङ्गम् ॥

नक्षत्रस्यैव नः संहितस्तस्मात्सर्वोदितः कुम्भः ॥ २३ ॥

Ibid, पातालकण्ड, अ. ९९.

६ तेषामर्थो हि गहनः योगिनामपि कुम्भरः ॥ २४ ॥

चिनःशरसुपकाराणि तस्मात्सेवा मुमुक्षुरा ॥

स्वामी सर्वेष्वपि चन्द्रिष्वपि तप्तभावं स्रजमिति हि ॥ २५ ॥

७ यथा पुष्पसमं निर्व्व मास्ति शस्तप्रसन्नो पुरुः ॥ २७ ॥

Ibid, शिष्याकण्ड, अ. २२.

८ तथापि विभवे श्रेयं निर्भयतर्कं च तत्परम् ॥

उपायवशेति चत्वारः प्रवास्या शीघ्रवर्जितः ॥ २७७ ॥ *Ibid*, अ. ५.

९ परोपकारः कर्तव्यः प्रार्थनरपि जनैरपि ॥ २३९ ॥

Ibid, उत्तरकण्ड, अ. १२८.

१० अकिञ्चनतत्वं राज्यं च तुलया समतोलयन् ॥

अकिञ्चनसत्त्वमधिकं राज्यमपि जितारमनः ॥ २४९ ॥

११ आरमा ये यमितो येन समस्तु निशिष्यते ॥ २२४ ॥

१२ वक्षो रक्षति भूतानि वण्डः पालयते प्रजाः ॥

निवारयति पापिष्ठाश्चक्षुः कुर्व्व एव च ॥ २२७ ॥

१३ भूतस्य हि वमी मूलं वमी धर्मः समात्मनः ॥ २३७ ॥

१४ धर्मेन हीनं न पुनस्ति वैरा

महाभारतः साङ्ख्य-बौद्ध-विज्ञान-...

सौख्यं च योगद्वयं कुलं च जगत्

तीर्थाभिषेकश्च निरर्थकानि ॥ ३४० ॥

१५ अभूतस्यैव १ तुभ्येत्यप्यप्यस्य २ योगवित् ॥

विषयश्च कुमुदस्येत्यप्यस्य ३ तदा द्विषः ॥ ३४१ ॥

१६ अपमानात्तपोवृद्धिः संन्यासाच्च तपःकामः ॥

अभिलः कुवित्तो विप्रो मुखा भोजितः गच्छति ॥ ३४२ ॥

Ibid, सुष्ठिकण्ड, अ. १९.

१७ न प्रविश्य धर्मं कश्चिद्बुद्धः स्वाप्नोऽस्ति भूतले ॥

निश्चितं यत्किञ्चिदस्य सुखं तिष्ठति निर्भयः ॥ १६५ ॥

यथा, सुष्ठिकण्ड, अ. ६५.

१८ धर्माधिक्यामयोक्त्यां शरीरे साधनं ततः ॥

महता भु प्रयत्नेन शरीरं पालयेद्बुधः ॥ ४५ ॥

१९ गोस्त्रीहिंसानां परिरक्षणाय

विवाहकाले सुहृदां प्रसङ्गो ॥

प्रायासपथे सर्वधनार्पणम्

वञ्चानुताम्बाहुरपातकानि ॥ ५० ॥ ब्रह्म, अ. १५०.

२० यावत्तिष्ठति तावत्पुं तावद्भुञ्जति मानवाः ॥

सुखभोगादिकं सर्वं स्वेच्छया रमते नरः ॥ ४५ ॥*

२१ ज्ञानतो धीर्यतो राजन्धनतो जम्भतस्तथा ॥

शीलतस्तु प्रधाना ये ते प्रधाना मता मम ॥ ९९ ॥

२२ न तेन स्वयिरो भवति येनास्य यत्किञ्च शिरः ॥

यो वै युवाप्यमीयानर्त्तं देवाः स्वयिरं विदुः ॥ १०० ॥

२३ मया काष्ठमयी हस्तो यथा चर्त्तन्मयो मुगः ॥

यस्य विप्रीञ्जधीयानस्त्रयस्ते तान् विच्छति ॥ १०१ ॥

२४ मया योवाऽफला स्त्रीषु मया योर्गवि चाकला ॥

यथा चमोऽप्यर्थं कर्म मया विप्रोऽनुषोऽफलाः ॥ १०२ ॥

अभिष्य, ब्राह्मणार्थ, अ. ४.

- २५ नातित्मोहः प्रसङ्गो वा कर्तव्यः क्वोपि केनचित् ॥
 कुर्वन्निघेत सन्तानं कपोत इव दीप्तप्रोः ॥ ५२ ॥
 अगावत, XI, ५५.
- २६ विरहशीलयोः प्रश्नोविद्वत् भवती गतिः ॥ ५३ ॥ *Ibid.*, ५६, २८.
- २७ आशातानो न वे भूयः स्वमिच्छतिष्य आत्मनः ॥
 न स्वामी भूयतः स्वाभ्यभिच्छन् वी राति कतिपयः ॥ ५४ ॥
Ibid., VII, ४.
- २८ संप्राप्य भारते जन्म सत्कर्मसु परिक्रमन्तः ॥
 पीयूषकलशे हि स्वा विषभाय स इच्छति ॥ ५५ ॥ *Ibid.*, ५७, २९.
- २९ योऽभ्युवेणस्मनो नाथो न धर्मं न यथाः प्रथान् ॥
 इति भूतदयमा स वीर्यः स्वाविराज ॥ ५६ ॥
- ३० ग्रहो देव्यग्रहो कष्टं पारक्यः क्षेणभङ्गारः ॥
 यान्त्रोपकुर्वतस्वार्थमेतयः स्वज्ञातिविग्रहः ॥ ५७ ॥ *Ibid.*, VI, १०.
- ३१ ननु स्वार्थपरो लोको न वेद परतकटम् ॥
 यदि वेद न गच्छेत् नेति नाह यद्विद्वद् ॥ ५८ ॥ *Ibid.*, VI, १०.
- ३२ जातस्य मृत्युर्धनं पयः सन्तानं
 प्रतिक्षिप्य यस्य न ग्रेहः प्रहृष्य ॥
 लोको यवदवाय वारिभञ्जि हृष्टम्
 मृत्युं तदंको न क्षणीय सुकृतम् ॥ ५९ ॥ *Ibid.*, ६०.
- ३३ दासीनां कौ नु सन्तापः स्वामिनः प्ररिचर्यमा ॥
 अभीक्ष्णं लग्नमपनानां दास्या दासीव कुर्मसः ॥ ६१ ॥ *Ibid.*, ६४.
- ३४ यथा वादनयो नारी यथा यज्ञमयो मुक्तावली
 एवंभूतानि भयवन्नीवद्वान्त्राणि विद्धि भोः सा ॥ ६२ ॥ *Ibid.*, ६५.
- ३५ काळो वेदः किंवा कसौ किरणं सार्यमवधाय
 द्रव्यं फलमिति तद्व्यस्यवोक्तिः सर्वथा हरिणा ॥ ६३ ॥ *Ibid.*, ६६.
- ३६ न वे शूरा विकल्पन्ते बलीयन्त्येव पीरयन् ॥
 न वृद्धीच्छे ब्रह्मो रामज्ञातुरस्य सुकृतम् ॥ ६४ ॥ *Ibid.*, XI, ५५.

- ३७ हिनस्ति विममत्तारं बन्धिराङ्गः प्रशाम्यति ॥
कुलं समूलं वहति महास्वरिणि पावकः ॥ ३७ ॥ *Ibid.*, ३४.
- ३८ न हि भोतवत्तः दत्ताङ्गो न स्वर्ग्यः गुरमनिनाम् ॥ ४ ॥
Ibid., VI, ३३.
- ३९ कालो वै कर्मफलात् स्वभावो
द्वयं क्षेत्रं प्राण आस्ता विकारः ॥
तत्सकपातो बोजरोहप्रवाह—
स्वन्मायेवा तद्विषयः प्रपद्ये ॥ २६ ॥ *Ibid.*, X, ६३.
- ४० निःस्वं त्यजन्ति गणिका अकल्पं नृपति प्रजाः ॥
अधीतविद्या आचार्यमुक्तिजो वत्तवणिजम् ॥ ३७ ॥
- ४१ सगा भोतफलं युद्धं भुक्त्वा पातिथपो गृहम् ॥
बन्धं मृतास्तथारण्यं कारो भुक्त्वा रता स्त्रियम् ॥ ८ ॥
Ibid., XX, ७७.
- ४२ एवं साधारणं देहमव्ययतत्त्वमव्ययम् स
को विद्वान्मात्मसंस्कारो हन्ति जन्ममृतमृतः ॥ १५ ॥
Ibid., XX, ३३.
- ४३ को गृहेषु युमान्सकतम्मत्त्वानमलितेन्द्रियः ॥
स्नेहपावोर्द्वन्द्वमुत्सह्येत विमोक्षितुम् ॥ ९ ॥
- ४४ को जन्ममृतमृतो विसृजेत्प्रणोम्योऽपि च द्वैमित्तः ॥
यं कोणात्मसुभिः प्रेष्टैस्तस्मात् सत्करो कथिकः ॥ १० ॥
- ४५ कथं विप्रया अनकम्पितप्रपदः
सकलं रहस्यं कश्चिदप्य मन्त्रजि ॥
मुहसु च स्नेहसितः शिवात्
कलाकराणामनुरक्तचित्तः ॥ ११ ॥
- ४६ पुत्राव्यभरन्ता दुहितुं दय्या
धातृन्वसुर्वा पितरो च दीनो ॥
गृहाम्नोर्गदपरिच्छदोऽप्य
नृसिन्धु कुम्भीपशुभरयकान् ॥ १२ ॥
Ibid., VII, ६.

- ४७ स्वीयु नर्मविवाहे च नृत्त्यर्चं प्राणसङ्कटे ॥
गोत्राह्वयार्चं हितार्थां नानृतं स्वाङ्गुलिस्तम् ॥ ४३ ॥
Ibid, VIII, १९.
- ४८ सुलता युधि विप्रर्वे ह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः ॥
॥ तथा तीर्थं आयाते मद्रया ये धनत्यजः ॥ १ ॥ *Ibid*, २०.
- ४९ मेनेऽतिबुलं भं पुंसां सर्वं तत्स्वप्नसंस्तुतिः ॥
विद्वान्निभवनिर्माणं तमो विवर्ति यत्पुमान् ॥ १६ ॥ *Ibid*, IX, ४.
- ५० पुंसां प्रकाश्यतमं मन्ये दण्डमर्हसमापितम् ॥
ये न माता पिता भ्राता सुहृद्वचचारिणस्तु हि ॥ ४ ॥
Ibid, VIII, २२.
- ५१ मन एव सनुष्यस्य पूर्वकृपाणि वृत्ति ॥ ६८ ॥ *Ibid*, X, २८.
- ५२ सेवाधर्मो हि यद्वनो योगिनामपि कुक्करा ॥ ३९ ॥
विमर्शतुपकाराणि तस्मात्सेवा सुकुक्करा ॥
स्वामी सर्वत्र यन्निह दत्तं तत्तत्तमं यज्जति हि ॥ ४१ ॥*
- ५३ इवातीं तु मया ज्ञातं त्यागाभास्ति परं सुखम् ॥
नास्ति विद्यासमं यत्पुनस्ति यत्पुनस्ति यत्पुनस्ति ॥ २८ ॥
- ५४ नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागात्परं सुखम् ॥
यः कस्मान्नुदते सर्वान्पथेष्वेतान्केवलं त्यजेत् ॥ २९ ॥ बराह, १५३.
- ५५ नैकस्वार्थं ब्रह्महत्याविति शास्त्रेषु निषेधः ॥
एकं हन्याद्ब्रह्मना हि न पापी तेन जायते ॥ ९ ॥ भास्व, अ. ५८.
- ५६ विरोधं नीतमेगच्छेन्नाथमेव सदा बुधैः ॥
विवाहद्वयं विवाहश्च तुल्यशीलं नृपेभ्यः ॥ २२ ॥
- ५७ नारभेत कलिं प्रातश्शुक्लवेरं च वर्जयेत् ॥
अत्यल्पहानिस्तोदय्या चरेणाद्यां गमं त्यजेत् ॥ २३ ॥ विष्णु, III, १२.
- ५८ श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्णिकम् ॥
न हि प्रतीकते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतम् ॥ ८ ॥
Cf. also स्कान्, नापरश्व, २६, १८.

- ५९ न कालस्य प्रियः कश्चिद्दुष्टो वास्य न विद्यते ॥
आयुष्ये कर्मणि क्षीणे प्रसह्य हरते जनम् ॥ १० ॥
विष्णुधर्मोत्तर, प्र. खं., अ. ११७.
- ६० आचारः कुलमाख्यातिं वपुराख्यातिं भोजनम् ॥
वचनं श्रुतमाख्यातिं स्नेहमाख्यातिं लोचनम् ॥ १८ ॥
- ६१ आकारेण तथा गत्या चेष्टया भाषितैरेव ॥
नेत्रवक्त्राभिकाराभ्यां स्थायतेऽन्तर्हितं मनः ॥ १९ ॥
- ६२ उल्लङ्घनं सरसञ्चैव यकमारक्तकं तथा ॥
नेत्रं चतुर्विधं प्रोक्तं तस्य भावं पृथग्वृथाः ॥ २० ॥
- ६३ उल्लङ्घनं मित्रसंयोगे सरसं पुष्टदर्शने ॥
वक्त्रं च कामिनीयोगे आरक्तं शत्रुदर्शने ॥ २१ ॥
शिव, शतपद्धतं., अ. ३८.
- ६४ दुर्विषयस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम् ॥
कूपे सिंहो मधोन्मत्तशशकेन निपातितः ॥ २२ ॥ *Ibid*, खं. ४, २१९.
- ६५ पश्चात्तापो हि सर्वेषामघानां निष्कृतिः परा ॥
तेनैव कुर्वते सद्यः प्रायश्चित्तं सुषोर्नरः ॥ ८५ ॥
स्काद, ब्रह्मसंहिता, अ. १२.
- ६६ परेषां प्राणयाश्चार्थं तत्कर्तुं युज्यते क्षुभाः ॥
आत्मप्राणहितार्थाय न साधूनां प्रशस्यते ॥ ४२ ॥
Ibid, नागरखं., अ. ५१.
- ६७ प्रभूणामेकचित्तेन ते भूत्या दुर्लभाः स्मृताः ॥
तेषामर्थश्च धर्मश्च कुलं चैव च तारितम् ॥ ३८ ॥
- ६८ प्रसन्नास्त्रिवशास्तेषां प्रभुमन्त्राश्च ये नराः ॥
सेवाधर्मो हि गहनो योगितामपि दुष्करः ॥ ३९ ॥
- ६९ विनशं त्युपकाराणि तस्मात्तेषां सुदुष्करा ॥
स्वामी सर्वज्ञं चान्दुश्च तप्ताभावं व्रजन्ति हि ॥ ४० ॥ * अ. ७७.

४. संसारः

- ७० पुत्रो मित्रं तथा भ्राता अन्ये स्वजनवांधवाः ॥
पञ्चभेदास्तु सम्बन्धाः पुरुषस्य भवन्ति ते ॥ २९ ॥
एष, पातालखंड, अ. ८९.
- ७१ गृहपुत्रसुहृद्भ्रातृपितरो हि विनश्वराः ॥
ब्रह्मादिकं च सुभगे तेषु सज्जेत नो बुधः ॥ १८ ॥
Ibid, उत्तरखंड, अ. २१६.
- ७२ यक्ष्यन्ति गूढमन्त्रं सुप्तं मत्तं प्रमायतः ॥
गन्धः सर्वत्र सततमाग्रातव्यः प्रयत्नतः ॥ ३६९ ॥
- ७३ गावः पश्यन्ति गन्धेन राजानश्चारक्षमुषा ॥
नैकस्तिष्ठेद्भुते घोरे धर्ममेकं च चिन्तयेत् ॥ २७० ॥
- ७४ न चोद्वेगस्तथ्या कार्यः सर्वस्य मरणं ध्रुवम् ॥
यथा हि पथिकः कश्चिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति ॥ ३७१ ॥
- ७५ विद्यम्य च पुनर्याति तद्वद्भूतसमागमः ॥
पुत्रं नित्यं जगत्सर्वं तत्रैकः शोचसे कथम् ॥ ३७२ ॥
Ibid, सू. खं., १८.
- ७६ इवानीमपि संसारे कुहरो बृहस्पते नरः ॥ ३३ ॥ भागवत, ३, ११.
- ७७ जलं तद्भूतं वृक्षं हित्वाऽशो जलकाम्यया ॥
मृगतृणानुपायावेद्यथाऽन्यत्रार्थदू स्वतः ॥ २८ ॥ *Ibid*, ७, १३.
- ७८ अग्नेर्यथा दारुत्रियोगयोगयोरवृष्टतोऽन्यत्र मिमिसमस्ति ॥
एवं हि जन्तोश्चि नृपिभ्यः शरीरसंयोगविधोगहेतुः ॥ ५१ ॥
Ibid, १०, १.
- ७९ सायुषंया घनानीकं तृणं तूलं रजसि च ॥
संधोष्याक्षिपते भूयस्तथा भूतानि भस्मकृत् ॥ ४४ ॥ *Ibid*, १०, ८२.
- ८० अस्मिन्निधं प्रोतमशेषमोतं
पटो यथा संतुष्टितानसंस्थः ॥
य एष संसारतरुः पुराणः
कर्मात्मकः पुष्पफले प्रसूते ॥ २१ ॥ *Ibid*, ११, १२.

- ८१ मेघसंधर्षजो बन्धिवंष्ट्वा शम्भति तद्वनम् ॥
एवं गुणव्यत्ययजो देहः शम्भति तत्क्रियः ॥ ७ ॥ *Ibid*, १३.
- ८२ भ्रातरोशकृतः पाशो नृणां यः स्नेहसंज्ञितः ॥
तं वुस्त्वज्जमहं मन्ये शूराणामपि योगिनाम् ॥ ६१ ॥
- ८३ भा राज्यधीरभूत्सुंसः धैर्यस्कामस्य मानव ॥
स्वजनानुत बन्धूना न पश्यति यथाश्ववुक् ॥ ६४ ॥ *Ibid*, १०, ६४.
- ८४ पुत्रमिव कलत्रार्थे राज्यभोगयनाय च ॥
आगमे निर्गमे प्राप्नो न विषादं समाचरेत् ॥ ४७ ॥ बालन, अ. ७७.
- ८५ क्वचित्संभूय गच्छति पुनरन्यत्र वानर ॥
यथा हि पाथ्यं गच्छन्तं पथि कश्चिदपि स्थितः ॥ ४९ ॥
स्कांद, ब्रह्मसं. सेतुमा., अ. ४५.
- ८६ अधिष्ठानं समिच्छन्ति ह्यश्वलं निर्बले सति ॥
संसारे सर्वभूतानां तृणबिम्बुबन्धस्थिरे ॥ ४ ॥
- ८७ कदलीसारनिःसारे मृगतृष्णेव चंचले ॥
स्पावरे जंगमे सर्वे भूतग्रामे धनुर्विधे ॥ ५ ॥
Ibid, आश्वत्थसं. रेवाक्षं., अ. १३३.
- ८८ तापत्रयमहात्वालावन्हिभिः सततं नृणाम् ॥
सन्तप्तानां मृनिषेष्ठ विष्णुभक्तिमुधारणवम् ॥ २ ॥
पद्मं, ज. सं., २२४.

५. पुत्रः

- ९९ पुत्रेण लोकाज्जयति पुत्रस्तारयते कुलम् ॥
सपुत्रेण महाभाग पिता माता च जन्तवः ॥ ६९ ॥
- १० एकः पुत्रो धरो विद्वान्बहुभिर्निर्गुणस्तु किम् ॥
एकस्तारयते वंशमन्ये सन्तापकारकाः ॥ ४० ॥
पद्म, भूमिसं., अ. १२.
- ११ गङ्गातोयेन संपूर्णः कुम्भ एव प्रवृण्यते ॥
सुराया बिन्दुना लिप्ते सद्यकुम्भः प्रजायते ॥ ९ ॥

- ९२ वापस्य पापसंसर्गात्कुलं पापि प्रजगते ॥
आरनालस्य बं जिम्बुः क्षीरमध्ये प्रयाति चेत् ॥ १० ॥
- ९३ पदचान्नाशयते क्षीरमात्मरूपं प्रकाशयेत् ॥
तद्विद्वानाशयेच्छं पश्यः पुत्रो न संशयः ॥ ११ ॥ *Ibid*, अ. २४.
- ९४ जाते पुत्रोत्तमे वंशः श्रेष्ठः स्याद्वधमोऽपि ॥ ॥
पुत्रेऽधने तु श्रेष्ठोऽपि वंशो गच्छति ह्रीनतम् ॥ १४ ॥
Ibid, क्रियासं., १९.
- ९५ पुत्रे समर्थे यो मूढः पुरुषः स्त्रीजनोऽपि वा ॥
न विरज्येत यो मूढः बन्धितः श्वेयसा हि सः ॥ २५ ॥
Ibid, वस्तरसं., २१६.
- ९६ परोऽप्यपत्यं हितकृद्यप्यौषधं ॥
स्वदेहजोऽप्यामयवत् सुतोऽहितः ॥ ३७ ॥ भागवत, ७, ५.
- ९७ सर्वार्थसंभवो देहो जनितः पोषितो यतः ॥
न तयोर्प्राति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतामुषा ॥ ५ ॥
- ९८ यस्तयोरात्मजः कल्प आत्मना च घनेन च ॥
वृत्ति न दद्यात्तं प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ॥ ६ ॥ *Ibid*, १०, ४५.
- ९९ अपुत्रस्य गृहं शून्यं विदोः शून्या ह्यवाधवाः ॥
मूर्खस्य हूयं शून्यं सर्वशून्यं दरिद्रता ॥ १२८ ॥
- १०० मृषायं व्रते लोकदधन्वनं किल शीतलम् ॥
बुधगन्धपरिहृगदधन्वमादपि शीतलः ॥ १२९ ॥
- १०१ श्वश्रुग्रहणक्रीडतं धूलिधूसरिताननम् ॥
पुण्यहीना न पश्यति निजोत्सङ्गसमाहितम् ॥ १३० ॥
- १०२ विगम्बरं गतवीर्यं जटिलं धूलिधूसरम् ॥
पुण्यहीना ॥ पश्यन्ति गंगाधरमिवात्मजम् ॥ १३१ ॥
- १०३ वीणावाद्यस्वरं लोके सुस्वरः श्रूयते किल ॥
रुदितं बालकस्यैव तस्मादाह्लादकारकम् ॥ १३२ ॥
- १०४ मृगपक्षिषु काकोषु पक्ष्मीं स्वयमोनिषु ॥
पुत्रं तेषु समस्तेषु वल्लभं भुवते ब्रूयाः ॥ १३३ ॥
स्कान्द, भावन्त्यसं. देवासं., १०३.

६. स्त्री

- १०५ न स्त्री कुर्वति जारेण न विप्रोऽप्येवकर्मणा ॥
धलात्कारोपभुक्ता चेद्वैरिहस्तगतमि वा ॥ ६ ॥
- १०६ [न संत्यजेद्गुणिता नारीमृतुकालेन शूद्रयति ॥
पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववन्निभिः ॥ ७ ॥
- १०७ भुञ्जते भानुषाः पञ्चाश्रिता दुष्यन्ति केनचित् ॥
असवर्णेन यो गर्भः स्त्रीणां धीनौ निधिष्यते ॥ ८ ॥
- १०८ अशुद्धा तु भवेद्यारी यावच्छतं न मुञ्चति ॥
निःसृते तु ततः शल्ये रजसा शुद्धयते ततः ॥ ९ ॥] अग्नि, अ. ६४.
- १०९ गते भर्तरि या नारी शूद्रगारं कुरुते यदि ॥
रूपं वर्णं च तत्सर्वं श्वरूपेण जायते ॥ ८० ॥ पथ, भूमिर्ल., ४१.
- ११० रूपमेव गुणः स्त्रीणां प्रथमं भूषणं शुभे ॥
शीलमेव द्वितीयं च तृतीयं सत्यमेव च ॥ ३० ॥
- १११ आर्जवत्वं चतुर्थं च पञ्चमं धर्ममेव हि ॥
मधुरत्वं ततः प्रोक्तं षष्ठमेव धरानमे ॥ ३१ ॥
- ११२ शुद्धत्वं सप्तमं बाले अन्तर्बाह्येषु योषिताम् ॥
अष्टमं हि पितुर्भावः शुश्रूषा नवमं किल ॥ ३२ ॥
- ११३ सहिष्णुत्वं दशमं प्रोक्तं रतिर्धर्मकावशं तथा ॥
धर्तिप्रत्यं तथा प्रोक्तं द्वादशं वरवर्णिनि ॥ ३३ ॥
Ibid, भू. खं., ३४.
- ११४ परस्त्रीमुल्लसौन्दर्यं परदृश्यं च शब्देन ॥
बुद्ध्वा कामाग्नितिलिप्ता बह्वन्ते भूढमानसाः ॥ ४१ ॥
Ibid, कि. खं., ४.
- ११५ तावद्विधयता नारी यावत्सिष्ठति यौवनम् ॥
मुष्णालकोशां नलिनीं हेमभृङ्गानो न गच्छति ॥ ५४ ॥
- ११६ जम्बूकीं बलवान्तिहो विहायाद्वकातामपि ॥
हस्तिनीं न हि किं वत्ते धनसतः प्रतियत्तये ॥ ५५ ॥
Ibid, कि. खं., ५.

- ११७ महतामपि विप्राग्धुः पुतिवार्धो मनोभवः ॥
शरीरसहजो नूनमनाविवसिनाक्रमः ॥ ३७ ॥
- ११८ केशकज्जलशालिन्यो दुःस्पर्शालोचनप्रियाः ॥
यस्मावग्निशिखा नायौ वहन्ति तृणवस्त्ररः ॥ ३८ ॥
Ibid., पातालखं., १००.
- ११९ शास्त्रेषूक्तमसन्दिग्धं बहुवारं महाफलम् ॥
दशपुत्रसमा कन्या यापि स्याच्छीलवज्रिता ॥ १५६ ॥
- १२० वाक्यमेतदकलभ्रष्टं पुंसां ग्लानिकरं फलम् ॥
कन्या हि कृपणा क्षोब्धा पितुर्दुःखविनिधिनो ॥ १५७ ॥
Ibid., सुष्टिखं., ४५.
- १२१ घृतकुम्भसमा मारी सप्ताङ्गारसमः पुमान् ॥
तस्माद् घृतं च घ्नन्ति च नेकस्थाने च धारयेत् ॥ २१ ॥
- १२२ यथैव मत्समातङ्गं सृणिमुद्गरयोगतः ॥
स्ववशां कुर्वते यन्ता तथा स्त्रीणां प्ररसकः ॥ २२ ॥
- १२३ पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति योवने ॥
पुत्राश्च स्वविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ २३ ॥
Ibid., सु. खं., ५४.
- १२४ [इह चैव स्त्रियो वन्याः शीलस्य परिरक्षणात् ॥
शीलभङ्गे च नारीणां प्रमल्लोकः सुदारुणः ॥
शीलं रक्ष्यं सदा स्त्रीभिर्वृष्टसंगविवर्जनात् ॥ ९४ ॥
- १२५ शीलेन हि परः स्वर्गः स्त्रीणां ज्ञेयः न संशयः ॥
सुहृत्स्य पाकयज्ञेन निषिद्धाभ्यरणेन च ॥ ९५ ॥] *Ibid.*, स्वर्गखं., ३१.
- १२६ पञ्चाननस्य महिषीं कथं प्राप्नोति जम्बुकः ॥
अन्धकारः कथं राजप्राप्नोति सजितुः प्रभाम् ॥ २६ ॥
Ibid., उत्तरखं., १७.
- १२७ कुस्तरो भवनस्तस्मात्सर्वेषां प्राणिनामपि ॥
पुंसारोक्ष्यवत्कृत्वा मर्दनेनैव विदवसुक् ॥ २५ ॥ ब्रह्माण्ड, ए. मा., ८.

- १२८ [अतो वदामि नापह्ना स्त्रीयाये क्षियतां कथञ्चित् ॥ ५८ ॥]
शक्तिरेव हि सर्वत्र कारणं विजयिष्यः ॥
- १२९ शक्तेराधारतां प्राप्तैः ह्योपुल्लिगेन नो भयम् ॥ ५९ ॥
- १३० [शक्तिस्तु सर्वतो भाति संसारस्य स्वभावतः ॥
तर्हि तस्या दुराशायाः प्रवृत्तिर्ज्ञायितां त्वया ॥ ६० ॥] *Ibid*, २१.
- १३१ यामिः^१ प्रत्याहरेत्कामाकूर्मोऽङ्गनामीव सर्वदाः ॥ ॥ ६१ ॥
- १३२ न जायु कामः कामानन्मुपभोगेन शाम्यति ॥
हृदिष्या कृष्णवर्त्मन भूय एवाभिवर्द्धते ॥ ६२ ॥
- १३३ भस्पृथिव्यां व्रीहियवान्गिरण्यं पशवः स्त्रियः ॥
नालमेकस्य तत्सर्वमिति पश्यन्न मुह्यति ॥ ६८ ॥
- १३४ यदा न कुरुते भावं सर्वभूतेष्वमंगलम् ॥
कर्मणा मनसा वाचा ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ९९ ॥
- १३५ यदा परान्न बिभेति यवान्यस्मान्न बिभ्यति ॥
यदा नेच्छति न द्वेष्टि ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ १०० ॥
- १३६ या दुस्त्यजा कुर्मन्तिभिर्या न जीर्यति जीर्यतः ॥
यैषा प्राणांतिको रोगस्तां तूष्णां त्यजतः क्षुब्धम् ॥ १०१ ॥
- १३७ जीर्यति जीर्यतः केशा वंता जीर्यति जीर्यतः ॥
जीविताश्वा धनानां च जीर्यतोऽपि न जीर्यति ॥ ॥ १०२ ॥
- १३८ यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सुखम् ॥
तूष्णाक्षयमुखस्यैतत्कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १०३ ॥
ययस्तीके कहालीले—कहाण्ड, म. भा., ६८;
वायु, ९३, ९५; etc.
- १३९ सर्वेषामपि दुर्ज्ञेयं चरितं योचितानपि ॥
विसेधतोऽपि दुर्ज्ञेयं पुंश्चलीनां मनोवचः ॥ ७६ ॥
- १४० वेदवेदाङ्गशास्त्रान्तं सर्वं जानाति पण्डितः ॥
कान्तं नान्तं विजानाति विज्ञानाकाशयोचितम् ॥ ७७ ॥

- १४१ विधादप्यप्रियो वृद्धो रत्नवोऽपि च योचितम् ॥
युष्मा सर्वस्वहर्ता वेत्प्राणेभ्योऽपि परः प्रियः ॥ ७८ ॥
सहायै. हि. भा. कृष्णजन्मलं. पू., अ. २३.
- १४२ पुंश्चल्या यो हि विद्वस्तो विधिना स विद्विषतः ॥
बहिष्कृतश्च यथासा धर्मेण स्वकुलेन च ॥ २७ ॥ *Ibid*, २७.
- १४३ न कामिनीनां कामश्च शृङ्गारेण निवर्तते ॥
अधिकं वर्द्धते शस्त्रधाराग्निघृतधारया ॥ १६९ ॥ *Ibid*, २८.
- १४४ स्वभाव एष नारीणां नरदणामिह भूषणम् ॥
यतोऽर्थाश्च प्रमाद्यन्ति प्रतिपाद्य विरिच्यतः ॥ १८२ ॥
- १४५ अविद्वांसमलं लोके विद्वांसमपि वा पुनः ॥
प्रमदा हृद्युत्पत्यं नेतुं कामकोपवशानुगम् ॥ १८३ ॥
- १४६ मात्रा स्वल्पा बुद्धिश्च वा ॥ विविक्तासक्तो भवेत् ॥
बलवानिन्द्रियप्राप्तो विद्वांसमपि कर्षति ॥ १८४ ॥ अभिष्य, ब्राह्मण., ४.
- १४७ नित्यं ददाति कामस्य छिद्रं तमनु येऽरयः ॥
योगिनः कुतमेतस्य यत्पुर्जायेव पुंश्चली ॥ ४ ॥ भागवत, ५, ६.
- १४८ धिमप्रज्ञां स्त्रियं पापं पत्युश्चाशुहंसमताम् ॥
सप्रज्ञाभिः सपत्नीभिर्वासोमिव तिरस्कृताम् ॥ ४० ॥ *Ibid*, ६, १४.
- १४९ शरपयोस्तस्य वक्त्रं वक्षश्च श्रवणानृतम् ॥
हृदयं सुरधारामं स्त्रीणां को वेद वेष्टितम् ॥ ४१ ॥
- १५० न हि कश्चित्प्रियः स्त्रीणामञ्जसा स्वाशिवात्मनाम् ॥
पतिं पुत्रं भ्रातरं वा घ्नन्त्ययं द्राक्ष्यन्ति च ॥ ४२ ॥ *Ibid*, ६, १८.
- १५१ विद्वत्सं पण्डितो जातु कामिनीषु न याति हि ॥ ९ ॥
- १५२ शालावृक्षाणां स्त्रीणां च स्वेदिणीनां सुरक्षितः ॥
सस्याग्राहूरनिस्त्राणि नूतनं नूतनं विचिन्वताम् ॥ १० ॥ *Ibid*, ७, ९.
- १५३ अन्येष्वर्थकृता भंगी यावदर्थविदम्बनम् ॥
पुंभिः स्त्रीषु कृता यद्वत् सुमनस्त्विव षट्पदे ॥ ६ ॥ *Ibid*, ४७.
- १५४ मूढायाश्चापि पुंश्चल्यां मनोऽभ्येति नयं नवम् ॥
बुधोऽस्तौ न विभूयात्तां विभ्रदुभयन्युतः ॥ ४८ ॥ *Ibid*, १०, ६०.

१५५ योषिद्विरभ्याभरणाम्बरावि-

ब्रह्मेषु भाया रक्षितेषु मूढः ॥

प्रलोभितात्मा ह्युपभोगमुद्धृष्टा

पलकगयन्त्यक्षति नष्टदृष्टिः ॥ ८ ॥

Ibid, ११, ८.

१५६ पुंस्त्वस्यापहृतं विसं कौ न्यन्मो मोचितं प्रभुः ॥ १५ ॥

Ibid, ११, २६.

१५७ तस्मिन्कलेबरेऽमेध्ये तुच्छनिष्ठे विषज्जते ॥

अहो सुभ्रं मुनसं मुस्मितं च मुखं स्त्रियः ॥ २० ॥

१५८ स्वकमांसरुधिरस्तापुमेवोमज्जास्थिसंहतौ ॥

विष्मूत्रपूथे रमतां कुमोणां कियदन्तरम् ॥ २१ ॥

१५९ अथापि नोपसज्जेत स्वीधु स्त्रैणेषु चार्थवित् ॥

विषयेन्द्रियसंयोगान्मनः क्षुब्धति नान्यथा ॥ २२ ॥ *Ibid*, ११, २६.

१६० स्त्रीलक्षणमे तथा गोते द्यूते व्याख्यानसंगमे ॥

व्यवहारे तथाहारे स्वर्णानां च समागमे ॥ ६० ॥

१६१ आयं व्यये तथा नित्यं त्यक्तलज्जास्तु ये भवेत् ॥ ६१ ॥

लक्षण, उ, ३.

१६२ परस्वे परवारेषु न कार्या बुद्धिदत्तमैः ॥

परस्वं नरकार्येव परवाराद्वच मृत्यवे ॥ ४४ ॥

शामन, १४.

१६३ सतुष्पयं चैत्यतर्कं वमशानोपभगानि च ॥

दुष्टस्त्रीसंगिकर्कं च भर्जयेद्विहितं सर्वदा ॥ १३ ॥

१६४ योचितो नास्मन्येत न चासां विश्वसेधुषः ॥

न सर्वेध्या भवेत्सालु न भिक्षुर्व्याकदाचन ॥ ३० ॥ विष्णु, ३, १९.

१६५ किं पुस्तकेन मूढस्य निःस्त्रीकस्य बनेन किम् ॥ ३६ ॥

शिव, शतरत्नसं., २७.

१६६ न रात्रौ विभ्रते निद्रां कामाग्निपरिवेदितः ॥

शिवोपि च कुतस्सौख्यमर्थोपार्जनचितया ॥ ५४ ॥

१६७ स्त्रीष्वप्यालितचित्तस्य ये पुंसः शुकविश्वकः ॥

ते मुखाय ॥ मय्यन्ते स्वेवञ्च इव ते तथा ॥ ५५ ॥

- १६८ कृमिभिस्तुल्यमानस्य कुण्डिनो वागरस्य च ॥
कंदूयनामितापेन यज्जुषेस्त्रीषु सद्भिः ॥ ५६ ॥
- १६९ यादृशं मन्यते सौख्यं गंडे पूतिविनिर्गमात् ॥
तानृशं स्त्रीषु मन्तव्यं नाधिकं तामु विद्यते ॥ ५७ ॥
विज, उमासं, २३.
- १७० यथा कुभार्यः पुरुषश्चिन्तान्तं न प्रपद्यते ॥
तथैव विवृशंदचाहं चिन्तान्तं न लभाम्यणु ॥ १३ ॥
स्कांद, मा. खं. कौ. खं., अ. ४.
- १७१ जगवामारक्या हि त्वयेद्योक्ताः पतिव्रताः ॥
गात्रो विद्याः सनिगमा अलुब्धा क्षानशीलिनः ॥
सत्यनिष्ठा इति स्वामिस्तेषां मुहपतमा सती ॥ ३४ ॥ *Ibid*, ११.
- १७२ परभुक्ता यथा नारी परभुक्तानिव लजम् ॥
यज्ज त्रिभुवनेष्वस्ति सारं तन्मम कथ्यताम् ॥ ६४ ॥
- १७३ व्यसनार्णवमभ्येति जल्यार्निरिवार्णवम् ॥
यामाश्रित्येन्द्रियारासोऽप्युर्जयानितराश्रयः ॥ ६५ ॥
- १७४ [गेहिनी हेल्पा जिग्युर्दस्युन्तुगपतिर्यया ॥
न केऽपि प्रभवस्तां चाप्यनुकर्तुं गृहेऽनरीम् ॥ ६६ ॥] *Ibid*, १४.
- १७५ गृहेऽनरीं सद्रुणभूषितां क्षुभां
पद्मवधयोगेन पति समेतान् ॥
न लालयेत्पूरयेन्नैव कामं
स किं पुमान्न पुमान्ने नतोऽस्ति ॥ ९५ ॥ *Ibid*, १४.
- १७६ तथापि वः प्रवक्ष्यामि वुर्घटं च द्वयं ध्रुवम् ॥
क्षिप्तस्य निग्रहः पुत्रा जिह्वाया अपि नित्यजः ॥ २८ ॥
- १७७ द्वयं यदि भवेच्छत्य स एव स्याज्जन्तार्दनः ॥ २९ ॥
Ibid, वैष्णवकं. वै. प्र. २२.
- १७८ [अग्रीतां रोगिणीं नारीमन्तर्वर्त्तो भूतघ्नताम् ॥
रजस्वलाभकम्मां च न क्षामिष्य चलात्पुमान् ॥ ३९ ॥]

१७९ प्रीणनं लालनं पोषं रंजनं मार्त्तं दयाम् ॥

कृत्वा यधूमपामेशुवतीं प्रेमवानपतिः ॥

युवती कुसुमे चैव विधेयं सुखमिच्छता ॥ ४० ॥

Ibid, ब्रह्मसंहिता, ब्रह्मोत्तरखं., १.

१८० [यतनं साहसानां च नरकस्यैव कारणम् ॥

योनिकुण्डमिवं सृष्टं कुम्भोपाकसमं भुवि ॥ ८१ ॥

१८१ नेत्ररज्ज्वा वृद्धेर्बद्ध्वा वर्षयन्ति मनस्विनाः ॥

कुचरूपैर्महावण्डैस्ताड्यमानमचेतसम् ॥ ८२ ॥

१८२ कृत्वा च पातयन्त्याशु नरकं नृपसत्तम ॥

मोहनं सर्वभूतानां नारी चैवं विनिर्मिता ॥ ८३ ॥

१८३ तावद्धंत मनःस्थैर्यं श्रुतं सत्यमनाकुलम् ॥

यावन्मत्ताङ्गनाथे च बाधुरेव सुचेतसात् ॥ ८४ ॥

१८४ तावत्तपोऽभिवृद्धिस्तु तावद्दानं दयां दमः ॥

तावत्स्वाध्यायवृत्तं च तावच्छौके घृतं घृतम् ॥ ८५ ॥

१८५ यावत् त्रस्तमगीवृष्टिं सपत्नी न विलोकयेत् ॥

तावन्माता पिता तावन् भ्राता तावत्सुहृज्जनः ॥ ८६ ॥

१८६ तावत्लज्जा भयं तावत्स्वाचारस्तावदेव हि ॥

ज्ञानमौदार्यमैश्वर्यं तावदेव हि भासते ॥

यावन्मत्ताङ्गनापातोः पतिश्च नैव कम्बनेः ॥ ८७ ॥ *Ibid*, धर्मदण्डार्थ., ३.

१८७ या भर्तारं परित्यज्य मिच्छमन्सति नेवलम् ॥

सामेवासुकरी भूयाद्वस्तुर्वापि इषिद्विभूता ॥ ४२ ॥

स्ताद, काशीखं., अ. ४.

१८८ घन्या सा जननी लोके घन्यीत्यौ जनकाः पुनः ॥

घन्यः स च पतिः श्रीमान्घेष्वां गेहे पतिव्रता ॥ ६० ॥

१८९ पितृवंशा भातृवंशाः पतिर्वंशालम्बयस्वयः ॥

पतिव्रतायाः पुण्येन स्वर्गसौख्यानि भुङ्क्षते ॥ ६१ ॥ *Ibid*.

१९० विधवानां स्तना मद्बद्धे हृद्ये विसृजन्ति च ॥

उन्नम्योन्नम्य तत्रोर्ध्वस्ताकुलमनोरथाः ॥ ६६ ॥

- १९१ भवेत्कूलं कथा यद्वदत्पदार्थेण कथयती ॥
खल्विदत्पदार्थेण तद्वत्स्यात्स्वकूलं कथा ॥ ६७ ॥
- १९२ अविज्ञायाभ्यस्तमर्घ्यं स्वसामर्घ्यं प्रदर्शयेत् ॥
उपहासमवाप्नोति तथैवायमिहाचलः (विध्य) ॥ ६८ ॥ स्काव, काशोर्त्त., ५-
- १९३ विधिनापि कृता संघ्या कालातीताऽप्यला भवेत् ॥
अयमेव हि वृष्टांतो बंध्मालीमैश्वरं यथा ॥ ६७ ॥ *Ibid*, ३५.
- १९४ जलौकयोपमोयते प्रमदा मन्दबुद्धिभिः ॥
मृगोदृशां जलौकानां विचारान्महदन्तरम् ॥ ८५ ॥
- १९५ जलौका केवलं रक्षताददाना तपस्विनी ॥
प्रमदा सर्वदा वत्ते वित्तं वित्तं बलं सुखम् ॥ ८६ ॥
- १९६ [वत्ता प्रजावती साध्वी प्रियदाक्षधर्षदा ॥
गुणैरमीभिः संयुक्ता सा श्रीः स्वीरूपधारिणी ॥] *Ibid*, अ. ३६.
- १९७ त्रिशूलासिगदाशक्तिबुद्ध्याकृतिरेक्षया ॥
नितंविनी कीर्तिमती त्यागेन पृथिवीतले ॥ ७९ ॥ *Ibid*, ३७.
- १९८ [स्त्रियः पवित्राः सततं नीता दुष्यन्ति केनचित् ॥
मासि मासि रजस्ताप्ता वृष्णतान्यपकर्षति ॥ ३७ ॥]
- १९९ पूर्वं स्थियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववन्निभः ॥
भुञ्जते मानुषाः पञ्चवासेन दुष्यन्ति केनचित् ॥ ३८ ॥
- २०० स्त्रीणां क्षौत्रं ददौ सोमः पावकः सर्वमेधस्ताम् ॥
कल्याणवाणीं गन्धर्वास्तेन मेध्याः सदा स्त्रियः ॥ ३९ ॥
- २०१ कन्या भुङ्क्ते रजःकालेऽग्निः क्षात्री सोमवर्षाने ॥
स्तनोद्गेषु मेधर्वास्तस्मागेव प्रवीयते ॥ ४० ॥
- २०२ शयनासनयज्ञानि कृण्वन् स्वीमुक्षं कुशाः ॥
यक्षपात्राणि सर्वणि न दुष्यन्ति बुधाः क्वचित् ॥ ४४ ॥]
- २०३ वत्सः प्रसूयणे मेध्याः क्षत्रिभिः फलपातने ॥
नार्यो रतिप्रयोगेषु श्वाभूग्राहणे शुचिः ॥ ४५ ॥
- २०४ अश्वद्वयोर्मुखं मेध्यां शवो मेध्यास्तु पृष्ठतः ॥
पादयोर्माक्ष्ण्य मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः ॥ ४६ ॥

- २०५ [बलात्कारोपभुक्ता वा चौरहस्तगतपिबूषा ॥
न त्याज्या दयिता नारी नास्यास्त्वागो विधीयते ॥ ४७ ॥]
- २०६ अश्लेन ताम्रशुद्धिः स्याच्छुद्धिः कांस्यस्य भस्मना ॥
लंगुध्वी रजसा नार्यास्तटिभ्या वेगतः शुद्धिः ॥ ४८ ॥
- २०७ [मनसापि हि या नेह चिन्तयेत्पुरुषान्तरम् ॥
सोमया सह लौक्यानि भुङ्क्ते चात्रापि कीर्तितम् ॥ ४९ ॥
- २०८ तदभ्यर्च्यः सुवासिन्यो भूषणाच्छादनाञ्जनेः ॥
भूतिकामर्नरेनित्यं सत्कारेषूत्सवेषु च ॥ ५० ॥]
- २०९ यत्र नार्यः प्रमुविता भूषणाच्छादनाञ्जनेः ॥
रमन्ते देवतास्तत्र स्मृस्तत्र सफलाः क्रियाः ॥ ५१ ॥ *Ibid, ४०.*
- २१० अभोगिनौ मण्डलिनौ तत्क्षणान्मुक्ताकञ्चुकी ॥
वरनाशीविधौ स्पृष्टौ न तु पत्न्याः पयोधरौ ॥ १४४ ॥
Ibid, मागसं., १४४.
- २११ निर्दयत्वं तथा क्रोहं कुटिलत्वं विधीयतः ॥
अशीचं निर्घुणत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ ६० ॥
- २१२ अन्तर्विषमया ह्येता बहिर्भागे मनोरमाः ॥
शुद्धाफलसमाकारा योषितः सर्वदेव हि ॥ ६१ ॥
- २१३ उज्ज्वला वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद बहुस्पतिः ॥
मन्त्राव्यस्तयान्येऽपि स्त्रीबुद्धेस्तत्र किञ्चन ॥ ६२ ॥
- २१४ पीयूषमधरे धालं हृदि हृत्कलहलं विषम् ॥
आस्याद्यतेऽथरस्तेन हृदयं च प्रपीडयते ॥ ६३ ॥
- २१५ मलक्त्तको यथा रक्तो नरः कामी तथैव च ॥
हृतसारस्तथा सोऽपि पादमूले निपात्यते ॥ ६४ ॥
- २१६ संसारधमनं नारी प्रपन्नेऽपि सभागमे ॥
यन्निप्रदक्षिणन्यायव्याजेनेन प्रवर्त्तयेत् ॥ ६७ ॥
- २१७ एतास्तु निर्घुणत्वेन निर्दयत्वेन निरयशः ॥
विशेषाज्जाड्यकृत्येन दूषयन्ति कुलप्रयम् ॥ ६८ ॥

- २१८ कुलत्रयकृतं फीत्यर्षि निज्या खवलीकृतम् ॥
 कुष्णं करोत्यकृत्येत नारी दीपशिखेव तु ॥ ६९ ॥
- २१९ धर्मवृक्षस्य वाताली क्षित्पद्मशशिप्रभा ॥
 सुधा कामार्णवग्राही केन मोक्षदृढागला ॥ ७० ॥
- २२० कारासंतानकूटस्य संसारबनवापरा ॥
 स्वर्गमार्गसहागर्वा पुंसां ह्ये वेधसा कृता ॥ ७१ ॥
- २२१ वेधसा बन्धनं किञ्चिन्मृणमन्यदपधता ॥
 स्त्रीरूपेण ततः कोऽपि पाशोऽयं सुदुहः कृतः ॥ ७२ ॥ *Ibid*, १५८.
- २२२ परं स्त्रीणां स्वभावोऽयं सर्वासां सुरसत्तमाः ॥
 अमि सहो वज्रपातः सपत्न्या च पुनः कथा ॥ ६ ॥ *Ibid*, १९३.
- २२३ सक्ष्म्याः सर्वत्र गामिन्या ह्येषो मेन प्रजायते ॥
 यथा सर्वमयो विष्णुर्न दोषैरनुभूयते ॥ ३९ ॥ *Ibid*, २३९.
- २२४ बान्धवेषु चिरं वासो नारीणां ॥ यशस्करः ॥
 मनोरथा बान्धवानां नार्वा भर्तृगृहे स्थितिः ॥ ९८ ॥
Ibid, प्रभासकं., ११.
- २२५ अवध्याश्च स्त्रियः प्रकुस्तिर्येभ्योनिगता अपि ॥ १२५ ॥
Ibid, अ. श्लो. भा., २६.
- २२६ तावद्धैर्यं तपः सत्यं तावत्स्यैर्यं कुलत्रया ॥
 यावत्पश्यति नो नारीमेकास्ते च विशेषतः ॥ ७० ॥
Ibid, अर्जुनसं., ६६.

५. माता.

- २२७ गर्भकेशो परं दुःखं माता जानाति यावृक्षम् ॥
 वासत्यं चाधिकं मातुर्दृश्यते न तु पैतृकम् ॥ ९१ ॥
- २२८ गुरुणामेव सर्वेषां माता मुक्तरा स्मृता ॥
 एकस्यापि सुतस्यैव न वृद्धा निष्कृतिः भूती ॥ २२ ॥
- २२९ गते पितरि पञ्चत्वं माता पुत्रस्य निष्कृतिः ॥
 न च मातुर्विहीनस्य ममत्वं कुस्ते पिता ॥ २३ ॥

- २३० बिकलो मातृहीनस्य पुत्रो हि प्रोच्यते तथा ॥
यदा स वृद्धो भवति तथा भवति वृक्षितः ॥
तदा क्षूर्यं जगत्सर्वं यदा माता विमुच्यते ॥ २४ ॥

स्काद, आनन्दस्यर्त्त. चतुराद्योतिलिङ्गभा., ७६.

६. विद्या-विद्यार्थी

- २३१ अक्षरैः काव्यसंसारे कविरेव प्रजापतिः ॥
यथा रौ रोचते विश्वं तमेवं परिवर्त्तते ॥ १० ॥ अग्नि, ३३९.
- २३२ विद्याया प्राप्यते लौक्यं यदाः कीर्तिस्तथाऽतुला ॥ २५ ॥
- २३३ ज्ञानं स्वर्गद्वय मोक्षद्वय तस्माद्विद्यां प्रसाधय ॥
पूर्वं सुखलमूलानु पश्चाद्विद्यां सुखप्रदा ॥ २६ ॥ पद्म, भूमिर्त्त., १२२.
- २३४ न सभां प्रविशोत्प्रातः सभ्यबोधाननुस्मरन् ॥
अक्षुब्धस्त्रिभुवन्नरः किन्निषमपनुते ॥ १० ॥ मागधत, १०, ४४.
- २३५ [ईतो दुरत्ययः काल इति सत्यवतो क्षुतिः ॥
वृद्धात्तामपि यद्वृद्धिर्बलवार्थविभिद्यते ॥ ३१ ॥
- २३६ तनसत्पत्नीनतिक्रम्य गोपालः कुलपातनः ॥
यथा काकः पुरोडाशं समयी कणमर्हति ॥ ३४ ॥] Ibid, १०, ७४.
- २३७ केवलं पाठमात्रेण यश्च संतुष्यते नरः ॥
तथा पंडितमादी च कौण्ड्यस्तस्मात्पशुर्मतः ॥ ८७ ॥
- २३८ न क्ष्वांसि वृजिनात्तारयन्ति
मायाविमं माययाऽऽवर्त्तमानम् ॥
मोक्षं शक्नुता इव जातपक्षा-
दलंदास्थेन प्रजहत्यन्तकाले ॥ ८८ ॥
- २३९ स्वर्गाय नन्दकलो यः पाठमात्रेण ब्रह्मणः ॥
स बालो भानुरक्षस्थी प्रदीप्तं सोममिच्छति ॥ पद्म, सु. क्ष., १८.
- २४० सभागतायां यः सभ्यः पक्षपातं समाधयेत् ॥
तमाहुः क्षुब्धदं देवदत्तस्याप्यर्त्तं विगर्हितम् ॥ ८८ ॥ मागधत, १४.

२४१ [शङ्खजितमशेषं तु धत्ते शर्वस्य वल्लभा ॥

अयं कथं यदस्मिन् धत्ते भुग्धेन्दुशेखरः ॥]

[इति वायुपुराणवचनमिति मल्लिनाथः

स्वटीकार्या कथयति (रघुवंश, १, १.)]

७. आत्मदोषः

२४२ आत्मदोषेनियच्छन्ति सर्वे दुःखसुखे जनाः ॥

मन्ये दुष्टचरितं तस्मिन्स्तत्स्थेयं निष्कृतिः कृता ॥ ३० ॥ मत्स्य, २७.

आत्मदोष—(१) कामः

२४३ जप्पमानं बहुक्षेत्रं त्वयं निर्बोयितामियात् ॥

न कल्पते पुनः सुत्या जप्तं बीजं च नश्यति ॥ ३३ ॥

२४४ एवं कामाशयं चित्तं कामान्मतिसेवया ॥

चिरज्येते यथा राज्ञाग्निवत्कामबिन्दुभिः ॥ ३४ ॥ भागवत, ७, ११.

२४५ काम एव महाशत्रुस्तमेकं निर्जयेद्बुद्धम् ॥

चित्तकामा महात्मानस्तैर्जितं निखिलं जगत् ॥ २१ ॥

२४६ एतच्च तपसो मूलं तपसो मूलमेव च ॥

सर्वदा कामविजयः सकलत्पविजयस्तथा ॥ २२ ॥

स्काव, भागवत, २३९.

आत्मदोष—(२) कृपणः

२४७ न वेद कृपणः श्रेय आत्मनो गुणवस्तुदृक् ॥

तस्य तानिच्छतो यच्छेष्टदि सोऽपि तयाविषः ॥ ४९ ॥

२४८ स्वयं निःश्रेयसं विहास्य दक्षत्यज्ञाय कर्म हि ॥

न राति (वाति ?) रोगिणोऽपश्यं वाञ्छतो हि मिषस्तमः ॥ ५० ॥

भागवत, ६, ९.

२४९ किं दुःसहं न साधूनां विदुषां किमपेक्षितम् ॥

किमकार्यं कदर्याणां दुस्त्यजं किं वृत्तात्मनाम् ॥ ५८ ॥

Ibid, १०, १.

२५० हित्वाऽज्यग्न्यजते यं श्रीः पादस्पर्शाशिया सकृत् ॥

आत्मदोषापवर्गेण तच्छाज्या जममोहिनी ॥ ४६ ॥ Ibid, १०, २३.

२५१ प्रायेणार्थाः कदर्याणां न मुखास्य कदाचन ॥

इह चात्मोपतापाय मृतस्थ नरकाय च ॥ १५ ॥ *Ibid*, ११, २३.

आत्मदोष (३)—क्रोधः

२५२ यः परेषां नरो निष्कमतिवाचंस्तिष्ठति ॥

देवयानि विजानीहि तेन सर्वमिदं जितम् ॥ १ ॥

२५३ यः समुत्पतितं क्रोधं निगृह्णाति हर्षं यथा ॥

स यन्तेत्युच्यते सद्भिर्न यो रश्मिषु लम्बते ॥ २ ॥

२५४ यः समुत्पतितं क्रोधमक्रोधेन नियच्छति ॥

देवयानि विजानीहि तेन सर्वमिदं जितम् ॥ ३ ॥

२५५ यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयेन्न निरस्यति ॥

यथोरगस्त्वचं शीर्षां ॥ यं पुरुष उच्यते ॥ ४ ॥

२५६ यस्तु भावयते धर्मं योऽतिमात्रं तितिक्षति ॥

यस्य तप्तो न तपति भृशं सोऽर्थस्य भाजनम् ॥ ५ ॥ भास्य, अ. २८.

२५७ अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्टः

तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः ॥

अमानुषेभ्यो मानुषश्च प्रधानो

विद्वांस्तथैवाविबुधः प्रधानः ॥ ६ ॥

२५८ आक्रोश्यमानो नाक्रोशेन्मन्यमेव तितिक्षति ॥

आक्रोष्टारं निर्बहति सुकृतं चास्य विन्दति ॥ ७ ॥

२५९ नाहन्तुदस्यान्न नृशंसकाक्षी

न हीनतः परमभ्यावधीत ॥

मयास्य वाचा पर उद्विजेत

न तां वदेद्गुह्यं पापलौल्याम् ॥ ८ ॥

२६० अहन्तुदं पुरुषं तीव्रवाचं

दासकण्टकैर्वितुदन्तं मनुष्यम् ॥

विन्यादलक्ष्मीकृतमं जनानां

मूले निबद्धं निहन्ति बह्वन्तम् ॥ ९ ॥

- २६१ सङ्गः पुरस्तादभिपूजितः स्या-
त्सङ्गिस्तथा पूज्यतो रक्षितः स्यात् ॥
सदा सतामतिबावोस्तिसिखेत्
सतां वृत्तं पालयन्तामुवृत्तः ॥ १० ॥
- २६२ वाक्सायका जडनाग्निव्यतन्ति
यैराहतः शोषति वा अह्नामि ॥
परस्य मो भर्मसु ते पतन्ति
तान्व्यङ्कितो नावसुभेत्परेषु ॥ ११ ॥
- २६३ नास्तीदृशं संयवनं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥
यथा यैत्रो च लोकेषु दानं च मधुरा च वाक् ॥ १२ ॥
- २६४ तस्मात्सान्ध्यं सदा घ्राण्यं न वाच्यं पर्युषं नदधित् ॥
पूज्यान्तभ्यूजयेद्दद्यान्नाभिर्घ्राणं कदाचन ॥ १३ ॥ *Ibid*, २६.
- २६५ अकार्यं क्रियते मूढैः प्रयः क्रोधसमीरितैः ॥ ३ ॥
- २६६ क्रोधेन नश्यते कीर्तिः क्रोधो हन्ति स्थिरां वियम् ॥
अपरिच्छिन्नस्वार्था पुत्रं शापितवत्यहम् ॥
धिपरोतार्थबुद्धीनां सुसभो विपदोदयः ॥ ४ ॥ *यत्स्य*, १५८.
- २६७ नास्ति क्षुधासर्गं दुःखं नास्ति रोगः क्षुधासमः ॥
नास्त्यरोगसर्गं सौख्यं नास्ति क्रोधसमो रिपुः ॥ २३ ॥
शिव, उमासं., ११.
- २६८ मूढानामेव भवति क्रोधो ज्ञानवतां कुतः ॥
हन्मते तात कः केन यतः स्वकृतभुक्पुमान् ॥ १७ ॥
स्कांध, काशीसं., ४६.

आत्मदोष (४)-चिन्ता

- २६९ एकैव सार्यका चिन्ता धर्मस्यार्थं विचिन्त्यते ॥
द्वितीया सार्यका चिन्ता भोगिनां धर्मनन्दिनी ॥ २९ ॥
- २७० अन्या निरपिक्ता चिन्ता बलतेजःप्रणाशिनी ॥
नाशयेत्सर्वसौख्यं तु कपहर्तुनि निर्वायेत् ॥ ३१ ॥

- २७१ तुष्ण्यां मोहं तथा लोभमेतांश्चिन्ता हि प्रापयेत् ॥
 एषामुत्पादयेच्चिन्ता चिन्तिता च विभे विभे ॥ ३२ ॥
 २७२ चिन्ताज्याधिप्रकाशाय नरकाय प्रकल्पयेत् ॥
 तस्माच्चिन्ता परित्यज्य चानुवर्तस्व शोभने ॥ ३३ ॥

पद्म, भूमिर्ष., १४.

- २७३ कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंसः क्षुलं च शीलं च गुणाश्च सर्वे ॥
 अपक्वकुम्भे निहिता इवाऽऽयः प्रयान्ति वेहेन सर्वं विनाशम् ॥ १५८ ॥

Ibid, ६६.

- २७४ युक्तयुक्तं पुरतश्चिन्तितचिन्तामूर्तिः सुवाण्या ॥
 न भेषजैर्लङ्घनेनैवा न चान्यैरुपशान्ति ॥ ६८ ॥
 २७५ चिन्ताज्वरो मनुष्याणां क्षुधां निद्रां बलं हरेत् ॥
 रूपमूत्साहवृद्धिं धीं जीवितं च न संशयः ॥ ६९ ॥
 २७६ ज्वरो व्यतीते यज्जह् जीर्णेश्वर इहोच्यते ॥
 असी चिन्ताश्चरस्तोत्रः प्रस्यहं पक्वतां व्रजेत् ॥ ७० ॥
 २७७ घण्टो घण्टस्तस्मिन्नि चरकचरतोह न ॥
 नासतमावपि नासत्यावच चिन्ताज्वरे किञ्च ॥ ७१ ॥

स्कांद, काशीर्ष., १.

- २७८ यदिचिन्ताहयो ज्वरः पुंसामीषधेर्नापि शाम्यति ॥ ११ ॥ Ibid, ४७

आत्मदोष (५) नीच-स्वभावः—जनः

- २७९ अन्तर्बुधं बहिः इलक्ष्यं यदरोकस्यद्वचः ॥ १८३ ॥ पद्म, कि. खं., ५.
 २८० गौरवेण विना धीर न सता त्रिक्रमो भवेत् ॥
 स्वसिध्यति कथं बन्धुविना काष्ठं घृतादिभिः ॥ ८१ ॥
 २८१ न तु सिंहसमाः श्वानः सर्वाभरणभूषिताः ॥ ८२ ॥
 २८२ सरोजिनीगुणं वेत्ति भूङ्गा एव न दर्वुरः ॥ १०४ ॥
 २८३ क्षुभ्रस्य जलदस्यापि मग्नकस्य नोद्यतः ॥
 तथापि नो भजेदन्धं विना जन्त्रं कुमुदती ॥ १०५ ॥
 २८४ कार्यं तु बुद्धसाध्ये तु कार्यो नातिशयो जनैः ॥
 कार्ये सिद्धे यमो न स्यादसिद्धे श्रम एव हि ॥ ११३ ॥

Ibid.

- २८५ शुभमिच्छन्निजं प्राप्नो नीचेभ्यो न हि निश्चयेत् ॥
क्षणमेकमपि प्राप्नो नीचेभ्यो न हि निश्चयेत् ॥ १०५ ॥ *Ibid*, ६.
- २८६ नारायणयशोगीतं प्रतिकण्ठं विनिःसृतम् ॥
श्रुत्वा मूढा न तृप्यन्ति इवानी बोणाक्खणं यथा ॥ १३ ॥ *Ibid*, २३.
- २८७ कार्पण्यवृत्तिः स्वजनेषु निन्दा
कुचेलता नीचजनेषु भक्तिः ॥
अतीव रोषः कटुका च बाणो
नरस्य चिन्हं शरकायतस्य ॥ १३२ ॥ *Ibid*, सू. खं., ५१
- २८८ मन्त्रस्य मन्दप्रज्ञस्य बधो मन्त्रायुधध्वज ॥
निद्रया स्निह्यते नक्तं विद्या च धर्मकर्मभिः ॥ ९ ॥ भागवत, १, १६.
- २८९ किं प्रमत्तस्य बहुभिः परोक्षैर्हृयतेरिह ॥
खरं मुहूर्तं विवितं घटेत ध्येसे धतः ॥ १२ ॥ *Ibid*, २, १.
- २९० य उद्यतमनावृत्य कीनाशमभिधाचतः ॥
क्षीयते तद्यशः स्कीतं मानश्चावज्ञया हतः ॥ १३ ॥ *Ibid*, ३, २२.
- २९१ कं धोजयम्नगुणोऽर्थं लभेत
निपातयच्छदशं हि गर्तं ॥
एवं नराणां विषयस्पृहा च
निपातयन्निरये त्वन्धकूपे ॥ १६ ॥
- २९२ लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टि-
योऽर्थान्तिभीहेतु निकामकामः ॥
अन्योऽन्यवेरः सुखलेषाहेती-
रनन्तदुःखं च न वेद मूढः ॥ १७ ॥ *Ibid*, ५, ५.
- २९३ धोऽध्रुवेणात्मनो नाथा न धर्म न यशः पुमान् ॥
द्विहेतु भूतवयया स शोच्यः स्वाक्षरेरपि ॥ ८ ॥ *Ibid*, ६, १०.
- २९४ सन्ति ह्यसाधवो लोके दुर्मन्त्राश्छान्दवेष्टिणः ॥
तेषामुवेष्ट्यर्थं काले रोगः पातकिनामिव ॥ २७ ॥ *Ibid*, ७, ५.
- २९५ स एष जीवन्मृतु संपरैतो
वर्तेत धोऽप्यन्तनुज्ञांसितेन ॥
वेहे मृते तं मनुजाः शपन्ति
गन्ता तमोऽर्थं तनुमानिनो ध्रुवम् ॥ २२ ॥ *Ibid*, १०, २.

२९६ शोकहर्षभयद्वेषलोभभोहमदान्विताः ॥

मियो घनन्तं न पश्यन्ति भावंभविं पुण्यदुशः ॥ २७ ॥ *Ibid*, १०, ४.

२९७ आयुःश्रियं यशो धर्मं लोकानरशिष एव च ॥

हन्ति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महनतिश्रमः ॥ ४६ ॥ *Ibid*.

शोकद्वेष भयगरके मूलमे प्रवेश करते समय कहता है :

२९८ कृत्यं किमत्रास्य शलस्य जीवधं

न वा अमीधां च सतां विहिंसनम् ॥

इयं कथं स्यादिति संविच्छिन्त्य त—

ज्ज्ञात्वादिशतुग्धमशेषदुग्धहरिः ॥ २८ ॥ *Ibid*, १०, १२

२९९ नतद्विचित्रं मनुजार्थमायिनः

पराचराणां परमस्य वैजसः ॥

अघोऽपि यत्स्पर्शनघोतपातकः

प्रायात्मसाम्यं त्वसतां सुबुलभम् ॥ ३८ ॥ *Ibid*.

कहिये कहता है :

३०० धर्मं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यदः ॥

स्वभावो बुस्त्यजो नाथ लोकानां यदसद्वपुः ॥ ५६ ॥

Ibid, १०, १६.

३०१ मृतं नानामदोषदाः शान्तिं नेच्छन्त्यसाधवः ॥

तेषां हि प्रशमो वण्डः पशूनां लगुशो यथा ॥ ३१ ॥ *Ibid*, १०, ६८.

३०२ योऽनित्येन शरीरेण सतां श्रेयं यशो ध्रुवम् ॥

नाऽऽचिन्तति स्वधं कल्पः स वाच्यः शौच्य एव सः ॥ २० ॥

Ibid, १०, ७२.

३०३ अद्यान्तस्माद्विनीतस्य युथा पण्डितमात्मिनाः ॥

न गुणाय भवन्ति स्म नदस्येवाजितात्मनः ॥ २६ ॥ *Ibid*, १०, ७८.

३०४ यस्यात्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके

स्वधीः कलत्रादिव भौम इज्याधीः ॥

यत्तीर्थबुद्धिः सलिले न कटिधि—

ज्जननेवमिहोषु स एव मोक्षरः ॥ १३ ॥ *Ibid*, १०, ८४.

- ३०५ कर्मण्यारम्भमागतां दुःखहरयं सुखाय च ॥
 पश्येत्पाकविपर्याप्तं मिथुनोच्चारिणं नृणाम् ॥ १८ ॥ *Ibid.*, ११, २०.
- ३०६ कर्मण्यकोविधाः स्तब्धा भूर्त्ताः पण्डितमानिनः ॥
 वदन्ति चाटुकान्मूढा यया माध्व्या गिरोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 एत आत्महनोऽज्ञान्ता अज्ञाने शानमानिनः ॥
 सीदन्त्यकृतकृत्या वै कालध्वस्तमनोरथाः ॥ १७ ॥ *Ibid.*
- ३०७ न तथा तप्यते विद्धः पुमान्बार्णः समर्माः ॥
 यथा तुदन्ति मर्मस्था ह्यसतां पश्येन्नयः ॥ १ ॥ *Ibid.*, ११, २३.
- ३०८ सङ्गं न कुर्यादसतां शिशुनोदरतृपां क्वचिन् ॥
 तस्थानुगस्तमस्थान्धे पतस्रग्वानुमान्भवत् ॥ ३ ॥ *Ibid.*, ११, २६.
- ३०९ परस्वभावकर्मणि यः प्रशंसति निन्दति ॥
 स आशु भ्रूयते स्वार्थावसत्याग्निनिवेशतः ॥ २ ॥ *Ibid.*, ११, २८

आत्मदोष (६) मद-मानौ

- ३१० ऐश्वर्यं च मदश्चैव कामश्चैव महीतले ॥
 त्रय एते विवेकस्य तेजो रमन्ति किमद्भुतम् ॥ २२ ॥
 पद्य, क्रियासं. अ. ५.
- ३११ कामदर्पादिशीलानामविचारितकारिणाम् ॥
 आयुषा सह नश्यन्ति सत्पदो मूढचेतसाम् ॥ २९ ॥ पद्य, पातालार्क., १९.
- ३१२ अल्पं दर्पञ्चलं वैद्य स्थिरमश्लेषजं बलम् ॥
 हस्तस्त्वं दर्पजर्वोबहिस्ता यो भाषसे क्षमाम् ॥ २६८ ॥
 पद्य, सुष्टिसं., ४३.
- ३१३ वैरानुबन्ध एतावानामत्योरिह देहिनाम् ॥
 अज्ञानप्रभवो मन्युरहंमानोपबृंहितः ॥ १३ ॥ आगमसं., १०, १४.
- ३१४ मानापमानौ यावेतौ तावेवाहुर्विषयभृते ॥
 अपमानोऽमृतं तत्र शानस्तु विषमं विषयम् ॥ ३ ॥ मार्कण्डेय, ४१.
- ३१५ अहो मदावलेपोऽयमसाराणां दुरात्मनाम् ॥
 [कौरवाणां महीपस्वभूमाकं किल कालजम् ॥ ४ ॥] विष्णु, ५, ३५.
- ३१६ विद्यामदो घनमवस्तुतोयोऽभिजनोद्भवः ॥
 एते मदावलिप्ताभ्येत एव सतां वसाः ॥ १४ ॥ स्कंद, नागरजं., ३७.
- ३१७ मय एव मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ॥
 सदा स एव निद्राह्वयः सुप्ते वैवे विक्षेपतः ॥ २६ ॥ *Ibid.*, २३८.

३१८ बुद्धिनीतः स्मियं प्राप्य निश्चयमेव सर्वमेव न ॥

न तिष्ठति चिरं कालं यथाहं यवगवितः ॥ १८ ॥ *Ibid*, २४९.

आत्मदोष (७)—मोहः

३१९ मोहः सत्त्वाऽविदेकद्वय वर्जनीयः प्रयत्नतः ॥

तेन त्यक्तो नरो ज्ञानी न ज्ञानी मोहतंभयात् ॥ २५ ॥

स्काव, मासखं., २३८.

३२० अयं संपद्विमोहाय बहुशोकाय चैव हि ॥

तस्मात्तर्धमनर्थक्यं श्वयोऽर्थी दूरतस्त्यजेत् ॥ २६ ॥

३२१ यस्य धर्मार्थमभ्यर्थास्तस्यापि न हि बुध्यते ॥

प्रक्षालनाद्वि पङ्कक्त्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ २७ ॥

Ibid, प्रभासले. भा., २५९.

आत्मदोष (८)—मत्सरः

३२२ ते तु मात्सर्यदोषेण नष्टाधाराः पतन्त्यजः ॥

मात्सर्यं सर्वनाथाय मात्सर्यं सर्वनाशकम् ॥ २८ ॥ *चराह*, १४८.

आत्मदोष (९)—लोभ-आशा

३२३ प्रमादात्सर्वभूतानि क्षिण्यन्ति न संशयः ॥

न च लोभेन चर्तव्यं विषमस्यं तुणं यदचित् ॥ ३६१ ॥

३२४ लोभाद्विनाशः सर्वेषामिह लोके परत्र च ॥

समुद्रमटवो पुत्र विशन्ति लोभमोहिताः ॥ ३६२ ॥

३२५ लोभादकार्यमस्तुभं विद्वानपि समाचरेत् ॥

लोभात्प्रमादाद्विर्लभान्निर्भाति भवेद्भुक्ताम् ॥ ३६३ ॥

३२६ तस्मात्लोभं न कुर्वीत न प्रमादं न विषमसेत् ॥

आत्मा हि सततं पुत्र रक्षितव्यः प्रयत्नतः ॥ ३६४ ॥

पय, सु. खं., १८.

३२७ लोभात्प्रवर्तते कामः कामात्प्रापं प्रवर्तते ॥

पापान्मुस्युर्मृतेऽपि स्यात् दुस्तरे नरके स्थितिः ॥ ४६ ॥

३२८ विवेकस्त्रिषु लोकेषु सम्पदां परमं पदम् ॥

अवित्रेको हि लोकाः स्यापदां परमं पदम् ॥ ४७ ॥

Ibid, वि., सं., ५.

३२९ लोभो हि धनहीनानां ज्ञानानां ज्ञानमाहरेत् ॥

शुद्धिकाले दिवायीतः कुल्यानामिव जीवनम् ॥ ६० ॥

Ibid, उ. सं., २१४.

३३० असंतोषः परं पापमित्याहु भयवान्हुरिः ॥

लोभः पापस्य बीजोऽयं मोहो मूलं च तस्य वै ॥

असत्यं तस्य हि स्कन्धो महाभ्राता सुविस्तरात् ॥ ५४ ॥

३३१ भवकीटित्पपत्राणि कुबूद्ध्या पुष्पितः सदा ॥

अनृतं तस्य सौगन्धसमानं फलमेव च ॥ ५५ ॥

३३२ कुबूद्धं पाषाणचौराश्च क्रूराः कूटाश्च पापिनः ॥

पक्षिणो मोहयुक्षस्य महाभ्रातासमाञ्जिताः ॥ ५६ ॥

३३३ अज्ञानं सुफलं तस्य रसो धर्मं फलस्य हि ॥

भार्योदकेन समृद्धिस्तस्य भद्रा क्लृप्तिमा ॥ ५७ ॥

३३४ अधर्मेण रसस्तस्य उत्कलेर्दमंधुरायते ॥

तावुमैश्वर्यं फलैश्चैव सफलो लोभपातपः ॥ ५८ ॥

३३५ तस्य छायां समाधित्य यो भवः परिवर्तते ॥

फलानि तस्य सोऽज्ज्वाति स्थापकानि दिने दिने ॥ ५९ ॥

३३७ फलानां च रसेनापि अधर्मेण तु पोषितः ॥

■ सम्पुष्टो भवेन्नम्रः पतनाय प्रयच्छति ॥ ६० ॥

३३८ यो हि विद्वान्चेत्कान्तमूर्खाणां पथमेव हि ॥

शूषा क्षिप्तयते नित्यं विचारार्त्री विमोहितः ॥ ६२ ॥

पद्म, पातालक., ८७.

३३९ गन्धर्वनगरप्रस्थाः स्वप्ननायमनोरथाः ॥ २३ ॥

भागवत, ६, १५.

३४० सप्तद्वीपाधिपतयो नृपा वैष्णवाख्यः ॥

अर्थकर्मगतं नान्तं तुष्णाया इति नः श्रुतम् ॥ २३ ॥

३४१ यदुच्छयोपपन्नेन सम्पुष्टो वर्तते मुक्तम् ॥

नासन्तुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजितात्मोपसादितैः ॥ २४ ॥

- ३४२ मुंसौऽयं संसृतेर्हेतुरसन्तोषोऽर्थकामयोः ॥
यदुच्छयोपपन्नेन सन्तोषो मुक्तये स्मृतः ॥ २५ ॥
- ३४३ यदुच्छालाभतुष्टस्य तेजो विप्रस्य वर्धते ॥
तत्प्रशान्त्यत्यसन्तोषाभ्रम्भसेवाशुशुसणिः ॥ २६ ॥ भागवत, ८, १९.
- ३४४ वेहोऽपि भ्रमताभावेत्तद्वांसी नात्मवत्प्रियः ॥
यज्जोयत्यपि वेहेऽस्मिन्जीविताशा यलोयसौ ॥ ५३ ॥
- ३४५ तस्मात्प्रियतमः स्वात्मा सर्वेषामपि वेहिताम् ॥
तदर्थमेव सकलं जगदेतच्छराच्चरम् ॥ ५४ ॥ Ibid, १०, १४.
- ३४६ आशा हि परमं दुःखं नरादयं परमं सुखम् ॥
यथा सञ्छिद्य कान्तादां सुखं सुध्याय विजयता ॥ ४३ ॥
Ibid, ११, ८.

श्रीश्री सौभरि कहता हैं : अहो मे मोहह्वातिविस्तारः !

- ३४७ मनोरथानां न समाप्तिरस्ति
वर्षायुतेनाप्यथवापि लक्ष्यैः ॥
पूर्णेषु पूर्णेषु पुनर्नवान्ना—
मुत्पत्तयः सन्ति मनोरथानाम् ॥ ११६ ॥
- ३४८ आमुत्युतो नैव मनोरथानां
अतोऽस्ति विश्वात्मिबं मयाद्य ॥
मनोरथासक्तिपरस्य चित्तं
न जायते च परमार्थसंगि ॥ ११९ ॥ विष्णु, ४, २.
- ३४९ ये स्वपन्ति सुखं राश्रीं तेषां कायाग्निरिष्यते ॥
आहारं प्रतिगृह्णाति ततः पुष्टिकरं परम् ॥ ३६ ॥
- ३५० आद्यापार्श्वः परोताङ्गा ये भवन्ति परोक्षिताः ॥
ते राश्रीं शेरते नैव तदप्राप्तिविबिम्बता ॥ ३८ ॥
- ३५१ भवाग्निरिष्यते तेषां आठरुश्च ततः परम् ॥
आहारं वाछते नैव तत्र तेजोऽभिर्जनम् ॥ ३९ ॥

- ३५२ सर्वस्य विद्यते प्रांतो न वांछायाः कदाचन ॥
 यथा यथा भवेत्सामो वसिष्ठस्य नृणामिह ॥
 हविषा कृष्णवस्त्रेण वर्द्धिं यतिं तथा तथा ॥ ४१ ॥
- ३५३ एवं ज्ञात्वा महाभागाः पुच्छेण विजानता ॥
 त्रिधा तत्कर्म कर्तव्यं येन रात्रौ सुखं स्वयेत् ॥ ४२ ॥

स्कान्ध, नागरखं., १८४.

- ३५४ सूचीं सूत्रं तथा वस्त्रं समानयति सूचिका ॥
 तद्वत्संसारधुप्रस्य तुष्णासूचीं विधीयते ॥ २९ ॥
- ३५५ यथा शृङ्गं वरोः काये वर्द्धमाने हि वर्द्धते ॥
 अनंतपारा कुर्वीरा तुष्णा दुःखप्रवा सदा ॥
 अधमं बहला चैव तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ३० ॥
- ३५६ सन्तुष्टः को न शक्नोति फलैश्चापि हि वर्तितुम् ॥
 सर्वोऽप्योन्निधयलोभेन सद्धकडान्यभिगाहते ॥ ३१ ॥
- ३५७ सर्वत्र संपवस्तस्य सन्तुष्टं यस्य मानसम् ॥
 उपानद्रूपावस्य ननु चर्मावृतेव भूः ॥ ३२ ॥
- ३५८ सन्तोषामृततृप्तानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् ॥
 कुतस्तद्वनलुब्धानां सुखं क्षान्तचेतसाम् ॥ ३३ ॥
- ३५९ कामं कामयमानस्य यवि कामः न सिद्धयति ॥
 तथैनमपरः कामो भूयो विष्यति प्राणवत् ॥ ३४ ॥

Ibid, प्र. धे. मा., २५५.

(८) सुख-दुःखम्

- ३६० सौवर्णं यदिरापूर्णम्यस्तरं कलशं स्थितम् ॥
 सम्प्राप्य को न वृद्धाति तदुष्णयामवित्पुमान् ॥ २ ॥
- ३६१ आत्मदेहस्य मांसानि भोक्तुं ब्रह्मन्न शक्यते ॥
 वेदिनां वद ययोग्यं संतुष्टिर्जीयते यतः ॥ ५ ॥

पद्म, क्रि. खं., ४.

Ibid, क्रि. खं., २१.

- ३६२ स्त्रीबालबृद्धातुरराजयोगिनां
विधामिनतोयाग्निनिपातनाग्निना ॥
दुःखस्य चैवोद्धरणं प्रशस्यते
कूपस्य सातेन सभं वदन्ति ॥ २५ ॥ *Ibid.* पा. खं., १०६.
- ३६३ यावत्तिष्ठति तावत्त्वं तावद्भूयन्ति मानवाः ॥
सुखमोगादिकं सर्वं स्वेच्छया रमते नरः ॥ ४५ ॥
Ibid. भू. खं., ५३.
- ३६४ असंतोषः परं दुःखं संतोषः परमं सुखम् ॥
सुखार्थी पुरुषस्तस्मात्संतुष्टः सततं भवेत् ॥ २६१ ॥
Ibid. सु. खं., १९.
- ३६५ सुखेन दान्तः स्वपिति सुखं च प्रतिबुद्धयते ॥
समः सर्वेषु भूतेषु मनो यस्य ब्रह्मयति ॥ ३२१ ॥
- ३६६ न रथेन सुखं याति न ह्येव न कन्तिना ॥
यथात्मना विनीतेन सुखं याति महापथम् ॥ ३२२ ॥ *Ibid.*
- ३६७ स्मरन्बोधमनुच्छ्वासं शमं किं नाम चिन्तते ॥
गर्भवाससमं दुःखं न भूतं न भविष्यति ॥ १० ॥ भागवत, ३, ३१.
- ३६८ वृश्यमाना विनाशेन न वृश्यन्ते मनोभवाः ॥
कर्मभिर्ध्वयितो नानाकर्माणि मनसोऽभवन् ॥ २८ ॥
- ३६९ अयं हि देहिनो देहो ब्रह्मज्ञानक्रियात्मकः ॥
देहिनो विविधकलेशसंतापकृद्वाहृतः ॥ २९ ॥
- ३७० तस्मात्स्वस्थेन मनसा विमृश्य गतिमात्मनः ॥
द्वंद्वे ध्रुवार्थविश्रम्भं त्यक्तोपशममाविश ॥ २६ ॥ *Ibid.* ६, १५.
- ३७१ सुखाय दुःखप्रभवेषु सञ्जते (साया)
गृहेषु योषितुल्यश्च वञ्चितः ॥ ४७ ॥ *Ibid.* १०, ५१.
- ३७२ असंतुष्टोऽसकृल्लोकानां ज्ञोत्यपि सुरेश्वरः ॥
अकिञ्चनोऽपि संतुष्टः ज्ञेते सर्वज्ञविज्वरः ॥ ३२ ॥
Ibid. १०, ५२.

३७३ यथा दाहमयो योविज्ञस्यते कुहकेच्छया ॥

एवमीश्वरतन्त्रोऽयमोहते सुखदुःखयोः ॥ १२ ॥ *Ibid*, १०, ५४.

३७४ गृहार्थो हि दुःखाय विफलश्चाधुनात्मनः ॥

सर्पः परकृतं वेदम प्रविश्य सुखमेवते ॥ १५ ॥ *Ibid*, ११, ९.

३७५ ■ देहिनां सुखं किञ्चिद्विद्यते विदुषामपि ॥

तथा च दुःखं मूढानां बुधाऽहङ्ककरणं परम् ॥ १८ ॥

Ibid, ११, १०.

३७६ सुखदुःखप्रदो नान्यः पुण्यस्यात्मविभ्रमः ॥ ६० ॥

Ibid, ११, २३.

३७७ दुःखेन तप्येत सुखेन हृष्येत्तमेन वर्तेत सदैव धीरः ॥

विष्टं बलीय इति मन्यमानो न संस्वरेणापि हृष्येत्कदाचित् ॥ ८ ॥

मरस्य, ३७

३७८ दृष्ट्वा परस्य भाग्यानि आत्मनो ज्यसन्नं तथा ॥

तत्र मन्युर्न कर्तव्य एव धर्मः सनातनः ॥ ४१ ॥

वराह, १२७.

३७९ पुत्रभिन्नकलघाते राज्यसोपधनाय च ॥

आगमे निर्गमे प्राप्ते न विचारं समाचरेत् ॥ ४७ ॥

३८० यथा यथा समायाति पूर्वकर्मविधानतः ॥

सुखदुःखानि दैत्येन्द्र नरस्तानि सहेतवा ॥ ४८ ॥

३८१ अण्वामागमं दृष्ट्वा न विषण्णो भवेत्तृणो ॥

संपदं च सुविस्तोर्णां प्राप्य नो भूतिमाभवेत् ॥ ४९ ॥

३८२ धनक्षये न मुह्यन्ति न हृष्यन्ति धनागमे ।

धीराः कार्येषु च तदा भवन्ति पुण्योत्तमाः ॥ ५० ॥ *वामन*, ७७.

३८३ दुःखेऽपि प्रियसङ्गो न न दुःखाय प्रजायते ॥ ८४ ॥

शिव, शतशतसं., ३८

३८४ समुत्पन्ने च दुःखे च यस्य बुद्धिर्विशिष्यते ॥

तस्य दुःखं विनश्येत सूर्ये वृद्धे यथा तमः ॥ ५१ ॥

Ibid, वरह., ४, १९.

३८५ गर्भवासो हि दुःखाय न सुखाय कदाचन ॥ ५ ॥

स्कान्द, आश्विन., रेवा., १४७.

३८६ सर्पः परकृतं वेद्यं प्रविश्य सुखमेधते ॥

उधित्वा तत्र सौख्येन भूयोऽन्यसाधकं लभेत् ॥ २५ ॥

Ibid, नागरखं, १८५

(९) दैव-कर्म

३८७ स्वमेव कर्म वैवाक्यं विद्धि देहान्तराजितम् ॥

तस्मात्पौषमेवेह श्रेष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥

३८८ प्रतिकूलं तथा वैवं पौषयेण बिहस्यते ॥

सात्त्विकात्कर्मणः पूर्वार्त्तिसिद्धिः स्यात्पौषं विना ॥ २ ॥

३८९ पौषं वैवंसम्पत्त्या काले फलति भार्गव ॥

वैवं पुरुषकारद्वयं द्वयं पुंसः फलावहम् ॥ ३ ॥

अग्नि, २२६०

३९० [बलेन प्रजया नित्यं मन्त्रपौषविकर्मः ॥

सहायैश्चैव मित्रैश्च नालभ्यं लभते नरः ॥ १२५ ॥]

३९१ लाभालाभे सुखे दुःखे विवर्ते मृत्युजीवने ॥

भोगे रोगे वियोगे च दैवमेव हि कारणम् ॥ १२६ ॥

३९२ [कुक्कुपाः कुक्कुला मूर्खाः कुरिमताचारनिन्दितः ॥

शौर्यविष्कम्हीनाश्च दैवाव्राज्यानि भुञ्जते ॥ १२७ ॥]

पद्य, उ. खं., १२८.

३९३ चनं परित्यज्य कुशानुभीत्या

जलं प्रविष्टो नलिनीसुखार्थम् ॥

सम्ब्रूयते तत्र हिमानलेन

यस्य कर्म न तदन्वया स्यात् ॥ ५५ ॥

३९४ वेवाविशास्त्रमखिलं प्रपठन्तु लोकाः

कुर्वन्तु नाम सवतं मितिपालतेषाम् ॥

उग्रं तपः प्रतिदिनं प्रतिसाधयन्तु

न श्रीस्तथापि च भजत्यति भाग्यहीनम् ॥ ५६ ॥

३९५ मस्तकोपरि तिष्ठन्ति दुःखानि च सुखानि च ॥

अन्तकाले सभायान्ति मृताश्चानि सत्तम ॥ ५७ ॥ *Ibid*, कि. खं., ५०

- ३९६ नूनं विचित्रो भुवि भूतवर्गः
तच्चभूतभावो बहुधा विचित्रः ॥
तथा विचित्रोऽखिलकर्मयोग-
स्तत्कर्मशक्तिप्रचयो विचित्रः ॥ ३१ ॥ पद्म, पा. सं., १०२.
- ३९७ यथा मृत्विण्मृतः कर्ता कुशते यद्यविच्छति ॥
तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ ४२ ॥
- ३९८ यथा कृतं तथा भुङ्क्षते नित्यं विहितमात्मना ॥
आत्मना विहितं दुःखमात्मना विहितं सुखम् ॥ ४४ ॥
- ३९९ वित्तेन प्रक्षया वाऽपि समर्थाः कर्तुमन्यथा ॥
स्वकृताभ्युपभुञ्जन्ति दुःखानि च सुखानि च ॥
हेतुं प्राप्य नरो नित्यं कर्मपाशंश्च बध्यते ॥ ४६ ॥
- ४०० यथा घेनुसहस्रेषु वत्सो बिभ्रति मातरम् ॥
तथा शुभाशुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ ४७ ॥
- ४०१ उपभोनादृते तस्य नाश एव न विद्यते ॥
प्राक्तनं बन्धनं कर्म कोऽन्यथा कर्तुमर्हति ॥ ४८ ॥
- ४०२ मुशीघ्रमपि धावन्तं विधानमनुधावति ॥
ज्ञेते सह शयनेन पुराकर्म यथाकृतम् ॥ ४९ ॥
- ४०३ जपतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति ॥
करोति कुर्वतः कर्म छायेवानुविधीयते ॥ ५० ॥
- ४०४ यथा छायातपो नित्यं संबद्धौ च परस्परम् ॥
तद्वत्कर्म च कर्ता च सुतस्मद्धौ परस्परम् ॥ ५१ ॥
- ४०५ येन मन्त्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव वा ॥
स तत्र बद्ध्वा बन्धेन वत्सहिमेन नीयते ॥ ५३ ॥
- ४०६ अरक्षितं भवेत्सत्यं दैवं तमेव रक्षति ॥
इवेन नाशितं यत्तु तस्य रक्षा न वृष्यते ॥ ५६ ॥
- Ibid, भू. सं., ८१.
- ४०७ देवं हि नुरतिक्रमम् ॥ ७ ॥ Ibid, स्व. सं., २२.
देवाधीनेषु कामेषु देवाधीनः स्वयं पुमान् ॥ २३ ॥ भागवत, २, ३.

- ४०८ विपर्ययो वा किं न स्माद्वृत्तिर्वातुर्वरस्यवा ॥
जपस्थितो निवर्तत निवृत्तः पुनरापतेत् ॥ ५० ॥ *Ibid*, १०, १.
- ४०९ एवं लोके परं विज्ञात्तुश्चरं कर्मनिमित्तम् ॥
संस्तुत्यातिशयपक्षं यथा भण्डलवर्तिनाम् ॥ २० ॥ *Ibid*, ११, २.
- ४१० वैवाचीने शरीरेऽस्मिन्नुपभाष्येन कर्मणा ॥
वर्तमानोऽबुधस्तत्र कर्तास्मीति निबध्यते ॥ १० ॥ *Ibid*, ११, ११.
- ४११ जीवितं मरणं जन्तोर्गतिः स्वेनैव कर्मणा ॥ २५ ॥ *Ibid*, १२, ६
- ४१२ वैशं पुरुषकारश्च कालश्च पुरुषोत्तम ॥
वयमेतन्मनुष्यश्च पिण्डितं स्यात्फलायहम् ॥ ८ ॥
- ४१३ कृषेर्वृद्धिसमायोगाद् बुध्यन्ते फलसिद्धयः ॥
तास्तु काले प्रबुध्यन्ते नैवाकाले कथंचन ॥ ९ ॥
- ४१४ तस्मात्सर्वं कर्तव्यं सर्वम् पौरुषं नरेः ॥
विपत्तावपि यस्येह परलोके ध्रुवं फलम् ॥ १० ॥
- ४१५ नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थांश्च वैवपरायणाः ॥
[तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आचरेद्वर्ममुत्तमम् ॥ ११ ॥]
- ४१६ त्यक्त्वा लसान् वैवपरायणान्
उत्थानयुक्ताः पुरुषास्त्रि लक्ष्मीः ॥
अन्विष्य यत्नाद्गुणायाम्नेह
तस्मात्सर्वोत्थानवता हि भाष्यम् ॥ १२ ॥ *मत्स्य*, २२१.
- ४१७ विपाककटु यत्कर्म तप्त संसन्ति पण्डिताः ॥ ४४ ॥ *बिष्णु*, ५, ३०.
- अर्जुन कहता हूँ :
- ४१८ अहोऽतिबलवर्ह्यं विना तेन महात्मना ॥
यदसामर्थ्ययुक्तेऽपि नीचघर्षे अयग्रवम् ॥ ३१ ॥
- ४१९ तौ बाहू ॥ च मे मुष्टिः स्थानं तत्सोऽस्मि चार्जुनः ॥
पुष्पेनैव विना तेन गतं सर्वमसारताम् ॥ ३२ ॥ *बिष्णु*, ५, ३८.
- ४२० भविष्यं यद्भूवत्येव नास्ति तस्य निवर्तकः ॥
प्रारब्धाधीनमेवात्र प्रारब्धः स शिवः स्मृतः ॥ ९ ॥
शिव, कोटिक. सं., २१.

४२१ विपरीतो यदा कालः पुण्यस्य भवेत्तदा ■

भूतमेतौ प्रकुर्वन्ति सर्वकार्येति श्रुत्ये ॥ ३४ ॥

स्कां. माते. खं. के. खं., ९.

४२२ [न पुत्रवर्षिवा दारा न समस्तः सुहृत्पुत्रतः ॥

सहकटेऽभ्युपगच्छन्ति ब्रजस्तमेकगामिनम् ॥ ९४ ॥]

४२३ यदेव कर्म केवल्यं कृतं तेन शुभाशुभम् ॥

तदेव सार्थवत्तस्य भवत्यग्रे तु गच्छतः ॥ ९५ ॥

४२४ निर्धनस्यैव चरतो न भयं विद्यते बवचित् ॥

धनी भयैर्न मुर्येत धनं तस्मात्पुण्यम्यहम् ॥ ९६ ॥

४२५ कृष्णाः पापानि कुर्वन्ति शृङ्गाशा नैव भाग्याः ॥

भुत्वा धर्मस्य सर्वस्य भुत्वा चैवावधार्यं तत् ॥ ९७ ॥

Ibid, आचल्यखं. देवाखं., २८.

४२६ स्वकर्मणोऽनुरूपं हि फलं भुञ्जन्ति जंतवः ॥

शुभेन कर्मणा भूतिर्दुःखं स्यात्पातकेन तु ॥ ९८ ॥

४२७ दृश्यन्ते धाऽभिशाऽशद्वयं पूर्वकर्मणुसञ्चिताः ॥

कष्टाः कष्टतरावस्था गताः केचिदनगसः ॥ ९९ ॥

४२८ नहीमन्तो नयसंयुक्ता अन्ये बहुगुणैर्मृताः ॥

दुर्गमामापदं प्राप्य निजकर्मसमुद्भूयम् ॥ १०० ॥

४२९ न सञ्ज्वरन्ति ये मर्त्या धर्मनिन्दो न कुर्वन्ते ॥

हृदमेव तपो मत्वा क्षिपन्ति सुविचेतसः ॥ १०१ ॥

Ibid, १९८.

४३० शीतं हुताशादपि देवयोगा—

स्तम्भजायते चण्डमसोऽपि तापः ॥

परिग्रहात्तोष्यसमुद्भूतोऽत्र

भूतोऽभवद्भूवि (वी?) न मर्त्यलोके ॥ १०२ ॥

४३१ कष्टं वने निवसतोऽत्र सदा तरस्य

नो केवलं तिजतनुप्रभवं भवेत्तत् ॥

दैवं च पित्र्यमखिलं न विभजति कृत्यं

तस्माद् गृहे निवसतास्महितां प्रणिन्यम् ॥ १०३ ॥

Ibid, नामरत्नं., १४७.

१०. धन—दारिद्र्यम्

- ४३२ आदरं राजसदसि धनेन लभते नरः ॥
सुभटः शत्रुसङ्ग्रामे विक्रमेण यथा जयम् ॥ ३७ ॥
- ४३३ गृहस्थस्तु धनं प्राप्य परां पुष्टिं व्रजत्यलम् ॥
शरत्परिणतं सत्यमनङ्गवानिह विट्पते ॥ ३८ ॥
- ४३४ धनिनं न विमृञ्चन्ति बान्धवोऽप्येव ये जनतः ॥
मधुमत्सुमनो युक्तं पादपं मधुपा इव ॥ ३९ ॥
- ४३५ धनाभावेन गृहिणां कृशत्वमुपजायते ॥
सर्वतो ग्रीष्मसमये त्वम्भक्षां सरसामिव ॥ ४० ॥
- ४३६ [तद्धनं वर्तते भूरि गृहे तव विशांपते ॥
कुतः कृशत्वमङ्गमानां गोप्य चेन्न यदाद्य मे ॥ ४१ ॥]
यद्य, ज. सं., २०१.
- ४३७ धनाद्धमः प्रभवति धनान्त्र विमुक्तं यथाः ॥
धनात्कुलमवाप्नोति भवेत्किं वा धनादुते ॥ २५ ॥
- ४३८ धनहीनं जनं वृद्ध्या संलापि हि पलायते ॥
मेघं शरच्चन्द्रहीनं स्रष्टुं स्रष्टुं नयेन्महत् ॥ २६ ॥
- ४३९ सावित् प्राप्यते यावत्ताददेव हि बान्धवाः ॥
धनं यस्य कुलं तस्य बुद्धिस्तस्य स पण्डितः ॥ २७ ॥
- ४४० अर्थविहीनः पुच्छो जीवन्नपि सुतोषमः ॥
धर्मार्थविद्यार्जनतो मतिर्यस्य निवर्तते ॥ २८ ॥
- ४४१ श्रेयः स मूलः सुतरामधिकस्याधिकं फलम् ॥
कर्तव्यः सततं धर्मश्चास्ति तव्यं सदा धनम् ॥ २९ ॥
- ४४२ विहितस्य सदा विद्या पुंनिरेवं निश्चक्षणैः ॥
वानाद्धनं च विद्या य वर्धते प्रतिभासरम् ॥ ३० ॥
- ४४३ धर्मस्तु वर्धते दानप्रयत्नेन विद्या कृणाम् ॥
काष्ठं तूष्णं तुषं वापि सम्प्राप्य न परित्यजेत् ॥
पुमान्सम्बन्धयस्रो लो हि कदाचिन्नवसोदति ॥ ३२ ॥

Ibid, कि. सं., ४.

४४४ चतुःसागरपर्यन्तां यो भुङ्क्ते पृथिवीमिमाम् ॥

तुल्याश्मकाल्बन्धो यश्च स कृतार्थो न पार्थिवः ॥ २६५ ॥

Ibid, सु. खं., १९.

४४५ विषद्विस्तस्य द्रवतो लब्धं लब्धं वभुक्षतः ॥

निष्किञ्चनस्य धीरस्य सकुटुम्बस्य सौवतः ॥ ३ ॥ भागवत, ९, २१.

४४६ अस्ततः श्रीमदान्वस्य दारिद्र्यं परमावजनम् ॥

आत्मीयस्येन भूतानि वरिद्रः परमीक्षते ॥ १३ ॥

४४७ यथा कष्टकविद्व्याद्यगो जन्तुर्नेच्छति तां व्यथाम् ॥

जीवसान्धं गतो लिङ्गैर्न तथाऽऽविद्वकष्टकः ॥ १४ ॥

४४८ वरिद्रो निरहंस्तम्भो भुक्तिः सर्वमवेरिह ॥

कृच्छं मदुच्छयाऽऽप्नोति तद्धि तस्य परं तपः ॥ १५ ॥

४४९ नित्यं कृत्स्नामदेहस्य वरिद्रस्थाशकाशिक्षणः ॥

इन्द्रियाण्याम्भु भुष्यन्ति हिंसापि विनिवर्तते ॥ १६ ॥

४५० वरिद्रस्येव युष्यन्ते साधवः समदर्शिनः ॥

सद्भिः क्षिणोति तं वर्षं तत आराद्विशुद्धयति ॥ १७ ॥

४५१ [साधूनां समन्वितामां मुकुन्दचरणेष्विणाम् ॥

लपेक्ष्यैः किं धनस्तम्भैरसद्भिस्तथाधर्यैः ॥ १८ ॥] *Ibid*, १०, १०.

४५२ अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानाधिव भागिनाम् ॥

जसंबद्धा गिरी रूक्षाः कः सहेतानुशासिता ॥ ३९ ॥ *Ibid*, १०, ६८.

४५३ [हंहयो नहुषो जेमो रावणो नरकोऽपरे ॥

धोमबाक् शंसितः स्थानाद्देवदेव्यनरेश्वराः ॥ २० ॥] *Ibid*, १०, ७३.

४५४ अहो ब्रह्मण्यवेवस्थ वृष्टा ब्रह्मण्यता मया ॥

यद्वरिद्रतपो लक्ष्मीमशिलब्धो विभ्रतोरसि ॥ १५ ॥ *Ibid*, १०, ८१.

४५५ नित्याजितेन वित्तेन दुर्लभेनात्ममुत्थना ॥

गृहापत्याप्यपशुभिः का प्रीतिः साधितैश्चरैः ॥ १९ ॥

Ibid, ११, ३.

४५६ यशो यशस्विनां शृङ्गं हलस्य्या ये गुणिनां गुणाः ॥

लोभः स्वल्पोऽपि तावहन्ति दिवत्रो रूपमिधेप्सितम् ॥ १६ ॥

- ४५७ अर्थस्य साधने सिद्ध उत्कर्षे रक्षणेष्वप्यये ॥
नाशोपभोग आयासस्त्रासदिचिन्ता भ्रमो नृणाम् ॥ १७ ॥
- ४५८ स्तेपं हिंसाऽनृतं दम्भः कामः क्रोधः स्मयो मदः ॥
भेदो वैरमविश्वासः संस्पर्शा व्यसनानि च ॥ १८ ॥
- ४५९ एते पञ्चब्रह्मणो ह्यर्थमूला मता नृणाम् ॥
तस्मादतर्थमर्थाख्यं श्रेयोऽर्थी दूरतस्त्यजेत् ॥ १९ ॥
- ४६० भिक्षन्ते भ्रातरो दाराः पितरः सुहृवस्तथा ॥
एकाः स्निग्धाः काकिणिना सहः सर्वेऽप्यः कृताः ॥ २० ॥
- ४६१ अर्थेनाल्पीयसा ह्येते संरब्धा दोषमन्धवः ॥
त्यजन्त्याशुस्वधो धनन्ति सहसोऽसृज्य सौहृदम् ॥ २१ ॥
- ४६२ लब्धा जन्माऽमरत्रार्घ्यं मानुष्यं तच्च द्विजाभ्यताम् ॥
तदनादृत्य ये स्वार्थं धनन्ति यान्त्यशुभां गतिम् ॥ २२ ॥
- ४६३ स्वर्गपिर्वर्गयोर्द्वारं प्राप्य लोकमिदं पुमान् ॥
द्विगुणं कोऽनुवर्ज्येत मर्त्योऽनर्थस्य धामनि ॥ २३ ॥
- ४६४ व्यर्थयाऽर्थेहया वित्तं प्रमत्तस्य वयो बलम् ॥
कुशला येन सिद्धयन्ति जरठः किं नु साधयेत् ॥ २५ ॥
- ४६५ कस्मात्सर्विलक्ष्यते विद्वान्मययाऽर्थेहयाऽतकृत् ॥
कस्यचिन्मायया नृणं लोकोऽयं सुविमोहितः ॥ २६ ॥ *Ibid*, ११, २३.
- ४६६ यतः सत्त्वं हतौ लक्ष्मीः सत्त्वं भूत्यनुसारि च ॥
निःश्रीकाणां कुतः सत्त्वं विना तेन गुणाः कुतः ॥ २९ ॥
- ४६७ बलशौर्याद्यभावश्च पुरुषाणां गुणविना ॥
लक्ष्मणोयः समस्तस्य बलशौर्यं विवर्जितः ॥ ३० ॥
- ४६८ भवश्च पञ्चस्तमतिर्लघितः प्रमितः पुमान् ॥
एवमस्मन्निःश्रोके वैलोचये सत्यवजिते ॥ ३१ ॥ *विष्णु*, १, ९.
- ४६९ अर्थलाभेऽपि महति स्वाध्यायं न समुत्सृजेत् ॥
कुलान्यकुलानि यान्ति स्वाध्यायस्य विवर्जनात् ॥ ३० ॥

- ४७० नाथनस्यास्त्रयं लोको न परश्च कथंचन ॥
अभिज्ञस्तं प्रपश्यन्ति वरिष्ठं पाद्वन्तः स्थितम् ॥ ७ ॥
- ४७१ दारिद्र्यं पातकं लोके कस्तच्छंसितुमर्हति ॥
पतितः शोच्यते सर्वैर्निर्धनदधापि शोच्यते ॥ ८ ॥
- ४७२ यः कुशाश्वः कुशधनः कुशभूयः कुशरतिथिः ॥
स वै प्रोक्तः कुशो नाम न शरीरकुशः कुशः ॥ ९ ॥
- ४७३ अर्थवान्बुध्कुलीनोऽपि लोके पूज्यतमो नरः ॥
प्रज्ञिनस्तुल्यवंशोऽपि निर्धनः परिभूयते ॥ १० ॥
- ४७४ क्षाण्वृद्धा वयोवृद्धा ये च वृद्धा बहुभूताः ॥
ते सर्वे धनवृद्धस्य द्वारि तिष्ठन्ति किङ्कराः ॥ ११ ॥
- ४७५ यद्यप्ययं त्रिभुवने अयोर्यस्माकं परास हि ॥
तथाप्यन्यप्रापितो हि तस्यैव फलवो भवेत् ॥ १२ ॥
स्कान्द, माहेदवरसं., की. खं., २.
- ४७६ स्रोतो गुणः सौम्यता च मिहृता जन्म सत्कुले ॥
दारिद्र्यान्बुधिभानस्य सर्वमेतन्न शोभते ॥ ११ ॥
- ४७७ विप्राः पुत्राश्च पौत्राश्च बान्धवा आतरस्तथा ॥
क्षिप्याश्च सर्वे मनुजास्त्यजन्त्यैस्त्वयं वञ्चितम् ॥ १२ ॥
Ibid, वै.खं. वै.मा., २०.
- ४७८ अयंश्चेत्सर्वथा रक्ष्य इति केचिन्नुदाहृतम् ॥
तत्कार्यं न हरिश्चन्द्रोऽरक्षस्तु शिकनन्वने ॥ ३५ ॥
- ४७९ अमंस्तु रक्षितः सर्वैरपि देहव्ययेन च ॥
शिभिप्रभृतिभूपालैर्दधीधिप्रमुखैर्द्विजैः ॥ ३६ ॥
Ibid, काशीसं., ४६.
- ४८० अर्थसंपद्विमोहाय विमोहो नरकाय च ॥
तस्मादर्थं प्रयत्नेन ज्ञेयोऽर्थो दूरतस्त्यजेत् ॥ ४१ ॥
Ibid, भागवतं., ३२.
- ४८१ न सा विद्या न तच्छिल्पं न तत्कार्यं न सा कला ॥
अर्थोपिभिर्न तज्ज्ञानं धनिना यन्न दीयते ॥ ४३ ॥

- ४८२ इह लोके च धनिनां परोऽपि स्वजनायते ॥
स्वजनोऽपि दरिद्राणां कार्षार्थं दुर्जनायते ॥ ४४ ॥
- ४८३ धर्मभ्यो हि विदुर्भ्यः संभूतेभ्यस्ततस्ततः ॥
प्रवर्तन्ते क्रियाः सर्वाः पर्वतेभ्यो यथापगाः ॥ ४५ ॥
- ४८४ पूज्यते यवपूज्योऽपि यदगम्योऽपि गम्यते ॥
वन्द्यते धनवान्नोऽपि ह्यनुबन्धो धनस्य सः ॥ ४६ ॥
- ४८५ भक्षनाविन्द्रियाणीव स्युः कार्पाष्पलिङ्गानि ह ॥
सर्वस्मात्कारणवृत्तिं सर्वसाधनमुच्यते ॥ ४७ ॥
- ४८६ अर्थाधी सर्वलोकोऽयं इमशानमपि सेवते ॥
जनितांरमपि त्यक्त्वा निःस्वः संयाति दूरतः ॥ ४८ ॥ *Ibid, १५५.*
- ४८७ अयंसंपद्विमोहाय विमोहो नरकाय च ॥
तस्मादर्थमनर्थं तं मोक्षार्थं दूरतस्त्यजेत् ॥ ४९ ॥
- ४८८ यथामिधं जले मत्स्यमर्धयते दवापदंभुवि ॥
आकाशे पक्षिभिरुचैव तथा लभ्यते वित्तवान् ॥ ५० ॥
- ४८९ दोषहीनोऽपि धनवान्भूपालः परिताप्यते ॥
दरिद्रः कृतदोषोऽपि सर्वत्र निरुपद्रवः ॥ ५१ ॥ *Ibid, १८५.*
- ४९० लक्ष्म्या हीनस्य लोकस्य लोकेऽस्मिन्गव्यर्था यजेत् ॥ ५२ ॥
- ४९१ मृतो नरो गतधीको मृतं राट्टमराजकम् ॥
मृतमधोत्रिये दानं मृतो यत्तस्त्ववशिष्टः ॥ ५३ ॥
- ४९२ लक्ष्म्या हीनस्य मर्त्यस्य बाण्यवोऽपि विजायते ॥
प्रार्थयिष्यन्ति मां नूनं दुष्टत्वा ॥ चात्यतो व्रजेत् ॥ ५४ ॥
- ४९३ धनहीनं नरं त्यक्त्वा कुलीनमपि चोत्तमम् ॥
गच्छति स्वजनोऽन्यत्र शुष्कं दुक्षमिषाण्डजाः ॥ ५५ ॥
- ४९४ तत्कार्यकरणादपि दरिद्रोऽन्येति चेद्ब्रूतम् ॥
यन्निधो भस्मयन्त्येनं समागच्छन्ति नान्तिकम् ॥ ५६ ॥
- ४९५ कृपणोऽपि धनाद्व्यवहारागच्छन्ति हि याचिषुम् ॥
एव दास्यति मे किञ्चिदिति विलो नृणां भवेत् ॥ ५७ ॥

- ४९६ मम स्वं पूर्वधनोयः पिता ते च पितुर्मम ॥
सदा स्नेहपरप्रवासीत्वं च स्नेहविवर्जितः ॥ ३१ ॥
- ४९७ एवं ज्ञयन्ति लोकेऽत्र धनिनां पुरतः स्थिताः ॥
कुलीना अपि पपामां वृक्षगते धनलिप्तया ॥
वरिद्रस्य मनुष्यस्य क्षितौ राक्षसं प्रभुवंतः ॥ ३२ ॥
- ४९८ प्रज्ञोषः केवलं भावो हृदयस्य महामुने ॥
ह्यविमौ कण्टकौ तीक्ष्णौ शरीरपरिशोषणौ ॥
यश्चाधनः कामयते यश्च कुप्यत्यनीश्वरः ॥ ३३ ॥
- ४९९ इमशानमपि तेवन्ते धनलुब्धा निशागमे ॥
अनेतारमपि त्यक्त्वा निस्वं यान्ति सुदूरतः ॥ ३४ ॥
- ५०० सुमुखोऽपि भवेद्ब्रह्मकुलीनोऽपि सत्कुलः ॥
यस्य वित्तं भवेद्धर्म्यं विपरीतमतोऽप्यथा ॥ ३५ ॥ *Ibid*, २०९.
- ५०१ राज्यं हि बहु मन्यन्ते नरा विषयलोलुपाः ॥
भगोविणस्तु पश्यन्ति तदेव भद्रकोपमम् ॥ ३६ ॥
Ibid, प्र. बो. भा., ३३८.

११. कालमहिमा

- ५०२ त्रयः कालकृताः पाशाः श्रव्यन्ते नातिवर्तितुम् ॥
विवाहो जन्ममरणं यदा यत्र तु येन च ॥ ४० ॥
- ५०३ यथा जलधरा लघोनि आम्बन्ते मातरिस्वना ॥
तथेवं कर्मयुक्तेन कालेन आम्ब्यते जगत् ॥ ४१ ॥ पञ्च, भूमिखं., ८१.
- ५०४ कालस्यैव वशे सर्वं दुर्गं दुर्गतं च यत् ॥
काले कृद्धे कथं कालात्प्रार्णं नोऽद्य भविष्यति ॥ ५ ॥
- ५०५ लोकेषु त्रिषु यत्किञ्चिद्दलं न सर्वजस्तुषु ॥
कालस्य तद्वर्णं सर्वमिति पैतामहो विधिः ॥ ६ ॥
- ५०६ अस्मिन्कः प्रभवेद्योषो ह्यसन्धार्योऽस्मिन्ममनि ॥
रुद्रघने कः समर्थः स्यादुते देवं महेश्वरम् ॥ ७ ॥ नत्स्य, १२६.

१२. मित्र-शत्रुः

५०७ आक्रोशकसमो लोके सुहृदभ्यो न विद्यते ॥

यस्तु दुष्कृतभावाय सुकृतं स्वं प्रयच्छति ॥ ३४४ ॥

पद्म, सु. सं., १९.

५०८ नैकत्र प्रियसंवासः सुहृदां मित्रकर्मणाम् ॥

ओघेन व्यूह्यमानानां प्लवानां श्रोतलो यथा ॥ २५ ॥

५०९ कश्चिदपशब्दं निहतं भूर्यभ्युत्पन्नवीरधनुम् ॥

बृहद्वनं तदधुना यत्रास्ते स्वं सुहृद्भूतः ॥ २६ ॥

५१० पुंसस्त्रिगर्गो विहितः सुहृदो ह्यनुभावितः ॥

न तेषु क्लिश्यमानेषु त्रिगर्गोऽप्ययं कथ्यते ॥ २८ ॥ भागवत, १०, ५.

५११ दातुः परीक्षा दृढिक्षे रणे शूरस्य जायते ॥

आपत्काले तु मित्रस्माशक्तो शत्रोणां कुलस्थ हि ॥ १२ ॥

५१२ विनये सद्गुरुदे प्राप्तेऽवितयस्य परोक्षतः ॥

सुस्नेहस्य तथा तात नान्यथा सत्यमीरितम् ॥ १३ ॥

शिव, उग्रसं. सं. ३, १७.

५१३ परेषामनयेत्येव कृतप्रतिकृतं हि यः ॥

प्रयतते हितार्थैव सुहृदोच्यते कुप्ये ॥ २६ ॥

५१४ स्वार्थोद्युक्तधियो ये स्पृन्धव्यास्तेऽप्यसुधराः ॥

मरणं प्रकृतिश्चैव जीवितं विकृतिर्यदा ॥ २७ ॥

५१५ प्राणिनां परमो लाभः केवलं भाविसौहृदम् ॥

इरित्रा रागिणोऽसत्यप्रतिज्ञाता गुह्यबुहः ॥ २८ ॥

५१६ मिथावसानिनः पापाः प्रायो नरकमण्डनाः ॥

पराधनघ्नास्तथमी पञ्च संप्रति साधवः ॥ २९ ॥

स्काय, भा. सं. को. सं., १०.

१३. आत्मगुणाः (१) आत्मा

५१७ सर्वेयामपि भूतानां नृप त्वत्समेव वल्लभः ॥

हतरेज्यत्वविताद्यास्तास्तुल्यभक्तयैव हि ॥ ५० ॥

५१८ तद्राजेन्द्र यथा स्नेहः स्वस्वकात्मनि वैहिमाम् ॥

न तथा भ्रमतालम्बिपुत्रचित्तगृहानिषु ॥ ५१ ॥

५१९ वैहात्मवाविमां पुंसामपि राजन्यसत्तम ॥

यथा वेहः प्रियतमस्तथा न ह्यगु ये च तम् ॥ ५२ ॥

भागवत, १०, १४.

आत्मगुण (२) उद्यमः

५२० विपद्यपि च प्राज्ञैर्न संत्याज्यः क्वचिदुद्यमः ॥

क्व च चञ्चुपुटस्तस्थ क्व च सत्पादपीडनम् ॥ ६६ ॥

५२१ क्व च दूधोस्तघरभूतं दूरे मोक्षणमद्भुतम् ॥

तुर्बलेऽप्युद्यमः भेयानिति शास्त्रेषु गीयते ॥ ६७ ॥

५२२ तस्माद्भ्रायानुसारेण फलत्येव सद्योद्यमः ॥

प्रशंसन्पुद्गलं चातो विपद्यपि मनोविणः ॥ ६८ ॥

स्कान्ध, भावन्त्यर्थः, अ. मा., ४५.

आत्मगुण (३) धर्मपालनम्

५२३ धर्मश्चार्थश्च कामश्च भोक्तृचैतज्जन्तुष्टयम् ॥

यथोक्तं सफलं क्षेत्रं विपरीतं तु निष्फलम् ॥ २ ॥

पद्म, उत्तरार्धः, १२८.

५२४ धृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलरवं न गच्छति ॥

स्रोतांसि यस्य सरतं प्रवहन्ति गिरेरिव (नरस्य) ॥ ७३ ॥

Ibid, भूमिर्धः, ६६.

५२५ धर्मवाक्यं न च स्त्रीषु न विवाहे तथा रिषी ॥

चञ्चने चार्थहानौ च स्वनाशेऽमृतके तथा ॥ ५१ ॥ अह, १२०.

५२६ धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाप्तस्य ध्रुवं भवेत् ॥

यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेन्न स्थेयं तत्र कर्हिचित् ॥ ९ ॥ भागवत, १०, ४४.

५२७ एकः प्रसूयते जन्तुरेक एव प्रलीयते ॥

एको न भुङ्क्ते सुकृतमेक एव च पुष्कलम् ॥ २१ ॥ Ibid, १०, ४९.

५२८ नाधर्मश्चरितो राजन्यस्यः फलति गौरिव ॥

सर्पेरावर्त्यमानस्तु मूलान्यपि निहन्ति ॥ २ ॥

मत्स्य, २८.

- ५२९ पारलौकिककार्येषु कः प्रतीक्षितुमुत्सहे ॥
न यस्य सौहृदं ब्रह्मश्रुतानेन बलीयसा ॥ ६ ॥
- ५३० धर्ममार्गे त्वरा कार्या चरुं यस्माद्वि जीवितम् ॥
धर्ममार्गे रतो जन्तुर्मृतोऽपि सुखमश्नुते ॥ ७ ॥
- ५३१ प्राणो वायुश्चलत्वं च वयोर्योर्विवर्तितमेव च ॥
अथ यज्जोष्यते ब्रह्मन्क्षणमार्थं तच्चक्षुःसम् ॥ ८ ॥
विष्णुधर्मोत्तर, प्र. खं., ११७.
- ५३२ धर्मश्चार्थश्च कामश्च त्रिवर्गं धीमतः फलम् ॥
धर्महीनस्य कामार्थो बन्ध्यासुतसमानुभौ ॥ ४ ॥
- ५३३ धर्मविर्यस्तथा कामो धर्मल्लोकद्वयं तथा ॥
धर्म एकोऽनूयात्येवं यत्र कुत्र च पाप्मिनम् ॥ ५ ॥
- ५३४ शरीरेण समं नाशं सर्वमप्यद्वि गच्छति ॥
एको हि जायते जन्तुरेक एव विपद्यते ॥ ६ ॥
- ५३५ धर्मस्तमनुयात्येको न सुदुःखं च दास्यवाः ॥
रूपसौभाग्यसाधनं संपद्वर्मेण लभ्यते ॥ ७ ॥ *Ibid*, द्वि. खं., ३९.
- ५३६ धर्मो माता पिता धर्मो धर्मो बन्धुः सुहृत्तथा ॥
आधारः सर्वभूतानां प्रलोक्ये सचराचरे ॥ ६ ॥
स्काद, आवन्त्यसं., रेवासं., १३३.
- ५३७ धर्मः सुबुद्धिभः पुंसां विशोभेण महोक्ताम् ॥ ६६ ॥
- ५३८ यदि राजा भवामिष्टः स्वधर्मं न परित्यजेत् ॥
ततो जगति कस्तस्मात्पुमानप्यविको भवेत् ॥ ६७ ॥
- ५३९ ध्रुवं जन्म सदा राक्षसं मोहद्वयापि सदा ध्रुवः ॥
मोहाद् ध्रुवश्च नरको राज्यं विन्दन्त्यतो बुधाः ॥ ६८ ॥
Ibid, प्र. खं. मा., ३३८.

आत्मगुण (४)—भावशुद्धिः

- ५४० स्वमूर्तिः कालिस्ता तीर्थे न क्षुद्धिर्नविगच्छति ॥
अन्तर्भावप्रवृष्टस्य निश्चयोऽपि कृताशनम् ॥ ८५ ॥

- ५४१ न स्वर्गो मामवर्गोऽयं देहनिबन्धनं परम् ॥
 भावशुद्धिः परं शौचं प्रमाणं सर्वकर्मसु ॥ ८६ ॥
- ५४२ अन्यथाऽऽलिङ्ग्यते कास्ता भवेन कुहिताऽप्यथा ॥
 मनसा भिद्यते वृत्तिरभिसंध्यपि वस्तुषु ॥ ८७ ॥
- ५४३ अन्यदेव सती पुत्रं श्वितयेदप्यथा पतिम् ॥
 यथा यथा स्वभावस्य महाभाग उवाङ्मुतम् ॥ ८८ ॥
- ५४४ परिष्वक्तोऽपि यद्भूयार्थाभावहीना न कारयेत् ॥
 नाद्याद्विविधमप्लाद्यं रस्यानि सुरभीणि च ॥ ८९ ॥
- ५४५ अभावेन नरस्तस्माद्भूतः सर्वत्र कारणम् ॥
 धितं शोषय यत्नेन किमन्यैर्बाह्यशोधनैः ॥ ९० ॥
- ५४६ भावतः शुचिशुद्धात्मा स्वर्गं मोक्षं च विन्दति ॥
 ज्ञानामलाभसा शुभः स वैराग्यमुदा पुनः ॥ ९१ ॥

पद्य, भूमिर्ल., ६६.

आत्मगुण (५)—सत्यपालनम्

- ५४७ सत्यं पुण्यफलं विद्यावात्मबुद्धस्य गीयते ॥
 वृक्षेऽजीवति तत्र स्थावन्मृतं मूलमात्मनः ॥ ३९ ॥
- ५४८ तद्यथा वृक्ष उन्मूलः क्षुब्धबुद्धतलेऽचिरात् ॥
 एवं नष्टानुतः सद्य अहम्ना क्षुब्धेन संशयः ॥ ४० ॥ भागवत, ८, १९.
- ५४९ त्यज धिन्तां महाराज स्वसत्यमनुपालय ॥
 इमशानवद्वर्जनीयो नरः सत्यवर्तिष्कृतः ॥ १७ ॥
- ५५० नातः परतरं धर्मं वदन्ति पुरुषस्य तु ॥
 यावुक्तं पुरुषव्याघ्र स्वसत्यपरिपालनात् ॥ १८ ॥
- ५५१ अग्निहोत्रमथोतं वा दानाद्याश्चाक्षिलाः क्रियाः ॥
 भजन्ते तस्य वैकल्यं यस्य वाक्यमकारणम् ॥ १९ ॥
- ५५२ सत्यमत्यन्तमूत्रितं धर्मशास्त्रेषु धीमताम् ॥
 तादृषायामृतं तद्वत्पातनायकृतात्मनाम् ॥ २० ॥
- ५५३ सप्तद्वयमेधानाङ्गुत्य राजसूयं च धारियः ॥
 कृतिर्नाम क्षुतः स्वगविसत्यवज्जनात्सकृत् ॥ २१ ॥ सार्कभ्ये, ८.

- ५५४ सत्येमाकाः प्रतपति सत्ये तिष्ठति मेदिनी ॥
सत्यं चोक्तं धरो धर्मः स्वर्गः सत्ये प्रतिष्ठितः ॥ ४३ ॥
- ५५५ धधुःपूतं न्यसेत्पातं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ॥
सत्यपूतां त्रवेद्वाणीं बुद्धिपूतञ्च चिन्तयेत् ॥ ४२ ॥ *Ibid*, ४१.
- ५५६ सत्यं मूलं ब्राह्मणानां विष्णुः सत्ये प्रतिष्ठितः ॥
तस्य मूलं तपो राशिं राज्यं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥
नार्हं मिथ्या प्रवक्ष्यामि कदाचिदपि सुन्दरि ॥ ९९ ॥ *बराह*, १३७.
- ५५७ सत्ये प्रतिष्ठितो लोको धर्मः सत्ये प्रतिष्ठितः ॥
उदधिः सत्यवाक्येन मर्यादा न विलक्षयेत् ॥ ४३ ॥
- ५५८ विष्णवे पूजिनीं दत्त्वा बलिः पातालमाश्रितः ॥
सत्यवाक्यं समाश्रित्य न निष्कामति देवपः ॥ ४४ ॥
- ५५९ यः स्वं वाक्यं प्रतिज्ञाय न करोति यथोचितम् ॥
किं तेन न कृतं पापं चरेणाकृतबुद्धिना ॥ ४५ ॥
स्कां, *नागरज*, ५१.

आत्मगुण (६)—साधुवृत्तिः

- ५६० सुखतो न याति विकृतिं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि ॥
छिन्नोऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ॥ २३ ॥
- ५६१ देवं परं चिन्तयति तनुरपि न श्रीनिवेदिता सत्सु ॥
अवशिष्यते हिमांशोः सौव कला शिरसि या शंभोः ॥ २४ ॥
- ५६२ ते साधवो भुवनमण्डलमौलिभूता
ये साधुतामनुपकारिषु दर्शयन्ति ॥
आत्मप्रयोजनवशात्कृतछिन्नवेहाः
पूर्वापकारिषु छलोऽपि हितानुरक्तः ॥ २५ ॥ *पद्म*, *ज.सं.*, ७.
- ५६३ न ह्यसत्चित्तपुण्यानां सद्भिरेकत्र सङ्गमः ॥ ३४ ॥ *Ibid*, १२८.
- ५६४ कुतश्चित्कारणारसाधोः कुतस्य प्रकृतिः क्षमा ॥
हुताशनप्रतप्तस्य शीतत्वमिव धाम्बुजः ॥ ५० ॥
अतः क्षमां विषायाषु विषेह्यस्मिन्ननुग्रहम् ॥
कले निषेकारहिते क्षमासारा हि साधवः ॥ ५१ ॥ *Ibid*, २१५.

५६५ भजन्ति ये यथा देवान्देवा अपि तथैव तान् ॥

छायेव कर्मसचिक्वाः साकथो वीनवत्सलाः ॥ २७ ॥

यत्र, पातालर्क्षे, ८४; भागवत, ११. ९, ६.

५६६ कोमलं हृदयं नूनं साधूनां नवनीतवत् ॥

धन्विस्तन्तापसन्तप्तं तद्यथा द्रवति स्फुटम् ॥ ३२ ॥ *Ibid*, १०१.

५६७ । स पूज्यः सर्वलोकेषु यशो बिस्तारयन्वशी ॥

सर्वचारविधिप्रज्ञः सर्वेन्द्रियमनोहरः ॥ ४६ ॥

५६८ नृत्यवादित्रगीतज्ञः सुमग्नः प्रियदर्शनः ॥

नित्यमल्लानकुसुमैः द्विधाभरणभूषितः ॥ ४७ ॥

५६९ नीलोत्पलबलदामासी नीलकुञ्जितमूर्धनः ॥

अलघन्याः सुमध्याश्च सर्वसौभाग्यपुरिताः ॥ ४८ ॥

५७० सर्वद्वयगुणोपेता यौवनेनातिगमिताः ॥

स्त्रियः सेवन्ति तत्रस्थाः शयने रमयन्ति च ॥ ४९ ॥

५७१ श्रीणावेगुनिनार्दश्च सुप्तः संप्रति बुध्यत ॥ ५० ॥]

Ibid, सू. ख., १५.

५७२ वाजिवारणलोहानां काष्कषाणवाससान् ॥

नारीपुरुषतोयनामंतरं महदंतरम् ॥ ९२ ॥

५७३ अन्ये चेत्प्रकृता लोका बहुपापानि कुर्वते ॥

प्रधानपुरुषेणापि कार्यं तत्पृष्ठतो नु किम् ॥ ९३ ॥

५७४ तस्मात्सदा महद्भिन्न आत्मार्यं च परार्थतः ॥

सतां वर्धो न संस्थाण्यो म्याप्यं तच्छिष्यं तव ॥ ९७ ॥ *Ibid*, १८.

५७५ नवनीतोपमा वाणी कथणाकोमलं मतः ॥

धर्मबीजप्रसूतानामेतत्प्रत्यक्षलक्षणम् ॥ १३३ ॥ *Ibid*, ५१.

५७६ । प्रियं च दाढ्यं वक्तव्यं सर्वप्रीतिकरं विभो ॥

किं स्वया न श्रुतो श्लोको यामुक्तो वेद्यसा पुरा ॥

श्रुत्वतो देवदेवस्य ध्योमकेशस्य भारत ॥ ४६ ॥]

५७७ यो धर्मशीलो जितमानरोधो

विद्याकिनीतो न परोवतापी ॥

स्वधारस्तुष्टः परदारवर्जितो

न तस्य लोके भयमस्ति किञ्चित् ॥ ४७ ॥

५७८ न तथा शीतलसलिलं न जम्बनरसो न शीतला छाया ॥

प्रह्लादयति च पुरुषं यथा मधुरभरविणी वाणी ॥ ४८ ॥ *

५७९ [तापत्रयमहाक्लासवर्गिभिः सततं मृणाम् ॥

संतप्तानां मुनिश्रेष्ठ दिङ्मुभक्तिमुष्माणवम् ॥ २ ॥]

पद्म, सु.ध., २२४.

५८० [अवस्त्रावृद्धिहीनाया दोषं कन्तुं सदाहंसि ॥]

मूढस्य सततं दोषं क्षमां कुर्वन्ति साधवः ॥ महर्षेः, द्वि.भा., १२.

५८१ यस्तु दुष्टैस्तु दण्डार्थवंचसापि च ताडितः ॥

न च क्षोभमवाप्नोति स साधुः परिकीर्त्यते ॥ ११ ॥

५८२ साधयेत्ताडयन्तं यो न च साधुः स पापमाक् ॥

क्षमयाहंशतां प्राप्ताः [साधवो ब्राह्मणा इवम् ॥] ॥ १२ ॥

ब्रह्माण्ड, म. भा., २२.

५८३ सकृज्जल्पन्ति राजानः सकृज्जल्पन्ति पण्डिताः ॥

सकृत्प्रवीयते कथ्या भ्रोष्येतानि सकृत्सकृत् ॥ २९ ॥

मज्झिम, उ.प., ४, १०२.

५८४ प्रायज्ञः साधवो लोके परद्वन्द्वेषु योजिताः ॥

न व्यथन्ति न हृष्यन्ति यत आत्मानुषासकः ॥ ५० ॥

भगवत्, १, १८.

५८५ साध्वंस्य हि ब्रह्मण एव पन्था

यस्मानभिष्प्रायति शीरपार्थः ॥

परिध्वंसस्तत्र न विन्दतेऽर्था-

न्मायासये दासनया क्षयानः ॥ २ ॥

५८६ भतः कविर्नामसु यदवदधः

स्थावप्रमसी ध्यवसायबुद्धिः ॥

सिद्धेऽन्यथाऽर्थे न यत्नेन भूयः

परिध्वंसं तत्र समीक्षमात्रः ॥ ३ ॥

- ५८७ सखां क्षितौ किं कक्षिपोः प्रपातै-
 र्बाहौ स्वसिद्धे ह्युपवर्हणेः किम् ॥
 सत्यञ्जलौ किं पुरुधाप्रपाश्या
 विष्णुत्कलादौ सति किं कुकूलैः ॥ ४ ॥
- ५८८ क्षीराणि किं पयि न सन्ति विहान्ति मिश्रां
 मैवांघ्रिपाः परभृतः सरितोऽप्यशुष्यन् ॥
 रुद्धा गुहाः किमजितोऽवति नोपसन्नान्
 कस्माद्भूजन्ति कषयो धनदुर्मदान्धान् ॥ ५ ॥ *Ibid*, २, २.
- ५८९ पुत्रस्यैव तु पुत्राणां भवितकः सतां मतः ॥
 ग्रास्यन्ति यद्यशः शूद्रां भगवद्यशसा समम् ॥ ४४ ॥
- ५९० योगेहेमेव दुर्वर्णं भावयिष्यन्ति साधवः ॥
 निर्वेरादिभिरात्मानं यच्छीलमनुवर्तितुम् ॥ ४५ ॥ *Ibid*, ३, १४.
- ५९१ तं सुखाराध्यमुज्ज्वभिरनन्यशरणैर्नृभिः ॥
 कृतशः को न सेवेत दुराराज्यमसाधुभिः ॥ ३६ ॥ *Ibid*, १९.
- ५९२ त एते साधवः साध्वि सर्वसङ्गाविर्वाजिताः ॥
 सङ्गास्तेष्वथ ते प्रार्थ्यः सङ्गावोषहुरा हि ते ॥ २४ ॥
- ५९३ सतां प्रसङ्गान्मम कीर्यसंधिवो
 भवन्ति हृत्कर्जरसायनाः कथाः ॥
 तच्छ्रोषणादाश्चपवर्गवर्त्मनि
 अद्धा रतिभक्तिरनुकमिष्यति ॥ २५ ॥ *Ibid*, २५.
- ५९४ यथा न योगोपचितानु चेतो
 भावानु सिद्धस्य विवर्णतेऽक्षय ॥
 अजम्बहेतुष्वथ मे गतिः स्या-
 दात्यक्तिको यथा न मृत्युहासः ॥ ३० ॥ *Ibid*, २७.
- ५९५ ततो वर्णादिव चत्वारस्तेषां ब्राह्मण उत्तमः ॥
 ब्राह्मणेण्यपि वेदको ह्यर्थज्ञोऽन्यधिकस्ततः ॥ ३१ ॥
- ५९६ अर्थज्ञास्तेषां यच्छेत्ता ततः श्रेयान्बकर्मकृत् ॥
 मुक्तसङ्गास्ततो भूयान्वशीष्वा वर्ज्यात्मनः ॥ ३२ ॥ *Ibid*, २९.

- ५९७ तेष्वशान्तेषु मूढेषु क्षणिकतात्मस्वसाधुषु ॥
सङ्गां न कुर्वाच्छोच्येषु योषित्क्रीडाभूगेषु च ॥ ३४ ॥
- ५९८ न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ॥
योषित्सङ्गाद्यया पुंसो यथा तत्संगिसङ्गतः ॥ ३५ ॥
- ५९९ प्रजापतिः स्वां दुहितरं वृद्ध्वा तद्रूपवर्धितः ॥
रोहिन्नुता सोऽन्वधत्तद्वक्षरूपी हृतवपः ॥ ३६ ॥ *Ibid*, ३१.
- ६०० यस्मिन्यदा पुष्करनाभमायया
वृक्षस्तयास्पृष्टः पृथग्बुधः ॥
कुर्वन्ति तत्र ह्यनुकम्पया कृपां
■ साधवी वैद्यवलात्कृते ऋधम् ॥ ४८ ■ *Ibid*, ४, ६.
- ६०१ गुणायनं शीलधनं कुतश्च
बुद्धाभयं संवृणुतेऽनु सम्पदः ॥ ४४ ॥ *Ibid*, २१.
- ६०२ न नूनं मुक्तसङ्गानां तावृक्षानां द्विजर्जभ ॥
गृहेष्वभिनिवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ॥ २ ॥
- ६०३ महतां क्षलु विप्रर्षे उत्तमश्लोकपावयोः ॥
छायागनिर्वृतचित्तानां न कुटुम्बे स्पृहामतिः ॥ ३ ॥ *Ibid*, ५, १.
- ६०४ पद्यच्छीर्षध्याचरितं तत्तदनुवर्तते लोकः ॥ १५ ॥ *Ibid*, ४.
- ६०५ देहवान्मुद्विजं वीरा धर्मज्ञाः श्रद्धयान्विताः ॥
क्षिपन्त्यघं महवपि वेणुगुल्ममिवानलः ॥ १४ ॥ *Ibid*, ६, १.
- ६०६ आरमगः प्रोयते भात्मा परतः स्वत एव वा ॥
लक्षयेऽलक्षकामं त्वां धिस्तया शब्दलं मुक्तम् ॥ २१ ॥ *Ibid*, १४.
- ६०७ स्मृत्वेहापां परिक्लेशं ततः फलविपर्ययम् ॥
अमयं चाप्यहोनायो सङ्कल्पपरिहरेत्कविः ॥ ५९ ■ *Ibid*, १६.
- ६०८ सङ्ग्राहे वर्तमानानां कालचोदितकर्मणाम् ॥
कीर्तिजं योऽजयो मृत्युः सर्वेषां स्मरनुकमात् ॥ ७ ॥
- ६०९ तविषं कालरशनं जनाः पश्यन्ति सूरयः ॥
न हृष्यन्ति न शोषन्ति तत्र धूयमपण्डिताः ॥ ८ ॥ *
- ६१० महापुरुषपूजायाः सिद्धिः क्वाप्यनुषंगिणी ॥ ७३ ॥ *Ibid*, १८.

६११ सहोयसां पादरजोऽभिषेकं

निष्किञ्चनानां न वृणीत वायत् ॥ ३२ ॥

Ibid, ७, ५.

६१२ साधुषु प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुतेऽशिवम् ॥

तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे वने ॥

त एव बुविनीतस्य कल्पेते कर्तुरन्यथा ॥ ७० ॥

Ibid, ९, ४.

६१३ सद्गमं त्यजेत मिथुनसतिनां भुमुषुः

सर्वात्मना न विसृजेद्बहिरिन्द्रियाणि ॥

एकश्चरन्नहसि चित्तमनन्त ईशे

युञ्जीत तद् व्रतियु साधुषु चैत्रसङ्गः ॥ ५१ ॥ *Ibid*, ६.

६१४ साधूनां समचिन्तानां सुतरां मत्कृतात्मनाम् ॥

वर्णनाशो भवेद्गन्धः पुंसोऽरण्योः सवितुर्थथा ॥ ४१ ॥ *Ibid*, १०, १०.

६१५ अहो येषां वरं जग्म सर्वप्राप्प्यमजीवनम् ॥

सुखनस्येव येषां वै विमुक्ता यान्ति नायिनः ॥ ३३ ॥ *Ibid*, १०, २२.

६१६ न हि गोप्यं हि साधूनां कृत्यं सर्वात्मनामिह ॥

अस्तस्वपरदृष्टीनामभिप्रेदास्तविद्विषाम् ॥

उवासीनोऽरिबद्धय्यं आत्मवत्सुहृदुच्यते ॥ ५ ॥

६१७ ज्ञात्वाज्ज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठति ॥

विदुषः कार्यसिद्धिः स्वयसया नाविदुषो भवेत् ॥ ६ ॥ *Ibid*, २४.

६१८ ईश्वराणां वचः सत्यं तयैवाचरितं कदाचित् ॥

तेषां यत्स्ववचोयुक्तं बुद्धिमास्तत्समाचरेत् ॥ ३२ ॥ *Ibid*, ३३.

६१९ कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्मणि मे नृप ॥

अनुक्रमन्तो जैवान्तं गच्छन्ति परमर्षयः ॥ ३९ ॥ *Ibid*, ५१.

६२० सन्वाध्यवसितं राजन्भवता शत्रुकर्षिणी ॥

कल्याणो येन ते कीर्तिर्लोकाननुभविष्यति ॥ ७ ॥ *Ibid*, ७२.

६२१ किं बुभुक्षं तिस्र्यूषां किमकार्यमसाधुभिः ॥

किं न वेद्यं वदाम्यानां कः परः समदर्शिताम् ॥ १९ ॥ *Ibid*.

६२२ न ह्यम्मयानि तीर्थानि न देवा मुच्छिलासयाः ॥

ते पुनन्त्युदकालेन वर्णनावेव साधवः ॥ ११ ॥ *Ibid*, ८४.

- ६२३ धितैषणां यस्तथानर्गुह्यैरसुतेषणाम् ॥
 आत्मलोकैषणां देव कालेन विसृजेद्बुधः ॥ ३८ ॥ *Ibid.*
- ६२४ भूतैराकम्पमाणोऽपि धीरो देववशानुगैः ॥
 तद्विद्वाश्च चलेन्मार्गावन्मशिक्षं कितेर्वृतम् ॥ ३७ ॥
- ६२५ प्राणवृत्त्यैव संतुष्ट्येभ्युनिर्नैवेन्द्रियप्रियैः ॥
 ज्ञानं यथा न नश्येत नावकीर्येत बाह्यजनः ॥ ३९ ॥
- ६२६ गुणगुणानुपादत्ते यथाकालं निमुञ्चति ॥
 न तेषु मृष्यते योगी गोभिर्गा इव गोपतिः ॥ ५० ॥ *Ibid, ११, ७.*
- ६२७ भुविः प्रसङ्गभङ्गोरो बुद्धिगाह्यो नुरत्ययः ॥
 अनन्तपारो ह्यशोभ्यः स्तिमितोद्देहवाण्वः ॥ ५१ ॥ *Ibid, ८.*
- ६२८ वेहस्योऽपि न वेहस्यो विद्वान् स्वप्नराशोत्थितः ॥
 अदेहस्योऽपि वेहस्यः कुमतिः स्वप्नदृश्यथा ॥ ८ ॥ *Ibid, ११.*
- ६२९ अकिञ्चनस्य वृत्तस्य ज्ञान्तस्य समचेतसः ॥
 भया सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखभया विज्ञाः ॥ १३ ॥ *Ibid, १४*
- ६३० समाहितं यस्य मनः प्रशान्तं
 ज्ञानादिभिः किं वद तस्य कृत्यम् ॥
 असंशयं यस्य मनो विमलम्—
 ज्ञानादिभिश्चेदपरं किमेभिः ॥ ४७ ॥ *Ibid, २३.*
- ६३१ सन्तो दिशन्ति चक्षुषि बहिरर्कः समुत्थितः ॥
 वेद्यता दान्यवाः सन्तः सन्त आत्माहमेव च ॥ ३४ ॥ *Ibid, २६.*
- ६३२ एतद्विद्वान्बुद्धिं ज्ञानविज्ञानगैपुणम् ॥
 न निन्दति न च स्तौति लोके चरति सूर्यवत् ॥ ८ ॥ *Ibid, २८.*
- ६३३ पुंसो ये नाभिनन्दन्ति वृत्तेनाभिजनेन च ॥
 न तेषु निवसेत्प्राज्ञः श्रेयोऽर्थी पापबुद्धिषु ॥ १० ॥
- ६३४ ये सैनमभिजानन्ति वृत्तेनाभिजनेन च ॥
 तेषु साधूषु वस्तुभ्यं स दासः श्रेष्ठ उच्यते ॥ ११ ॥ *मत्स्य, २८.*
- शङ्खजितने श्वेतध्वजसे कृताः
 ६३५ [पराक्रमयता वीर त्वया तद्वह्नीकृतम् ॥
 यदुपात्तं यशः पितृयुगं मोर्धमथापि वा ॥ १४ ॥]

- ६३६ तत्र ह्यपश्यते यस्तु ॥ नरो मध्यमः स्मृतः ॥
 तद्वीर्यादिभिर्का यस्तु पुनरन्यत्स्वद्यमिततः ॥ ९५ ॥
- ६३७ निष्पादयन्ति तं प्राज्ञा वदन्ति नरमुत्तमम् ॥
 यः पित्रा समुपात्तोऽपि धनबोर्धे यथांति वै ॥ ९६ ॥
- ६३८ न्यूनतां नयति प्राज्ञास्तमाहुः पुण्यधमम् ॥
 तन्मया ब्राह्मणज्ञानं कृतमासीद्यथा त्वया ॥ ९७ ॥ मार्कण्डेय, १९.
- ६३९ जीवितं गुणितः श्लाघ्यं जीवन्नपि मृतोजगुणी ॥
 गुणवाप्तिवृत्तिं पिबोः शत्रूणां हृदये च्छरम् ॥ १० ॥
- ६४० करोत्यात्महितं कुर्वन्विदधातं च महाजने ॥ ॥ ११ ॥
- ६४१ देवताः पितरो विप्रा भिक्षार्थिबिभवावयः ॥
 बान्धवाश्च तथेच्छन्ति जीवितं गुणितश्चिरम् ॥ १२ ॥
- ६४२ परबाधनिवृत्तानां दुर्गतेषु ब्यावताम् ॥
 गुणिनां सफलं जन्म संवित्तानां निपद्रुतैः ॥ १३ ॥ *Ibid*, २१.
- ६४३ तस्माज्जरेत त्रै योगी सतां धर्ममदूषयन् ॥
 जना मथावमन्येरन् गच्छेद्युर्नैव सङ्गतिम् ॥ ४३ ॥ *विष्णु*, ९, १३.
- ६४४ निःसङ्गता मुक्तिपथं यतीनां
 सङ्गहावशेषाः प्रभवन्ति दोषाः ॥
 भारुडयोगो विनिपात्यतेऽथः
 सङ्गोऽनेन योगी किमुतारपबुद्धिः ॥ १२४ ॥ *Ibid*, ४, २.
- ६४५ जगत्तु धार्यते सद्भिः सतामग्न्यस्तथा भवान् ॥
 तेन त्वाग्निमयान्त्या मे कलमो देव न विद्यते ॥ १२ ॥
विष्णुधर्मोत्तर, द्वि. अ., ३८.
- ६४६ हवमेव महर्द्धं धोराणां सुतपस्विनाम् ॥
 विष्णवन्धवि संप्राप्य यद्विघ्नैर्न विह्वल्यते ॥ ३८ ॥
सिव, चरित., ३, १३.
- ६४७ वायुजनरं च लेखितं तं वृक्षं फलमश्नुते ॥
 महतस्तेवधोन्वत्यं क्षुद्रस्य क्षुद्रतां तया ॥ २२ ॥
- ६४८ सिंहस्य भंदिरे सेवा मुक्ताफलकारी यता ॥
 भृगुस्य भंदिरे सेवा त्वत्पिशाचकारी स्मृता ॥ २३ ॥

६४९ उत्तमानां स्वभावाज्जं परदुःखसहिष्णुता ॥
स्वयं दुःखं च संप्राप्तं मन्यतेऽभ्यस्य वार्यते ॥ २४ ॥

६५० वृक्षाद्वच हाटकं चैव चन्दनं चक्षुकस्तथा ॥
एते भुवि परार्थे च वक्षा एवं न केचन ॥ २५ ॥

६५१ दयालुश्चमदस्पर्शः उपकारी जितेन्द्रियः ॥
एतैश्च पुण्यस्तम्भैश्च चतुर्भिर्घाते मही ॥ २६ ॥

स्कास्य, माहेस्वरत्नं., के.खं., ९.

६५२ स सुखी परमार्थज्ञः स विद्वान्स च पण्डितः ॥
येन मुक्ती कामरागौ स मुक्तः स सुखी भवेत् ॥ २७ ॥

Ibid., २४.

६५३ [आथो यस्त्र तिलास्तेलं गन्धो वा सयथा तथा ॥
पुष्पाणामधिरासेन तथा संसर्गजा गुणाः ॥ २८ ॥]

६५४ मोहजालस्य यो योनिर्मूढैरिह समागमः ॥
अहम्यहंनि यन्मस्य योनिः साधुसमागमः ॥ २९ ॥

६५५ तस्मात्प्रान्तंश्च वृद्धंश्च बृद्धभावेस्तपस्विभिः ॥
सिद्धिश्च सह संसर्गः कार्यः शमपरायणः ॥ ३० ॥

६५६ न मोक्षेर्नाप्यविद्वद्भिर्नानास्मर्तृविशेषतः ॥
येषां त्रोग्धवदातानि योनिर्विद्या च कर्म च ॥ ३१ ॥

६५७ तांश्च सेवेद्विशेषेण शास्त्रं येषां हि विद्यते ॥
अततां दर्शनस्पर्शसंज्ञत्वात्तनभोजनैः ॥ ३२ ॥

६५८ धर्माचारात्प्रहीयन्ते न च सिद्धयन्ति मानवाः ॥
बुद्धिश्च हीयते पुंसां मोक्षः सह समागमस्तु ॥

मर्ष्यश्च मर्षता याति श्रेष्ठतां याति चोत्तमैः ॥ ३३ ॥

Ibid., मा.खं., मौ.खं., ४५.

६५९ विवर्ते दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम् ॥
न हि ज्ञानविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु ॥ ३४ ॥

६६० मूलघातिषु सक्जन्ते बुद्धिप्रप्तो भवद्विधाः ॥
अष्टाङ्ग्यां बुद्धिमातृयां सर्वश्रेयोविधातिनीम् ॥ ३५ ॥

- ६६१ आवाप्तु च न मुह्यन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥
मनोदेहसमुत्थाम्यां दुःखाभ्यामपि न जगत् ॥ २५ ॥
- ६६२ चतुर्भिः कारणैर्दुःखं शरीरं मानसं च यत् ॥
मानसं चाप्यप्रियस्य संयोगः प्रियवर्जनम् ॥ २६ ॥
- ६६३ स्नेहाच्च सज्जनो नित्यं जन्तुर्दुःखमुपैति च ॥
स्नेहमूलानि दुःखानि स्नेहजानि भयानि च ॥ २७ ॥
- ६६४ तस्मात्स्नेहं न लिप्सेत मित्रेभ्यो धनसञ्चयात् ॥
स्वशरीरसमृद्धं च ज्ञानेन विनिवर्तयेत् ॥ २७ ॥
- ६६५ ज्ञानान्यितेषु सिद्धेषु शास्त्रज्ञेषु कृतात्मसु ॥
न तेषु सज्जते स्नेहः पद्मपत्रे लिख्योदकम् ॥ २८ ॥
- ६६६ यः दुस्त्वया दुर्मतिभिर्द्या न जीर्यति जीर्यतः ॥
योऽसौ प्राणान्तिको रोगस्तो तुष्णं त्यजेत तुल्यम् ॥ ४१ ॥
- ६६७ अनाद्यन्ता तु सा तुष्णा ह्यन्तर्देहगता नृणाम् ॥
विनाशयति सम्भूता लोहं लोहमलं यथा ॥ ४२ ॥
- ६६८ ययैर्बैषःसमस्येन बन्हिता नाशमृच्छति ॥
तथाऽकृतत्वा लोभेन स्वोत्पन्नेन विमथयति ॥ ४३ ॥
- ६६९ तस्मात्लोभो न कर्तव्यः शरीरे चात्मबन्धुसु ॥
प्राप्तेषु वा न हृष्येत नाशो वापि न शोचयेत् ॥ ४४ ॥ *Ibid.*
- ६७० श्रेयः प्राप्तमविच्छेदे शयः पुण्यात्मनां भुवि ॥
घटते धर्मसंयोगी मनोरथफलप्रदः ॥ २६३ ॥ *Ibid.*, अ. भा. (पू.), ४.
- ६७१ मनसा चिन्तितान्कामांस्तोदध प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥
तदेव पुण्यो मुखो जन्मभुःसज्जरादिभिः ॥ ३१ ॥
Ibid., आश्वत्थसं., च. लि. भा., ५५.
- ६७२ आरभ्यकालो भवने नागराणां कुतः सुखम् ॥ ४७ ॥
Ibid., वै. सं., पु. भा., ८५.
- ६७३ कुलं विद्या धनं चैव बलिमां भवकारणम् ॥
भवावृत्तानां भव्यानां तानि प्रभवकारणम् ॥ १० ॥
Ibid., वै. सं., वै. भा., ३१.

६७४ यथा गङ्गायाः मनुष्याणां पापनाशस्य भाविनी ॥

तथा मन्त्रसमुद्गाहस्थभाषाः साधवः स्मृताः ॥ ९ ॥

Ibid, वे. सं., वे. भा., १८.

६७५ सतां साप्तपत्नी मंत्री तन्मे मैत्र्या प्रणोदितौ ॥ ३५ ॥

Ibid, काशी सं., ९.

६७६ न हि तस्य वतां किञ्चिदशुभं विद्यते क्वचित् ॥ ५८ ॥

Ibid, नमरसं., ५१.

६७७ अनुग्रहप्रदानेन तस्मा यस्मात्तपस्विनाम् ॥

कोकिलानां स्थरो रूपं नारीरूपं पतिव्रता ॥

विद्या रूपं कुरुपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ १०८ ॥ *Ibid*, २७१.

१४. गृहेऽपि मोक्षः

६७८ किमरण्ये त्वदान्तस्य दान्तस्यापि किमाश्रमे ॥ ५१५ ॥

६७९ आर्जवे वर्तमानस्य आश्रमैः किं प्रयोजनम् ॥ ३१६ ॥

६८० वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणां

गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः ॥

अक्रुतिसते कर्मणि यः प्रवर्तते

निषृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् ॥ ३१७ ॥

६८१ स्वकर्मभर्ता जितजीवितानां

स्वेष्टेष्वेव दारेषु सदा रतानाम् ॥

जितेन्द्रियाणामतिविप्रियाणां

गृहेऽपि मोक्षः पुश्वोत्तमानाम् ॥ ५१८ ॥

६८२ न क्षम्यतां स्वैनिरतस्य मोक्षो

न वर्षसङ्गो निरतस्य चैव ॥

न भोगताच्छादनतत्परस्य

न लोकचित्तग्रहणे रतस्य ॥ ३१९ ॥

६८३ युक्तात्तशीलस्य बुद्धमतस्य

सर्वेन्द्रियप्रोतिनिवर्तकस्य ॥

अध्यात्मयोगे गत(कृत?) मानसस्य

मोक्षो भूयं निष्पमहितकस्य ॥ ३२० ॥

- ६८४ आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ ३५९ ॥
 ६८५ पुत्रार्थं मंधुनं यस्य स्वर्गार्थं यस्य जीवितम् ॥
 एतद्भुजैश्च सर्वस्वं धातूनामिव काञ्चनम् ॥ ३६० ॥
 ६८६ कामक्रोधौ विनिजित्य किमरभ्यः करिष्यति ॥
 अश्वेन धार्यते देहः कुलं शीलेन धार्यते ॥ ३६७ ॥
 ६८७ प्राणा मित्रेण धार्यन्ते क्रोधः सत्येन धार्यते ॥
 यस्तु क्रोधं सन्तुष्टं संवारयति चरऽऽत्मनः ॥ ३६८ ॥ पद्म, सु. खं., १९.
 ६८८ भयं प्रमत्तस्य वनेष्वपि स्यात्—
 द्यतः स आस्ते सह दृष्टपत्नः ॥
 नितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य
 गृहाध्वनः किं नु करोत्यवद्यम् ॥ १७ ॥ *Ibid*, ५, १.
 १५. मानवजीवनम्
 ६८९ स एष जीवन्मल्लुसपरेतो
 वर्तेत योऽत्यन्तनुशंसितेन ॥
 वेहे भूते तं मनुजाः श्रयन्ति
 गता तमोऽयं तनुमानिगो ध्रुवम् ॥ १९ ॥ भागवत, १०, २
 ६९० ऋतेन जीवेदनुतेन जीवेत्
 भित्तेन जीवेत्प्रभितेन जीवेत् ॥
 सत्यानृताभ्यामथवापि जीवेत्
 श्ववृत्तिमेकां परिषर्जयेत् ॥ ३४ ॥ विश्वगुप्त., द्वि. खं., ८२.
 ६९१ धिग्जन्मभाग्यरहितं धिग्जन्म धनवर्जितम् ॥
 धिग्जन्म कीर्तिरहितं धिग्जन्मालिप्यवर्जितम् ॥ ८ ॥
 ६९२ धिग्जन्माचाररहितं धिग्जन्म ज्ञानवर्जितम् ॥
 धिग्जन्म यत्नरहितं धिग्जन्म सुखवर्जितम् ॥ ९ ॥
 ६९३ धिग्जन्म धनुरहितं धिग्जन्मख्यातिवर्जितम् ॥
 नरस्य बह्वपत्यस्य धिग्जन्मैश्वर्यवर्जितम् ॥ १० ॥

स्कान्द, वैष्णवलं, वैकुण्ठसप्तमा., २०.

- ६९४ धिग्जीवितं शास्त्रकलोद्भूतस्य
 धिग्जीवितं चोद्यमवर्जितस्य ॥

विज्जीवितं ज्ञातिपराजितस्य

विज्जीवितं धर्ममनोरथस्य ॥ ६५ ॥

६९५ कथं भुनक्ति स दिवा कथं रात्रौ स्वपित्यहो ॥

रहः जमं कथं सस्य यथाभिभवतः रिपोः ॥ ६६ ॥ *Ibid*, कर्मशाला., १.

१६. इतस्ततः :

६९६ अवैष्णवो हतो विप्रो हतं ब्राह्मणवर्णिगम् ॥

अन्नहृत्पुष्पं हतं श्रेष्ठमनाचारं हतं कुलम् ॥ १९ ॥

६९७ सदम्भश्च हतो धर्मः क्रोधेनैव हतं तपः ॥

अबुद्धं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं श्रुतम् ॥ २० ॥

६९८ शुद्धभक्ता हता नारी ब्रह्मचारी तथा हतः ॥

अदीप्ताग्निर्हतो होत्रो हता बुद्धिरसतशिका ॥ २१ ॥

६९९ उपजीव्या हता कन्या स्वार्थे पाकक्रिया हता ॥

सूत्रप्रतिज्ञाहता यागः कृपणस्य हतं वनम् ॥ २२ ॥

७०० अनभ्यासा हता विद्या हतो राजविरोधकृत् ॥

जीवनार्थं हतं तीर्थं जीवनार्थं हतं व्रतम् ॥ २३ ॥

७०१ असत्या च हता वाणी तथा पशुन्यवापिनी ॥

सन्दिग्धश्च हतो मन्त्रो व्यग्रधिस्रो हतो जपः ॥ २४ ॥

७०२ हतमश्रोत्रियं दानं हतो लोकश्च नास्तिकः ॥

अश्रद्धया हतं सर्वं कृतं यत्पारलौकिकम् ॥ २५ ॥

७०३ इह लोको हतो नृणां दारिद्र्येण यथा मूष ॥

मनुष्याणां तथा जन्म भाघस्नानं विना हतम् ॥ २६ ॥

पद्म, उत्तरार्क., २४९ (अ३).

७०४ द्वी संमताविह मृत्युं वुरापी

यद् ब्राह्मसंधारण्यथा जितानुः ॥

कलेवरं योगरतो विजह्यात्

यद्यप्रणीर्वीरज्ञयेऽनिवृत्तः ॥ ३४ ॥

भागवत, ६, १०.

७०५ कामः क्रोधश्च लोभश्च मदो मानस्तथैव च ॥

हर्षश्च शत्रवो ह्येते नाशय कुचहीभूतान् ॥ १४ ॥

७०६ कामप्रसक्तमात्मानं स्मृत्वा पाण्डुं निपातितम् ॥

निवर्त्तयेत्तथा क्रोधाबनुद्भावं हतात्मजम् ॥ १५ ॥

- ७०७ हृतमैलं तथा लोभान्महाह्वेन द्विजैर्हृतम् ॥
मानाधनामुषः पुत्रं हृतं हर्षात्पुनरुज्जयम् ॥ १६ ॥
- ७०८ एभिर्जितैर्जितं सर्वं भरतेन महारमना ॥
स्मृत्वा विवर्जयेदेतान्यद्दोषांश्च महीपतिः ॥ १७ ॥ मार्कण्डेय, २०.
- ७०९ क्षित्तस्य जन्म यः पित्रा लोके विज्ञायते नरः ॥
यत्पुत्रात्स्यातिमभ्येति तस्य जन्म मुजन्मनः ॥ १० ॥
- ७१० आत्मज्ञानो यतो धन्यो मध्यः पितृपितामहैः ॥
मातृपक्षेण मात्रा च ख्यातिं याति नराधमः ॥ १२ ॥ *Ibid*, १९.
- ७११ अपुत्रता मनुष्याणां श्रेयसे न कुपुत्रता ॥ ७ ॥
- ७१२ कुपुत्रो हृदयायासं सर्वदा कुस्ते पितुः ॥
मातुश्च स्वर्गसंस्थांश्च स्वपितृन्पातयत्यथः ॥ ८ ॥
- ७१३ सुहृदां नोपकाराय पितॄणां च न तुष्यते ॥
पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म तस्य पुण्ड्रकर्मणः ॥ ९ ॥
- ७१४ धन्यास्ते तत्रया मेवां सर्वलोकान्संमतः ॥
परोपकारिणः शान्ताः साधुकर्मण्यनुव्रताः ॥ १० ॥
- ७१५ अनिर्वृतं तथा मन्दं परलोकपराङ्मुखम् ॥
नरकाय न सन्नये कुपुत्रालम्बिजनम् यं ॥ ११ ॥
- ७१६ करोति सुहृदां वैभ्यमहितानां तथा मुदम् ॥
अकाले च जरां पित्रोः कुतुहः कुस्ते ध्रुवम् ॥ १२ ॥ *Ibid*, अ. ७२.
- ७१७ निष्ठाबुद्धिरविद्यायांभ्रान्तस्तात जायते ॥
बालोर्ज्जिन् किं न खद्योतमसुरेन्द्वर मन्यते ॥ ४० ॥
- ७१८ तत्कर्म यन्न बन्धाय सा विद्या या विमुक्तये ॥
आयासायापरं कर्म विद्यान्या शिल्पनैपुणम् ॥ ४१ ॥
- ७१९ तस्माद्यतेतं पुण्येषु य इच्छेन्नहर्ती धियम् ॥
यत्तितम्यं समस्ये च निर्वाणमपि चेच्छता ॥ ४६ ॥ *विष्णु*, १, १९.
- ७२० यंत्रेण योजिता यद्विस्सारःस्मृत्तिलाः कणात् ॥
तथा शरीरं निःसारं योनियन्त्रनिषोडनात् ॥ ३८ ॥ *शिख*, उमासं., २२.

द्वितीयो भागः ।

का व्य यो गः ।

१. आधिपत्याभिषेचनम्

[Immediately after his coronation ceremony, King Prithu is said to have appointed the various Heads of all the items of the world. Here is a fine description of the same.]

(भक्त्य, अ. ८.)

यदाऽभिषिक्तः सकलाद्विराज्ये पृथुर्वरिष्यामधिपो बभूव ॥
तदौषधीनामधिपं चकार यज्ञक्षतानां तपसा च चन्द्रम् ॥ २ ॥
भक्षत्रताराद्विजवृक्षपुल्लतलवितानस्य च हस्मगर्भः ॥
अपामधीशं वरुणं यनानां राज्ञां प्रभुं वैश्ववर्णं च तद्वत् ॥ ३ ॥
विष्णुं रवीणामधिपं वसुनामग्निं च लोकधिपतिश्चकार ॥
प्रजपतीनामधिपं च वक्षं चकार शर्कं मरुतामधीशम् ॥ ४ ॥
वैत्याधिपानामथ दानवानां ब्रह्मादमीशं च यमं पितृणाम् ॥
पितामहरक्षः पशुभूतयक्षवेतालराजं त्वय शूलपाणिम् ॥ ५ ॥
भालेयशीलं च पतिं गिरीणामीशं समुद्रं ससरिष्यदानाम् ॥
गन्धर्वविद्याधरकिन्नराणामीशं पुनश्चित्ररथं चकार ॥ ६ ॥
नागाधिपं वासुकिमुग्रवीर्यं सर्पाधिपं तक्षकमाविदेव ॥
विहरीं गजानामधिपं चकार गजैर्दमैरावतनाभधेयम् ॥ ७ ॥
सुपर्णमीशं पततामथास्वराजानमुच्चैःश्रवसं चकार ॥
सिंहं मृगाणां मृगं गवां च प्लक्षं पुनः सर्वधनस्पतीनाम् ॥ ८ ॥
पितानहः पूर्वमथ्याभ्यधिञ्चक्यैतान्पुनः सर्वदिशाधिनाथान् ॥
पूर्वेण दिक्पालमथाभ्यधिञ्चक्यन्माप्ता सुवर्माणसरातिकेतुम् ॥ ९ ॥
ततोऽधिपं दक्षिणतश्चकार सर्वेश्वरं शक्रस्यदाभिधानम् ॥
स केतुमन्तं च दिगीशमीशश्चकार पञ्चाङ्गु वनाङ्गगर्भः ॥ १० ॥
हिरण्यरोमाणमुद्विगीशं भजापतिर्वैवसुतं चकार ॥
अद्यापि कुर्वन्ति विशामधीशः शत्रून्बहन्तस्तु भुवोऽभिरक्षाम् ॥ ११ ॥

चतुभिरेभिः पृथुनामघेयो नृपोऽभिधिवत्तः प्रथमं पृथिव्याम् ॥
 गतेस्तरे चाक्षुषनामवेये वैवस्वतास्थे च पुनःप्रवृत्ते ॥
 प्रजापतिः सोऽस्य चराचरस्य बभूव सूर्यान्वयवंशचिन्हः ॥ १२ ॥

२. महारासवर्णनम्

[The Rāsa Dance of Kṛiṣṇa and Gopis in Gokula has engrossed the attention of eminent writers, and men and women devotees of Lord Kṛiṣṇa. The Viṣṇu and Bhāgavata Purāṇas seem to be the early sources of the same.]

(भागवत, १०. २९.)

भगवानपि ता रात्रौः शरदोत्कूलमल्लिकाः ।

वीक्ष्य रम्भुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥ १ ॥

तदोडुराजः ककुभः करैर्मुक्तं प्राच्या विलिम्प्यस्त्रकण्ठेन शान्तमैः ॥

स चर्षणीनामुदभाच्छुचौ मृजन् प्रियः प्रियाया इव दीर्घवर्शनः ॥ २ ॥

वृष्ट्वा कुमुदममलमलमलं रसातनार्भं नयकुडकुमाह्वयम् ॥

यनं च तत्कोमलमोभिरञ्जितं जगौ कलं वासुदंशा मनोहरम् ॥ ३ ॥

निशम्य गीतं तदमरगवर्धनं त्रजस्त्रियः कुण्ठगूहोतमानसाः ॥

आजमुदन्त्योन्यमलक्षितोद्यमः स यत्र कान्तो जयलोलकुण्डलाः ॥ ४ ॥

बुहन्त्योऽभिधयुः काश्चिद् वोहं ह्रित्वा समुत्सुकाः ॥

पयोऽधिधित्य संयावममृतास्यापरा ययुः ॥ ५ ॥

परिबेधयन्त्यस्तद्धित्वा पाशयन्त्यः शिशून्पयः ॥

शुभूषन्त्यः पतोम्काश्चिदश्नन्त्योऽपास्य भोजनम् ॥ ६ ॥

लिम्पन्त्यः प्रमृजन्त्योऽभ्या लज्जन्त्यः काश्च लोषणे ॥

भ्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित्कुण्ठाशक्तिकं ययुः ॥ ७ ॥

ता नार्यमागाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबन्धुभिः ॥

गोविन्दापहृतात्मानो न न्यवर्तन्त मोहिताः ॥ ८ ॥

अन्तर्गूहताः काश्चिद् गोप्योऽलम्बविनिर्भगाः ॥

कृष्णं तद्भूषणायुक्ता दध्मुर्मालितलोचनाः ॥ ९ ॥

दुःसहमेष्टविरहतीव्रतपधृताशुभाः ॥
 ध्यानप्राप्तश्चपुताश्लेषनिर्वृत्त्या शोणमङ्गलाः ॥ १० ॥
 तमेव परमात्मानं जारबद्धघःपि संगताः ॥
 जहर्गुणमयं देहं लब्धः प्रसीणबन्धनः ॥ ११ ॥

श्रीभगवानुवाच—

स्वागतं वो महाभगाः प्रियं किं करवाणि वः ॥
 ब्रजस्थानासयं कश्चिद् भूतागमनकारणम् ॥ १८ ॥
 रजन्येषा धोररूपा धोरसस्वनिषेधिता ॥
 प्रतियात ब्रजं नेह स्पेयं स्त्रोभिः सुमध्यमाः ॥ १९ ॥
 मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पत्ययश्च वः ॥
 विचिन्वन्ति ह्यपश्यन्तो मा कृद्द्वं बभूवुसाध्वसम् ॥ २० ॥
 दुष्टं वनं कुसुमितं राकेशकरकञ्जितम् ॥
 यम्नानिललोलीजत्तपत्सवशोभितम् ॥ २१ ॥
 अवणाद् दर्शनाद्वचनान्मयि भावोऽनुकीर्तनात् ॥
 न तथा सन्निकर्षेण प्रतिघात ततो गृहान् ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति विप्रिथमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम् ॥
 विवर्णा भग्नसङ्कल्पादिषन्तामापुर्बुरत्ययाम् ॥ २८ ॥
 कृत्वा मुखाभ्रवशुचः स्वसनेन शुष्यद्
 सिन्ध्याधराणि चरणेन भुवं सिञ्चन्त्यः ॥
 अस्त्ररुपात्तमविभिः कुचकुङ्कुमानि
 तस्युर्मज्जन्त्य उरुदुःखभराः स्म तूष्णीम् ॥ २९ ॥
 प्रेष्टं प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं
 कृष्णं तदर्थविनिर्वर्तितसर्वकामाः ॥
 नेत्रे विमुष्य खवितोपहृते स्म किञ्चि—
 त्संरम्भगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ॥ ३० ॥

गोप्य ऊचुः—

सैवं विभोऽर्हति भवान्नदितुं नृशंसं सत्पत्न्य सन्निविधयास्तव पादमूलम् ॥
 भवता भजस्व दुरवयह मा त्यजास्मान् देवो यथाऽऽविपुलवो भजतो भुञ्जन् ॥
 यत्पत्यपत्यसुहृदामनुदत्तिरङ्ग स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् ॥
 अस्त्वेषमेतदुपदेशपदे त्वयोदो प्रेष्ठो भवास्तनुभृतां किल बन्धुरात्मा ॥ ३२ ॥
 कुर्वन्ति हि त्वयि रतिं कुशलाः स्व आत्मन् नित्यप्रिये पतिसुतादिभिरार्तिदैः किम्
 तन्नः प्रसीद परमेश्वर मा स्म छिन्द्या आशां भूतां त्वयि चिरादरविश्वनेत्र ॥
 शितं सुत्वेन भवतापहृतं गृहेषु यन्निविशत्युत कराधपि गृहाकृत्ये ॥
 पादौ पवं न चलतस्तव पादमूलाव यामः कथं वज्रमयो करदाम किं वा ॥ ३४ ॥
 सिद्धवाङ्मा नस्त्वदधरामृतपूरकेण हासामलीककलयीतजहृच्छयाग्निम् ॥
 नो चेदयं विरहजान्म्यपयुक्तवेहा ध्यानेन याम पदयोः पदवीं सखे ते ॥ ३५ ॥
 यद्दाम्भुजास्तव पादतलं रमाया दत्तक्षणं क्वचिदरग्न्यजनप्रियस्य ॥
 अस्त्राक्षत तत्रभूति नान्यसमक्षमङ्ग्य स्यात् त्वयाभिरमिता व्रत पश्यामः ॥ ३६ ॥
 श्रोम्येत्यवाम्भुजजलक्षकमे तुलस्या लब्ध्वापि वक्षसि पदं किलभूत्यजुष्टम् ॥
 यस्थः स्ववीक्षणकृतेऽप्यसुरप्रयासस्तद्वद् वयं च तव पादरजः प्रपन्नाः ॥ ३७ ॥
 सखः प्रसीद वृजिनार्दन तैऽग्निमूलं प्राप्तं निसृज्य वसतीस्त्वदुपासनायाः ॥
 त्वत्सुन्दरस्मितनिरीक्षणतीक्ष्णकामतप्तात्मनां पुण्यभूषण देहि दास्यम् ॥ ३८ ॥
 वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुण्डलधीगण्डस्थलाधरमुखं हस्तावलोकम् ॥
 दत्ताभयं च भुजवण्डयुगं जिलोक्य वक्षःधियैकरमणं च भवाम वास्यः ॥ ३९ ॥
 का स्वपङ्कज ते कलपवायसमूच्छितेन सम्मोहितऽऽर्चयित्वा जलेस्त्रिलोक्याम् ॥
 त्रैलोक्यसौभागनिदं च निरीक्ष्य कथं यद् गोद्विजद्रुममृगाः पुलकान्प्रविशन् ॥ ४० ॥
 अथ तं भवान् व्रजभयातिहरोऽभिजतो देवो यथाऽऽविपुलवः सुरलोकयोप्ता ॥
 तन्नो निषेहि करपङ्कजमार्तकण्यो तप्तस्तनेषु च शिरस्तु च किङ्करोनाम् ॥
 श्रीशुक उवाच—

इति विबलचितं तासां श्रुत्वा योगेश्वरेश्वरः ॥

प्रहृष्ट सवयं गोपीरात्मारामोऽप्यरीरमम् ॥ ४२ ॥

ताभिः समेताभिरदारचेष्टितः प्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरव्युतः ॥

उदारहासद्विजकुन्दबीधितिर्भरोचतेनाङ्गक इवोद्भर्तुतः ॥ ४३ ॥

उपगोपमान उद्वृत्त्यन् यन्निताशतयूथपः ॥

मालां विभ्रज्जयन्ती व्यचरन्मण्डयन्वनम् ॥ ४४ ॥

नद्याः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमवालुकम् ॥

रेमे तत्तरलानन्दकुमुदामोखवायुना ॥ ४५ ॥

बाहुप्रसारपरिभ्रमकरालकीरुदोषीस्तनूलाभननर्मनसारप्रपातिः ॥

क्ष्वेत्यावलोकहसितवर्जसुन्दरीणामुत्तम्भयन् रतिपति रमयाब्धकार ॥ ४६ ॥

एषं भगवतः कृष्णास्लज्जामार महारमनः ॥

आत्मानं धेनिरे स्त्रीणां आनिधोऽभ्यधिकं भुवि ॥ ४७ ॥

सार्ता तत्सोभगमवं वीक्ष्य मानं च केनवः ॥

प्रसमाय प्रसादाय तर्जवान्तरधीयत ॥ ४८ ॥

गोपीचित्तक्षोभः

(Ibid, २०.)

अन्तर्हिते भगवति सहस्रेण नृजाकृगनाः ॥

क्षतप्यस्तमचक्षाणाः करिष्य इव यूथयम् ॥ १ ॥

गत्यानुरगस्मितविभ्रमेक्षिते—

भनोरमालापविहारविभ्रमः ॥

आक्षिप्तचित्ताः प्रमदा रमयन्ते—

स्तास्ता विवेष्टा जगुहुस्तदास्मिकाः ॥ २ ॥

गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु

प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढयूतयः ॥

असावहं त्विष्यबलास्तदास्मिका

न्यवेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ॥ ३ ॥

गायन्त्य उरुचरमुमेव संहता

विचित्रयुग्मस्तकवद्वगाव्रनम् ॥

पप्रच्छुराकाशवन्तरं बहि—

भूतेषु सन्तं पुद्वर्ष वनरूपतीम् ॥ ४ ॥

दृष्टो यः कण्ठवदवत्य प्लक्षं न्यसेव भो-भनः ॥

नन्वसुनुर्गती हृत्वा प्रेमहासावलेकनैः ॥ ५ ॥

कलितकुहवकाशोकनागपुष्पागन्धमकाः ॥

रामानुजो मामितीनामितो दर्पहरस्मितः ॥ ६ ॥

कन्धितुलसि कल्याणि गोविन्दचरणप्रिये ॥

सह त्वालिकुलं विभ्रद् दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽन्यतः ॥ ७ ॥

मालश्रवशि वः कन्धिमल्लिके जाति युथिके ॥

श्रीति वो जनधन्यातः करस्पर्शेन भाषवः ॥ ८ ॥

भूतप्रियालपनसरसनकोविदार—

जम्बवर्कचित्त्ववकुलाम्रकवम्बनीपाः ॥

वेऽन्ये परार्थभवका यमनोपकूलाः

शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्मना नः ॥ ९ ॥

किं ते कृतं क्षिति तपो वत केशवांग्रि—

स्पर्शोत्सवोरुपलकिताङ्गवर्हविभासि ॥

अप्यांग्रिसंभव जरक्रमविक्रमाद्वा

आहो वराहवपुषः परिरम्भणेन ॥ १० ॥

अध्येणपत्न्युपगतः प्रिययेह गात्र—

स्तम्बन् दृशं सखि सुनिर्वृतिमश्नुतो वः ॥

कान्ताङ्गसद्गङ्गकुचकुङ्कुमरञ्जितायाः

कुन्दलजः कुलपतेरिह भाति गन्धः ॥ ११ ॥

आहुं प्रियांस उपधाय गृहीतपद्मो

रामानुजस्तुलसिकालिकुलसंवाग्धः ॥

अन्वीहमान इह वस्तरवः धनान्

किं वाभिनन्दति चरन्प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥

पृच्छतेमा लता बाहूमप्यादिलिप्ता वनस्पतेः ॥

मूर्तं तत्करजस्पृष्टा विभ्रत्पुत्पुलकान्यहो ॥ १३ ॥

इत्युन्मत्तवधौ गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः ॥

सीता भगवतस्तास्ता ह्यनुभक्तस्तवात्मिकाः ॥ १३ ॥

कस्याश्चित्पूतनावन्त्याः कृष्णायन्त्यपिमत्स्तनम् ॥

शोकयित्वा स्वत्यन्या पदाङ्गुलाकटाभतोम् ॥ १५ ॥

दैत्यायित्वा जगत्पराधामेका कृष्णार्भभावताम् ॥
 रिङ्गयामास काष्ण्यंघ्रो कर्षन्तरे घोषनिःस्वनः ॥ १६ ॥
 कृष्णरामायिते द्वे तु गोपयन्त्यक्ष काष्ठचन ॥
 कत्सायन्तीं हन्ति चान्या तत्रैका तु सकायतीम् ॥ १७ ॥
 आहूय दूरगा यद्वत् कृष्णस्तम्बनकुर्वतीम् ॥
 येषु क्वचन्तो कोडन्तीमन्या इतिन्ति साध्विति ॥ १८ ॥
 कस्याचित् स्वभुजं न्यस्य खलन्त्याहापरा ननु ॥
 कृष्णोऽहं पश्यत गति ललितानिति तन्मनाः ॥ १९ ॥
 मा भेष्य वसतवर्षाभ्यां तत्प्राणं विहितं मया ॥
 इत्युक्त्वैकेन हस्तेन यतन्त्यग्निवधेऽन्धरम् ॥ २० ॥
 आसृष्टका पदाऽऽकम्प्य शिरस्याहापरं नृप ॥
 दुष्टाहे गच्छ जातरेऽहं खलानां नमु दण्डधृक् ॥ २१ ॥
 तत्रैकोवाच हे गोपा वावाग्नि पश्यतोत्पणम् ॥
 चर्षाभ्यां श्वपिदम्बं वो विधास्ये क्षेममञ्जसा ॥ २२ ॥
 ब्रह्मान्यमा सखा काचित्तन्वी तथ उलूखले ॥
 भीता मुदृष्ट् पिधायास्यं भोजे भीतिविह्वलम् ॥ २३ ॥
 एवं कृष्णं पृच्छमाना धृन्वावनलतास्तरुन् ॥
 व्यचक्षत वनोद्देशे पदानि परमात्मनः ॥ २४ ॥
 पदानि व्यक्तमेताति नन्दसूनोर्महात्मनः ॥
 लक्ष्यन्ते हि ध्वजाम्भोजवज्राकृकुशवक्रविभिः ॥ २५ ॥
 तैस्तैः पदैस्तत्पदवोभन्विच्छन्त्योऽप्रतोऽबलाः ॥
 वध्याः पदैः सुपुङ्गवानि विलोकयार्ताः सममुदन् ॥ २६ ॥
 कस्याः पदानि धैतानि शाताया नन्दसूनवा ॥
 अतन्त्यस्तप्रकोष्ठायाः करेणोः करिणा यया ॥ २७ ॥
 जनयाऽऽराधितो नूनं भगवान्हृदिरीक्ष्यरः ॥
 यक्षो विहाय गोविन्दः प्रीतो यामिनयग्रहः ॥ २८ ॥
 घन्या अहो अनो आस्यो गोविन्दोऽप्येवमरेणवः ॥
 यान् ब्रह्मेशो रमां देवी क्षुमूर्ण्यधनुस्तये ॥ २९ ॥

तस्या वसूनि नः कोभं कुर्वन्त्युज्ज्वैःपदानि यत् ॥
 रीकापहृत्य गोपीनां रहो भुङ्क्षतेऽज्युताधरम् ॥ ३० ॥
 न लक्ष्यन्ते पशाम्यत्र तस्या नूनं तृणाङ्गकुरैः ॥
 क्षिप्रतृणभारतं प्रितस्त्रामुन्निन्ये प्रेयसीं प्रियः ॥ ३१ ॥
 इमान्यधिकमनानि पदानि बहूनि बधूम् ॥
 गोप्यः पश्यत कृष्णस्य भाराकान्तस्य कामिनः ॥ ३२ ॥
 भन्नाकरोपिता कान्ता पुष्पहेतोर्महात्मना ॥
 अत्र प्रसूनावचयः प्रियार्थं प्रेयसा कृतः ॥
 प्रपदाकमण्ये एते पश्यतासकले पदे ॥ ३३ ॥
 केशप्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतम् ॥
 तानि धूयता कान्तामुपविष्टमिह ध्रुवम् ॥ ३४ ॥
 देहे तथा चात्सरत आत्मारामोऽप्यखण्डितः ॥
 कामिनां दर्शयन् देव्यं स्त्रीणां चैव कुरात्मताम् ॥ ३५ ॥
 इत्येवं दर्शयन्त्यस्ताश्चेकुरार्प्यो विचेतसः ॥
 यां गोपीमनयत्कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो वने ॥ ३६ ॥
 सा च मेने तदाऽऽत्मानं वरिष्ठं सर्वबोधितान् ॥
 हित्वा गोपीः कामयना मामसौ भजते प्रियः ॥ ३७ ॥
 ततो गत्वा वनोद्देशं दृष्ट्वा केशवमश्रयोत् ॥
 न पारयेऽहं क्षलितुं नय मां यत्र ते मनः ॥ ३८ ॥
 एवमुक्तः प्रियामाह स्कन्ध आरुह्यतामिति ॥
 ततश्चान्तर्दधे कृष्णः सा वयूरन्वतम्यत ॥ ३९ ॥
 हा नाथ रमण प्रेष्ठ बर्वासि बर्वासि महाभुज ॥
 वात्स्यास्ते कृपणाया मे सखे दर्शय सन्निधिम् ॥ ४० ॥
 अन्विच्छन्त्यो भगवतो मार्गे गोप्योऽविब्रूरतः ॥
 बबुधुः प्रियविहलेवभोहितां दुःखितां सखीम् ॥ ४१ ॥
 तमा कथितभाकर्ष्य मानप्राप्य च माधवम् ॥
 अवमानं च दौरात्म्याद् विस्मयं परमं ययुः ॥ ४२ ॥
 ततोऽविशन् वरं चन्द्रज्योत्स्ना यावद्विभाष्यते ॥
 तमः प्रविष्टमासुध्य ततो निववतुः स्त्रियः ॥ ४३ ॥

तन्मनस्कास्तबालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः ॥

तनुगानेव गायन्त्यो मात्मागाराणि सत्त्वयः ॥ ४४ ॥

पुनः पुलिनमागत्य कालिन्ध्याः कृष्णभावनाः ॥

समवेता जगुः कृष्णं तदागमनकाक्षिताः ॥ ४५ ॥

गोपीगीतम्

(अ. ३१)

गोप्य ऊचुः—

जयति तेऽर्थिकं जन्मना ब्रजः श्रयतां हृद्दिशं शश्वदत्र हि ॥

दयितं दृश्यतां दिक्षु तावकास्तथैधि धृतासवस्त्वां विचिन्वते ॥ १ ॥

सरबुदामये साधुजातसत्सरसिजोदरश्रीभूषा दशा ॥

सुरतनाथ तेऽशुल्कदासिका बरद निघ्नतो नेह किं वषः ॥ २ ॥

विषजलाप्यमाद् व्यालराक्षसाद् वर्षमास्ताद् वैद्युतानलात् ॥

धूममाम्बुजाद् विह्वलतोभवाद्बुधं ते वयं रसिता मूढः ॥ ३ ॥

न खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मवृक्ष ॥

विखनसार्थितो विष्वगुत्तये सख उदेधिवान् सात्वतां कुले ॥ ४ ॥

विरचिताभयं खण्डिधुर्यं ते चरणमीयुषां संसृतेर्भयात् ॥

करसरोरुहं कान्त कामदं शिरसि षेहि नः श्रीकरग्रहम् ॥ ५ ॥

ब्रजजनसिंहं खेर योषितां निजजनस्मयध्वंसनस्मित ॥

भज सखे भवत्किङ्करीः स्म नो जलमहाननं ध्याय वक्ष्य ॥ ६ ॥

प्रणतवेहिनां पापकर्शनं तृणचरानुगं श्रौनिकेतनम् ॥

फणिकर्णपितं ते पदाम्बुजं कृणु कुचेषु नः कृन्धि नृच्छमम् ॥ ७ ॥

मधुरया गिरा वल्गुवाक्यया बुधमनोऽप्या पुष्करैक्षण ॥

विचिकरीरिमा खेर भूधृतीरधरसोधुनाऽऽप्यायस्व नः ॥ ८ ॥

तव कथामृतं तप्तजीवनं कविभिरोद्धितं कल्मषापहम् ॥

श्रवणमङ्गलं श्रीमदासतं भुवि गृह्णन्ति ते भूरिधा जनाः ॥ ९ ॥

ग्रहसितं प्रियं प्रेमवीक्षणं विहरणं च ते ध्यानमङ्गलम् ॥

ग्रहसि संविद्यो या हृदिस्पृशः कुहक नो मनः क्षोभयन्ति हि ॥ १० ॥

चलसि यद् वजाच्छारयन् पक्षून् मलिनसुन्दरं नाथ ते पदम् ॥
 विलसूणाङ्कुरैः सीदतीति नः कलिलतां मनः कान्तं गच्छति ॥ ११ ॥
 दिनपरिक्षये कोलकुन्तलैर्वनरुहाननं बिभ्रदावृतम् ॥
 घनरजस्वलं दर्शयन्मुहुर्मेनसि नः स्मरं कोऽप्यच्छति ॥ १२ ॥
 प्रणतकामदं पथजार्चितं वरणिमण्डनं ध्येयमापदि ॥
 चरणपद्मकजां शन्तमं च ते रम्यं नः स्तनैर्ध्वजवाधिहृन् ॥ १३ ॥
 सुशतवर्धनं वीकनाशकं स्वरितवेणुना सुष्ठु चुम्बितम् ॥
 इतररागविस्मरणं नृणां वितर खीरं नस्तेऽधरामृतम् ॥ १४ ॥
 भटति यद्भुवानन्हि काननं त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यताम् ॥
 कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जड उबोधतां पक्ष्मकृद् वृशाम् ॥ १५ ॥
 पतिमुतान्वयन्नातुबाग्धवानतिविलङ्घ्य तेऽन्त्यद्युतागताः ॥
 गतिविवस्तवोऽङ्गोतमोहितः किञ्च धोषितः कस्यज्जेभिनि ॥ १६ ॥
 रहसि संविधं हृच्छयोवयं प्रहसितननं प्रेमवीक्षणम् ॥
 बृहदुरः विभो वीक्ष्य धाम ते सुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः ॥ १७ ॥
 व्रजवनौकसां व्यक्तिरङ्ग ते वृजिनहन्ध्वलं विष्वमङ्गलम् ॥
 स्पृज मनाक् च नस्तत्स्पृहास्थनां स्वजनहृद्भुजां पक्षिधुवनम् ॥ १८ ॥

यस्ते सुजतचरणाम्बुधं स्तनेषु

भीताः शनैः प्रियं वधीमहि कर्कशेषु ॥

तेनष्टभीमटसि तद् व्यथते न किंस्वित्

क्षूर्पादिभिर्भ्रमति वीर्भवायुकां नः ॥ १९ ॥

गोपीसान्त्वनम्

(अ. ३२)

इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलयस्थश्च चित्रवा ॥
 वक्षुः सुन्दरं राजन् कृष्णवर्शनलालसाः ॥ १ ॥
 तासामादिरभूच्छौरिः स्मयमानमुत्तमान्वुजः ॥
 पीताम्बरधरः क्षब्धो साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥ २ ॥
 तं विलोक्यागतं प्रेक्षं प्रीत्युत्फुल्लदृशोऽञ्जलाः ॥
 उत्तथ्युर्गपस्तर्वास्तन्यः प्राणमिवापतम् ॥ ३ ॥

काचित्कराम्बुधं शीरेजंगुहेऽञ्जलिना मुदा ॥

काचित्धार तद्वाहुभसे चन्दनरुषितम् ॥ ४ ॥

काचित्कञ्जलिना गृह्णातन्वी ताम्बूलचर्वितम् ॥

एका तर्वाङ्गकमलं संतप्ता स्तनयोरधात् ॥ ५ ॥

एका भ्रुकुटिमात्रप्य ग्रेनसंरम्भविभ्रला ॥

एतौर्वसत्कटाक्षपैः खण्डवशनञ्जवा ॥ ६ ॥

अपराभिधिवद्वग्भ्यां जुषाणा तन्मुखाब्जजम् ॥

आपीतमपि नातृप्यत्सन्तस्तत्पवरणं यथा ॥ ७ ॥

तं काचित्सेशरन्ध्रेण दृढिकृत्य निमील्य च ॥

पुलकाङ्गपुष्पगुह्यास्ते योगीवानन्दलंप्लुता ॥ ८ ॥

सर्वास्ताः केशवालोक्तपरमोत्सवनिर्वृताः ॥

जहुर्विरहजं तार्षं प्राज्ञं प्राप्य यथा जनः ॥ ९ ॥

ताभिर्विधूतश्लोकाभिर्भगवानच्युतो वृतः ॥

व्यरोक्षिताधिकं तात पुढवः शक्तिभिर्वन्धा ॥ १० ॥

ताः समावाप कालिन्ध्या निर्विदग्ध पुलिनं विभुः ॥

विकसत्कुन्दमन्दारसुरभ्यन्तिलषट्पदम् ॥ ११ ॥

शरच्चन्द्रांशुसंदोहध्वस्तबोवातमः क्षियम् ॥

कृष्णाया हस्ततरलाचितकोमलमालुकम् ॥ १२ ॥

तद्दर्शनाह्लावविधूतहृद्गुणो मत्तोरमान्तं स्मृतयो यथा ययुः ॥

स्वेदत्तरीयैः कुचकुङ्कुमाङ्कितैरचीकल्पपद्मसनमारमबन्धवे ॥ १३ ॥

सज्जोपविष्टो भगवान्स ईश्वरो योगेदवरान्तर्हृदि कल्पितसतनः ॥

चकास गोपीपरिव्रजतोऽखितत्वंलोक्यलक्ष्म्यैकपदं यपुर्दधत् ॥ १४ ॥

सभाजयित्वा तमेनङ्गगदीपनं सहासलोलैश्चविधमभुषा ॥

संस्पर्शनेनाङ्गककुतांघ्रिहस्तयोः संस्तुर्य ईश्वरकृपिता बभ्राविरै ॥ १५ ॥

गोप्य ऊचुः—

भगवतोऽनुभजन्त्येक एक एतद्विषयंयम् ॥

भोभयांश्च भजन्त्येक एतन्नो ब्रूहि साधुभ्योः ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच—

मियो भजन्ति ये सख्यः स्वाथकान्तोद्यमा हि ते ॥

■ तत्र सौहृदं धर्मः स्वार्थार्थं तद्धि नान्यथा ॥ १७ ॥

भजन्यभजतो ये वै कश्चाः पितरो यथा ॥

धर्मो निरपवादोऽत्र सौहृदं च मुमध्यमाः ॥ १८ ॥

भजतोऽपि न धं केचिद् भजन्यभजतः कुतः ॥

आत्मारामा ह्याप्तकाभा अकृतज्ञा गुह्यदुहाः ॥ १९ ॥

नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जन्तून् भजाभ्यभीषामनुवृत्तिवृत्तये ॥

यथाधनो लब्धयने विगच्छे तस्मिन्तयान्यस्मिभुतो न वेद ॥ २० ॥

एवं मय्योऽपि सतलोकवेवस्वराणां हि वो मय्यनुवृत्तयेऽबलाः ॥

मया परोक्षं भजता तिरोहितं मासूयितुं माह्वं तत्प्रियं प्रियाः ॥ २१ ॥

न पारयेऽहं निरवच्छेदं भुजां स्वसायुकृत्यं विबुधायुधावि वः ॥

या माभजन् दुर्जरंगोहृदललाः संवृण्व्य तद्धः प्रतिपातु साधुना ॥ २२ ॥

महारासवर्णनम्

(अ. ३३)

दृष्ट्वं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुप्रेक्षलाः ॥

अहविरहं तापं तवच्छनोपविताशिवः ॥ १ ॥

तत्रारभत गोविन्दो रासक्रीडामनुवर्ततः ॥

स्वोदरस्थैरन्वितः प्रीतेरन्योन्यावद्धबाहुभिः ॥ २ ॥

रासोत्सवः संप्रवृत्तो गोपीमण्डलमञ्जितः ॥

योगैस्त्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये दूयोर्द्वयोः ॥

प्रविष्टेन गृहीतानां कण्ठे स्वमिकटं स्त्रियः ॥ ३ ॥

यं मन्येरन् नभस्तावद् विमानशतसङ्ककुलम् ॥

दिवोकसां सवाराणामौदमुकथापहृतात्मनाम् ॥ ४ ॥

ततो बुभुभयो नेबुनिपेतुः पुष्पवृष्टयः ॥

अगुर्गन्धर्वपतयः सस्त्रीकास्तस्त्रशोऽमलम् ॥ ५ ॥

वल्लयानां नूपुराणां किकिणीनां च योषिताम् ॥

सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमण्डले ॥ ६ ॥

सन्नातिशुद्धमे ताभिर्भगवान् देवकीसुतः ॥

मध्ये मणीनां ह्रमानां महामरुतो यथा ॥ ७ ॥

पावन्यासैर्भुजविवृतिभिः सस्मितैर्भ्रुविलासै—

र्भयन्मध्यैश्चलकुचपटैः कुण्डलैर्गण्डलोलेः ॥

स्निग्धाम्बुजैः कबजरशनाग्रनयः कृष्णवक्षो

गायस्वस्तं सञ्चित इव ता मेघचक्रे विरेजुः ॥ ८ ॥

उल्लसैर्भुजैर्भुजमाता रक्तकण्ठो रतित्रिधाः ॥

कृष्णाभिर्मर्शमुदिता यद्रीतेनेदमावृतम् ॥ ९ ॥

काचित्समं मुकुन्देन स्वरजातीरमिश्रिताः ॥

उन्नित्ये पूजिता तेन प्रीयता साधु साध्विति ॥

तदेव ध्रुवमुन्नित्ये तस्यै मानं च बह्वदात् ॥ १० ॥

काचिद्रासपरिश्रान्ता पादर्वस्थस्य गदाभुतः ॥

अप्राह बाहुना स्कन्धं दलयन्त्रलयमस्तिका ॥ ११ ॥

तत्रैकांतगतं बाहुं कृष्णस्योत्पलसौरभम् ॥

चन्दनलिप्तमाध्राय हृष्टरोमा चुचुम्ब ॥ १२ ॥

कस्यापिचिन्नादधविक्षिप्तकृष्णलत्विषमण्डितम् ॥

गण्डं गण्डे सन्धयत्या अदात्तः स्फूर्लच्चलितम् ॥ १३ ॥

नृत्पन्ती गायत्री काचित् कूजलूपुरमेखला ॥

पादर्वस्थान्युतहस्ताब्जं आम्नायास्तनयोः शिवम् ॥ १४ ॥

गोप्यो लब्धान्युतं कान्तं भिव एकान्तबल्लभम् ॥

गुहीतकण्ठस्तदोभ्यां गायन्त्यस्तं विजन्तिरे ॥ १५ ॥

कर्णोत्पलालकविट्ककपोलघर्म—

वक्त्राभियो वलघनूपुरघोषवाहैः ॥

गोप्यैः समं भगवता ननूतुः स्वकेश—

अस्तल्लजो भ्रमरसादकरासणोच्छ्राम् ॥ १६ ॥

एवं परिष्वङ्गकराभिर्मणैः—

स्निग्धैर्गणोद्गमविलासहासैः ॥

रेमे रमेणो वजसुन्दरीभि—

र्यथार्भकः स्नग्धप्रतिबिम्बविभ्रमः ॥ १७ ॥

तवङ्गसङ्गप्रमुखाकुलेन्द्रियाः

केशान्कुलं कुञ्जपट्टिकां वा ॥

माङ्गलः प्रतिष्णोद्भूतलं त्रजस्त्रियो

विस्रस्तमालाभरणाः कुण्डल ॥ १८ ॥

कृष्णविकीर्णितं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरस्त्रियः ॥

कामाद्विताः शशाङ्कद्वय सगणो विस्मितोऽभवत् ॥ १९ ॥

कृत्वा तावन्तमात्मानं धावतोर्गोपयोधितः ॥

रेमे ■ भगवांस्ताभिरात्मारामोऽपि लीलया ॥ २० ■

सासामतिविहारेण श्रान्तानां वदनानि सः ॥

प्रामुज्यकवणः प्रेम्णा हान्तमेनाक्षय शशिता ॥ २१ ॥

गोप्यः स्फुरत्पुरन्दकुण्डलकुन्तलविवह-

गण्डश्रिया मुभितह्रासनिरीक्षणेन ॥

मार्गं दधत्य श्रद्धाभस्य जगुः कृतानि

पुण्यानि तत्करच्छस्पर्शप्रमोदाः ॥ २२ ॥

ताभिर्धृतः श्रममपोहितुमङ्गसङ्ग-

घृष्टलजः स कृचकुञ्जकुम्भरञ्जितायाः ॥

मन्धर्वपालिभिरनुवृत्त आविवाद् वाः

श्रान्तो गलीभिरिभराङ्गि भिन्नतेतुः ॥ २३ ॥

सोऽन्मस्यलं युवतिभिः परिविच्यमानः

प्रेम्णेक्षितः प्रहसतोभिरितस्ततोऽङ्ग ॥

वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरोद्भयमानो

रेमे स्वयं स्वरतिरत्र गजेन्द्रलीलः ॥ २४ ॥

ततश्च कृष्णोपवने जलस्मल-

प्रसूनमध्यानिलज्जुष्टदिवत्तटे ॥

धत्तार भुङ्गप्रमदापणावृत्ते

यथा मदच्युद् द्विरदः करेणुभिः ॥ २५ ॥

एवं शशाङ्ककांशुविराजिता निशाः

स सत्यकामोऽनुरतावलभगणाः ॥

सिधेव आत्मन्यबद्धस्तौरतः

सर्वाः शरत्काव्यकथारसाधयाः ॥ २६ ॥

राजोवाच—

संस्थापनाय धर्मस्य प्रथमायेतदस्य च ॥

व्यवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वरः ॥ २७ ॥

स कथं धर्मसेतुनां वक्ता कर्त्ताभिरक्षिता ॥

प्रतीपमाचरन् ब्रह्मन् परवाराभिर्मर्शनम् ॥ २८ ॥

आप्तकामो यदुपतिः कृतबान्ध्वे जुगुप्सितम् ॥

किमभिप्राय एतं भः संशयं छिन्धि सुव्रत ॥ २९ ॥

श्रीशुकं उवाच—

धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट इश्वराणां च सगृह्यम् ॥

तेजोयसां न दोषाय बन्धैः सर्वभुजो यथा ॥ ३० ॥

नैतत्समाचरेज्जातु मनसापि हृषनीदधरः ॥

विनश्यत्वाचरन्मौढधाद् यथा द्रोऽऽप्यजं विषम् ॥ ३१ ॥

इश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं व्यधित् ॥

तेषां यत्स्ववचोयुक्तं बुद्धिभास्तत्समाचरेत् ॥ ३२ ॥

कुशलाचरितेनैषामिह स्वार्थो न विद्यते ॥

विपर्ययेण वानर्मो निरहंकारिणां प्रभो ॥ ३३ ॥

किमुताखिलसत्त्वानां तिर्यक्यत्यर्थविशोकसाम् ॥

ईशितुश्चेशितव्यनानां कुशलाकुशलाभयः ॥ ३४ ॥

यत्पादपद्मकजपरागनिषेधतृप्ताः

योगप्रभामविधुताखिलकर्मबन्धाः ॥

स्वैरं चरन्ति सुमयोऽपि न नष्टमानाः—

स्तस्येच्छयाऽऽस्तदपुष्टः कुत एव बन्धः ॥ ३५ ॥

मोपीनां तत्पत्नीनां च सर्वेषामेव बेहिवाम् ॥

योऽन्तश्चरति सोऽप्यसः कीदृशेनेह बेहभाक् ॥ ३६ ॥

अनुग्रहाय मृतानां मामुषं वेहभास्थितः ॥
 भजते तादृशोः शोभा यः श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥ ३७ ॥
 नासूयन्खलु कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया ॥
 मन्यमानाः स्वपाश्वर्यान् स्वान् स्वाम् वारान् सञ्जीकृतः ॥ ३८ ॥
 ब्रह्मरात्र उपाचूते धासुदेवानुमोविताः
 अनिच्छन्त्यो यथुर्गोप्यः स्वगुहान्भगवत्प्रियाः ॥ ३९ ॥
 विक्रीडितं यजवधूभिरेवं च विष्णोः
 अद्भान्वितोऽनुभूयुयावथ वर्णयेद्यः ॥
 भक्तिं परां भगवति प्रतिलभ्य कामं
 हृद्रोगमादयपहिर्नोत्पचिरेण धीरः ॥ ४० ॥

३. राधाकृष्णलीला

(ब्रह्मवैवर्त, द्वि. भा., अ. १५)

[Rādhā picks up the child Kṛṣṇa from the shoulders of Nanda. After a while, Kṛṣṇa assumes an elderly form. Here is a graphic description of their love scene.]

राधावर्णनम्—

एकदा कृष्णतस्मिन् नन्दो वृन्दावर्नं ययौ ॥
 तत्रोपवनभाण्डोरे चारयामास गोधनम् ॥ १ ॥
 सरःसु स्वावुतोयं च धाययामास तत्पयी ॥
 उवाच वृन्दाभूते च बालं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ २ ॥
 एतस्मिन्मन्तरे कृष्णो भायामामुषविप्रहः ॥
 यत्कारं धाययाऽकस्मान्मेघाच्छ्रमं नभो मुने ॥ ३ ॥
 मेघावृतं नभो वृष्ट्वा श्यामलं काननान्तरम् ॥
 शङ्खाधालं मेघशङ्करं वक्ष्यताम् च वादयम् ॥ ४ ॥
 वृष्टिधारामतिस्थूलां कम्पमानांश्च पादपातु ॥
 वृष्ट्वैवं पतितस्तम्भाभंधो भयमवाप ह ॥ ५ ॥

कथं वास्यामि गोवत्तान्निहय स्वात्मन वत ॥
 गृहं यदि न वास्यामि भविता बालकस्य किम् ॥ ६ ॥
 एवं नन्दे प्रववति हरोर श्रीहरिस्तदा ॥
 पयोभिया हरिश्चैव पितुः कण्ठं दधार सः ॥ ७ ॥
 एतस्मिन्नंतरे राधा अगम कृष्णसंनिधिम् ॥
 गमनं कुर्वती राजहंससङ्गजनगञ्जतम् ॥ ८ ॥
 शरत्पार्वणभन्दाभामुष्टवक्त्रमनोहरा ॥
 शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोचनलोचना ॥ ९ ॥
 परितस्तारकापक्षमधिविचित्रकमलोज्ज्वला ॥
 खगेन्द्रचञ्चलाश्रीशंखानाशकदासिका ॥ १० ॥
 तन्मध्यस्थलशोभाहस्थूलमुक्ताफलोज्ज्वला ॥
 कमरीवेषसंयुक्ता मालतीमालववैष्टिता ॥ ११ ॥
 श्रीधममध्याह्नभार्तण्डप्रभामुष्टिककुण्डला ॥
 पञ्चदशस्वकलानां च श्रीमुष्टापरयुग्मका ॥ १२ ॥
 मुक्तापंकितप्रभार्तकदन्तपंकितसमुज्ज्वला ॥
 हंसप्रफुल्लकुन्दानां सुप्रभानादकस्मिता ॥ १३ ॥
 कस्तूरीबिन्दुसंयुक्तसिन्दूरबिन्दुभूषिता ॥
 कपालं मल्लिकामुक्तां बिभ्रती धीयुतं सती ॥ १४ ॥
 सुचारुवर्तुलाकारकपोलपुलकान्विता ॥
 मणिरत्नेन्द्रसारणां हारोदःस्थलभूषिता ॥ १५ ॥
 मुधारुश्रीफलसुगकठिनस्तेनसङ्गता ॥
 पद्मावली धियायुक्ता दीप्ता सद्गतेजसा ॥ १६ ॥
 सुचारुवर्तुलाकारमुदरं सुमनोहरम् ॥
 विचित्रप्रवल्लोयुक्तं निम्ननाभि च बिभ्रती ॥ १७ ॥
 सद्गतेसाररचितमेखलाजालभूषिता ॥
 कामःस्थसारधूभङ्गयोगीन्द्रचित्तमोहिनी ॥ १८ ॥
 कठिनधोणिमुकुलं वरणीयरविन्दितम् ॥
 स्थलपद्मप्रभामुष्टावरणं दधती भुजा ॥ १९ ॥

रत्नभूषणसंयुक्तं यावद्वक्ष्यसंयुतम् ॥
 भणोन्मन्त्रोभासंमुष्टसालवतकपुनर्भवम् ॥ २० ॥
 सद्गन्तसाररचितवक्त्रणन्मञ्जोररञ्जितम् ॥
 रत्नकङ्कणकेयूरवाक्शङ्खविभूषिता ॥ २१ ॥
 रत्नाङ्गुलीयनिकरवन्निगुह्याङ्गुलीज्ज्वला ॥
 चाक्षुष्यकपुष्पाणां प्रभामुष्टकलेवरा ॥ २२ ॥
 सहस्रदलसंयुक्तकीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥
 श्रीमुखश्रीदर्शनार्थं विभ्रतो रत्नवर्णम् ॥ २४ ॥

Rādhā picks up Kṛiṣṇa from Nanda—

कुरवा वक्षसि तं कामाच्छ्लेषं श्लेषं चुचुम्ब च ॥
 पुलकांकितसर्वाङ्गो सस्नार रासमण्डलम् ॥ ३९ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे राधा नायासद्गन्तमण्डपम् ॥
 वदशं रत्नकलशशतेन च समन्वितम् ॥ ४० ॥
 नानाविधित्रिवित्राढ्यं चित्रकान्तशोभितम् ॥
 सिन्दूराकारमणिभिः स्तम्भसंघैर्विराचितम् ॥ ४१ ॥
 चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रव्ययुक्तया ॥
 संयुक्तं मालतीमालासमूहपुष्पशय्याया ॥ ४२ ॥
 नानाभोगसमायुक्तं विष्वक्वर्णसंयुतम् ॥
 भणोन्मन्त्रमुक्तामणिष्यमालाजालैर्विभूषितम् ॥ ४३ ॥
 भणोन्मन्त्रारचितकपाटेन समन्वितम् ॥
 भूषितं भूषितैर्घस्त्रैः पताकानिकरैर्वरैः ॥ ४४ ॥
 कुङ्कुमाकारमणिभिः सप्तसोपानसंयुतम् ॥
 युक्तं षट्पदसंयुक्तैः पुरुषोद्धानं च पुष्पितैः ॥ ४५ ॥
 सा देवी मण्डपं वृष्ट्या जगामाभ्यन्तरं मुदा ॥
 वदशं तत्र ताम्बूलं कपूरैर्विसमन्वितम् ॥ ४६ ॥
 जलं च रत्नकुम्भस्थं स्वच्छं शीतं मनोहरम् ॥
 सुधासमधूम्यां पूर्णानि रत्नकुम्भानि नारद ॥ ४७ ॥
 पुरुषं कमनीयं च किशोरं श्यामलुम्बरं ॥
 कौटिकन्दर्पलीलार्थं चन्दनेन विभूषितम् ॥ ४८ ॥

शयानं पुष्पशय्यायां सस्मितं सुधनोहरम् ॥
 पीतवस्त्रपरोधानं प्रसन्नवदनैक्षणम् ॥ ४९ ॥
 मणोन्मत्तसारनिर्माणं कण्ठान्मञ्जोररञ्जितम् ॥
 सद्गन्तसारनिर्माणकेयूरचलयान्वितम् ॥ ५० ॥
 मणीन्द्रकुण्डलान्वयं च गण्डस्थलधिराजितम् ॥
 कौस्तुभेन मणीन्द्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ ५१ ॥
 शरत्पार्श्वगन्धसायप्रभासुष्टमुल्लोच्छलम् ॥
 शरत्प्रफुल्लकमलप्रभासोचनलोचनम् ॥ ५२ ॥
 मालतीमातृपसंहिलष्टशिक्षिपिच्छमुञ्जोभितम् ॥
 विचक्रकण्डां विभ्रन्तं पक्ष्यमन्तं रत्नमन्दिरम् ॥ ५३ ॥
 क्रोडं बालकशून्यं च वृष्ट्वा तं नभयीवनम् ॥
 सर्वस्मृतिस्वरूपा सा तथाऽपि विस्मयं ययी ॥ ५४ ॥
 रूपं रासेश्वरी वृष्ट्वा नुमोह सुधनोहरम् ॥
 कामाक्ष्यलङ्घनकोराभ्यां मूलचन्द्रं पयो मुखा ॥ ५५ ॥
 निमेषरहिता राधा नवसङ्गमलालसा ॥
 पुलकितसर्वाङ्गी सस्मिता भवनातुरा ॥ ५६ ॥
 तामुवाच हरिस्तत्र स्मेराननसरोरुहाम् ॥
 नवसङ्गमयोग्यां च पश्यन्तो वक्रवक्षुषा ॥ ५७ ॥

राधाविलासः

श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा विधाता जगतां मूने ॥
 प्रणम्य राधां कृष्णं च जगाम स्वालयं मुखा ॥ १२६ ॥
 गते कष्टाणि सा देवी सस्मितर वक्रवक्षुषा ॥
 सा वदति हरेर्वचनं चच्छाद त्रीडया मुक्तम् ॥ १२७ ॥
 पुलकाद्विकृतसर्वाङ्गी कामबाणप्रयोजिता ॥
 प्रणम्य श्रीहरिं भक्त्या जगाम शयनं हरेः ॥ १२८ ॥
 चम्बनगुरुपङ्कजं च कस्तूरीकुङ्कुमान्वितम् ॥
 ललाटे तिलकं कृत्वा वदो कृष्णस्य वक्षसि ॥ १२९ ॥
 सुधापूर्णं रत्नपात्रं मधुपूर्णं मनोहरम् ॥
 प्रददौ हरेः भक्त्या दुग्धे जगतोपतिः ॥ १३० ॥

ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूराबिसुवासितम् ॥
 ददौ कृष्णाय सा राधा सावरं बुभुजे हरिः ॥ १४१ ॥
 चक्षाव सस्मिता राधा हरिर्दत्तं सुधारसम् ॥
 ताम्बूलं तेन दत्तं च बुभुजे पुरतो हरेः ॥ १४२ ॥
 कृष्णश्चर्चितताम्बूलं राधिकायै मृदा ददौ ॥
 चक्षाव परया भक्त्या पयो तन्मुक्षपङ्कजम् ॥ १४३ ॥
 राधार्चयितताम्बूलं ययाधे मधुसूदनः ॥
 जहास न ददौ राधा क्षमेत्युक्तं तया मुदा ॥ १४४ ॥
 चन्दनानुष्कस्तूरीकुङ्कुमद्रवमूतभम् ॥
 राधिकाधादच सर्वाङ्गो प्रवदौ भाषयः स्वयम् ॥ १४५ ॥
 यः काशो ध्यायते नित्यं यस्मिन् कचरणाम्बुजम् ॥
 बभूव तस्य स वशो राघवसंतोषकारणात् ॥ १४६ ॥
 यद्बभूव्यभूदर्थैर्भवतो जितः सर्वक्षणं मुने ॥
 स्वेच्छामयो हि भगवाञ्जितस्तेन कुतूहलात् ॥ १४७ ॥
 करे धृत्वा च तां कृष्णः स्थापयामास वक्षसि ॥
 चकार शिथिलं वस्त्रं सुध्वनं च चतुर्विधम् ॥ १४८ ॥
 बभूव रतिमुद्वेन विच्छिन्ना सुदृग्दण्डिका ॥
 सुध्वनेनौष्ठरागश्च द्वाइलेखेण च पत्रकम् ॥ १४९ ॥
 मृदुगारेणैव कञ्चरी सिन्धुरतिलकं मुने ॥
 जगत्मालवतकाङ्ककश्च विपरीतादिकेन च ॥ १५० ॥
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गी बभूव नवसङ्गमात् ॥
 मूर्च्छामवाप सा राधा बुद्धे न दिवान्तिशम् ॥ १५१ ॥
 प्रत्यङ्गनेनैव प्रत्यङ्गमङ्गरोनाङ्गं समादिलपत् ॥
 श्लुङ्गाराष्ट्रविधं कृष्णश्चकार कामशास्त्रवित् ॥ १५२ ॥
 पुनस्तां च समाश्लिष्य सस्मितां बकलोचनाम् ॥
 क्षतविक्षतसर्वाङ्गीं नृस्यन्तेद्वकाष्ट ह ॥ १५३ ॥
 कङ्ककणानां किङ्किणीनां मञ्जोराणां मनोहरः ॥
 बभूव शब्दस्तत्रैव श्लुङ्गारसमरोद्भवः ॥ १५४ ॥

पुनस्तां च सम्राकुब्ध शम्पायां च निवेश्य ह ॥
 चकार रहितां राधां कवरोवग्न्यवाससा ॥ १५५ ॥
 निर्जने कीतुकात्कुब्जः कामशास्त्रविशारदः ॥
 चूडावेषांशुकैर्हीनं चकार तं च राधिका ॥ १५६ ॥
 न कस्य कस्माद्धानिदञ्च तौ हौ कार्यविशारदौ ॥
 जग्राह राधाहस्तात् माधवो रत्नवर्पणम् ॥ १५७ ॥
 मुरलीं भाववकराज्जग्राह राधिका बलात् ॥
 चित्तापहारं राधायामचकार माधवो बलात् ॥ १५८ ॥
 जग्राह राधिका रासान्माधवस्यापि मानसम् ॥
 निधृते कामयुद्धे च सस्मिता वक्रलोचना ॥ १५९ ॥
 प्रददौ मुरलीं प्रीत्या श्रीकृष्णाय महत्तमने ॥
 प्रददौ दर्पणं कुण्डः श्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥ १६० ॥
 अकार कवरीं रम्यो सिन्दूरतिलकं वदौ ॥
 विचित्रपत्रकं वेषं अकारवैविध्यं हरिः ॥ १६१ ॥
 विश्वकर्मा न जानाति सखीनामपि का कथा ॥
 येषं विधातुं कृष्णस्य यदा राधा समुद्यता ॥ १६२ ॥

४. सावित्र्युपाख्याने वनदर्शनम्

[There is not even a single soul in India who does not know the episode of Sāvitrī, the daughter of King Aśvapati. Sāvitrī married Satyavān, the son of King Dyumatsena, who had lost his kingdom. Satyavān went to a forest for fetching fuel. Sāvitrī followed him. The former gives an interesting description how all the animal couples in nature are enjoying life.]

[चतुर्थेऽहनि मत्तव्यं तप्त सत्यवत्स द्विजाः ॥
 वसतुरेणाम्यनुज्ञाता तदा राजमुताडयि सा ॥ १७ ॥
 अक्ने विरात्रं धर्मज्ञा प्राप्ते तस्मिन्स्तदा दिने ॥
 वादपुष्पफलाहारी सत्यकांस्तु ययौ वनम् ॥ १८ ॥

इवश्चुरेणाभ्यनुज्ञाता याचनामङ्गमसीहणा ॥

सावित्र्यपि जगामाऽऽर्ता सह भर्त्रा महत्तनम् ॥ १९ ॥

चेतसा ब्रूयमानेन गूहमाना महद्ब्रूयम् ॥

वने पत्रच्छ भर्तारं दुमांश्चासद्वृक्षास्तथा ॥ २० ॥

आहवासाभास स राक्षपुत्री क्लान्ता वने पद्मविशालनेत्राम् ॥

सर्वशनेनाथ दुमह्वितायां तथा मृगाणां विषिने नृषीरः ॥ २१ ॥]

(संक्षेप, अ. २०८)

सत्यवानुवाच—

वनेस्मिञ्छाद्वलाक्षीर्णे सहकारं मनोहरम् ॥

नेत्रघ्राणमुखं पश्य वसन्ते रतिवर्धनम् ॥ १ ॥

वनेऽप्यशोकं वृष्टर्धनं रागवन्तं सुपुष्पितम् ॥

वसन्तो हसतोवायं मामेवाऽऽयतलोचने ॥ २ ॥

वक्षिणे वक्षिणेनेतां पश्य रम्या वनस्थलीम् ॥

पुष्पितैः किंशुकैर्युक्तां पञ्चलितानलसप्रभैः ॥ ३ ॥

सुगन्धिकुसुममोदो वनराजिविनिर्गतः ॥

करोति वायुर्वाक्षिण्यभासयोः क्लमनाशनम् ॥ ४ ॥

पद्मिनेन विशालाक्षि कर्णिकारः सुपुष्पितः ॥

काञ्चनेन विभास्येषा वनराजी मनोरमः ॥ ५ ॥

अतिमृत्तलताञ्जालरुद्धमार्गा वनस्थली ॥

रम्या सा चारुसर्वांगि कुसुमोत्करभूषणा ॥ ६ ॥

मधुमत्तालिप्तककारव्याजेन वरवर्णिनि ॥

स्रग्पाकृष्टि करोतीव कामः पान्थजिघांसया ॥ ७ ॥

फलद्विधावलसद्ब्रजपुंस्कोकिलविनादिता ॥

विभाति धारुतिलका त्वमिमेधा वनस्थली ॥ ८ ॥

कोकिलश्चूतशिखरे मञ्जरीरेणुपिञ्जलः ॥

गवितर्प्यस्ततां याति कुलीनश्चेष्टितैरिव ॥ ९ ॥

पुष्परेणुविलिप्ताङ्गो प्रियामनुसरन्वने ॥

कुसुमं कुसुमं याति कूजन्कामी शिलीमुखः ॥ १० ॥

भञ्जरीं सहकारस्य कान्ता चञ्चलप्रलम्बिताम् ॥
 स्ववस्ते बहुपुण्येऽपि पंस्कोकिलयुवा वने ॥ ११ ॥
 काकः प्रसूतां वृक्षाग्रे स्वामेकाद्येण चञ्चुना ॥
 काकीं संभावयत्येव पक्षाच्छादितपुत्रकाम् ॥ १२ ॥
 भूभागं निम्नमासाद्य वयितासहितो युवा ॥
 ताऽऽहारमपि चरऽवस्ते कामाकान्तः कपिञ्जलः ॥ १३ ॥
 कलविद्धकस्तु रमयन्प्रियोत्सङ्गं समास्थितः ॥
 मुहुर्मुहुर्विशालाक्षि उत्कण्ठयति कामिनः ॥ १४ ॥
 वृक्षशाखां समारुढः शूकोऽयं सह भार्यया ॥
 करेण लम्बयञ्छाखां करोति सकलामिव ॥ १५ ॥
 यनेऽव पिशितास्वयत्पुष्टो निद्रामुपागतः ॥
 श्रोते सिंहयुवा कान्ता चरणान्तरधामिनी ॥ १६ ॥
 व्याघ्रयोमियुनं पश्य शैलकन्दरसंस्थितम् ॥
 ययोर्नेत्रप्रभालोके गुहा भिक्षेव कुम्भयै ॥ १७ ॥
 अयं द्वीपी प्रियां लेहि जिह्वाग्रेण पुनः पुनः ॥
 प्रोत्तिमायाति च तया लिङ्गमानः स्वकान्तया ॥ १८ ॥
 उत्सङ्गकृतमूर्धनि निद्रापहृतधैतसम् ॥
 जन्तुद्वरणतः कान्तं सुलपत्येव वाञ्छते ॥ १९ ॥
 भूमौ निपतितां रामां मार्जारो रक्षितोचरीम् ॥
 नर्षवन्तैर्दशत्येष न च पीड्यते तथा ॥ २० ॥
 शशकः शशकीं चोमे संसृप्ते पीडिते इमे ॥
 संलीनगात्रभरणे कर्णव्यक्तमुपागते ॥ २१ ॥
 स्नात्वा सरसि पद्मावधे मागस्तु भवमप्रियः ॥
 संभावयति तन्धंगि मृणालकवलैः प्रियाम् ॥ २२ ॥
 कान्तप्रोथसमुत्थानैः कान्तमार्गानुगाभिनी ॥
 करोति कवलं मुस्तैर्वराही पीतकानुगा ॥ २३ ॥
 वृद्धाङ्गसम्बिर्बहिः कर्दमास्ततनुर्वने ॥
 अनुस्रजति धावन्ती प्रियामुद्धतमुत्सुकः ॥ २४ ॥

पद्मं भावंद्विंशं सारङ्गं त्वं कटाक्षविभावनैः ॥
 सभार्यं मां हि पश्यन्तं कौतूहलसमन्वितम् ॥ २५ ॥
 पद्मं पश्चिमपादेन रोही कण्डूयते मुक्तम् ॥
 स्नेहार्द्रभावाकर्षन्ती भर्तारं शृङ्गक्रीडिना ॥ २६ ॥
 द्वागिमां चमरीं पद्मं सितवातामगच्छतोम् ॥
 अन्वास्ते चमराः कामी मां च पश्यति गर्वितः ॥ २७ ॥
 आतपे गवयं पद्मं प्रहृष्टं भार्यया सह ॥
 रोमग्न्यं प्रकुर्वीतं काकं ककुवि वारयन् ॥ २८ ॥
 पद्मार्जं भार्यया सार्धं न्यस्ताप्रचरणद्वयम् ॥
 विपुले ज्वरोत्कण्ठे बदराशनकाम्प्रया ॥ २९ ॥
 हंसं सभार्यं सरसि विचरन्तं सुनिर्मलम् ॥
 सुमुक्तस्येन्दुबिम्बस्य पद्मं वं भियमुदहन् ॥ ३० ॥
 सभार्यश्चक्रवाकोऽयं कमलाकरमध्यगः ॥
 करोति पद्मिनीं कान्तां सुपुष्पायिव सुन्दरि ॥ ३१ ॥
 सदा फलोच्चयः सुञ्ज त्वया पुष्पोच्चयः कृतः ॥
 हन्यनं न कृतं सुञ्ज तत्करिष्यामि संप्रतिम् ॥ ३२ ॥
 त्वमस्य सरसस्तीरे वृमच्छामां समाभिता ॥
 क्षणमात्रं प्रतीक्षस्व बिभ्रमस्व च अभिनि ॥ ३३ ॥ *Ibid*, २०९.

५. त्रिपुरवर्णनम्

(मत्स्य, १३९)

[Siva is said to have darted his arrow against Tripura, and burnt it to ashes. Here is a fine description of the magnificent town during night time just before it is set ablaze.]

सूत उवाच—

[तारकाक्ष्ये हते शुद्धे उत्साहं प्रमथाम्भयः ॥

जवाच दानवाभूयो भयः स तु भयाभूतान् ॥१॥]

भोऽसुरेन्द्राधुना सर्वे निबोधध्वं प्रभाषितम् ॥
 यत्कर्तव्यं मया धैर्यं युष्माभिश्च महाबलैः ॥ २ ॥
 पुण्यं संसेव्यते काले चन्द्रश्चन्द्रनिभाननाः ॥
 यदेकं त्रिपुरं सर्वं क्षणमेकं भविष्यति ॥ ३ ॥
 कुशध्वं निर्भयाः काले कोकिलाशंसितेन च ॥
 स कालः पुण्ययोगस्य पुरस्य च मया कृतः ॥ ४ ॥
 काले तस्मिन्पुरे यस्तु संभावयति संहतिम् ॥
 स एतं कारयेच्छूर्णं बलितैकेषुणा सुरः ॥ ५ ॥
 यो वः प्राणो अलं यन्त्र या च वो वैरिताऽसुराः ॥
 तत्कुत्वा हृदये चैव पालयध्वमिदं पुरम् ॥ ६ ॥
 महेश्वररथं ह्येकं सर्वप्राणेन भीषणम् ॥
 विमूषोऽकुप्यतामर्थं यथा नोत्सृजते शरम् ॥ ७ ॥
 सत एव कृतेऽस्माभिस्त्रिपुरस्त्र्यापि रक्षणे ॥
 प्रतीक्षिष्यन्ति विवशाः पुण्ययोगं विबोक्तसः ॥ ८ ॥
 इति संमथ्य हृष्टास्ते पुरान्तविबुधारयः ॥
 प्रदोषे मदित्वा मूढा चैर्ध्वन्मथधारताम् ॥ १४ ॥]
 मुहुर्मुक्तोदयो भ्रान्त उदयाग्रं महामणिः ॥
 तमांस्युत्सार्य भगवांश्चन्द्रो जृम्भति सोऽम्बरम् ॥ १५ ॥
 कुमुदालङ्कृते हंसो यथा सरसि विस्तृते ॥
 सिंहो यथा चोपविष्टो र्बह्वर्गजिह्वरे महान् ॥ १६ ॥
 विष्णोर्यथा च विस्तोर्णे हारश्चोदोरसि संस्थितः ॥
 तथावगाढे मभसि चन्द्रोऽग्निनयनोद्भूतः ॥
 भ्रजते भ्राजयेत्लोकान्सृजज्ज्योत्स्नारसं बलात् ॥ १७ ॥
 शीतांशावृषिते चन्द्रे ज्योत्स्नापूर्णे पुरेऽसुराः ॥
 प्रबोधे ललितं चर्म्मर्गहृमात्मानमेव च ॥ १८ ॥
 रथ्यासु राजमार्गेषु प्रासादेषु गृहेषु च ॥
 दीपाश्चम्पकपुष्पाभा नक्षत्रस्नेहप्रदीपिताः ॥ १९ ॥
 तवा मठेषु ते घोषाः स्नेहपूर्णाः प्रदीपिताः ॥
 गृहाणि यमुमन्त्रयेयं सर्वरत्नमयानि च ॥
 ज्वलतोऽदीपयन्दीपावचन्द्रोदय इव ग्रहाः (हान्) ॥ २० ॥

चंद्राशुभिर्मसिमानमन्तर्दीपः सुदोषितम् ॥

उपद्रवैः कुलमिव पीयते त्रिपुरे तमः ॥ २१ ॥

तस्मिन्पुरे वै तरुणप्रदोषे चन्द्रादृष्टासे तरुणप्रदोषे ॥

रत्नार्थिनो वै वनूजा गृहेषु सहाङ्गगनाभिः सुचिरं विरेमुः ॥ २२ ॥

विनोदिता ये तु दूषण्यस्य पञ्चैषदस्ते मकरध्वजैः ॥

तत्रासुरेष्वसुरपुङ्गवेषु स्त्राङ्गगाङ्गनाः स्वैदमृता बभूवुः ॥ २३ ॥

कलप्रलापेषु च दानवीनां वीणाप्रलापेषु च मूर्च्छितेषु ॥

मत्तप्रलापेषु च कोकिलानां सचापबाणो मयमो ममज्ज ॥ २४ ॥

समंति नेशानि द्रुतं निहत्य ज्योत्स्नावितानेन जगद्वितत्य ॥

क्षे रोहिणीं तां च प्रियां समेत्य चन्द्रः प्रभाभिः कुर्वतेऽशिराज्यम् ॥ २५ ॥

स्थित्वैव कान्तस्य तु पादमूले काचिद्वरस्त्री स्वकमोलमूले ॥

विशेषकं चास्तरं करोति तेनाऽऽननं स्वं समलङ्करोति ॥ २६ ॥

वृष्ट्याऽऽननं मण्डलवर्षणस्थं महाप्रभा मे मुखजंति जप्त्वा ॥

स्मृत्वा वराङ्गगी रमणे रितानि तेनैव भावेन रतोमवाप ॥ २७ ॥

श्रीमाञ्चित्तैर्गात्रवरैर्धुवभ्यो रतानुरागाद्वयणेन चाम्प्याः ॥

स्वयं द्रुतं धान्ति मदाभिभूताः क्षपा यया आर्कंधिनावसाने ॥ २८ ॥

पेपीयसे चातिरसानुविद्धा विमार्गिताऽन्या च प्रियं प्रसन्ना ॥

काचिद्विप्रयस्यातिचिरात्प्रसन्ना आसीत्प्रलापेषु च संप्रसन्ना ॥ २९ ॥

गोश्रीर्षधुवर्तैर्हरेरिचन्दनैश्च पञ्चकाङ्कितालो च वराऽऽसुरीणाम् ॥

ममोज्ज्वला हचिरा बभूवुः पूर्णामृतस्यैव सुवर्णकुम्भरः ॥ ३० ॥

अताधरोष्ठा द्रुतदोषरक्ता ललन्ति वेत्या धयितासु रक्ताः ॥

तन्त्रीप्रलापास्त्रिपुरेषु रक्ताः स्त्रीणां प्रलापेषु पुनर्विरक्ताः ॥ ३१ ॥

वक्षस्त्रिप्रवृत्तं मधुराभिगानं कामस्य वार्णः सुकृतं निधानम् ॥

आपानभूमीषु सुखप्रवेद्यं गेयं प्रवृत्तं त्वय साधयन्ति ॥ ३२ ॥

गेयं प्रवृत्तं त्वय शोधयन्ति केचिद्विद्यां तव च साधयन्ति ॥

केचिद्विद्यां संप्रति बोधयन्ति संवृष्य संवृष्य च रामयन्ति ॥ ३३ ॥

भूतप्रसूनप्रभवः सुवन्द्यः सुयं गते वै त्रिपुरे बभूव ॥

समर्परी नूपुरमेकलानां शब्दश्च संदायति कोकिलगाम् ॥ ३४ ॥

प्रियावगूढा दयितोपगूढा काचित्प्रहृष्टाङ्गवहार्द्रपिनारौ ॥
 सुचाश्वाङ्ग्याङ्कुरपल्लवानां नवाम्बुसिक्ता इव भूमिरासीत् ॥ ३५ ॥
 शशाङ्कपादैश्पशोभितेषु प्रासादवर्षेषु वराङ्गनानाम् ॥
 माधुर्यभूताभरणा महान्तः स्वनाम्नैर्भूतनेषु तुल्याः ॥ ३६ ॥
 पानेन खिप्ता दयितातिवेलं कपोलमाजिघ्रसि किं ममेदम् ॥
 आरोह मे शोणिमिमां विशालां पीनोन्नतां काञ्चनमेखालाढधाम् ॥ ३७ ॥
 रथ्यासु चन्द्रोदयभासितासु सुरेन्द्रमार्गेषु च विस्तृतेषु ॥
 दैत्याङ्गना यथगतं विभ्रान्तिं तारा यथा चन्द्रमसो दिवान्ते ॥ ३८ ॥
 अट्टाट्टासेषु च चामरेषु प्रेङ्गलासु चान्या मवलोलभावात् ॥
 संदोलयन्ते कलसंप्रभासाः प्रांवाक् काञ्ची गुणसूक्ष्मनादा ॥ ३९ ॥
 अभ्रानमालान्वितसुन्दरीणां पर्याय एषोऽस्ति च हर्षितस्त्वाम् ॥
 श्रूयन्ति वाचः कलधौतकल्पा वस्तीषु चान्ये कलहंसशब्दाः ॥ ४० ॥
 काञ्चीकलापश्च सहाङ्गगरागः प्रेङ्गलासु तद्रागकृताश्च भावाः ॥
 छिन्वन्ति तासामसुराङ्गनानां प्रियालयान्मन्मथमार्गणानाम् ॥ ४१ ॥
 चित्राम्बरद्वन्द्वतकेक्षपाशः संदोल्यमानः क्षुभेऽसुरोणाम् ॥
 सुचारुयेशाभरणैरुपेतस्तरागर्णार्थोतिरिवास् चन्द्रः ॥ ४२ ॥
 संदोलनादुच्छ्वसितैश्छिन्नसूत्रैः काञ्चीभ्रष्टैर्मणिभिर्विप्रकीर्णैः ॥
 दोलाभूमिस्तैर्विचित्रा विभ्रान्तिं चन्द्रस्य पाशवर्षोपगतैर्विचित्रा ॥ ४३ ॥
 सचन्द्रिके सोपवने प्रदोषे कृतेषु वृन्देषु च कोकिलानाम् ॥
 शरव्ययं प्रभ्रं पुरेऽसुराणां प्रक्षीणबाणो मवनश्चचार ॥ ४४ ॥

इति तत्र पुरेऽमरद्विषाणां

सपदि हि पश्चिमकौमुदो तवाऽऽसीत् ॥

रञ्जितरसि पराभविष्यतां च

भवतुरगः कृतसंभया मरीणाम् ॥ ४५ ॥

अग्नौऽथ कुम्भकुसुमात्करहारवर्णो

ज्योत्स्नावितानरहितोऽभ्रसमानवर्णः ॥

विच्छादयतां हि सभुपेत्य न भाति तद्—

त्र्याभ्यक्षये धनपतिश्च नरो विवर्णः ॥ ४६ ॥

चन्द्रप्रभामरुणसारथिनाऽभिभूय

संतप्तकार्मुकनरव्याकुलमानबिम्बः ॥

त्विरस्थोदयाग्रभुङ्क्ते बभ्रुरेव सूर्यो

भक्त्यम्बरे तिमिरतोयवह्नी तरिष्यन् ॥ ४७ ॥

६. त्रिपुरदहनम्

(मत्स्य, १४०)

[Here is a graphic description of the towns of Tripura in flames on account of the arrow darted against it by Siva. One can have from this, just an idea of the probable effects of the Hydrogen Bomb on humanity in general.]

अथ नन्दोद्वरस्तूर्णं मनोभास्तवद्वली ॥

शरे त्रिपुरमायाति त्रिपुरं प्रविधेश सः ॥ ५० ॥

स मय प्रेक्ष्य गणयः प्राह काञ्चनसनिभः ॥

विनाशस्त्रिपुरस्यास्य प्राप्तो मय सुदारुणः ॥

अनेनैव गृहेण त्वंमपक्राम वतीम्यहम् ॥ ५१ ॥

श्रुत्वा तस्मिन्निवचनं बृहन्नवतो महेश्वरे ॥

तेनैव गृहमुत्प्रेष्य त्रिपुरादपसर्जितः ॥ ५२ ॥

सोऽपीषुः पञ्चपुरयद्वाप्त्वा तन्नगरत्रयम् ॥

त्रिधा इव वृतादाश्च सोमो नारायणस्तथा ॥ ५३ ॥

शरतेजः परीतानि पुराणि द्विजपुंगवाः ॥

बुध्बुधदोषाद्दहन्ते कुलान्यूर्ध्वं यथा तथा ॥ ५४ ॥

मैक्षकैलासकल्पाणि मन्बराग्रनिभानि च ॥

सकपाटगवाक्षाणि बलिभिः शोभितानि च ॥ ५५ ॥

सप्राज्ञादानि रम्भाणि कूटागारोत्कटानि च ॥

सज्जलानि सभाख्यानि सावलीकनकाणि च ॥ ५६ ॥

बह्वध्वजपताकानि स्वर्णशोष्यमयानि च ॥

गृहाणि तस्मिन्त्रिपुरे दानवानामुपग्रवाः ॥

बह्यन्ते बहनाभानि बहूनेन सहस्रशः ॥ ५७ ॥

प्रासादाद्येषु रम्येषु वनेषूपवनेषु च ॥
 वातायनगतदिशान्यास्याऽऽकाशस्य तलेषु च ॥ ५८ ॥
 रमणैरुपगृहाय च रमन्त्यो रमणोः सह ॥
 बहून्तो दानवेन्द्राणामग्निना ह्यपि ताः स्त्रियः ॥ ५९ ॥
 काचित्प्रियं परित्यज्य अशक्ता गन्तुमस्यतः ॥
 पुरः प्रियस्य पञ्चरथं गताग्निववने क्षयम् ॥ ६० ॥
 उदाद्य शतपत्राक्षी क्षात्राक्षी च कृताञ्जलिः ॥
 हव्यभाह्न भार्याऽहं परस्य परतापन ॥
 धर्मसाक्षी त्रिलोकस्य न मां स्पृष्टुमिहार्हसि ॥ ६१ ॥
 शायितं च मया वेष शिषया च शिवप्रभ ॥
 परेण ग्रैहि भुक्त्वेदं गृहं च दयितं हि मे ॥ ६२ ॥
 एका पुत्रमुपादाय बालकं दानवाङ्गना ॥
 द्रुताशनसमीपस्था इवूषा च द्रुताशनम् ॥ ६३ ॥
 बासोऽयं दुःसलवधूश्च मया पावक पुत्रकः ॥
 नाहंस्येतमुपादातुं दयितं वधुमुखप्रिय ॥ ६४ ॥
 काचित्प्रियाम्परित्यज्य पीडिता दानवाङ्गनाः ॥
 निपतन्त्यर्णवजले सिञ्जमानविभूषणाः ॥ ६५ ॥
 तात पुत्रेति मत्तेति मालुलेति च विह्वलम्
 शकन्तुस्त्रिपुरे नार्यः पावकश्चालभेऽपितः ॥ ६६ ॥
 यथा दहति शैलान्निः साम्बुधं जलजाकरम् ॥
 तथा स्त्रीवक्त्रपद्मानि बाह्वस्त्रिपुरेऽनलः ॥ ६७ ॥

तुषारराशिः कमलाकराणां यथा बह्वल्हम्बुजकानि शीते ॥
 तथैव सोऽग्निस्त्रिपुराङ्गनानां दवाह वक्त्रेक्षणपङ्कजानि ॥ ६८ ॥
 शरानिपातात्सम्भिन्नतानां तत्राङ्गनानामतिक्रीवलानाम् ॥
 वभूव काञ्चीगुणनूपुराभामाकम्बितानां च रवोऽतिमिश्रः ॥ ६९ ॥
 वरधार्यचन्द्राणि सदैविकाभि विशीर्णहर्म्याणि सत्तेरणानि ॥
 वग्धानि वग्धानि गृहाणि तत्र पतन्ति रक्षार्थमिषार्णवौघे ॥ ७० ॥
 गृहैः पतद्भिर्ज्वलनावलोद्धरासीत्समुद्रे सकलं प्रतप्तम् ॥
 कुपुत्रबोधैः प्रहृतामुचिहं यथा कुलं याति धनान्वितस्य ॥ ७१ ॥

गृहप्रतापः स्वयितं समन्तात्तदाऽर्णवे तोयमुदीर्णवेगम् ॥
 विद्यासधामास तिमोन्मत्तनर्थास्तिमिगिलास्तत्त्वचित्तिस्तथाऽन्यान् ॥ ७२ ॥
 सगोपुरो मन्दरपादकल्पः प्राकारमयस्त्रिपुरे च खोज्य ॥
 तैरेव सार्धं भवनैः पपात शश्वं महागत्तं जनयन्समुद्रे ॥ ७३ ॥
 सहस्रशृङ्गैर्भवनीयदा (आ) सीत्सहस्रशृङ्गः स इवाचलेषाः ॥
 नामाचशेषं त्रिपुरं प्रजज्ञे कृताशनमहारवलिप्रयुक्तम् ॥ ७४ ॥
 प्रवह्यमानेन पुरेण तेन जगत्सपातालदिवं प्रतप्तम् ॥
 दुःखं महत्प्राप्य जलाधमग्नं यस्मिन्महान्तोऽवधरो मयस्य ॥ ७५ ॥
 तद्देवेशो यच्चः श्रुत्वा इन्द्रो वज्रधरस्तवा ॥
 शशाप तद्गृहं चापि मयस्यादिसिन्धवनः ॥ ७६ ॥

७. सुरनदीवर्णनम्

(मत्स्य, ११६)

[Can there be anything more enchanting than this—the Himālayan river scenery ?]

स बहवो नद्यो पुष्पां दिव्यां हृन्मवतीं शुभाम् ॥
 गन्धर्वैश्च संमार्कीर्णां नित्यं शक्रेण सेविताम् ॥ १ ॥
 सुरेभ्यस्तस्यसिक्ततां समन्तात्तु विराजिताम् ॥
 मध्येन शकषापाभ्यां तस्मिन्नहनि सर्वदा ॥ २ ॥
 तपस्विशरणीयेतां महाब्राह्मणसेविताम् ॥
 बहवो तपनीयाभां महाराजः पुरुषवाः ॥ ३ ॥
 सितहंसयलिच्छसां काशचामरराजिताम् ॥
 साभिषिक्तामिव सतां पश्यन्प्रीतिं परां ययौ ॥ ४ ॥
 पुष्पां सुशीतलां कृष्णां मनसः प्रीतिवर्धनीम् ॥
 क्षयवृद्धयुतां रम्यां सोममूर्तिमिवापराम् ॥ ५ ॥
 सुशीतशीघ्रपानीयां द्विशतश्रुधनिषेविताम् ॥
 सुतां हिमवतः श्रेष्ठां चञ्चलीष्विविराजिताम् ॥ ६ ॥
 अमृतस्वादुसलिलां तापसंरुपशोभिताम् ॥
 स्वर्गारोहणनिःश्रेयो सर्वाकल्मषनाशिनीम् ॥ ७ ॥

अग्न्यां समुद्रमहिषीं महर्षिगणसेविताम् ॥
 सर्वलोकस्य चौत्सुक्यकरिणीं सुमनोहराम् ॥ ८ ॥
 हित्तां सर्वस्य लोकस्य नाकमार्गप्रदायिकाम् ॥
 गोकुलाकुलतीरान्तां रम्यां जैवालवजिताम् ॥ ९ ॥
 हंससारससंघुष्टां जलवन्दपशोभिताम् ॥
 आवर्तनाभिगम्भीरां द्वीपोदजघनस्पृक्षीम् ॥ १० ॥
 नीलनीरजनेवाभामुत्फुल्लकमलानताम् ॥
 हिमाभकेनवसनां चक्रवाकाधरां शुभाम् ॥
 बलाकारपङ्क्तिवसानां धलन्मत्स्यावलिभूषाम् ॥ ११ ॥
 स्वजलोद्भूतमातङ्गवरम्यकुम्भपयोधराम् ॥
 हंसनूपुरसंघुष्टां मृणालबलयावलीम् ॥ १२ ॥
 तस्यां रूपमबोन्मत्ता गन्धर्वानुगताः सदा ॥
 मध्याह्नसमये राजन्नीडन्त्यम्बरसां गणाः ॥ १३ ॥
 ताम्प्रसरोदितिमुक्तां वहन्तीं कुङ्कुमं शुभम् ॥
 स्वतीरद्वयसंभूतनानावर्णसुगन्धिनीम् ॥ १४ ॥
 तरङ्गाक्षतसंक्रान्तसूर्यमण्डलदुर्वृक्षम् ॥
 सुरेभजनिताघातविकूलद्वयभूषिताम् ॥ १५ ॥
 शकोभगण्डतलिलवैवस्त्रीकुचचन्दनैः ॥
 संयुतं सलिलं तस्याः षट्पदेकपतेष्यते ॥ १६ ॥
 तस्यास्तीरमवरा मृगाः सुगन्धकुसुमाञ्चिताः ॥
 तथाऽप्यकुण्डसंभ्रान्तभ्रमरस्तनिताकुलाः ॥ १७ ॥
 यस्यास्तोरे रतिं धान्ति सदा कामवशा मृगाः ॥
 तपोवनाश्व आश्रयस्तथा देवाः सहाम्बराः ॥ १८ ॥
 लभन्ते यत्र पूताङ्गा वैवैभ्यः प्रतिमानिताः ॥
 स्त्रियश्च नाकवह्नुलाः पथेन्दुप्रतिमाननाः ॥ १९ ॥
 या निभति सदा तोयं देवसङ्घर्षरपीडिताम् ॥
 पुलिन्दैर्नृपसङ्घैश्च आश्रयवृन्दरपीडिताम् ॥ २० ॥
 सतामरतपानीया सतारगणनामलान् ॥
 स तां पश्यन्त्ययौ राज्ञा सतामोप्सितकामवाम् ॥ २१ ॥

यस्यास्तोरहैः काशैः पूर्णैश्चन्द्रांशुसंनिभैः ॥
 राजते विविधाकारै रस्य तीरं महाद्रुमैः ॥
 या सदा विविधैर्विप्रदेवैश्चापि निषेध्यते ॥ २२ ॥
 या च सदा सकलौघविनाशं भक्तजनस्य करोत्यचिरेण ॥
 याऽनुगता सरिता हि कदम्बैर्याऽनुगता सततं हि मृनीन्द्रैः ॥ २३ ॥
 या हि सुतानि च पाति मनुष्याऽप्या च मृता सततं हि मसङ्घैः ॥
 या च युता सततं सुरवृन्दैर्या च जनैः स्वहिताय धिता वै ॥ २४ ॥
 युक्ता च कैसरिगणैः करिचन्द्रजुष्टा
 संतामयुक्तसलिलापि सुवर्णयुक्ता ॥
 सूर्याशुतापपरिवृद्धिविद्युद्वतीता
 क्रीतांशुतुल्ययशसा ववृशे नृपेण ॥ २५ ॥

८. शरद्वर्णनम्

(विष्णु, ५, १०)

[Here is an example of exquisite poetry regarding the description of the setting in of Winter.]

पराशर उवाच —

तथोर्विहरतोरेवं रामकेशवयोर्वज्रे ॥
 प्रावृष्टं व्यतीता विकसत्सरोजा चाभजच्छरत् ॥ १ ॥
 अथापुस्तापसत्यर्थं शक्रयैः पल्ललोचकैः ॥
 पुष्पक्षेत्रादिसक्तेन ममत्वेन यथा गृही ॥ २ ॥
 मयूरा मोनमातस्थुः परित्यक्तमवा वने ॥
 असारतां परित्राय संसारस्येव धीगिनः ॥ ३ ॥
 उत्सृज्य जलसर्वस्वं विमलास्ति तमूर्त्तयः ॥
 तत्पद्मश्चाभ्यर्चं मेधा गृहं विज्ञानिनी यथा ॥ ४ ॥
 शरत्सुयोनिश्रुतानि ययुश्शोषं सरांसि च ॥
 बह्नात्तन्मममत्वेन हृदयानील देहिनाम् ॥ ५ ॥

कुमुदंशारवम्भांति योग्यतालक्षणं ययुः ॥
 अवबोधंभनंसीव समत्नममलाप्रताम् ॥ ६ ॥
 तारकाविमले ज्योति रराजाखण्डमण्डलः ॥
 चन्द्रश्चरन्तेहात्मा योगी साधुकुले यथा ॥ ७ ॥
 लनकैदशनकैस्तीरं तत्यजुश्च जलाशयाः ॥
 समत्वं क्षेत्रपुत्राविकृदमुच्यैयथा बुधाः ॥ ८ ॥
 पूर्वं त्यक्तंस्तरौऽम्भोभिर्हंसा क्षोणं पुनर्वयुः ॥
 क्लेशैःकुयोगिनोऽस्तेष्वन्तरायहता इव ॥ ९ ॥
 निभृतोऽभयदत्तार्थं समुद्रः स्तिनितोरकः ॥
 क्रमावाप्तमहायोगो निश्चलात्मा यथा यतिः ॥ १० ॥
 सर्वंवातिप्रसन्नानि सलिलाणि तथाभवन् ॥
 क्षाते सर्वगते विष्णौ मनांसीव सुमेधसाम् ॥ ११ ॥
 बभूव निर्मलं ज्योति शरदा ध्वस्ततोयवम् ॥
 योगान्निद्रमण्डलेऽग्रे योगिनामिव भानसम् ॥ १२ ॥
 सूर्याशुजनितं तारुणं निन्ये तारापतिः शमम् ॥
 अहंभानोद्भवं दुःखं विधेकः सुमहानिव ॥ १३ ॥
 नभसोऽब्दं भुवः पृथक् कालुष्यं चाम्भसश्शरत् ॥
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः प्रत्याहार इवाहरत् ॥ १४ ॥
 प्राणाद्यान् हवाम्भोभिस्तरसं कृतपूरकैः ॥
 अभ्यस्यतेऽनुदिवसं रेचका कुम्भकादिभिः ॥ १५ ॥
 विमलाम्बरनक्षत्रे काले चाभ्यागते वज्रे ॥
 ददर्शन्महारम्भायोद्यतास्तान्ब्रजौकसः ॥ १६ ॥
 कृष्णस्तानुस्फुलानुषुद्धा गोपानुस्तवलालसान् ॥
 कौस्तुह्यविदं वाक्यं ब्राह्म वृद्धान्महामतिः ॥ १७ ॥
 कोऽयं शक्रमखो नाम येन शो ह्यं आगतः ॥
 ब्राह्म तं गन्धगोपदम् पुच्छन्मतिसाधरम् ॥ १८ ॥

९. पुष्पकवर्णनम्

(पद्म, सृष्टिसंख्य, १५.)

नानाद्रुमलताकीर्णं नानापुष्पोपशोभितं ॥
 नानागन्धशिरवकीर्णं नानागन्धगणकुलम् ॥ २२ ॥
 द्रुमपुष्परसाभोर्देवासितं यत्समन्ततः ॥
 बुद्धिपूर्वमिव न्यस्तैः पुष्पैर्भूषितभूतलम् ॥ २३ ॥
 नानागन्धरसैरन्यैः पक्वापक्वैः पङ्क्तैः ॥
 फलैः सुवर्णपुष्पाद्वर्षैर्घ्राणवृष्टिमनोहरैः ॥ २४ ॥
 जीर्णपत्रं तृणं यत्र शृङ्खलाच्छकलानि च ॥
 बहिः क्षिपति ज्ञातानि मादलोऽनुप्रह्लादिव ॥ २५ ॥
 नानापुष्पसमूहानां गन्धमादाय मादतः ॥
 शीतलो घटि लब्धं भूमिं दिशो यन्नाभिवासयम् ॥ २६ ॥
 हस्तिस्निग्धनिश्छिद्रं रकोटवनकोटरैः ॥
 पक्षरनेकसंज्ञैर्भूषितं शिखरान्वितैः ॥ २७ ॥
 अरोगैर्बर्षानोपैश्च सुसूतैः कंचिदुज्ज्वलैः ॥
 कुटुम्बमिव विप्राणामृत्विजैर्भाति सर्वज्ञः ॥ २८ ॥
 शोभन्ते धातुसंकाशैरङ्कुरैः प्रसृता द्रुमाः ॥
 कुलीनैरिव निश्छिद्रैः स्वगुणैः प्रसृता नराः ॥ २९ ॥
 पवनविद्धशिखरैः स्पृशन्तीव परस्परम् ॥
 आजिघ्रन्तीव चाभ्योग्यं पुष्पशास्त्रावतंसकाः ॥ ३० ॥
 नागवृक्षाः क्वचित्पुष्पैर्भूषवाभोरकेसरैः ॥
 नयनैरिव शोभन्ते धवलैः कृष्णतारकैः ॥ ३१ ॥
 पुष्पसंघसशिखराः कणिकारद्रुमाः क्वचित् ॥
 युष्मद्युष्मद्विधा खेह शोभन्ते साधुसंपती ॥ ३२ ॥
 सुपुष्पप्रभवाढीपैः सिन्धुवारद्रुपङ्कसमः ॥
 मूर्तिसम्यक् दृष्टाऽऽभान्ति पूजिता वनदेवताः ॥ ३३ ॥
 क्वचित्स्वचिद्विभक्तलताः स्वपुष्पाभरणोज्ज्वलाः ॥
 दिक्षु वृक्षेषु शोभन्ते बाणचन्द्रा हवोदिताः ॥ ३४ ॥

अतिश्रम्य द्रुमाणां भासन्ते दूषिकास्तताः ॥
 पुष्पिताः पुष्पनिकरैर्बोजयन्त्य इवोरिषताः ॥ ३५ ॥
 सर्जरज्जनाः क्वचिद्भूरन्ति बभ्रोद्देशेषु पुष्पिताः ॥
 भौतकौशेयवासोभिः प्रावृताः पुरुषा इव ॥ ३६ ॥
 अतिभुक्तकवल्गोभिः पुष्पिताभिस्तथा द्रुमाः ॥
 जपगूढा विराजन्ते नारीभिरिव सुप्रियाः ॥ ३७ ॥
 चूताश्चतिलकाश्चैव मञ्जरीभिः करैरिव ॥
 वामुधतावि चान्योन्यं दौकन्तीवस्थ सञ्जनाः ॥ ३८ ॥
 अपरस्परसंसक्तैः शालाकोकाश्च पल्लवैः ॥
 हस्तैर्हस्तान्स्पृशन्तीन् सुहृदश्चिरसङ्गताः ॥ ३९ ॥
 फलपुष्पभरा वक्षाः वनसाः सरलार्जुनाः ॥
 अन्योन्यमर्चयन्तीव पुष्पैश्चैव फलैस्तथा ॥ ४० ॥
 वायुना वेगसंश्लिष्टैः पादपाः शालबाहुभिः ॥
 अभ्याशमगते लोके प्रीतिभाधैरिवोत्थिताः ॥ ४१ ॥
 पुष्पाणामवरोधेन स्वशोभायं व्रजन्ति वै ॥
 वसन्तमहमासाद्य पुरुषाः स्पृशेयैव हि ॥ ४२ ॥
 पुष्पशोभाभरनतैः शिखरैर्वीर्यकम्पितैः ॥
 मृत्यन्तीव नराः प्रीताः श्रग्वल्लङ्घितशेखराः ॥ ४३ ॥
 भुङ्गाः पर्यन्तविक्षिप्ताः पुष्पावल्लिताधृताः ॥
 सखल्लीकाः प्रनृत्यन्ति मानवा इव संगताः ॥ ४४ ॥
 स्वपुष्पोन्नतवल्लीभिः पादपाः क्वचिदधृताः ॥
 भान्ति तारागणेश्चित्रं शरदीव नभस्तलम् ॥ ४५ ॥
 द्रुमाणामधवाग्नेषु पुष्पिता मालतीलताः ॥
 शेखरा इव शोभन्ते रचिता बुद्धिपूर्वकम् ॥ ४६ ॥
 हरिताः काञ्चनकलायाः फलिताः पुष्पिता द्रुमाः ॥
 सौहृदं दर्शयन्तीव नराः साधुसमागमे ॥ ४७ ॥
 पुष्पकिञ्चलकपिला गताः सर्वलतास्तु च ॥
 कदम्बपुष्पसंकाशा घोषयन्तीव वटपदाः ॥ ४८ ॥
 क्वचित्पुष्पास्तवक्षीवाः सम्पतन्ति यतस्ततः ॥
 पुष्कोकिलगणा यक्षगह्वनेदिव सुप्रियाः ॥ ४९ ॥

शिरीषपुष्पसंकाशाः शुक्ला मिथुनकुञ्चिताः ॥
 कीर्तयन्ति गिरिश्चित्राः पूजिता ब्राह्मण यया ॥ ५० ॥
 सहचारिसुसंयुक्ता मयूरादिचत्रबाहिणः ॥
 वनान्तेष्वपि नृत्यन्ति शोभन्त इव नर्तकाः ॥ ५१ ॥
 कूजन्तः पक्षिसंघाताः नानाद्रुमविचारिणः ॥
 कुर्वन्ति रमणीयं वै रमणीयतरं वनम् ॥ ५२ ॥
 नानामृगणाक्षौर्णं नित्यं प्रमुदिताण्डजम् ॥
 तद्वनं नन्दनसमं मनोदुष्टिविवर्धनम् ॥ ५३ ॥

१०. वाराणसीस्थित-उद्यानवर्णनम्

(मत्स्य, अ. १८०)

निर्जगाम च देवेशः पार्वत्या सह शयकरः ॥
 उद्यानं दर्शयामास देव्या देवः पिनाकधृक् ॥ २३ ॥

देवदेव उवाच —

प्रोत्फुल्लनानाविधगुल्मसोभितं लताप्रतानावनतं मनोहरम् ॥
 विरूढपुष्पैः परितः प्रियङ्गुभिः सुपुष्पितैः कण्टकितैश्च केतकैः ॥ २४ ॥
 तमालगुल्मैर्निधितं सुगन्धिभिः सकर्णिकारैर्बकुलैश्च सर्वशः ॥
 क्षप्तोक्तपुलाकैरैः सुपुष्पितैर्द्विरेफमालाकुलपुष्पसंघयैः ॥ २५ ॥
 क्वचिदप्रफुल्लान्मृजरेणुकवितैर्विहङ्गमैश्चार्ककलप्रणादिभिः ॥
 विनश्वितं सारसमण्डनाविभिः प्रमत्तदारुपूङ्गुतैश्च वल्गुभिः ॥ २६ ॥
 क्वचिच्च चक्राह्वरवोपनावितं क्वचिच्च कादम्बकवम्बकैर्मृतम् ॥
 क्वचिच्च कारण्डवनादनावितं क्वचिच्च मत्तालिकुलाकुलौकृतम् ॥ २७ ॥
 मदाकुलभ्रिस्त्यमराङ्गनाविभिर्निधेयितं चारुमुग्धपुष्पम् ॥
 क्वचित्सुपुष्पैः सहकारवृक्षैर्लतोपगूढैस्तिलकद्रुमैश्च ॥ २८ ॥
 प्रगीतविद्याकरसिद्धचारणं प्रभूतभृत्याप्सरसां गणाकुलम् ॥
 प्रदृष्टनानाविधपक्षिसेवितं प्रमत्तहारोत्सुकुलोपमादितम् ॥ २९ ॥
 मृगेन्द्रवादाकुलसत्कमानसैः क्वचित्क्वचिद्बृहत्कदम्बकैर्मृगैः ॥
 प्रफुल्लनानाविधभारुपङ्कजैः सरस्तडागैरुपशोभितं क्वचित् ॥ ३० ॥

निविडनिमुलनीलं नीलकण्ठाभिरामं

भवमुदितविहङ्गवप्रातनावाभिरामम् ॥

कुसुमिततदशाखालीनमत्तद्विरेकं

नवकिसलयशोभाशोभितप्रान्तशाकम् ॥ ३१ ॥

क्वचिच्च दन्तिधतघादकीदधं क्वचित्कलतालिक्रिगतचाद्वृषकम् ॥

क्वचिद्विलासालसगानिर्बाह्णं निधेवितं किपुष्यवज्रैः क्वचित् ॥ ३२ ॥

पारावतप्यनिविक्रमितचारुभृङ्गारञ्जकर्वः सितमनोहरचादरूपैः ॥

आकीर्णपुष्पनिकुरम्बविमुक्तहासंविभ्राजितं त्रिशदेवकुलैरनेकैः ॥ ३३ ॥

कुल्लोत्पलामृगसहस्रवितानधुक्तेस्तोयाशयैः समनुशोभितवेद्यमार्गम् ॥

मागन्तिरागलितपुष्पविचित्रभक्तिसंघद्गुलमचिटपेविहंगुरपेतम् ॥ ३४ ॥

वृक्षगाम्रनीलपुष्पस्त्वकभरनतप्रान्तशाखैरशोकैः

मन्तालिवातगीतश्रुतिसुखजननेर्भासितान्तर्भनौलैः ॥

रात्रौ चन्द्रस्य भगसा कुसुमिततिलकैरेकतां संप्रयातं

छायासुप्तप्रबुद्धस्थितहरिणकुलालुपेतदर्भाङ्कुराग्रम् ॥ ३५ ॥

हंसानां पक्षपातप्रचलितकमलस्वच्छविस्तीर्णतोयं

तोयानां तीरजातप्रविकचकवलीबाटनृत्यममूलम् ॥

मायूरैः पक्षचन्द्रेः क्वचिदपि पतितं रञ्जितक्षमाप्रदेशं

देशे देशे चिकीर्णप्रमुदितविलसन्मत्तहारातनुकम् ॥ ३६ ॥

सारङ्गैः क्वचिदपि सेवितप्रदेशं संछन्नं कृतुमलयैः क्वचिद्विचित्रैः ॥

हुष्टाभिः क्वचिदपि किनराङ्गनाभिः ओवाभिः समधुरगीतवृक्षलण्डम् ॥ ३७ ॥

संसष्टैः क्वचिदुपलिप्तकीर्णपुष्पैरावासैः परिवृतपादपं मृनीनाम् ॥

अमूलात्फलनिधितं क्वचिद्विशालैरुत्तुङ्गैः पतसमहोहैरुपेतम् ॥ ३८ ॥

कुल्लातिमुक्तकलतागृहसिद्धलोलं सिद्धाङ्गनाकनकनूपुरनादरम्यम् ॥

रम्यप्रियङ्गुतण्डमञ्जरिसक्तभृङ्गं भृङ्गावलीस्त्रसितचारुकदम्बपुष्पम् ॥ ३९ ॥

पुष्पोत्करानिलविधूणितपादपाप्रमयेसरैर्भुक्ति निपातितवङ्गगुल्मम् ॥

गुल्मान्तरप्रसृतभौतमृगीसमूहं संमृह्यतां तनुभूतामपवर्गवातु ॥ ४० ॥

चन्द्राशालावलेस्तिलकैर्भनौलैः सिन्दूरकुङ्कुमकुम्भुभिनिर्भरशोकैः ॥

चामीकरप्रसितभैरव कर्णिकारैः कुल्लारविन्दरक्षितं सुविशालशाखैः ॥ ४१ ॥

क्वचिद्वज्रतपर्णाभिः क्वचिद्विद्रुमसर्पनिभैः ॥

क्वचित्काञ्चनसङ्काशैः पुरुषैराचितभूतलम् ॥ ४२ ॥

पुष्पाग्रेषु द्विजगणविरुतं रक्ताशोकस्तम्बकभरनमितम् ॥

रम्योपान्तभ्रमहरपवनं फुल्लाम्बुषु क्षमरविलसितम् ॥ ४३ ॥

सकलभुवनभर्ता लोकनाथस्तदानो तुहिनश्चिरिपुष्पाः सार्धमिष्टैर्यवैः ॥

विविधतद्विशालं सत्तहृष्टान्यपुष्टमुपवनतरुम्यं दर्शयामास देव्याः ॥ ४४ ॥

वेणुयुवाच --

उल्लासं दर्शितं देव शोभया परया युतम् ॥ ४५ ॥

११. देवासुरसङ्ग्रामे रणवर्णनम्

(मत्स्य, १५३)

[The after-effects of a battle.]

तैरत्नैर्वानवैर्भुक्तैर्द्वानोकेषु भौषणैः ॥

मातुर्भिर्धरणिः पूर्णा शिरोभिदध सकुण्डलैः ॥ १३४ ॥

उद्यभिर्गजहस्ताभिः करीन्द्रैर्वाऽवलोपमैः ॥

भार्ज्ज्यादण्डचक्राक्षै रथैः सारथिभिः सह ॥ १३५ ॥

बुःसंचाराऽभवत्पुम्बो मांसघोणितकर्मभा ॥

ध्विरोद्यन्नुवावर्ता क्षमराशिशिलोष्णवैः ॥ १३६ ॥

कमन्धनृत्यसङ्कृते त्रवहसालकर्मभे

जगत्प्रयोपसंहृतौ समे समस्तवेहिनाम् ॥

शृगालगुध्रनायसाः परं प्रमोदमादधुः

क्वचिद्विकृष्टलोचनः शकस्य रौति वायसः ॥ १३७ ॥

विकृष्टपोवरान्वकाः प्रयान्ति जम्बुकाः क्वचित्

क्वचिस्स्थितोऽतिभीषणः दधधञ्चर्चवितो शकः ॥

मृतस्य मांसमाहरच्छ्वजातयदच संस्थिताः

क्वचिद्रुको गजासुर्जं पपी निलीयतामृतः ॥ १३८ ॥

क्वचित्पुरगमण्डलो विकृष्यते दधजातिभिः

क्वचित्प्रिशाचजातकैः प्रपीतक्षोभितासवैः ॥

स्वकामिनीपुतैर्दुतं प्रभोदयत्तसंभ्रमं-

मर्मतदानयाऽऽननं क्षुरोऽयमस्तु मे प्रियः ॥ १३९ ॥

करोऽयमक्षसंनिभो ममस्तु कर्णपूरकः
 सरोवमोक्षतेऽपरा वर्षा बिना प्रियं तदा ॥
 परा प्रिया ह्येषा यद् भूतोष्णशोणितासर्थं
 विदुष्य क्षयचर्म तत्प्रवद्वसान्द्रपल्लवम् ॥ १४० ॥
 चकार यक्षकामिनी तर्ह कुठारपाटितं
 गजस्य दन्तमारमजं प्रगुह्य कुम्भसंपुटम् ॥
 विपाट्य मोक्षितकं परं प्रियप्रसादमिच्छते
 समंसशोणितासर्थं पपुश्च यक्षराक्षसाः ॥ १४१ ॥
 मृताश्वकेशवासितं रसं प्रगुह्य पाणिना
 प्रियाविभुवतजीवितं समानयासुगासवम् ॥
 न पश्यतां प्रयाति मे गतं श्मशानमोचरं
 नरस्य तज्जहात्यसी प्रक्षस्य किन्नराननम् ॥ १४२ ॥
 स नाग एष नो भयं ददाति मुक्तजीवितो
 न शानवस्य शक्यते स्या तत्रेकयाऽऽनतम् ॥
 इति प्रियस्य कलत्रा वदन्ति यक्षयोधितः
 परे कपालपाणयः पिशाचयक्षराक्षसाः ॥ १४३ ॥
 वदन्ति बेहि बेहि मे ममालिभक्ष्यचारिणः
 परेऽवतीर्य शोणितापगमु भीतमूर्खया ॥
 पितृन् प्रतर्प्य देवताः समर्चयन्ति चाऽऽभिधै-
 गंजोद्वे सुसंस्थितास्तरन्ति शोणितं ह्रस्वम् ॥ १४४ ॥
 इति प्रगाढसंकटे सुरासुरे सुसंगरे
 भयं समुज्जस्य दुर्जया भटाः स्फुटन्ति मानिनः ॥ १४५ ॥

१२. भ्रमरगीतिम्

(भागवत, १०, ४७)

[The Gopis make the Bee their ambassador and enquire about the whereabouts of Kṛṣṇa. Is the Megha-dūta an imitation of this ?]

इति गोप्यो हि गोविन्दे गजस्यकस्यस्तुतसः ॥
 कुण्डलुते व्रजं शान्ते उद्वेगे श्मशानलोकिनाः ॥ ५ ॥

पायन्त्यः प्रियकर्माणि रुदन्त्यश्च गतह्रियः ॥
 तस्य संस्मृत्य संस्मृत्य यानि कैशोरखाल्ययोः ॥ १० ॥
 काचिन्मधुकरं दृष्ट्वा व्याघ्रन्ती कृष्णसङ्गमम् ॥
 प्रियप्रस्थापितं द्रुतं कल्पयित्वेवमब्रवीत् ॥ ११ ॥

गोप्युवाच —

मधुप कितबन्धो मा त्वुर्ध्वाँश्च सपत्न्याः
 कुचविलुलितमालाकुङ्कुमश्मशुभिर्नः ।
 बहवु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसारं
 यवुसर्वसि विद्वन्मयं यस्य दूतस्त्वसौवृत् ॥ १२ ॥
 सकृदधरसुधां स्वां मोहिनीं पाययित्वा
 सुमनस इव सद्यस्तत्पत्न्योऽस्मान् भजावृत् ॥
 परिचरति कथं तत्पादपद्मं तु पद्मा
 ह्यपि बत दूतचेता उत्तमश्लोकजल्पः ॥ १३ ॥
 किमिह बह्व षडङ्गं गायसि त्वं यदुक्ता—
 मधिपतिमगुहाणामघतो नः पुराणम् ॥
 विजयसत्त्वसक्तोनां पीयतां तत्प्रसङ्गः
 क्षपितकुक्षरजस्ते कल्पयन्तोऽष्टनिष्ठाः ॥ १४ ॥
 विजि भुवि च रसायां काः स्थियस्तद्गुरापाः
 कण्टकचिरहासभ्रूविजृम्भस्थ याः स्मृः ॥
 चरणरज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का
 अपि च कृपणपक्षे हृद्युत्तमदलोकसद्वः ॥ १५ ॥
 विसृज सिरसि पादं वेदस्यहं चाटुकारं—
 रनुनयविबुधस्तेऽभ्येत्य दौत्यैर्नृकुन्वात् ॥
 स्वकृत इह विसृष्टापत्यपत्यन्यलोका
 भ्यसृजवक्तृचेताः किं नु संघेयमस्मिन् ॥ १६ ॥
 मृगयुरिव कपोदं विषयधे लुब्धसर्पा
 त्वियमकृत विरुपां स्त्रीजितः कामपालाम् ॥
 मलिमपि शलिमत्तवावेष्टयद् व्याकृतवक्त्र-
 स्तदलमसितसत्पद्मेर्वृत्त्यगस्तत्कार्यः ॥ १७ ॥

यवमुत्तरितलोला कर्णधोयूषविभुद्—
 सङ्घवदमविधूतहन्धर्मा विनष्टाः ॥
 सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना
 बह्व हह विहङ्गा भिक्षुघर्षा चरन्ति ॥ १८ ॥
 वयमृतमिय जिह्मव्याहृतं श्रद्धधानाः
 कुलिकस्तमिवाज्ञाः कृष्णवज्रो हरिण्यः ॥
 वदशूरसकृदेतत्तत्रस्पर्शतीव—
 स्मरदज उपमन्त्रिन् मण्यतामन्यवार्ता ॥ १९ ॥
 प्रियसल पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितः किं
 वरय किमनुदम्बे माननोयोऽसि मेऽङ्ग ॥
 नयसि कथमिहास्मान् दुस्त्यजद्वन्द्वपाश्व
 सततमुरसि सौम्य श्रीवैभूः साकमास्ते ॥ २० ॥
 अयि वस मधुपुत्रमिदं पुत्रोऽभुवाऽऽस्ते
 स्मरति स पितृगेहान् सौम्य बंधूदम् गोषान् ॥
 क्वचिदपि ॥ कथा नः किङ्करीणां गूणीते
 भुजमगुरुगन्धं मूर्धन्येषास्पृक्तदा नु ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच —

अधोद्वयो निःशर्म्यैवं कृष्णवर्जतलालसाः ॥
 सान्त्वयन् प्रियसन्धेर्गोर्गोपोदिवमभाषत ॥ २२ ॥

१३. अशोकसुन्दरीवर्णनम् (पद्म, भूमिसङ्घ, १०२-)

[Here is a fine description of the Śrī-Nandana tree (or Tree of Life). It created a beautiful woman, as per wishes of Pārvatī. She named her as Aśoka-Sundarī. All the womanly refinements are detailed here.]

पार्वत्युवाच—

गुणाष्टि ज्ञमो मम कीर्तयस्व वृक्षाधिपस्वयं वि वृभान्सुपुष्पान् ॥ ३७ ॥
 १८

आकर्ष्य देवी वचनं बभूव देव्यास्तु सर्वं सुतरोहितम् ॥
 यं यं तु कल्पयन्ति सुमुष्ययुक्ता देवीपता देववराश्च देवि ॥ ३८ ॥
 तं तं हि वृक्षः प्रवदति तेभ्यः फलाद्रसानां स च वृक्ष एकः ॥
 तस्याच्च सर्वं प्रभवन्ति पुष्परं वृक्षप्रप्यमर्त्रं तपोविकास्ते ॥ ३९ ॥
 घीवाधिकं रत्नमयं मुद्रित्य देवास्तु भुञ्जन्ति मन्त्राप्रधानाः ॥
 शुभाय देवी वचनं शिवस्य आदर्च्यभूतं भवसा विभिन्य ॥ ४० ॥
 तस्यानुमत्या परिकल्पितं च स्त्रीभावरूपं सुगुणं सुकृपम् ॥
 सर्वाङ्गकृपं सुगुणं सुकृपं तस्यास्तथा सर गिरिजा प्रलेभे ॥ ४१ ॥
 विद्वस्य सोहाय यथोपविष्टा सहायकया मकरध्वजस्य ॥
 क्रीडानिधानं मुक्तितद्विकृपं सर्वाभिपन्ना कमलायताक्षो ॥ ४२ ॥
 पद्मानना पद्मकरा सुपद्मा चामीकरस्यापि यथा सुमूर्तिः ॥
 प्रभासु तद्विहमला सुतेजा लोलासुतेजाश्च सुकृच्छितास्ते ॥ ४३ ॥
 प्रलम्बकेशाः परिसूक्ष्मबद्धाः पुष्पैः सुगन्धैः परिलेपिताश्च ॥
 प्रबद्धकुरता वृक्षकेशवर्णविभाति सा रूपवरेण बाला ॥ ४४ ॥
 सोमन्तमार्गे च मुक्ताफलानां माला विभात्येव यथा तरुणाम् ॥
 सोमन्तमूले तिलकं सुदेव्या यथोर्वितो दैत्यगुरुः सुतेजाः ॥ ४५ ॥
 माले सुषणे मृगनाभिपद्मसमुत्पतेजःप्रकरं विभाति ।।
 सोमन्तमूले तिलकस्य तेजः प्रकाशयेद्वयश्रियं सुलोके ॥ ४६ ॥
 केशेषु मुक्ताफलके च माले तस्याः सुशोभां विकरोति नित्यम् ॥
 यथा तु चंद्रः परितो विभाति सुरम्यचेष्टेव विभाति तद्वत् ॥ ४७ ॥
 संपूर्णचन्द्रोऽपि यथा विभाति ज्योत्स्नानिपातेन हिमांशुतेजः ॥
 तस्यास्तु भवन्नं परिभाति तद्वत्कलोमाकरं विश्वविशारदं च ॥ ४८ ॥
 हिमांशुरेवापि कलङ्कयुक्तः संवीर्यते नित्यकलाविहीनः ॥
 संपूर्णमहत्वेव सर्वत्र दृष्टं तस्यास्तु भवन्नं परिनिष्कलङ्कम् ॥ ४९ ॥
 गन्धं विकाशं कमले स्वकीयं ततः समालोभय सुखं न लेभे ॥
 पद्मानना सर्वगुणोपपन्ना मवीर्यभावेः परिनिमित्तेयम् ॥ ५० ॥
 गन्धं स्वकीयं तु विषयं पद्मं तस्याः भूलाद्यापि जगत्समीरः ॥
 लज्जानिभयुक्तं सहसा अभूथ जलं समाश्लित्य सर्वत्र तिष्ठति ॥ ५१ ॥

कतिमतिनिधतबुद्ध्या सुधियो वदन्ति सभवनमृपतेः कोशं समुद्रकलाभिः ॥
सुवरवदानरत्नैर्हृत्स्थलीलाभियुक्ता अधण-अधरविम्बं शोभमानस्तु जात्यः ॥५२॥

शुद्धा सुनासिका तस्याः सुकर्णौ रत्नभूषितौ ॥
हेमकान्तिसमोपेतौ कपोलौ दीप्तिसंयुतौ ॥ ५३ ॥
रेखाश्रयं प्रबोभेत श्रोत्रायां परिसंस्थितम् ॥
सोभाग्यसंपन्नकृपारंस्तिष्ठो रेखा इहं व हि ॥ ५४ ॥
सुस्तनी कठिनी धीनी वर्तुलौ बिल्वसन्निभौ ॥
तस्याः कन्वपंकलशाबन्धिकाय कल्पितौ ॥
असावतीव शोभते सुसमो मानससन्निवितौ ॥ ५५ ॥
सुभुजौ वर्तुलौ स्निग्धौ सुवर्णौ लज्जान्वितौ ॥
सुसमी करपद्मौ तौ पद्मवर्णौ सुशोतलौ ॥ ५६ ॥
द्विभ्रलक्षणसंपन्नौ पद्मस्वस्त्रिकसंयुतौ ॥
सरलाः पद्मसंयुक्ता अद्भुतयो नखसंयुताः ॥ ५७ ॥
नखानि मणिभासीनि ललबिम्बुनिभानि च ॥
पद्मगर्भप्रतिच्छदो वर्णस्तदङ्गसंभवः ॥ ५८ ॥
पद्मगन्धा च सर्वार्द्धगे पद्मेव भाति भागिनी ॥
सर्वलक्षणसंपन्ना नगकन्या सुशोभिता ॥ ५९ ॥
रक्तोत्पलनिभौ पादौ सुश्रवती चातिशोभनौ ॥
रत्नज्योतिःसमाकारा नखाः पादाग्रसंभवाः ॥ ६० ॥
यथोद्दिष्टं च शास्त्रेषु तथा चाङ्गमे प्रदृश्यते ॥
सर्वाभरणशोभागी हारकङ्कणनूपुरा ॥ ६१ ॥
भेषलकटिसूत्रेण काञ्चीनादेन राजते ॥
नीलेन पट्टवस्त्रेण परां शीसां गता तु सा ॥ ६२ ॥
कञ्चुकेनापि दिव्येन सुरक्तेन गुणान्विता ॥
पार्वती कल्पिताञ्जुवाहुणं प्राप्ता महोदयम् ॥ ६३ ॥
कल्पद्रुमान्मुदं लेभे शंकरं वाक्यमवधीत् ॥
यथोक्तं तु खया देव तथा वृष्टं वनं मया ॥
यादृशं कथ्यते भावंस्तादृशं परिवृण्यते ॥ ६४ ॥

१४. स्त्रीप्रभावः

(पथ, उत्तरखण्ड, २४७)

[Be cautious of a woman !]

ऋषिकुमार उवाच—

ब्रह्मविष्णुनिरिशाब्धः सुरा येऽपि सिद्धमुनयः पुराविदः ॥
 तेऽपि योगवसिनो विमोहिता लीलया तदबलाभिरङ्गु तम् ॥ ४८ ॥
 योषितां नयनतीक्ष्णसायकैर्धूलिताकुटिलचापनिर्गताः ॥
 धन्विना मकरकेतुना हतः कस्य नो पतति हा मनोमृगः ॥ ४९ ॥
 तावदेव नयधोविराजते तावदेव जनताभयं भवेत् ॥
 तावदेव बृद्धचित्ता भृशं तावदेव यण्मा कुलस्थ च ॥ ५० ॥
 तावदेव तपसः प्रगल्भता तावदेव यमसेवनं नृणाम् ॥
 यावदेव वनितेक्षणस्तर्वमद्यतेऽङ्गु तमर्वेनं पूरुषः ॥ ५१ ॥
 मोहयन्तु मदयन्तु रागिणो योषितः स्वललितैर्मनोहरैः ॥
 मोहयन्ति मदयन्ति मामिमा वनरक्षणपरं हि कैर्गुणैः ॥ ५२ ॥
 मांसरक्तमलमूत्रनिमित्ते योषितां वपुषि निर्गुणेशुचौ ॥
 कामिनश्च परिकल्प्य चाकृतौ हा रमन्ति सुविमूढचेतसः ॥ ५३ ॥
 बाह्वो हि परिकीर्तितोऽङ्गनासंनिधिबिम्बलबुद्धिभिर्नरैः ॥
 यावच्च न समीपगा इमास्तावदेव हि गृहं शजाम्यहम् ॥ ५४ ॥

१५. मदनवर्णनम्

(शिव, दशसंहिता, २, २)

[Here is the description of Cupid, the God of Love !]

मातसः पुत्रवो मञ्जुराविर्भूतो महाङ्गु तः ॥ १३ ॥
 काञ्चनीकृतजाताभः पीनोरस्कस्सुनासिकः ॥
 सुवृत्तोऽकटीजंघो नीलदेलितकेसरः ॥ १४ ॥
 लग्नभ्रूयुगलो लोलः पूर्णचंद्रनिभाननः ॥
 कपाटायतसदृक्षो रोमराजोवराजितः ॥ १५ ॥
 अध्रमातंगकाकारः पीनो नीलमुखातकः ॥
 आरक्तपाणिनयनमुक्तापाकरोद्भूतः ॥ १६ ॥

शोणमध्यश्वाहृतः प्रमत्तगजगंधनः ॥
 प्रफुल्लपद्मपत्राक्षः केदारघ्राणतर्पणः ॥ २७ ॥
 कंबुग्रीवो मोनकेतुः प्रांशुर्मकरवाहनः ॥
 पंचपुष्पायुधो वेगो पुष्पकौर्द्वर्द्धकितः ॥ २८ ॥
 कांतः कटाक्षपातेन भ्रामयत्यनन्यम् ॥
 सुगंधिमागतो तात भृंगाररससेवितः ॥ २९ ॥

अद्या उवाच—

अनेन त्वं स्वरूपेण पुष्पबाणैश्च पंचभिः ॥
 मोहयन्पुष्पांस्त्वीदृशं कुरु सुखं सनातनीम् ॥ ३० ॥

१६. मोहिनीवर्णनम्

(ब्रह्माण्ड, उत्तरभाग, १०.)

[God Viṣṇu is said to have assumed the form of the beautiful Mohini. Even Śiva felt enamoured of her. Here is the description of her beauty.]

[शर्वोऽपि सर्वतश्चक्षुर्महर्ष्यापारथन्यवधित् ॥
 अदृष्टपूर्वमाराममभिरामं व्यलोकयत् ॥ ५०
 विकसत्कुसुमद्योतं विनोदितघुपालिकम् ॥
 चंपकस्तवकामोदसुरभीकृतविकृतम् ॥ ५१ ॥
 भाकन्ववृन्दमाध्वीकमाद्युल्लोलकोकिलम् ॥
 अशोकमण्डलीकांडसतांडवशितम्बिकम् ॥ ५२ ॥
 भृंगालिनद्वयंकारजितचल्लकिमित्थनम् ॥
 पादलोदारसौरभ्यपाटलीकुसुमोत्पलम् ॥ ५३ ॥
 तमालतालहितालकृतमालाविलासितम् ॥
 पर्यन्तदीपिकाबोधंपद्मकजधोपरिष्कृतम् ॥ ५४ ॥
 यातयातचलज्वापल्लवोत्फुल्लपुष्पकम् ॥
 सन्तानप्रसवामोदसन्तानधिकवासितम् ॥ ५५ ॥
 तत्र सर्वत्र पुष्पाद्यैः सर्वलोकमनोहरे ॥
 पारिजाततरोर्मूले कान्ता काचिदवश्यतः ॥ ५६ ॥]

बालार्कपाटलाकारा मलयोन्नतवर्षिता ॥
 आकृष्टपरागासा शरणाब्जनसम्पन्ना ॥ ५७ ॥
 धावकश्रीदिनिकोपपादलौहित्यवाहिनी ॥
 कलनिःस्वनमंजीरपदपद्मनोहरा ॥ ५८ ॥
 अन्नंगवीरतूणीरवर्षोन्मदनजंघिका ॥
 करिशृङ्गाकदलिकाकतितुल्योष्णोभिनी ॥ ५९ ॥
 अक्षणेन कुकूलेन सुस्पर्शेन तनीपसा ॥
 अलंकृतनितम्बादृषा जघनाभोगभासुरा ॥ ६० ॥
 नवमणिधयसम्पद्गृहेमकांक्षोविराजिता ॥
 नतनाभिमहावर्त्तत्रिवल्यूनिप्रभासरा ॥ ६१ ॥
 स्तनकुङ्कुमलहिदोलमुक्तादामशतावृता ॥
 अतिपीवरक्षोजभारभंगुरसम्यभूः ॥ ६२ ॥
 शिरोधकोमलभुजा कंकणारंगशालिनी ॥
 शोमिकागुलिमन्मूढदाखसुंवरकन्धरा ॥ ६३ ॥
 मुखदर्पणवृत्ताभचुम्बकापाटलाधरा ॥
 क्षुधिभिः पंकितभिः शुद्धैर्विद्यारूपैर्विभास्वरैः ॥ ६४ ॥
 कुन्दकुङ्कुमलसज्जाम्यैर्दत्तैर्दशितचन्द्रिका ॥
 स्थूलमौक्तिकसप्तद्वयसभरणभगमुरा ॥ ६५ ॥
 केतकांतर्द्वलद्रोणिदीर्घदीर्घविलोचना ॥
 अर्धेन्दुतुलिता काले सम्यक्कल्पतालकच्छाया ॥ ६६ ॥
 पालोदतंसमाणिक्यकुण्डलामंडितश्रुतिः ॥
 मयकपूरकस्तूरीरसामोदितवीडिका ॥ ६७ ॥
 अरक्काग्निसायापमंजलोमधुरमना ॥
 स्फुरत्कस्तूरितिलका मोलकुंतलसंहतिः ॥ ६८ ॥
 सीमंतरेखाविन्यस्तसिद्धुरश्रेणिभास्वरा ॥ ६९ ॥
तामिमां कंबुककोडालोलामालोलभूषणाम् ॥ ७१ ॥

१७. पूर्वचित्तिवर्णनम्

(भगवतः, ५, २.)

[Agnidhra, waking up from his penance, addresses the
Apsarās Pūrvacitti.]

का त्वं चिकीर्षसि च किं मुनिवर्गं शीले मायासि कापि भगवत्परदेवतायाः ॥
विष्णो विभक्तिं चतुषो सुहृदात्मनोऽर्थे किं वा मुगधं भृगपते विपिने प्रमत्तान् ॥
जाणसिमी भगवतः शतपत्रपत्रौ शांतावपुःकृष्णचिरायतिस्मिन्मन्त्री ॥
कर्म युयुक्षसि वने विवरस निधः क्षेमाम नो जडधियां तव विक्रमोऽस्तु ॥८॥
शिष्या इमे भगवतः परितः पठन्ति गायन्ति साम शरहस्यमजस्रमोक्षम् ॥
युष्मच्छिष्याविलुलिताः सुमनोऽभिवृष्टीः सर्वे भजन्त्यधिगणा इव वेदवासाः ॥
वाचं परं चरणपञ्जरतित्तिरीणां ब्रह्मन्नरूपमुखरां भुषवाम तुभ्यम् ॥
सन्ध्या कदम्बवचिरङ्गकविटङ्गकविम्बे यस्यामलातपरिधिः क्व च मत्कलं ते ॥
किं संभृतं वचिरयोद्विज श्रुद्धययोस्ते मध्ये कुशो मत्सि यत्र वृशिः भिता मे ॥
पङ्क्तोऽरण्यः सुरभिरात्मविषाण ईदृग् येनाश्रमं सुभग मे सुरभीकरोषि ॥११॥
लोकं प्रदर्शय सुहृत्तम तावकं मे यत्रत्य इत्यमुरसामयवायपूर्वा ॥
अस्मद्विषस्य मतउन्नयनी विभक्तिं बह्वद्भुतं सरसरासमुधादि यवत्रे ॥ १२ ॥
का वाऽऽत्मवृत्तिरवनाद्वचिरङ्ग वाति विरजोः कलास्वमिमिवोन्नकरी च कर्णौ ॥
छट्ठिन्मनीनयुगलं द्विजपंक्तिवोचिरासन्नमृङ्गनिकरं सर इन्मुखं ते ॥ १३ ॥
योऽसौ त्वया करसरोजहतः पतङ्गो विक्षु भ्रमन् ध्रुवत एजयतेऽक्षिणौ मे ॥
मुक्तं न ते स्मरसि वक्रजटावलयं कठोऽनिलो हरति लम्पट एव नीलोम् ॥
रूपं तपोधन तपश्चरतां तपोधनं ह्येतत् केन तपसा भवतोपलब्धम् ॥
यत् तपोऽर्हसि मया सह मित्र मह्यं किं वा प्रसीदसि त वं सन्नभावनो मे ॥
न रणां त्यजामि दयितं द्विजदेवदत्तं यस्मिन्मनो वृगपि नो न विद्याति लग्नम् ॥
मां चाश्रुद्धयर्हसि नेतुमनुव्रतं ते विस्रं यतः प्रतिसरन्तु शिवाः सविष्णवः ॥१६॥

१८. वेणुगीतम्

(भागवत, १०, २१.)

[Krishna, while grazing the cows in the forest, used to play on flute. The whole world felt amused with its tunes. The Gopis are giving a graphic description of the same.]

गोप्य ऊचुः—

हृत्थं शरत्स्वच्छजलं प्रयाकरसुगन्धिना ॥

न्यविशद्वामुना वार्तं सगोमोपालकोऽन्यतः ॥ १ ॥

कुसुमितनवराजिषुष्मिभृङ्गाद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम् ॥

मधुपतिरवगाह्य चारयन् गाः सहपशुपालवल्गुशृङ्ग वेणुम् ॥ २ ॥

तद् व्रजस्त्रिय आभूत्य वेणुगीतं स्मरोदयम् ॥

काश्चित्परोक्षं कृष्णस्य स्वसखीभ्योऽन्यवर्णयन् ॥ ३ ॥

सत्पुर्णयितुमारब्धाः स्मरन्त्यः कृष्णचेष्टितम् ॥

मायाकन्तस्मरवेगेन विक्षिप्तमनसो नृप ॥ ४ ॥

बर्हापीठं नटवरमपुः कर्णयोः कर्णिकारं

विभ्रदासः कनककपिशं वैजयन्तीं च मालाम् ॥

रत्नध्रान्वेणोरधरसुधमा पूरयन् गोपवृन्दै—

वृन्दारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद्गीतकीर्तिः ॥ ५ ॥

इति वेणुरत्नं राजन्सर्वभूतमनोहरम् ॥

श्रुत्वा व्रजस्त्रियः सर्वा वर्णयन्त्योऽभिरेमिरे ॥ ६ ॥

अक्षध्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पशून्नुविशेषयतोर्वयस्यः ॥

वक्ष्यं व्रजेऽसुतयोरमुषेणु जुष्टं पौर्वा निधीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ॥ ७ ॥

सूतप्रवालवहंस्तबकोत्पलाब्जमालानुपुक्तपरिधानविचित्रवेणौ ॥

मध्यं विरेजतुलं पशुपालगोष्ठध्वां रङ्गो यथा नटवरौ क्व च गायमानौ ॥८॥

गोप्यः किमात्रवर्यं कुशलं स्म वेणुर्दामोदराधरसुधामपि गोपिकानाम् ॥

भृङ्गस्ते स्वयं यववशिष्टरत्नं ह्रदिन्यो हृष्यत्वचोऽधु मुमुक्षुस्तरवो यथाऽऽर्याः ॥९॥

मुन्दावनं सखि भुवो वितनोति कीर्तिं यद् देवकीसुतपदाभ्जजलब्धसकिम् ॥

गोविन्दवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यं प्रेक्षाविसान्धपरताप्यसमस्तसत्त्वम् ॥ १० ॥

घन्याः स्म मूढमतयोऽपि हरिष्य एता यः नन्दमन्वनमूपास्तद्विविधवेष्टम् ॥
 खाकण्यं वेणुरणितं सद्गुणसाराः पूजां बधुविरचितं प्रणयावलीकैः ॥ ११ ॥
 कृष्णं तिरीक्ष्य जलितोत्सवकृपशोलं धृत्वा च तत्स्वर्णितवेणुद्विजिभ्रगीतम् ॥
 देव्यो विमानगतयः स्मरनुस्रतारा भ्रष्टपत्प्रसूनकचरा मुमुहूविनोदयः ॥ १२ ॥
 गावश्च कृष्णमुक्कनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटेः पिबन्त्यः ॥
 शायः स्नुतस्तनपयःकवलाः स्म तस्युर्गोविन्दमात्मनि वृशाश्रुकलाः स्पृशन्त्यः ॥
 प्रायो वताम्ब विहगा मुनयो वनेऽस्मिन् कृष्णेक्षितं तदुदितं कलवेणुगीतम् ॥
 आरुह्य ये व्रमभुजान् संचिरप्रवालान् शुष्यन्त्यमीलितदृशो विगतान्यवाचः ॥ १४ ॥
 नक्षस्तव तदुपधाय मुकुन्दगीतमावर्तलक्षितमनोभवंभन्नवेगाः ॥
 आलिङ्गनस्थगितमूमिभुजैर्मुरारेर्गुह्णन्ति पादयुगलं कमलोपहाराः ॥ १५ ॥
 वृष्ट्वाऽऽपे नजपशून् सहस्रामगोपैः संचारयन्तमनु वेणुमुदोरयन्तम् ॥
 प्रेमप्रवृद्ध उदितः कुसुमावलीभिः सख्युर्व्यधास्त्ववपुषाम्बुद आतपयम् ॥ १६ ॥
 पूर्णाः पुलिन्ध उक्षायपदान्जरागधीकुदकुमेन वयितास्तनमण्डितेन ॥
 तद्दर्शनस्मरदजस्तुणरुषितेन लिम्पन्त्य आननकुचेव जुहुस्तवाधिष् ॥ १७ ॥
 हन्तायमत्रिरवला हरिदासययो यद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः ॥
 मानं तनोति सद्गुणगणयोस्तथोद्यत् पानीयसूयवसकन्वरकन्दमूलैः ॥ १८ ॥
 गा गोपकैरनुबनं नयतोद्वारवेणुस्वनैः कलपदैस्तनुभुस्तु सख्यः ॥
 अस्पन्दनं गतिमता पुलकस्तरुणां नियोगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् ॥ १९ ॥

एवंविधा भगवतो मा वृन्दावनचारिणः ॥

वर्णयन्त्यो मिथो गोप्यः कीडास्तन्मयतां ययुः ॥ २१ ॥

१९. सुगमगीतम्

(भागवत, १०, ३५)

[After Kṛiṣṇa went to the forest, the Gopis, suffering from the pangs of separation, went on singing about his deeds.]

गोप्युवाच —

नामबाहुकृतवामकपोले दलितभ्रुरधरापितवेणुम् ॥

कीमलाकगुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुन्दः ॥ २ ॥

व्योमयानवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तनुपधार्यं सलज्जयाः ॥
 काममार्गेणतर्पितचित्ताः कश्मलं यधुरपस्मृतनीयः ॥ ३ ॥
 हन्त विभ्रमजलाः धुणुतेवं हारहासं जरसि स्थिरविद्युत् ॥
 नन्वसूनुवर्यमार्तजनानां नर्मदो यर्हि कूजितवेणुः ॥ ४ ॥
 बन्धवो ब्रजधृवा मृगगावो वेणुवाद्यदृतचेतस आरात् ॥
 धन्तवष्टकवला धृतकर्णा निद्रिता लिङ्गितचित्रमिवात्मन् ॥ ५ ॥
 अहिणस्तवकधातुपलाशैर्वज्रमलपरिहर्हनिजम्भः ॥
 कर्हचित् सबल आलि ॥ गोपैर्गाः समह्लयति यत्र मुकुन्दः ॥ ६ ॥
 सहि भग्नयतयः सरित्तो वै तत्पदाम्बुजरजोऽनिलनीतम् ॥
 स्पृह्यतीर्वयमिवाद्यद्वुपुण्याः प्रेमवेपितभुजाः स्तिमितापः ॥ ७ ॥
 अनुचरैः समनुवर्णितवीर्यं आदिपूरुष इवाचलमूतिः ॥
 यनक्षरो गिरितटेषु चरन्तीर्वेणुनाऽऽह्वयति गाः स यदा हि ॥ ८ ॥
 यनलतास्तरव आत्मनि विष्णुं व्यञ्जयन्त्य इव पुष्पकलाढयाः ॥
 प्रणतभारविट्प्रा मधुधाराः प्रेमहृदयतनवः समञ्जः स्म ॥ ९ ॥
 दर्शनीयतिलको धनमालाविष्यगन्धतुलसीमधुमतीः ॥
 अलिकुलैरलङ्घ्योत्तमभीष्टमाक्रियन् यर्हि सङ्घितवेणुः ॥ १० ॥
 सरसि सारसहंसनिहृङ्गाश्चाङ्गोत्तमचेतस एव ॥
 हरिमुपासत ते यतचित्ता हन्त भीलितवृक्षो धृतमीनाः ॥ ११ ॥
 सहबलः अगवतंसविलासः सानुषु कितिभूतदे ब्रजदेव्यः ॥
 हर्षयन् यर्हि वेणुर्येष ज्ञातहर्ष उपरम्भति विद्वम् ॥ १२ ॥
 सहदतिक्रमणशक्तितेजा मन्त्रमन्त्रमनुगर्जति मेघः ॥
 सुहृदमभ्यवर्षत् सुमनोभिदद्यायया च विदधत्प्रतपत्रम् ॥ १३ ॥
 विविधगोपचरणेषु विदग्धो वेणुवाद्य उरुधा निजशिखाः ॥
 तव सुतः सति यदाधरविम्बे दत्तवेणुरनयत्स्वरजातिः ॥ १४ ॥
 सधनशस्तुपधार्यं सुरेशः शक्रार्धपरमेष्ठिपुरोगाः ॥
 कवय आमतकन्यरजिताः कश्मलं यधुरनिद्रिततत्त्वाः ॥ १५ ॥
 निजपदादजदलंज्वलज्वलनीरजाङ्गकुशविनि घललार्धः ॥
 ब्रजभुवः शमयन् क्षुरतोदं धम्मंभुयं गतिरोहितवेणुः ॥ १६ ॥

व्रजति तेन वयं सखिलासवीक्षणपितमनोमखवेगाः ॥
 कुजगतिं गमिता न विदामः कश्मलेन कवरं वसनं वा ॥ १७ ॥
 मधिधरः क्वचिदागणयन् गा मालया दयितगन्धतुलस्थाः ॥
 प्रणयिनोऽमुचरत्य क्वसिं प्रक्षिपन् भुजमगाधत यत्र ॥ १८ ॥
 क्वणितवेणुरववञ्चितचित्ताः कृष्णमन्त्रसत कृष्णगृहिण्यः ॥
 गुणगणार्णमनृत्य हरिण्यो गोदिका इव विमुक्तगुहाशः ॥ १९ ॥
 कुन्दवामकृतकौतुकवेधो गोपगोधनवृत्तो यमुनाधाम् ॥
 नन्वसूनुरनघे तव वत्सो नमदः प्रणयिनां विजहार ॥ २० ॥
 मन्त्रवायुहृदधात्यनुकूलं मानयन्मलयजस्पर्शेन ॥
 चन्विनस्तमुपवेचगणा ये वाद्यगीतबलिभिः परिवृजुः ॥ २१ ॥
 वत्सलो व्रजगवां यदगधो वन्ध्यामामन्तर्यः पयि कृद्वेः ॥
 कृत्स्नगोधनमुपोह्य विनास्ते गीतवेणुरनुगेदितकीर्तिः ॥ २२ ॥
 उत्सवं श्रमरुचापि दृशीतामभ्रयन् क्षुररजश्छुरितलक् ॥
 विसर्पेति मुहुदाशिष एष देवकीजठरभूरुद्रराजः ॥ २३ ॥
 मदविघ्नितलोचन ईधन्मानवः स्वमुद्गदां वनमासी ॥
 खवरपाण्डुवदनो मृदुगण्डं यण्डयन्कनककुण्डलकम्पा ॥ २४ ॥
 यदुपतिद्विरदराजविहारो यामिनीपतिरिवैष विनास्ते ॥
 मुदितववत्र उग्रपाति वुरन्तं मोचयन्प्रजगतां विनतायम् ॥ २५ ॥

२०. ताण्डवनृत्यम्

(स्कान्ध, नागरक्षत्र, अ. २५४)

[Śiva performs the Tāṇḍava dance in Cāturmāsya just to please भर्मातो. Here is a description of the varieties of Indian music—all a creation of Śiva, which followed the dance.]

ततो गणा मंत्रिमुखा रत्नानि प्रदधुस्तथा ॥

भूषणानि च वातांसि सुन्यादिभ्यो मथाक्रमम् ॥ २० ॥

ततो वाद्यसहस्रेषु धामित्रेषु समंततः ॥
 सर्वज्ञयेति त्रयोक्ता भगवान्मतमाविशत् ॥ २१ ॥
 भवानो बृहद्ब्रह्मा महादेवं व्यलोकयत् ॥
 यथा च विजया चैव जयन्तो भङ्गलक्षणौ ॥ २२ ॥
 अतुष्टयसत्तोमध्ये विरराज शुभावनः ॥
 तस्याः साक्षिभ्ययोगेन जगद्भूति गुणोत्तरम् ॥ २३ ॥
 यस्याः शरीरजा शोभा वर्णितुं नैव शक्यते ॥
 ईशोऽपि गणकोटोभिनर्तावस्त्राभिरीक्षितः ॥ २४ ॥
 पिशाचभूतसंघश्च द्यूतः परमशोभनः ॥
 स्वर्गवेशधरो नन्दो बभौ कपिसुखोऽग्रतः ॥ २५ ॥
 विद्याधराश्च गंधर्वाश्चित्रसेनादयस्तथा ॥
 चित्रन्यस्ता इव बभूवुस्तत्र नागा मनीष्वराः ॥ २६ ॥
 कीरागप्रमुखा रागास्तस्य पुत्रा महोद्यतः ॥
 अमूर्ताश्चैव ते पुत्रा हरवेक्षसमुद्भवाः ॥ २७ ॥
 एकैकस्य च षड्भार्गाः सर्वासां च पितामहः ॥
 ताभिः सहैव ते रागा लीलावपुर्घरास्तथा ॥ २८ ॥
 प्रादुर्बभूवुः सहसा चिन्तितास्तेन शंभुना ॥
 तेषां नामानि ते वच्मि ऋणुष्व त्वं महाबल ॥ २९ ॥
 चोरासुः प्रथमः पुत्र ईश्वरस्य विमोहनः ॥
 आसांचक्रे भ्रुवोर्मध्ये परब्रह्मप्रदायकः ॥ ३० ॥
 तन्मध्यश्चैव माहेशात्ममुद्भूतो गणोत्तमः ॥
 द्वितीयोऽथ वसन्तोऽभूत्कटिवेशात्महाधराः ॥ ३१ ॥
 महदंशश्च भूतानां चक्राच्चैव विशुद्धितः ॥
 पंचमस्तु तृतीयोऽभूत्सुतो विश्वविभूषणः ॥ ३२ ॥
 महेश्वरहृदो जातं चक्रं चैवमनाहतम् ॥
 नासदेवास्तमुद्भूतो भैरवो भैरवः स्वयम् ॥ ३३ ॥
 मणिपुरकनाभेन चक्रं तद्धि विमुक्तिदम् ॥
 पंचाशच्च तथा वर्षा अंका नाम महेश्वरात् ॥ ३४ ॥

राशयो द्वादश तथा नक्षत्राणि तथैव च ॥
 स्थाविष्ठानसमुद्भूता जगद्बीजसमन्विताः ॥ ३५ ॥
 क्षणेन वृद्धिमयास्ति ततो रेतः प्रवर्तते ॥
 रेतसस्तु जगत्सृष्टं तबीजजनर्मेद्रियम् ॥ ३६ ॥
 आधारान्च महान्यदो नरो नारायणोऽभवत् ॥
 महेक्षवल्लभः पुत्रो नीलो विष्णुपराक्रमः ॥ ३७ ॥
 एते भूतिधरा रागा जाता भार्यासहायिनः ॥
 भार्यास्तेषां समुद्भूताः शिरोभगात्पिनाकिनः ॥ ३८ ॥
 षट्त्रिंशत्परिभाषेन ततस्तत्सर्वं निशामय ॥
 भीरो कोलाहली धीरः द्राविडी मालकौशिकी ॥ ३९ ॥
 षष्ठी स्याद्देवगान्धारी श्रीरागस्थ श्रिया इमाः ॥
 धाम्बोला कौशिकी चैव तथा जरममञ्जरी ॥ ४० ॥
 गङ्गगिरी श्रेयशास्त्रा रामगिरी वसन्तगा ॥
 त्रिगुणा स्तम्भतीर्था च अहिरी कुङ्कुमा तथा ॥ ४१ ॥
 सैराटो सामवेरी च षड्भार्याः पञ्चमे मताः ॥
 भैरवी गुर्जरी चैव भाषा वेलागुली तथा ॥ ४२ ॥
 कर्णाटकी रक्तहंसा षड्भार्या भैरवानुगाः ॥
 बंगाली मधुरा चैव कामोदा चाक्षिनादिका ॥ ४३ ॥
 वेवगिरी च देवाली मेघरागानुगा इमा ॥
 ओदकी मोडकी चैव मराठुम्बो तथैव च ॥ ४४ ॥
 भक्तहारी सिन्धुमल्हारी तदनारायणानुगाः ॥
 एता हि गिरिवां नत्वा महेक्षं च महेश्वरीम् ॥ ४५ ॥

Musical Instruments:

स्वमूर्तिषाहमोपेताः स्वभर्तृसहिताः स्थिताः ॥
 ब्रह्मा मृदंगवादेन तोषयामास शंकरम् ॥ ४६ ॥
 चतुरक्षरवाद्येन सुवाद्यं चाकरोत्पुनः ॥
 तालक्रियां महेक्षाय वर्णयामास केजलः ॥ ४७ ॥

वायवस्तत्र वाद्यं च चक्रुः सुस्वरमोजसा ॥
 महेंद्रो वंशवाद्यं च सुगिरं सुस्वरं चक्रुः ॥ ४८ ॥
 बल्लिः क्षुपरवं चक्रे पणवं च तथाश्विनी ॥
 उवांगवादनं चक्रे सीमः सुभः समंततः ॥ ४९ ॥
 घटानां वादनं चक्रुर्गणाः क्षतसहस्रशः ॥
 मुनीन्धरास्तथा देव्यः पार्वतीसहितास्तथा ॥ ५० ॥
 स्वर्णभद्रासनेष्वेते हृद्युपविष्टाः प्यल्लेकयन् ॥
 शृंगाणां वादनं चक्रुर्वसवः सप्तहोत्रगाः ॥ ५१ ॥
 भेरीध्वनिं तथा साध्मा वाद्यान्ध्वे सुरोत्तमाः ॥
 क्षत्तरीणोमुखादीनि साध्यश्चक्रुर्महोत्सवे ॥ ५२ ॥
 सन्त्रीलपसमापुक्ता गंधर्वा मधुरस्वरः ॥
 सुवर्णशृंगनारं च चक्रुः सिद्धाः समंततः ॥ ५३ ॥
 तनस्तु भगवानीसन्महानठवपुर्धरः ॥
 मूकुटाः पञ्चशीर्षे तु पद्मगैरुपशोभिताः ॥ ५४ ॥
 जटा विमूढ्य सकला भस्मोद्धूलितविग्रहाः ॥
 बाणुभिर्दंशभियुक्ता हारकेयूरसंयुताः ॥ ५५ ॥
 श्लोक्यव्यापकं कथं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 कृत्वा ननर्त्त भगवान्भासुरं स महानगे ॥ ५६ ॥
 ततो वीणादिकं वाद्यं कांस्यतालदिकं धनम् ॥
 वंशादिकं तु वादित्रं तोमरादिकनामकम् ॥ ५७ ॥
 चतुर्विधं ततो वाद्यं तुमुलं समजायत ॥
 तालानां षट्हादीनां हस्तकानां तथैव च ॥ ५८ ॥
 मानानां चैव तानानां प्रत्यक्षं रूपमावभौ ॥
 मुकण्डं सुस्वरं मुक्तं सुगम्भीरं महस्वनम् ॥ ५९ ॥
 विशवावसुर्नरिन्दनं तुङ्गवक्ष्येव गायकाः ॥
 जगुर्गन्धर्वपतयोऽप्सरसो मधुरस्वराः ॥ ६० ॥
 ग्रामत्रयसमोपेतं स्वरसप्तकसंयुतम् ॥
 विभ्यं शुद्धं च सांकर्यं तत्र गेयमवर्तत ॥ ६१ ॥

पर्वतोऽपि महात्वात् ह्रस्वावतलाहतः ॥
 ध्वमिभिर्धर्मवस्तव महीं सपुरकाननाम् ॥ ६२ ॥
 हस्तकांश्चतुराशोति स सप्तर्षं सवाशिवः ॥
 ललाटफलकस्थेवात्सूतमागधर्षदिनः ॥ ६३ ॥
 महेशहृदयान्जया गंधर्वा निव्वगयकाः ॥
 ते मूर्त्ता देवदेवस्य सुरंगालयसंयुताः ॥ ६४ ॥
 ऊर्ध्वशुक्लचतुर्दश्या प्रसन्ना गिरिजा तदा ॥
 समप्लवतचर्यः स ईश्वरोऽपि तथा बभौ ॥ ६८ ॥

२९. दक्षिणापथवर्णनम्

(स्कान्द, काशीखण्ड, अ. २.)

[Here is a very beautiful description of Dakṣiṇāpatha.]

लवंगैलामृगमवधश्चन्द्रचन्वनर्चिताम् ॥ ७ ॥
 ताम्बूलीरागरक्तौष्ठीं द्राक्षास्तत्रकमुस्तनीम् ॥
 लवलीवल्लिदोर्बल्लीं कडकोलीपल्लवाङ्गुलिम् ॥ ८ ॥
 मलयानिलनिःश्वासां क्षीरोदकवराम्बराम् ॥
 शिकूटस्वर्णरत्नाङ्गणं सुवेलङ्घिनितम्बिनीम् ॥ ९ ॥
 कावेरीगीतमीजंघां चोलचोलाङ्गुकायुताम् ॥
 सहायदुर्गवकीर्णां कांतोकाञ्चीविभूषणाम् ॥ १० ॥
 सुकोमलमहाराष्ट्रोवाग्विलासमनोहराम् ॥
 अद्यापि न महालक्ष्मीर्षी विमुञ्चति सनुषाम् ॥ ११ ॥
 [सुदक्षवक्षिणामात्रामाशाभादयः प्रतस्थिवान् ॥ १२ ॥]

तृतीयो भागः
स्तोत्रं यो गः

१. परमेश्वरस्तवनम्
(भागवत, १२, १३)

अं शृणु वरुणेश्वरमहत्तः स्तुत्यन्ति दिव्यैः स्तवै-
र्धैः साङ्गपवकमोरमिश्रवर्गमन्ति यं साधगाः ॥
ध्यानावस्थिततद्गतेन मनसा यदयन्ति यं योगिनो
यस्यान्तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥ १ ॥
पृष्ठे भ्राह्मणमश्वमश्वरगिरिभावावकण्डूयना-
भिद्रालोः कनकाकृतैर्भगवतः द्वासानिलाः धान्तु यः ॥
यत्संस्कारकलातुर्वर्तनवशाद् वेलङ्गतिभेताम्भसा
यातायातमतन्म्रितं जलनिघेर्हद्यापि विश्वम्यति ॥ २ ॥

२. वैराजस्तोत्रम्
(वराह, ७१)

कद्र उवाच —

तमोस्तवर्नताय विशुद्धचेतसे सख्यरूपाय सहजबाहवे ॥
सहस्ररश्मिप्रभवाय वेधसे विशालवेहाय विशुद्धकर्मेणे ॥ १८ ॥
समस्तविश्वार्तिहराय शम्भवे सहस्रसूर्यानिलतिग्मतेजसे ॥
समस्तविद्याविभूताय चक्रिणे समस्तगोर्वाणनृते सदा नमः ॥ १९ ॥
भनाविदेवाच्युत शेषशेखर प्रभो विभो भूतपते महेश्वर ॥
महत्पते सर्वपते जगत्पते भुवःपते भुवनपते सदा नमः ॥ २० ॥
जलेक्षनारायण विश्वशङ्कर भित्तीश विश्वेश्वर विश्वलोचन ॥
शशाङ्कसुर्धन्युतजोर विद्वज प्रतपयन्मूर्तेऽमृतमूर्तिरख्य ॥ २१ ॥
ज्वलद्भुताशाचिचिह्नैर्द्वन्द्वैर्ल प्रपार्हि नारायण विश्वतोमुख ॥
नमोऽस्तु देवार्तिहरामृताम्भय प्रपार्हि भां शरणगतं सदाच्युत ॥ २२ ॥

ब्रह्माण्यनेकानि विभो तवाहं पश्यामि सव्यस्तर्गतं पुराणम् ॥
 ब्रह्माण्यमोक्षं जगतां प्रसूतिं नमोऽस्तु त्वभ्यं तु पितामहाय ॥ २३ ॥
 संसारचक्रधमर्णरनेकः कृत्स्नवान्देववराऽऽदिदेव ॥
 सन्मार्गभिर्ज्ञानविशुद्धसत्त्वैकपात्यसे किं प्रणमाम्यहं त्वाम् ॥ २४ ॥
 एकं भवन्तं प्रकृतेः परस्ताद्यो वेत्ति वा सर्वविद्याविदेव ॥
 गुणान् न तेषु प्रसभं विमोक्षा विशालमूर्तिर्हि सुसूक्ष्मरूपः ॥ २५ ॥
 वाग्योनिमात्रो विगतेन्द्रियोऽसि निरुभंभावाप्त विगतेककर्मा ॥
 संसारवास्त्वं हि न तावदोऽसि परं वपुर्वैश्व विशुद्धभावेः ॥ २६ ॥
 संसारविच्छिन्निकर्यं न हि रतोऽवगीधेत चतुर्मुजस्तथम् ॥
 परं न जानाति यतो वपुःस्ते देवादयोऽप्यङ्गुलकारणं तत् ॥ २७ ॥
 अतोऽवतारोक्ततनुं पुराणमाराधयेयुः कमलालनाद्याः ॥
 न ते वपुर्विद्वत्सुगन्धयोनिरेकान्ततो वेद महानुभावः ॥ २८ ॥
 परं त्वहं वेदिमि कविं पुराणं भवन्तभावां तपसा विशुद्धः ॥
 पद्मासनो मे जनकः प्रतिदृष्ट्वेतः प्रसूताद्यसकृत्पुराणैः ॥ २९ ॥
 सम्कुप्यते नाथ न मद्विधाऽपि विदुर्मवन्तं तपसा विहीन्यः ॥
 ब्रह्मादिभिस्तत्त्ववरैरबोध्यं त्वां देवरूपाः समनन्ततरया ॥ ३० ॥
 प्रबोधमिच्छन्ति न तेषु बुद्धेर्वारकीतिष्मपि वेदहीनाः ॥
 जन्मान्तरैर्वेदविद्यां विवेकं बुद्धिर्भवेन्नाथ तस्य प्रसाधात् ॥ ३१ ॥
 त्वत्सत्त्वलाभस्य न मानुषत्वं न वेव गन्धर्वसतिः शिवं स्यात् ॥
 त्वं विद्वद्रूपोऽसि भवान्मुसूक्ष्म स्थूलोऽसि चेदं कृतकृत्यताय ॥ ३२ ॥
 स्थूलः सुसूक्ष्मः सुलभोऽसि वेव त्वद्वाह्यवृथा नरके पतन्ति ॥
 किमुप्यते वा भवति स्थितेऽस्मिन्नाथे तु वस्वकर्मवन्महोभिः ॥ ३३ ॥
 सत्त्वं सतोयैः समरूपषादिष्यात्सत्त्वकृपे विततस्वभावे ॥
 इति स्तुतीर्षं भगवान्भक्तं ब्रुवन् भक्तस्य विशेषतश्च ॥ ३४ ॥
 सृष्टिं सृजस्वेति तपोवितस्य सर्वजतां वेदि नमोऽस्तु विष्णो ॥
 चतुर्भुजो वा यवि कोटिबन्धो भवेन्नरः कोऽपि विशुद्धचेताः ॥ ३५ ॥
 स मे गुणानामयुतैरनेकैर्वेत्तवा देवदर प्रसीव ॥
 सनो विद्युक्तस्य विशुद्धभावास्तद्भावभावेकमनोजगस्य ॥ ३६ ॥

सवा हृदिस्थोऽस्ति भवाक्षयस्ते न सर्वगस्यास्ति पृथग्यवस्था ॥

इति प्रकाशं कृतमेतदीन स्तवं सया सर्वगतं विबुधैः ॥ ३७ ॥

३. विभुस्तोत्रम्

(भागवत, १२, ८)

मार्कण्डेय उवाच —

किं वर्णये तव विभो यदुदीरितोऽसुः संस्पन्दते तमनु वाक्कमनइन्द्रियाणि ॥

स्पन्दन्ति च तनुभूतामलशर्नयोश्च स्वस्याप्ययपि भजतामसि भावभक्तुः ॥

मूर्तो ह्ये भगवतो भगवंस्त्रिस्तोकथाः क्षेमाय तापक्षिरमाय च मृत्युजित्यै ॥

नाना विभर्ष्यविबुधन्यतनूर्ध्वेष्वं सृष्ट्वा पुनर्प्रससि सर्वमिवोर्षनाभिः ॥ ४१ ॥

तस्माद्वितुः स्थिरचरेशितुर्दंष्ट्रिभूतं यत्सर्वं न कर्मगुणकालद्वजः स्पृशन्ति ॥

यद्वा स्तुवन्ति निनमन्ति यजन्त्यभीक्ष्णं ध्यायन्ति वेदहृदया मन्यस्तदाप्यर्थं ॥

भावं तवात्म्यपनयादपवर्गमूर्तेः क्षेमं जनस्य परितोभिय ईश विधाः ॥

ब्रह्मा विभेत्पलमतो द्विपरार्थधिष्ठ्यः कालस्य ते किमुत तत्कृतभौतिकानाम् ॥

तद्वा भजाम्युतविभस्तव पादमूर्त्तं हित्वेदमात्मच्छदि चात्मगुरोः परस्य ॥

वेदाद्यपार्थमसद्विभक्तमभितमात्रं चिन्तेत् ते तद्वा सर्वमनीधितार्थम् ॥ ४४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इतीश तवात्मवग्धो मद्रमावयाः स्थितिलयोऽयहेतवोऽस्य ॥

लीला धृता यदपि सत्त्वमपो प्रशाश्वं नाग्ये नृणां व्यसनोहृमियश्च याम्याम् ॥

तस्मात्तवेह भगवक्षय तावकानां शुक्लां तनुं स्वदयितां क्रुशाला भजन्ति ॥

यत्तात्त्वताः पुदवकपमुत्रान्ति सत्त्वं लोको यतोऽयमयुतात्मसुखं न चान्यत् ॥

तत्त्वं नमो भगवते पुरुषाय भूम्ने किविद्य विद्वगुरवे परदेवतार्थं ॥

भारयणाय ऋचये च नरोत्तमाय हंसाय संयतगिरे निगमेश्वराय ॥ ४७ ॥

यं वै न वेद त्रितयक्षपर्वर्धमद्वीः सप्तं स्वलोन्वसुषु हृद्यपि द्रवपथेषु ॥

तन्माययाऽऽबुतमसिः स च एव साक्षाद्वस्तवाखिलगुरोः पसाद्य वेदम् ॥ ४८ ॥

यद्वर्धनं निनम आस्मरहःप्रकाशं मुह्यन्ति यत्र कवयोऽजपरा यतस्तः ॥

तं सर्ववादविषयप्रतिरूपशीलं वन्दे महानुदवमात्मनि मूढबोधम् ॥ ४९ ॥

४. नारायणस्तोत्रम् (ब्रह्मपारः)

(पद्या, सुष्टिलम्, १४)

रुद्र उवाच —

परं परागो परमं पुराणं परात्परं विष्णुमन्तव्योऽयम् ॥
 स्मरामि नित्यं पुरुषं वरेभ्यं नारायणं त्रिप्रथमं पुराणम् ॥ १४० ॥
 परापरं पूर्वजन्मप्रवेगं गम्भीरगम्भीरधिया प्रधानम् ॥
 नतोऽस्मि देवं हरिमीशितारं परं परं धामपरं च धाम ॥ १४१ ॥
 परात्परं शब्दपरं विशालं परापरेणं पुरुषं विशालम् ॥
 नारायणं स्तोमि विबुधभावं परापरं सूक्ष्मनिबं सतर्ज ॥ १४२ ॥
 सदास्थितत्वात्पुरुषः प्रधानो ज्ञानं प्रधानं करणं ममास्तु ॥
 नारायणं वीतमलं पुराणं परापरं विष्णुमपारपरम् ॥ १४३ ॥
 पुरातनं नीतिमतां प्रधानं धृतिशमाशान्तिपरं शितीशम् ॥
 क्षुभं सदा स्तोमि महानुभावं सहस्रमूर्धाभमनेकपादम् ॥ १४४ ॥
 अनन्तबाहुं शशिसुधनेत्रं क्षराक्षरं क्षीरसमुद्रनिद्रम् ॥
 नारायणं स्तोमि परं परेशं परात्परं यद्विबुधैरगम्यम् ॥ १४५ ॥
 त्रिसर्गसंस्थं त्रिहृताशनेत्रं त्रितत्त्वलक्ष्यं त्रिलयं त्रिनेत्रम् ॥
 नमामि नारायणमप्रमेयं कृते सितं रक्ततनुं नरेशम् ॥ १४६ ॥
 त्रेतायुगे पीततनुं नरेशं तमा हरिं द्वापरतः कलौ च ॥
 गन्धामि नारायणमप्रमेयं कृष्णं कृतात्मानमथो नमामि ॥ १४७ ॥
 सतर्जं यो वक्वत एव विप्रं भुजान्तरे क्षत्रमथोरुयुगे ॥
 बन्धुं पद्मप्रेषु तथैव शूद्राज्जगामि तं विदवतनुं पुराणम् ॥ १४८ ॥
 परात्परं पारगमप्रमेयं सुधापतिं कर्षत एव कृष्णम् ॥
 गदासिन्धुस्तनुसुतोऽपराणि नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ १४९ ॥
 विश्वमूर्तिं महामूर्तिं नारायणं त्रिमूर्तिकम् ॥
 कवचं सर्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम् ॥ १५० ॥
 सहस्रशीर्षं देवेशं सहस्राक्षं महाभुजम् ॥
 जगत्संख्याप्य तिष्ठस्तं नमस्ये परमेश्वरम् ॥ १५१ ॥
 शरण्यं शरणं देवं विष्णुं विष्णुं सनातनम् ॥
 नीलमेघप्रतीकाक्षं नमस्ये आर्कगोपाणिनम् ॥ १५२ ॥

शुद्धं सर्वगतं तिष्ठं व्योमख्यं सनातनम् ॥
 भावाभावविनिर्मुक्तं नमस्ये सर्वगतं हरिम् ॥ १५३ ॥
 न चात्र किञ्चित्स्थयामि अतिरिक्तं तवाकृतम् ॥
 त्वन्मयं च प्रपद्यमानि सर्वमेतच्चराचरम् ॥ १५४ ॥

५. नारायणस्तोत्रम्

(पद्य, सृष्टिसृष्ट, ४३)

[देवा क्रतुः—

यस्त्वया विधूते देव नारसिंहमिव वपुः ॥
 एतदेवार्चयिष्यन्ति परापरविदो जनाः ॥ १८९ ॥]

ब्रह्मोवाच—

भवाभ्यङ्गा च रुद्रश्च महेश्रो देवसत्तम ॥
 भवान्कर्ता चिकर्ता च लोकानां प्रभवोऽप्ययः ॥ १९० ॥
 परां च सिद्धिं च परं च सत्त्वं परं रहस्यं परमं हविश्च ॥
 परं च धर्मं परमं यज्ञश्च त्वामाहुर्गन्धं परमं पुराणम् ॥ १९१ ॥
 परं च सत्यं परमं तपश्च परं पवित्रं परमं च मार्गम् ॥
 परं च यज्ञं परमं च होत्रं त्वामाहुर्गन्धं परमं पुराणम् ॥ १९२ ॥
 परं शरीरं परमं च ब्रह्म परं च योगं परमां च वाणिम् ॥
 परं रहस्यं परमां शक्तिं च त्वामाहुर्गन्धं परमं पुराणम् ॥ १९३ ॥

६. यज्ञनारायणस्तोत्रम्

(बराह, ५)

बराह उवाच—

नमामि नित्यं त्रिकशाखियस्य भवस्य सूर्यस्य वृत्ताशनस्य ॥
 सोमस्य राज्ञो भद्रतामनेकरूपं हरिं यज्ञतनुं नमस्ते ॥ ४९ ॥
 सुभीमदंष्ट्रं शशिसूर्यनेत्रं संवत्सरद्वयामनयुग्मशुक्तिम् ॥
 कर्माङ्गरोमागमयोन्नशक्तिं सनातनं यज्ञनरं नमामि ॥ ५० ॥
 छायापुण्ड्रिष्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं शरीरेण विशद्व सर्वः ॥
 तमीदृशमीशं जगतां प्रसूति जनार्दनं तं प्रपद्येऽस्मि नित्यम् ॥ ५१ ॥

सुरासुराणामजयो जयाय युगे युगे यत्स्वशरीरमात्मम् ॥
 सृजत्यनादिः परमेश्वरो यस्तं यज्ञमूर्तिं प्रणतोऽस्मि निरयम् ॥ ५२ ॥
 भवचित्तहर्त्रं शिरसां बधानः ॥ चिन्महापर्वततुल्यकायः ॥
 क्वचित्स एव त्रसरेणुतुल्यो यस्तं सदा यज्ञवरं नमामि ॥ ५३ ॥
 जतुर्भुञ्जो यः सृजते समग्रं रयाङ्गपाणिः प्रतिपालनाय ॥
 क्षयाय कालानलसन्निभो यस्तं यज्ञमूर्तिं प्रणतोऽस्मि निरयम् ॥ ५४ ॥
 संसारधक्कमण्यक्रियायै य इष्यते सर्वगतः पुराणः ॥
 यो योगिनां ध्यानगतोऽप्रमेयस्तं यज्ञमूर्तिं प्रणतोऽस्मि निरयम् ॥ ५५ ॥
 सम्पद्भजनस्यपितृवानहं ते यदा सुदुर्गं स्वतनौ तु तत्त्वम् ॥
 न चान्यवस्तीति मतिः स्थिरा मे यतस्ततो याति विमुक्तभावम् ॥ ५६ ॥
 इतीरतस्तस्य कृताक्षनाभिः प्रस्थं तु तेजः पुरतो बभूव ॥
 तस्मिन् राजा प्रविशेश बुद्धिं कृत्वा लयं प्राप्त्वाण्यज्ञमूर्तौ ॥ ५७ ॥

७. ब्रह्मध्यानम्

(गुरुः, पूर्वखण्ड, ४४)

हरिरुवाच—

पूजयित्वा पवित्रार्थैर्ब्रह्म ध्यात्वा हरिर्भवेत् ॥
 ब्रह्मध्यानं प्रवक्ष्यामि मायायन्त्रप्रमर्दकम् ॥ १ ॥
 यच्छेद्वाङ्मनसा प्राकृतं यजेद् ज्ञानमात्मनि ॥
 ज्ञानं महति संयच्छेद् य इच्छेद् ज्ञानमात्मनि ॥ २ ॥
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ॥
 वर्जितं भूततन्मात्रैर्गुणजन्माशनाविभिः ॥ ३ ॥
 स्वप्रकाशं निराकारं सदान्वयमादि यत् ॥
 निस्थं शुद्धं बुद्धमुद्धं सत्यमानन्दमव्ययम् ॥ ४ ॥
 तुरीयमक्षरं ब्रह्म अहमस्मि परं परम् ॥
 अहं ब्रह्मोत्यवस्थानं समाधिरपि दीयते ॥ ५ ॥
 आत्मानं रथितं विद्धि शरीरं रथमेव तु ॥
 इन्द्रियाणि ह्यवानावृविषयास्तेषु गोचराः ॥ ६ ॥

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तो भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥
 यस्तु विज्ञानवाहो न युक्तेन मनसा सदा ॥
 स तु तत्पदमाप्नोति स हि भूयो न जायते ॥ ७ ॥
 विज्ञानसारधिर्यस्य मनःप्रग्रहवाहरः ॥
 स्वर्ग्य्याः परमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ८ ॥
 महिषादि धनः प्रोक्तः शौचादि नियमः स्मृतः ॥
 पद्याद्युक्तं आसनञ्च प्राणायामो मरुज्जयः ॥ ९ ॥
 प्रत्याहारो जयः प्रोक्तो ध्यानभोजनरन्ध्रान्तनम् ॥
 मनोवृत्तिविरागा स्यात्समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ॥ १० ॥
 अमूर्तो चेत् ऋणी स्यात् ततो भूति निश्चितयेत् ॥
 हृत्पद्मगणिकामध्ये शङ्खलक्षकादाधरः ॥ ११ ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभयुतो यत्रमालाधिया युतः
 निष्कः सुदो बुद्धियुक्तः सत्यानन्दाढ्यः परः ॥ १२ ॥
 आत्माहं परमं ब्रह्म परमज्योतिरेव तु ॥
 अतुर्विशतिमूर्तिः स शङ्खग्रामशिलास्थितः ॥ १३ ॥
 द्वारकादिशिलासंस्थो ध्येयः पूज्योऽपि वा हरिः ॥
 सगसोऽभीप्सितं प्राप्य देवो वैभान्तिको भवेत् ॥
 निष्कामो मुक्तिमाप्नोति भूति ध्याप्यन् स्तुवन् जपन् ॥ १४ ॥

८. ब्रह्मस्तोत्रम्

(पद्म, सृष्टिसूत्र, १५)

देवा ऊचुः—

ब्रह्मणं ब्रह्मवेहाय ब्रह्मण्यायाजिताय नमः ॥
 नमस्तुभ्यः सुमियताः क्रतुधेवप्रनयिने ॥ ११५ ॥
 भक्तानुकम्पिने रेव सृष्टिरूपाय ते नमः ॥
 पञ्चास्य शुभया भवत्या नन्दजाप्यस्तुताय नमः ॥ ११७ ॥
 बभूवुस्तत्स्वरूपाय रूपानां शतधारिणे ॥
 सावित्रीपतये रेव गायत्रीपतये नमः ॥ ११८ ॥

परासनाय पद्माय पद्मवक्त्राय ते नमः ॥
 वरदाय वराहाय कूर्माय च मुगाय च ॥ ११९ ॥
 जटामकुटयुक्ताय श्वभुक्तिनिवारिणे ॥
 मुगाय च मुगधर्माय धर्मनेत्राय ते नमः ॥ १२० ॥
 विश्वक्सेनाय विश्वाय विश्वेसाय नमो नमः ॥
 धर्मभेदं प्राणमस्मादधिकं कर्तुमर्हति ॥ १२१ ॥
 बाहुमनःकायभावेस्त्वा प्रपन्नाः स्म पितामह ॥
 [एवं स्तुतस्तदा देवैः ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ १२२ ॥
 प्रदास्यामि स्मृतौ ब्राह्ममोघं दर्शनं हि वः ॥
 ब्रुवन्तु बान्छितं पुत्राः प्रदास्यामि न संशयः ॥ १२३ ॥]

९. ब्रह्मस्तोत्रम्

(पद्य, सृष्टिकण्ड, ४०)

देवा उचुः—

नमः अकाराङ्कुराविप्रसूत्ये विश्वस्थानागमभेदस्य पूर्वम् ॥
 संभूतस्याभन्तरं सत्त्वमूले संहारेच्छोस्ते नमः सत्त्वमूर्ते ॥ ९ ॥
 अक्षतीनां त्वानादिभूतं महिम्ना चास्मादस्मानभिधानाद्विचित्र्य ॥
 छावापृश्योरुर्ध्वलोकास्तथाऽधश्चाण्णादस्मात्त्वं विभागं अकार ॥ १० ॥
 व्यक्तं चेतश्चञ्चरामुत्तवाभूदेवं विश्वस्त्वरप्रणीतोऽवकाशः ॥
 व्यक्तंवेवा जसिरे यस्य वेहाहेहस्यान्तश्चारिणो वेहभाजः ॥ ११ ॥
 खीस्ते मूर्धा लोचने चन्द्रसूर्यो व्याताः केशा श्वेतरग्ध्रे विशस्ते ॥
 गात्रं यज्ञः सिन्धवः सन्धयो वै पादौ भूमिस्तुवरं ते समूहाः ॥ १२ ॥
 मायाकारः कारणं त्वं प्रसिद्धो वेदैः शान्तो ज्योतिस्त्वंस्त्वमुक्तः ॥
 वेदार्येण त्वां विबुधन्ति बुद्ध्या हृत्स्थान्तःसंनिविष्टं पुराणम् ॥ १३ ॥
 त्वां चाऽऽपानं लब्धयोगा गृणन्ति सांख्यैर्पास्ताः सन्त सुक्ष्माः प्रणीताः ॥
 तासां हेतुर्पाऽष्टमो चापि गीता तास्वन्तःस्थो जीवभूतस्त्वमेव ॥ १४ ॥
 बुद्ध्या भूतिं स्थूलसूक्ष्मा अकार ये वै भावाः कारणे केचिबुक्ताः ॥
 संभूतास्ते त्वत्त एव चाऽऽविर्गो भूयस्तास्त्वो वासनागतेऽभ्युपेयाः ॥ १५ ॥

स्वस्तस्त्रोतस्त्वन्तरा यो निगूढः कालोऽमेयो ध्वस्तसंख्याविकल्पः ॥
 भावाभावव्यक्तिसंहारहेतुः सोऽनन्तस्त्वं तस्य कर्ता निदानम् ॥ १६ ॥
 स्थूलः सर्वानर्थभूतस्ततोऽन्यः सोऽर्थः सूक्ष्मो यो हि तेभ्योऽपि गीतः ॥
 स्थूला भावादवाऽऽवृत्तो यद्वधं तेषां तेभ्यः स्थूलस्त्वं पुराणे प्रणीतः ॥ १७ ॥
 भूतं भूतं भूतिमद्भूतभावं भावे भावे भावितं त्वं युनक्ति ॥
 युक्तं युक्तं व्यक्तितभावाधिरस्य स्थाने स्थाने व्यक्तितवृत्तिं करोषि ॥
 इत्थं देवो मक्तिभावा अरव्यस्त्रता गोन्ता भावितोऽनन्तमूर्तिः ॥ १८ ॥

१०. त्रिष्णुकचम्

(गणक, पूर्वखण्ड, अ. १९४)

हरिरुवाच—

सर्वव्यापिहरं वक्ष्ये बन्धनं कण्ठं शुभम् ॥
 येन रक्षा कृता शम्भोर्नात्र कार्या विचारणा ॥ १ ॥
 प्रणम्य देवभोवात्मजं नित्यमन्नामयम् ॥
 देवं सर्वेश्वरं विष्णुं सर्वव्यापिनमध्ययम् ॥ २ ॥
 बध्नाम्यहं प्रतीकारं ममस्कृत्य जनार्दनम् ॥
 धनोयाप्रतिमं सर्वं सर्वदुःखनिवारणम् ॥ ३ ॥
 विष्णुर्भामशतः पातु कृष्णो रक्षतु पृष्ठतः ॥
 हरिर्मे रक्षतु शिरो हृदयवच्च जनार्दनः ॥ ४ ॥
 मनो मम हृषीकेशो विष्णो रक्षतु केशवः ॥
 पातु नेत्रे वासुदेवः श्रोत्रे सङ्कर्षणो विभुः ॥ ५ ॥
 प्रद्युम्नः पातु मे घ्राणमनिरुद्धस्तु चर्म च ॥
 वनमाली गलस्यान्तं श्रीवत्सो रक्षतामधः ॥ ६ ॥
 पादौ रक्षतु मे चक्रं नामं दैत्यनिवारणम् ॥
 वक्षिणं तु गवाक्षो सर्वाङ्गुरनिवारिणी ॥ ७ ॥
 उदरं मुखं पातु पृष्ठं मे पातु लाङ्गलम् ॥
 ऊर्ध्वं रक्षतु मे शाङ्कर्गं जङ्घ्वे रक्षतु नन्दकः ॥ ८ ॥
 पाष्णीं रक्षतु प्रदलद्वयं पद्मं मे चरणावुभौ ॥
 सर्वकार्यासिद्धयर्थं पातु मां गणकः सदा ॥ ९ ॥

वराहो रक्षतु जले विषमेषु च वामनः ॥
 जलस्थो नारसिंहश्च सर्वतः पातु केशवः ॥ १० ॥
 हिरण्यगर्भो भगवान् हिरण्यं मे प्रयच्छतु ॥
 सांख्याचार्यस्तु कपिलो वायुसाध्यं करोतु मे ॥ ११ ॥
 इवेतद्वीपनिवासी च इवेतद्वीपं नयत्स्वजः ॥
 सर्वान् शत्रून् स्रवयतु मधुकटभसूचनः ॥ १२ ॥
 विष्णुः सदा चाकरोतु किल्बिषं मम विघ्नहात् ॥
 हंसो मत्स्यस्तथा कूर्मः पातु मां सर्वतो विद्वान् ॥ १३ ॥
 त्रिविक्रमस्तु मे देवः सर्वाभ्यावान् निगृह्यतु ॥
 तथा नारायणो देवो बुद्धिं पालयतां मम ॥ १४ ॥
 शेषो मे निर्मलं ज्ञानं करोत्वज्ञाननाशकम् ॥
 बडबामुखो नाशयतु कल्मषं मत्कृतं मया ॥ १५ ॥
 धनुर्धरा ददातु परमं सुखं भूधनि मम प्रभुः ॥
 वृत्ताग्नेयः कलमतु सपुत्रपशुबान्धवम् ॥ १६ ॥
 सर्वानिरोन् नाशयतु रामः परशुना मम ॥
 रक्षोघ्नस्तु वाशरथिः पातु नित्यं महाभुजः ॥ १७ ॥
 शत्रून्तूलेन मे हन्यात् रामो यावन्नन्धवः ॥
 प्रलम्भकेशिषाणूरफूतनाकंसनाशनः ॥
 कृष्णस्य यो बालभावः स मे कामाग्रयणस्तु ॥ १८ ॥
 अन्यकारतमोघोरं पुण्यं कृष्णपिङ्गलम् ॥
 पश्यामि भयसन्त्रस्तः पाशहस्तमिवान्तकम् ॥ १९ ॥
 ततोऽहं पुण्डरीकाक्षमच्युतं शरणं गतः ॥
 धन्योऽहं निर्भयो नित्यं यस्य मे भगवान्भूरिः ॥ २० ॥
 ध्यात्वा नारायणं देवं सर्वोपद्रवनाशनम् ॥
 वैष्णवं कवचं यद्भवा विचरामि सहीतले ॥ २१ ॥
 अग्रधृष्योऽस्मि भूतानां सर्वदेवमयो ह्यहम् ॥
 स्मरणाद्देवदेवस्य विष्णोरमिततेशतः ॥ २२ ॥
 सिद्धिर्भवतु मे नित्यं यथा मन्त्रमुदाहृतम् ॥
 यो मां पश्यति चक्षुर्भां यं च पश्यामि चक्षुषा ॥ २३ ॥

सर्वेषां पापमुष्टानां विष्णुर्बध्नाति चक्षुषो ॥
 वासुदेवस्य पञ्चक्रं तस्य चक्रस्य ये स्वरः ॥ २४ ॥
 ते हि छिन्वन्तु पापान्मे भूय ह्रितन्तु ह्रितकान् ॥
 राक्षसेषु विशाखेषु कान्तारेष्वडवीषु च ॥ २५ ॥
 शिवादे राजमार्गेषु शूतेषु कलहेषु च ॥
 मयीसन्तारणे घोरे संप्रान्ते प्राणसंशये ॥ २६ ॥
 अग्निधौरनिपातेषु सर्वग्रहनिवारणे ॥
 विशुत्सर्पविषोद्वेगे रोगे च विघ्नसङ्ककटे ॥ २७ ॥
 अप्यमेतज्जपेन्नित्यं शरीरे भयमागते ॥
 अथ भगवतो जप्यो मन्त्राणां परमो महाः ॥ २८ ॥
 विष्णोर्वातं कथयं गृह्यं सर्वपापप्रणशानम् ॥
 स्थवायाकृतनिर्माणस्तत्पारतमहत्तु ॥ २९ ॥
 ॐ अनाक्षनन्त । जगद्बीज । पञ्चनाभ । नमोऽस्तु ते ॥ ३० ॥

११. विष्णुध्यानम्

(विष्णु, ६, ७)

तद्रूपं विश्वरूपस्य तस्य योगयुजा नृप ॥
 चिन्ममात्मविशुद्धयर्थं सर्वकिल्बिषमाशनम् ॥ ७१ ॥
 यथाग्निद्वद्धतशिखः कसं वहति सानिलः ॥
 तथा चित्तस्थितो विष्णुर्योगिनां सर्वकिल्बिषम् ॥ ७४ ॥
 तस्मात्समस्तशक्तीनामाधारो तत्र चेतसः ॥
 कुर्वीत संस्मरति सा तु धिज्ञेया शृद्धधारणा ॥ ७५ ॥
 शुभाश्वयः ॥ चित्तस्य सर्वगस्याच्छात्मनः ॥
 विभावभावनातोतो मुक्तये योगिनो नृप ॥ ७६ ॥
 अन्ये तु पुरुषव्याघ्र चेतसो ये व्यपाश्रयाः ॥
 अमृतास्ते समस्तास्तु वेवाद्याः कर्मयोगिनः ॥ ७७ ॥
 मूर्तं भगवतो रूपं सर्वपाशयनिःस्पृहम् ॥
 एषा वै धारणा प्रोक्ता यच्चित्तं तत्र भासते ॥ ७८ ॥
 यस्तु मूर्तं हरे रूपं यादृक्चिन्मत्वं नराधिप ॥
 तच्छ्रुयतामनाधारा धारणा शोषयते ॥ ७९ ॥

प्रसन्नवदनं चातपत्रपरशोपमेक्षणम् ॥
 सुकपोलं सुविस्तोर्णललाटफलकोरुचलम् ॥ ८० ॥
 समकर्णान्तिविन्दस्तचाक्षकुण्डलभूषणम् ॥
 कम्बुघ्रीवं सुविस्तोर्णश्रीवत्सांकितवक्षसम् ॥ ८१ ॥
 वलित्रिभंगिनां माननगभिनां ह्युदरेण च ॥
 प्रसम्भाज्यभुजं विष्णुमयवापि चतुर्भुजम् ॥ ८२ ॥
 समस्पर्शितोऽक्षरूपं च सुस्थितार्धिवराम्बुजम् ॥
 चिन्तयेत्तद्गुह्यभूतं तं पीतनिर्मलवाससम् ॥ ८३ ॥
 किरीटहारकेयूरकटकादिविभूषितम् ॥ ८४ ॥
 पाङ्कजशङ्खलवणशङ्खचक्राक्षचलयाम्बितम् ॥
 वरदाभयहस्तं च मुद्रिकारत्नभूषितम् ॥ ८५ ॥
 चिन्तयेत्तन्मयो योगी समाधायारममाणसम् ॥
 साध्यामदबुद्धोभूता तत्रैव नृप धारणा ॥ ८६ ॥
 व्रजतस्तिष्ठतोऽन्यथा स्वेच्छया कर्म कुर्वतः ॥
 नापयाति यदा चित्तास्तिष्ठान् मन्येत तां तदा ॥ ८७ ॥
 ततः प्रहस्यगदाक्षमस्तारुण्यविरहितं मुखः ॥
 चिन्तयेद्भूगवद्रूपं प्रशान्तं साक्षसूत्रकम् ॥ ८८ ॥
 सा यदा धारणा तद्वदवस्थामवती ततः ॥
 किरीटकेयूरमुखैर्भूषणैः रहितं स्मरेत् ॥ ८९ ॥
 तत्रैकाग्र्यं देवं चेतसा हि पुनर्बुधः ॥
 कुर्यात्ततोऽप्यपिनि प्रणिधानपरो भवेत् ॥ ९० ॥
 तद्रूपप्रत्यया चैका सन्ततिदधान्यनिःस्पृहा ॥
 तद्रूपानं प्रथमैरङ्गैः चर्चभिनिष्पाद्यते नृप ॥ ९१ ॥
 तस्यैव कल्पनाहो नं स्वरूपग्रहणं हि मतम् ॥
 मनसा ध्याननिष्पाद्यं समाधिः सोऽभिधीयते ॥ ९२ ॥
 विज्ञानं प्रापकं प्राप्ये परे बह्विधिं पार्थिव ॥
 प्रापणीयस्तर्पणार्थमा प्रकीर्णायैवभावतः ॥ ९३ ॥

१२. विष्णुस्तवनम्

(कूर्म, पूर्वार्ध, १७)

अदितिरुवाच—

जयाशेषतुःसौधनाशीकहेतो जयानन्तमाहात्म्ययोगाभिधुतम् ॥
 जयानाविमध्यान्तविज्ञानमूर्ते जयाकाशकल्यामलानम्बुजम् ॥ १९ ॥
 नमो विष्णवे कालरूपाय तुभ्यं नमो नारसिंहाय शेषाय तुभ्यम् ॥
 नमः कालरूपाय संहारकर्त्रे नमो वामुदेवाय तुभ्यं नमस्ते ॥ २० ॥
 नमो विश्वमायाविधानाय तुभ्यं नमो योगगम्याय सत्याय तुभ्यम् ॥
 नमो धर्मविज्ञाननिष्ठाय तुभ्यं नमस्ते जराहाय भूयो नमस्ते ॥ २१ ॥
 नमस्ते सहस्रार्कचन्द्राममूर्ते नमो देवविज्ञानधर्माभिगम्य ॥
 नमो भूवरयाग्रमेयाय तुभ्यं प्रभो विश्वयोनेज्य भूयो नमस्ते ॥ २२ ॥
 नमः शम्भवे सत्यनिष्ठाय तुभ्यं नमो हेतवे विश्वरूपाय तुभ्यम् ॥
 नमो योगपीठान्तरस्थाय तुभ्यं शिवार्पकरूपाय भूयो नमस्ते ॥ २३ ॥

१३. विष्णुस्तवनम्

(ब्रह्म, गीतमीमांसाह्म्य, ५२)

धन्यं सारिरुवाच—

जय विष्णो जयाविभ्य जय विष्णो जयाक्युत ॥
 जय गोपाल लक्ष्मीश जय कुण्ड जगन्मय ॥ २९ ॥
 जय भूतपते नम जय पञ्चरश्मायिने ॥
 जय सर्वग गोविन्द जय विश्वकृते नमः ॥ ३० ॥
 जय विश्वभुजे देव जय विश्वकृते नमः ॥
 जयेश सर्वसर्वं वै जय माधव धर्मिणे ॥ ३१ ॥
 जय कामदेव काम एवं जय राम गुणार्णव ॥
 जय पुष्टिद पुष्ट्येश जय कल्याणधामिने ॥ ३२ ॥
 जय भूतप भूतेश जय मानविधायिने ॥
 जय कर्मद कर्म त्वं जय पीतवस्त्ररुक्मिण ॥ ३३ ॥
 जय सर्वेश सर्वस्थं जय मङ्गलरुक्मिण ॥
 जय सर्वविनापाय जय वेदविदे नमः ॥ ३४ ॥

जय जन्मद जन्मस्य परमात्मनोऽस्तु ते ॥
 जय मुक्तित्वं मुक्तिस्त्वं जय मुक्तित्वं केदाव ॥ ३५ ॥
 जय स्त्रीकद स्त्रीकेश जय पापविनाशन ॥
 जय वस्तुल भक्तानां जय चक्रवर्त्ते नमः ॥ ३६ ॥
 जय मानव मानस्त्वं जय स्त्रीकनमस्तुत ॥
 जय धर्मद धर्मस्त्वं जय संसारपारण ॥ ३७ ॥
 जय अन्नद अन्नं त्वं जय वाचस्थिते नमः ॥
 जय शक्तिद शक्तिस्त्वं जय जीवदरप्रद ॥ ३८ ॥
 जय यज्ञद यज्ञस्त्वं जय पद्मदलेक्षण ॥
 जय दानद दानं त्वं जय कैटभभूदत्त ॥ ३९ ॥
 जय कीर्तिद कीर्तिस्त्वं जय मूर्तिद मूर्तिधृक् ॥
 जय सौख्यद सौख्यात्मज्जय पावनपावन ॥ ४० ॥
 जय ज्ञान्तिद ज्ञान्तिस्त्वं जय सङ्गहरसंभव ॥
 जय पानद पानस्त्वं जय ज्योतिःस्वरूपिणे ॥ ४१ ॥
 जय वामनः चित्तेश जय धूमपताकिने ॥
 जय सर्वस्य जगती वातुमूर्ते नमोऽस्तु ते ॥ ४२ ॥

त्वमेव लोकत्रयवर्तिजीवनिर्वाणसंयुक्तेशविभागावतः ॥

श्रीपुण्डरीकाक्ष कृपाविधे त्वं निवेदि पाणि मय मूर्ध्नि विष्णो ॥ ४३ ॥

१४. विष्णुस्तवनम्

(बराह, ८)

व्यास उवाच—

नमामि विष्णुं त्रिवेणारिनाशनं विशालवज्रःस्थलसंश्रितं विभम् ॥
 सुशासनं मोक्षिमतं परा गतिं त्रिविक्रमं सन्वरधारिणं सदा ॥ ४३ ॥
 दामोदरं निजितभूतलं प्रिया यशोऽशुभं भयराजसप्रभम् ॥
 भवे भवं वैतरिणं पुण्ड्रितं नमामि विष्णुं वरुणं जनार्दनम् ॥ ४४ ॥
 त्रिधा स्थितं त्रिवेणारिनाशनं नद्यस्थितं युक्तममृतमैश्वरीः ॥
 निःश्रेयसस्यैव श्रयितेतरं शुभं नमामि विष्णुं पुण्डरीकं त्वहम् ॥ ४५ ॥
 महाबराहो हविषा भुक्ते जगते जनार्दनो मे हितकृत्स्वतुम्हः ॥
 महाबरो नामुक्त्विच्छेदं महान्तं पातु विष्णुः शरणागतां तु मम ॥ ४६ ॥

भावात्ततं येन जगत्त्रयं कृतं यथाग्नौकेन तत्तं चराचरम् ॥
 चराचरस्य स्वयमेव सर्वतः स मेऽस्तु विष्णुः शरणं जगत्पतिः ॥४७॥
 मये भवे यद्वच ससर्वं कं ततो जगत्प्रसूतं सधराचरं त्विदम् ॥
 ततश्च वव्रास्मवति प्रलीयते ततो हृदि विष्णुर्हस्तथोच्यते ॥ ४८ ॥
 एवोक्तुपृथ्वीपवनविभास्करा जलं च यस्य प्रभवन्ति मूर्तयः ॥
 स सर्वदा मे भगवान्मनातनो वदातु मं विष्णुरचिन्त्यरूपधुक् ॥ ४९ ॥

१५. आदिदेवस्तोत्रम्

(पद्य, उत्तरखण्ड, २०८)

माहाणा ऊचुः—

नमस्तेऽतसीपुष्पसङ्काशभासं तर्तुं बिभ्रते पीतवासोवृताम् ॥
 ससत्कुण्डलप्रोतवंशोपलाय श्रुतौ चञ्चलाख्यापिनीलाश्रुदाय ॥ ३५ ॥

भक्तिस्त्वधीया किल कल्पवल्ली समाभिता यच्छति चित्तवाञ्छितम् ॥

यथा तथैवा किल कोशला बिभो जना उभे ते कृपया तवाऽऽप्नुयुः ॥ ३६ ॥

बन्धामहे ते धरणारविन्दं मुन्दारकैर्वन्दितमोदवराजैः ॥

विचिन्त्यमानं हृदि योगिवर्नैः कन्दं परानम्बभूषो विमुक्तैः ॥ ३७ ॥

प्राप्ताः कामं श्रोपतेत्वस्वरूपं धीवरसाद्यैर्लक्षितं चारचिह्नैः ॥

वाञ्छामस्ते दासभावं तथाऽपि प्रायः सर्वैरावृतं नारदतः ॥ ३८ ॥

यत्सीकथं ते दासभावं गतानां तत्रो लक्ष्म्या वक्षसोऽन्तर्बसन्त्याः ॥

तज्जानाति श्रोपते श्रीमहेशो नान्यो लोके येन तन्वानुभूतम् ॥ ३९ ॥

मध्येऽस्माकं श्रोपते सेवकानां तीरागाणामप्यसौ माननीयः ॥

यस्मात्तं ते नारदाद्या मुनीनां स्वयङ्मुखाप्यर्थं लोकनाथं भजन्ते ॥४०॥

कामं ब्रह्मानन्दमाप्नोऽन्तरात्मा त्वहास्थे नो तृप्तिमाप्नोति जम्भुः ॥

वारं वारं त्वहुणानुग्रहीता मृत्युपुञ्जैस्त्वत्परो भावयुक्तः ॥ ४१ ॥

हेतोरस्माद्देहि नः त्वस्य दास्यं यदप्राप्तानां नोर्भयः संभवन्ति ॥

त्वच्चिह्नज्ञात्वा इदमालौ त्वधीयो मोहद्वन्द्वी प्रापितौ तत्त्वकीयम् ॥४२॥

लोकावस्मावस्तरेण त्वदिच्छा त्वल्लोकानां नोद्यते चाऽऽप्नुयातः ॥

को जानीयात्तावकीयत्र मम्या दुर्विषयो ब्रह्मसर्वादिदेवैः ॥ ४३ ॥

१६. पुरुषोत्तमस्तोत्रम्

(पद्य, पातालखण्ड, २१)

राज्ञोवाच —

जब बोन दयाकर प्रभो जब दुःखापह मरुगलाह्वय ॥
 वय भक्तजनार्तिनाशककृतवर्षमञ्जय दुष्टघातक ॥ २० ॥
 अम्बररोषमय वीक्ष्य दुःखितं विप्रशापहतसर्वमङ्गलम् ॥
 आरयन्निजकरे सुवर्शनं स्वं ररज जठराभिवास्ततः ॥ २१ ॥
 दैत्यराजपितृकारितव्ययः शूलपाशजलबह्निपातनैः ॥
 श्रीनृसिंहतनुधारिणा त्वया रक्षितः सपदि पश्यतः पित्रुः ॥ २२ ॥
 ग्राह्यवक्त्रपतिर्तोषिभुङ्गुटं वारणेन्द्रमतिदुःखपीडितम् ॥
 वीक्ष्य साधु कण्ठाद्रंभानसस्त्वं गरुत्मति कृताकृत्क्रियः ॥ २३ ॥
 त्यक्तपक्षिपतिरालम्ब्यक्तो मेगकम्पयुतमालिकाम्बरः ॥
 गीयसेऽमुभिरमुष्य मन्त्रतो मोचकः सपदि तद्विनाशकः ॥ २४ ॥
 यत्र यत्र तव सैवकार्त्तनं तत्र तत्र अत वेहधरिणा ॥
 पालयतेऽत्र भवता त्वया निजः पापहारिचरितर्मनोहरं ॥ २५ ॥
 बोननाथ मुरमौलिहोरकोद्धृष्टपादतल भक्तवत्सलम् ॥
 पापकोटिपरबाहूक प्रभो दर्शयस्व मम पादपङ्कजम् ॥ २६ ॥
 पापकृच्छादि जनोद्धृमागतो मगसे तव तथा हि दर्शय ॥
 तावका वयमघौघनाशन बिस्मृतं न हि मुरामुराचित ॥ २७ ॥
 ये वदन्ति तव नाम निर्मलं ते तरन्ति सकलाधसायरम् ॥
 सच्छ्रु तिर्यङ्गि कृता तदा मया प्राप्यतां सकलदुःकहारक ॥ २८ ॥

१७. श्रीपतिस्तवनम्

(पद्य, उत्तरखण्ड, २११)

मुनिरुवाच —

श्रीपते श्रीकराभोजसंनिधितपस्वभुजम् ॥
 सन्ततो भवतापदं शब्दे त्रिवशकग्नितम् ॥ १९ ॥
 त्वदीयमायया माय मोहिता येऽत्र जन्तवः ॥
 तेषां कदाचिन्निस्तारो न सुपाथन्तरेण ते ॥ २०० ॥

सतीर्थसेवनादीश तस्या सज्जनसङ्गमात् ॥

पुंसां भक्तिस्तु येषां वै ज्ञापते कृपया तव ॥ १०१ ॥

साधुभिर्वन्दु उदीरितं हरे यो निश्चम्य गुणकीर्तनं तव ॥

कीर्तयत्यखिलपापनाशनं मातृगर्भकुहरे ॥ नो पतैत् ॥ १०२ ॥

श्रीपते तव जनस्य मागसं वेद्यस्तु पतितं महारणे ॥

गुणितं च रजसा जज्ञाति यो निर्मलत्वमिव रत्नमुत्तमम् ॥ १०३ ॥

यः पुमान्पतति ते पद्मान्बुद्धे वण्डवत्पुलकमङ्गके वधत् ॥

सोऽज्जयं नयति तावकं पदं स्वं च बाञ्छितमशेषयोगिभिः ॥ १०४ ॥

श्रीव एष तव मायया विभो मोहितो भ्रमति विद्वद्वर्मसु ॥

त्वत्कृपाकलितलोचनाब्जलैस्तत्क्षणं तरति विद्वद्वारिषिम् ॥ १०५ ॥

१८. वासुदेवरतोत्रम्

(गद्य, पूर्वखण्ड, २२६)

सकलमूनिभिराद्यविचिन्त्यते यो हि सिद्धो

निखिलहृदि निविष्टं वेति यः सर्वसङ्गो ॥

तमजममृतमीशं वासुदेवं भक्तोऽस्मि

त्वभयमरणहीनं नित्यमानन्दरूपम् ॥ ५० ॥

निखिलभुवननाथं शाश्वतं सुप्रसन्नम्

अतिविमलविशुद्धं निर्गुणं भावपुष्पैः ॥

सुखमुदितसमस्तं पूजयाम्मात्मभावं

विशतु हृदयपद्मे सर्वसाक्षी विवाहना ॥ ५१ ॥

एवं मथोक्तं परमप्रभावमाद्यन्तहीनस्य परस्य विष्णोः ॥

तस्माद्विचिन्त्यः परमेश्वरोऽसौ विमुक्तिमार्गेण नरेण सज्यक् ॥ ५२ ॥

बोधस्वरूपं पुण्यं पुराणं आदिरयदर्पं विमलं विशुद्धम् ॥

सञ्चिन्त्य विष्णुं परमद्वितीयं कस्तत्र योगो न लयं प्रयाति ॥ ५३ ॥

इमं स्तवं यः सततं भगुण्यः पठेच्च तद्वत्प्रयतः प्रशान्तः ॥

■ धीतपात्मा विततप्रभाजः प्रयाति लोकं विततं मुरारेः ॥ ५४ ॥

यः प्रार्थयत्यर्थमशेषसौख्यं धनञ्जय कामञ्च तथैव मोक्षम् ॥

स सर्वमुत्सृज्य परं पुराणं प्रयाति विष्णुं शरणं वरेण्यम् ॥ ५५ ॥

विभुं प्रभुं विश्वेश्वरं विशुद्धमलेकसंसारविनाशहेतुम् ॥

यो वासुदेवं विमलं प्रपन्नः स मोक्षमाप्नोति विमुक्तसङ्गः ॥ ५६ ॥

१९. वासुदेवस्तोत्रम् (पूजाकाले)

(गवड, पूर्वखण्ड, २२६)

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमः सर्वपापहरिणे ॥

नमो यक्षधराहाय भोविन्वाय नमो नमः ॥

नमस्ते परमानन्द ! नमस्ते परमाक्षर ! ॥ ६ ॥

नमस्ते ज्ञानसङ्काश ! नमस्ते ज्ञानदायक ! ॥

नमस्ते परमादृत ! नमस्ते पुरुषोत्तम ॥ ७ ॥

नमस्ते विश्वकृद्देव ! नमस्ते विश्वभावन ! ॥

नमस्तेऽस्तु विश्वनाथ ! नमस्ते विश्वकारण ! ॥ ८ ॥

नमस्ते मधुदैत्यघ्न ! नमस्ते रावणान्तक ! ॥

नमस्ते कंसकोशिशम ! नमस्ते कंदभार्जन ! ॥ ९ ॥

नमस्ते वातपत्राक्ष ! नमस्ते गहडध्वज ! ॥

नमस्ते कालभेदिन ! नमस्ते गरुडासन ॥ १० ॥

नमस्ते देवकीपुत्र ! नमस्ते वृष्णिनन्दन ! ॥

नमस्ते रुक्मिणीकान्त ! नमस्ते दितिनन्दन ! ॥

नमस्ते गोकुलावास ! नमस्ते गोकुलप्रिय ! ॥ ११ ॥

जय गोपबन्धुःकुल ! जय गोपीजनप्रिय ! ॥

जय गोवर्द्धनभार ! जय गोकुलवर्धन ! ॥ १२ ॥

जय रावणवीरघ्न ! जय आणूरनाशन ! ॥

जय वृष्णिकूलोद्योत ! जय कालीयमर्धन ! ॥ १३ ॥

जय सत्य जगत्साक्षिन् ! जय सर्वार्थसाधक ! ॥

जय वेदान्तविद्वंस ! जय सर्वेश ! माधव ! ॥ १४ ॥

जय सर्वार्थमाध्यक्ष ! जय सर्वेश ! माधव ! ॥

जय सूक्ष्म चिदानन्द ! जय चित्तनिरञ्जन ! ॥ १५ ॥

जयस्तेऽस्तु निराकम्ब ! जय शान्त ! सनातन ! ॥
 जय नाथ ! जगत्पुष्ट ! जय विष्णो ! नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥
 दिवारात्री च सङ्घरायां सर्वावस्थामु चेष्टतः ॥
 अचलः तु हरे ! अकितस्तर्षाश्चिद्युगले नमः ॥ १७ ॥
 शरीरेण तथा प्रीतिर्न च धर्मादिकेषु च ॥
 यथा त्वयि जयन्नाथ ! प्रीतिरात्यन्तिकी नमः ॥ १८ ॥
 पूजां कर्तुं तथा स्तोत्रं कः शक्नोति तवाभ्युत ॥
 स्तुतं तु पूजितं मेऽहं तत्त्वमस्य नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥

२०. गोविन्दस्तवनम्

(बराह, ३६)

राजोवाच —

नमामि देवं जगतां च मूर्तिं गोपेन्द्रविष्णुगुजमप्रमेयम् ॥
 संसारचक्रमणिकदम्बं पुष्पौधरं देववरं नमामि ॥ १२ ॥
 भषोदधौ दुःखशतोन्मिमीमे जरावर्त्तं कृष्ण पातरत्नमूले ॥
 तवस्त एको ददते सुखं मे नमोऽस्तु ते गोपतयेऽप्रमेय ॥ १३ ॥
 व्याघ्रादियुक्ताः पुरुषैर्ग्रहेष्व सकृच्चट्टनानं पुनरेव वेव ॥
 नमोऽस्तु ते यद्वरते महारमञ्जनार्वनोपेन्द्र समस्तबन्धो ॥ १४ ॥
 स्वभुक्तमः सर्वधियां सुरेश त्वया तप्तं विश्वमिदं समस्तम् ॥
 गोपेन्द्र मां पाहि महानुभाव भवाङ्गीतं त्रिमरुपाङ्गपाणे ॥ १५ ॥
 परोऽसि वेव प्रवरः सुराणां पुराणकथोऽसि जज्ञिप्रकाशः ॥
 कृताशवक्त्राच्युत सीधभाव गोपेन्द्र मां पाहि भवे पतन्तम् ॥ १६ ॥
 संसारचक्रमणान्यनेकान्यादिर्भवन्त्यच्युत देहिनां यत् ॥
 स्वाभ्यायया मोहितानां सुरेश कस्ते माया तरते हृन्धवाया ॥ १७ ॥
 अगोत्रमस्पर्शमरुपगन्धमनामनिर्होमस्यं वरेष्यम् ॥
 गोपेन्द्र ये त्वामुपासन्ति धीरास्ते भुक्तिभोजो भवधर्ममुक्ताः ॥ १८ ॥
 शब्दातिगं व्योमरुपं विमूर्तिं विकसिणं शुभभावं वरेष्यम् ॥
 चक्राब्जपाणिं तु तथोपचारकृतं पुराणं सततं नमामि ॥ १९ ॥

विविक्तं कीलजगत्त्रयं च घतुर्मूर्ति विद्वज्जगत्कितीशम् ॥
 शम्भुं विभुं भूतपतिं सुरेशं तमाम्बहं विष्णुभक्तमूर्तिम् ॥ २० ॥
 त्वं देव सर्वानि चराचराणि सुखस्थो संहरते त्वमेव ॥
 मां भुक्तिकामं नय देव शीघ्रं यस्मिन् गता योगिनो नोपयान्ति ॥ २१ ॥
 जयस्व गोविन्द महानुभाव जयस्व विष्णो जय पद्मनाभ ॥
 जयस्व सर्वज्ञ जगत्प्रभेय जयस्व विघ्नेश्वर विश्वमूर्ति ॥ २२ ॥

२१. अष्टावक्रकृतगोविन्दस्तोत्रम्

(ब्रह्म, द्वि. भाग, अ. २९.)

[ध्यानगदितमग्रे च पश्यन्तं बहिरेव तत् ॥
 सर्वाविषयवक्त्रं च कृष्णं सर्वं दिगम्बरम् ॥ ३५ ॥
 नाम्नाऽष्टमक्रं जटिलं ज्वलत्तं ब्रह्मतेजसा ॥
 मुखतोऽग्निमुद्गिरन्तं तपोराशिबिम्बोत्थितम् ॥ ३६ ॥
 वहो किं वा ब्रह्मतेजो मूर्तिभक्तमिह स्वयम् ॥
 नक्षत्रमश्रुवीर्यं च शान्तं तेजस्विनं परम् ॥ ३७ ॥
 पुटारजलिपुतं भक्त्या भीतं प्रपतकन्धरम् ॥
 वृष्ट्या हसन्तीं राधां तां वारयामास माधवः ॥ ३८ ॥
 प्रभावं कथयामास भुक्तेश्वर महात्मनः ॥
 अथ प्रपश्य गोविन्दं सुष्टाव मुनिपुङ्गवः ॥
 यास्तोत्रं च पुरा वत्स क्षत्रकरेण सहारमनः ॥ ३९ ॥]

अष्टावक्र उवाच—

गुणातीत गुणाघार गुणबीज गुणारमक ॥
 गुणोद्य गुणिनां बीज गुणाद्य नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥
 सिद्धिस्वरूप सिद्धघेश सिद्धबीज परात्पर ॥
 सिद्धिसिद्धं गुणाधीश सिद्धानां गुरवे नमः ॥ ४१ ॥
 हे वेदबीज वेदज्ञ वेदिवेदविदा वर ॥
 वेदज्ञाताऽयकपेश वेदज्ञेय नमोऽस्तु ते ॥ ४२ ॥

ब्रह्मानन्दोन्नयोन्मेषमर्दीनामधीश्वर ॥
 सर्वं सर्वेषां सर्वेषां बीजकल्प न० ॥ ४३ ॥
 प्रकृते प्राकृते प्रसन्न प्रकृतीश धरात्मर ॥
 संसारकृत् तद्बीजफलकल्प न० ॥ ४४ ॥
 सृष्टिस्थित्यन्तबोधेश सृष्टिस्थित्यन्तकारण ॥
 महाविराट्तरुर्बीज राधिकेश न० ॥ ४५ ॥
 ग्रही मत्स्य त्रयः स्कन्धा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
 शाखाप्रशाखा वेवाद्यास्तथास्ति कुसुमानि च ॥ ४६ ॥
 संसारा विफला एव प्रकृत्यङ्कुरमेव च ॥
 तदाधार निराधार सर्वाधार न० ॥ ४७ ॥
 तेजोरूप निराकार प्रत्यक्षनूतमेव च ॥
 सर्वाकारातिप्रत्यक्ष स्वेच्छामय न० ॥ ४८ ॥
 [इत्युक्त्वा स मुनिभेच्छो निवस्य चरणाम्बुजे ॥
 प्राणास्तित्याज योगेन तपोः प्रत्यक्ष एव च ॥ ४९ ॥
 पपात तत्र तद्गुहः पादपद्मसमीपतः ॥
 सत्तेजश्च समुत्तस्थो ज्वलद्गिनिशिखोपमः ॥ ५० ॥
 सप्ततालप्रमाणं तु घोदधाय च पपात ह ॥
 भ्रामं भ्रामं च परितो लीनं चाभूत्पदाम्बुजे ॥ ५१ ॥
 अष्टावक्रकृतं स्तोत्रं प्रातस्तथाय यः पठेत् ॥
 परं निर्वाणं मोक्षं च समाप्नोति न संशयः ॥ ५२ ॥
 प्राणाधिको मुमुक्षूनां स्तोत्रराजश्च नारद ॥
 हरिणाशो पुरा वसा वैकुण्ठे लङ्ककराय च ॥ ५३ ॥]

२२. मत्स्यावतारस्तोत्रम्

(बराह, ९)

जलोवाच—

नमोऽस्तु वेदाक्षरगात्रतर्क्यं नमोऽस्तु नारायण मत्स्यकल्प ॥
 नमोऽस्तु ते सुस्वर विश्वमूर्त्तं नमोऽस्तु विश्वाङ्गप्रलयधारिन् ॥ १ ॥

नमोऽस्तु चन्द्रार्कं अनेकस्य जलान्तविश्रमस्थित चारुनेत्र ॥
 नमोऽस्तु विष्णो शरणं वज्रामः प्रवाहि नो मत्स्यतनुं बिभृष ॥ २९ ॥
 त्वया ततं विश्वमनन्तमूर्त्ते पृथङ्मन ते किञ्चिद्विहासित देव ॥
 भवान्न चास्य अतिरिक्तमूर्त्तिस्तत्त्वतो वयं ते शरणं प्रपन्नाः ॥ ३० ॥
 ज्ञातेन्युक्तविषय मनस्य रूपं पुराणमूर्त्तस्तव चाकस्मिन्नेत्र ॥
 क्षमस्व धाम्भो यवि भक्तिहोत्रं त्वया जगद्भासति देवदेव ॥ ३१ ॥
 विश्वमेतत्तव देवकृपं सुभाषणं सुस्वनमद्रितुल्यम् ॥
 पुराणदेवेश जगन्निवास क्षमं प्रवाह्यभ्युत तीक्ष्णभाषो ॥ ३२ ॥
 नमाम सर्वे शरणं प्रपन्ना भयान्न ते रूपमिव न दृष्ट्वा ॥
 लोके समस्तं भवता विनाऽद्य न विद्यते देहगतं पुराणम् ॥ ३३ ॥

२३. वराहस्तवनम्

(विष्णु, १, ४)

श्रीपराशर उवाच—

एवं संस्तुयमानस्तु पृथिव्या धरणीधरः ॥
 क्षामस्वरध्वनिः श्रीभाञ्जजगजं परिघर्धरम् ॥ २५ ॥
 ततः समुत्क्षिप्य धरां स्वदेष्टृया महावराहः स्फुटपद्मलोचनः ॥
 रसस्तलावुत्पलपत्रसन्निभः समुत्थितो नील इवाचलो महान् ॥ २६ ॥
 उत्तिष्ठता तेन मुखानिलाहृतं तत्संभवाभ्यो जनलोकसंभवात् ॥
 प्रक्षालयामास हि ताम्बहाद्युतोन् सनत्त्वयाधोपपन्नमवाम्भुनोन् ॥ २७ ॥
 प्रयान्ति तोयानि क्षुराप्रविक्षतरसतलेऽथः कृतशब्दसन्ततिः ॥
 इवासानिलास्ताः परितः प्रयान्ति सिद्धां जना ये नियता वसन्ति ॥ २८ ॥
 उत्तिष्ठतस्तस्य जलार्धकुक्षौर्महावराहस्य मूर्त्ते विगृह्य ॥
 विमुन्वतो देवमयं शरीरं रोमान्तरस्या मुनयः स्तुवन्ति ॥ २९ ॥
 तं तुष्टुवृत्तोत्परोतचैतलो लोके जने ये निवसन्ति योगिनः ॥
 सनन्वनांथा ह्यतिनञ्जकम्भरा धराधरं धीरस्तरोदलेषणम् ॥ ३० ॥
 अयेत्तराणां परमेष्ठ केलाय प्रभो वदामिदं धरासिचक्रधुक् ॥
 प्रभूतिनाशस्त्वितिहेतुरोद्वरस्त्वमेव नान्यत्परमं च यत्पदम् ॥ ३१ ॥

पाशेषु मेवाहतव धूपध्वंष्ट्रं हस्तेषु धन्याविचलपवच वचने ॥
 हुतावाजिह्वोऽसि तनूरुहाणि वर्भाः प्रभो यज्ञपुमांस्तथमेव ॥ ३२ ॥
 विलोचने राश्रयहृनो महात्मत्सर्वाध्वं ब्रह्म परं शिरस्ते ॥
 सूक्तान्यशेषाणि सटाकलापो द्रार्ण्यं समस्तानि हवींषि देव ॥ ३३ ॥
 क्लृप्तुञ्च सामस्वरधीरनाद प्राग्व्यक्तकायासिलसन्नसन्धे ॥
 पूर्तेष्टयर्मध्वणोऽसि देव सनातनात्मन्मगवन्प्रसीद ॥ ३४ ॥
 पक्ष्मभाक्रान्तभुवं भवन्तमार्तिस्थिति चाक्षर विश्वमूर्ते ॥
 विश्वस्य विधः परमेश्वरोऽसि प्रसीद नाथोऽसि परावरस्य ॥ ३५ ॥
 धंष्ट्राप्रविण्यस्तमशेषमेतद्भू-मण्डलं नाथ विभाष्यते ते ॥
 विगाहतः पश्यन्नं वितन्नं सरोजिनीपत्रमिवोदपङ्कजम् ॥ ३६ ॥
 द्यावापृथिव्योरनुलप्रभाव यद्वन्तं तद्वपुषा तर्ह्येव ॥
 व्याप्तं जगद्व्याप्तिसमर्थदीप्ते हिताय विश्वस्य विभो भवं त्वम् ॥ ३७ ॥

परमार्थस्त्वमेवर्षको नान्योऽस्ति जगतःपते ॥
 तवैष भङ्गिमा येन व्याप्तमेतच्चराचरम् ॥ ३८ ॥
 यदेतद्दृश्यते मूर्त्तमेतज्ज्ञानात्मनस्तव ॥
 भ्रान्तिज्ञानेन पश्यन्ति जगद्रूपमयोगिनः ॥ ३९ ॥
 ज्ञानस्वरूपमसिलं जगदेतवबुद्धयः ॥
 मर्थस्वरूपं पश्यन्तो भ्राम्यन्ते मोहसंलभे ॥ ४० ॥
 ये तु ज्ञानविधः शुद्धचेतसस्तेऽसिलं जगत् ॥
 ज्ञानात्मकं प्रपश्यन्ति त्वद्रूपं परमेश्वर ॥ ४१ ॥
 प्रसीद सर्वं सर्वस्मिन्नासाय जगतामिमां ॥
 उद्धरीर्षोभमेयात्मज्जलो देह्याञ्जलोचन ॥ ४२ ॥
 सख्योऽश्वतोऽसि भगवन् गोविन्द पृथिवीमिमाम् ॥
 समुद्धर भवाद्येव शशो देह्याञ्जलोचन ॥ ४३ ॥
 सर्वप्रवृत्तिर्भवतो जगतामुपकारिणी ॥
 भवस्त्रेधा नमस्तेऽस्तु शशो देह्याञ्जलोचन ॥ ४४ ॥

२४. श्रीवामनस्तवः

(वामन, अ. ३०)

ब्रह्मोवाच—

जयाशोक जयाशोक जयं सर्वगुरो हरे ॥
जन्ममृत्युजरातीत जयानन्त जयाश्रुत ॥ १८ ॥
जयाशित जयाशोक जयाश्रुतस्थिते जय ॥
परमार्थार्थसर्वज्ञ ज्ञानज्ञेयार्थनिश्चित ॥ १९ ॥
जयाशोकजगत्साक्षिजगत्कर्तृर्भगदुरो ॥
जगतोऽजगतश्चेति स्थितौ पालयसे जय ॥ २० ॥
जयाश्रित जयाशोक जय सर्वद्विस्थित ॥
जयादिमप्यान्तमय सर्वज्ञानमयोत्तम ॥ २१ ॥
सुमुमुक्षुभिरनिर्देश्य नित्यदृष्ट जयेस्वर ॥
योगिभिर्मुक्तकर्मस्तु इमाविगुणभूषण ॥ २२ ॥
जयातिसूक्ष्मदुर्ज्ञेय जगन्मूल जगन्मय ॥
जय सूक्ष्मातिसूक्ष्म त्वं जय योगिभ्रतृन्त्रिय ॥ २३ ॥
जय स्वमायायोगस्य शेषभोगशयाकर ॥
जमकदंष्ट्राप्रान्तेन समुद्धृतवसुन्धर ॥ २४ ॥
नृकेशरिन्सुरारातिवक्षःस्थलविदारण ॥
संप्रतं जय विदवात्मन्मायावामन केशव ॥ २५ ॥
स्वमायापटललङ्घनजगद्धातुर्जन्मार्धन ॥
जयाचिन्त्य जयानेकस्वरूपकनिधे प्रभो ॥ २६ ॥
वर्द्धस्य वर्द्धितानेकविकारप्रकृते हरे ॥
त्वयैवा जगतो शेषसंस्थिता सर्वपद्विहित ॥ २७ ॥
न त्वामहं न चेक्षामि नेन्द्राद्यास्त्रिवक्त्रा हरे ॥
शातुमीदृशं न ऋषयः सनकाद्या न योगिनः ॥ २८ ॥
त्वं मायापटसंबोली जगत्पञ्च जगत्पते ॥
कस्त्वा वेत्स्यति सर्वेश त्वत्प्रसादं विना नरः ॥ २९ ॥

त्वमेवाराधितो येन प्रसादसमुच्च प्रभो ॥
 स एष केवलं देव वेत्ति त्वां नेतरो जनः ॥ ३० ॥
 नन्दोद्वरेद्वरेभान विभो वर्द्धस्व वामन ॥
 प्रमथायास्य विश्वस्य विश्वात्मन्युलोचन ॥ ३१ ॥

२५. चित्रकूटस्थितश्रीरामस्तवनम्

(वराह, १९)

दुर्जयन्तु च वाच—

नमामि रामं नरनाथमभ्युतं कवि पुराणं त्रिवेदारिनाशनम् ॥
 शिवस्वरूपं प्रभवं महेश्वरं सदा प्रपन्नार्तिहरं धृतभियम् ॥ ५ ॥
 भवान् सदा देव समस्ततेजसां करोषि तेजोसि समस्तरूपधृक् ॥
 क्षितौ भवान् परुषगुणस्तथा जले चतुष्प्रकारः त्रिविधोऽथ तेजसि ॥ ६ ॥
 द्विषाऽप्य वायौ विद्यसि प्रतिष्ठितो भवां हरिः शङ्खचरः पुमानसि ॥
 भवाञ्छशोसूर्यहृतगगनोऽसि स्वयि प्रलोकं जगदेतदुच्यते ॥ ७ ॥
 भवत्प्रतिष्ठं रमते जगद्यतः ततोऽसि रामेति जगत्प्रतिष्ठितः ॥
 भवार्णवे ब्रुवतरोमिस्तङ्गकुले तपाक्षमोक्षप्रहृत्प्रभोवर्ण ॥ ८ ॥
 न मज्जति त्वत्स्मरणध्वजो नरः स्मृतोऽसि रामेति तथा तपोवने ॥
 वेदेषु गण्डेषु भवांस्तथा हरे करोषि मात्सर्यं वपुरात्मनः सदा ॥ ९ ॥
 युगक्षये रञ्जितसर्वविक्रमुक्तो भवांस्तथाग्निर्बहुरुपधृतिविभो ॥
 कौभं तथा स्वं वपुरास्थितः सदा युगेयुगे मायव सिन्धुमन्थने ॥ १० ॥
 न चान्यदस्तीति भवत्समं क्वचिज्जनार्दमाद्यत्प्रबभूव चोत्तमम् ॥
 त्वया तत् विश्वमिदं महात्मैल्लोकाकिला वेद विशदय सर्वाः ॥ ११ ॥
 कथं स्वमाद्यं परमं तु धाम विहाय धाम्यं शरणं भजामि ॥
 भवानेकः पूर्वमासीत्ततश्च महानहं सलिलं क्षत्तिरूपैः ॥
 वामुस्तथा स्वं च मनोऽपि बुद्धिस्त्वत्तो गुणास्त्वत्प्रभवं च सर्वम् ॥ १२ ॥
 त्वया तत् विश्वमिदं समस्तं सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥
 समस्तविश्वेश्वर विश्वमूर्त्तं सहस्रबाहो जय देवदेव ॥ १३ ॥
 नमोऽस्तु रामाय महानुभाव इति स्तुतो देववरः प्रसन्नः ॥
 तदा तु राज्ञः सुप्रतीकाय मूर्ति सम्बर्धयामास ततोऽभ्युवाच ॥ १४ ॥

२६. श्रीरामचन्द्राष्टोत्तरशतनामावलिः

(पद्य, उत्तरखण्ड, २८१)

ॐ श्रीरामो रामचन्द्रश्च रामचन्द्रश्च सादयतः ॥
 राजीवलोचनः श्रीमान् राजेन्द्रो रघुपुङ्गवः ॥ ३० ॥
 ज्ञानकीवल्लभो जैमो जितामित्रो जनार्दनः ॥
 विष्वक्मित्रमित्रो दान्तः शरभ्यत्राणतत्परः ॥ ३१ ॥
 बालिममथनो बाम्नी सत्यवाक्सत्यविक्रमः ॥
 सत्यव्रतो व्रतफलः सत्वा हनुमदाश्रमः ॥ ३२ ॥
 कौसलेयः क्षरध्वंसी विराधवधपण्डितः ॥
 निभीषणपरित्राता दशश्रीवशिरोह्वरः ॥ ३३ ॥
 शप्ततालप्रभेता च हरकोवण्डक्षण्डनः ॥
 जामवग्न्यमहावर्षदलनस्ताडकान्तकृत् ॥ ३४ ॥
 वेदान्तपारो वेदात्मा भवबन्धकभेषजः ॥
 ब्रूषणत्रिशिरोऽरिद्वज त्रिमूर्तिस्त्रिगुणस्त्रयी ॥ ३५ ॥
 त्रिविक्रमस्त्रिलोकात्मा पुण्यचारित्रकीर्तनः ॥
 त्रिलोकरत्नाको यम्भो दण्डकारण्यवासकुत्सु ॥ ३६ ॥
 महत्पापावनशर्चय पितृभक्तो वरप्रदः ॥
 जितेन्द्रियो जितक्रोधो जितलोभो जगद्गुरुः ॥ ३७ ॥
 श्रेष्ठवानरसङ्घपातो चित्रकूटसमाश्रयः ॥
 कथन्तत्राणवरदः सुनिष्ठापुत्रसेवितः ॥ ३८ ॥
 सर्वदेवाधिदेवश्च भूतवानरजीवनः ॥
 मायामारी च हन्ता च महाभागो महाभुजः ॥ ३९ ॥
 सर्वदेवस्तुतः सौम्यो ब्रह्मण्यो मुनिसत्तमः ॥
 महायोगी महोदारः सुग्रीवस्त्रिरराज्यदः ॥ ४० ॥
 सर्वपुण्याधिकफलः स्मृतः सर्वाधनाशनः ॥
 आदिपुरुषो महामुरुषः परमः पुरुषस्तथा ॥
 पुण्योदयो महासारः पुराणः पुरुषोत्तमः ॥
 स्मितवक्त्रो मितभाषो पूर्वमाषो च राघवः ॥ ४१ ॥

अनन्तगुणमभीरो धीरोऽज्ञासगुणोत्तरः ॥
 मायानानुध्वारित्रो महादेवाभिपूजितः ॥ ४३ ॥
 सेतुकुञ्जितवारोऽः सर्वतीर्थमयो हरिः ॥
 श्यामाङ्गः सुन्दरः शूरः पीतवासा धनुर्धरः ॥ ४४ ॥
 सर्वयज्ञापिथो यज्ञो ज्ञानरक्षणवर्जितः ॥
 शिखलिकुण्डप्रतिष्ठाता सर्वाङ्गणवर्जितः ॥ ४५ ॥
 परमात्मा परं ब्रह्म सन्निवधानम्बविग्रहः ॥
 परंयोतिः परं धाम पराकाशः परात्परः ॥ ४६ ॥
 परेशः पारगः पारः सर्वभूतात्मकः शिवः ॥
 इति श्रीरामचन्द्रस्य नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥ ४७ ॥

२७. श्रीकृष्णस्य मत्तलोत्तरप्रस्तोत्रम्

(अष्टाष्ट, सध्यभाग, ३६)

छन्दोऽनुध्वस्वेवता तु योगः कृष्णप्रियाग्रहः ॥
 श्रीकृष्णः कमलानामो वासुदेवः सनातनः ॥ २१ ॥
 वासुदेवात्मजः पुण्यो लीलात्मनसविग्रहः ॥
 श्रीवत्सकोस्तुभभरो यशोदावत्सलो हरिः ॥ २२ ॥
 धनुर्भुजात्तपक्रासिगवासांसायुतायुधः ॥
 देवकीनन्दनः श्रीशो मन्दसोपप्रियप्रसन्नः ॥ २३ ॥
 यमुनावेगसंहारी बलभद्रप्रियानुजः ॥
 पूतनाजीविताहरः शकटासुरभञ्जनः ॥ २४ ॥
 मन्वजज्जनामन्वो सन्निवधानम्बविग्रहः ॥
 नवनीतमिलिप्ताङ्गो नवनीतनटोऽनघः ॥ २५ ॥
 नवनीतलवाहारी मुचुकुन्दप्रसादकृत् ॥
 षोडशश्रीसहस्रेवस्त्रिभङ्गी सधुराकृतिः ॥ २६ ॥
 सुकदाममृताम्बीन्दुर्गोविन्दो गोविर्वा पतिः ॥
 वत्सपालनसञ्चारो धेनुकामुरभर्जनः ॥ २७ ॥
 तृणीकृततृणावर्तो यमलार्जुनभञ्जनः ॥
 उत्तालतालमेता च तमालकामलकृतिः ॥ २८ ॥

गोपगोपीश्वरो योगी सूर्यकोटिसमप्रभः ॥
 इल्लपतिः परंज्योतिर्यादवेन्द्रो धनुर्हः ॥ ३९ ॥
 चनमाली पीतवासाः पारिजातापहारकः ॥
 गोवर्धनाचलोद्धर्ता गोपालः सर्वपालकः ॥ ३० ॥
 अजो निरञ्जनः कामजनकः कञ्जशोचनः ॥
 मधुहा मयुरानाथो द्वारकानाथको बली ॥ ३१ ॥
 वृन्दाधनान्तसंचारी तुलसीधामभूषणः ॥
 स्वमन्तकमर्षेर्हर्ता नरनारायणात्मकः ॥ ३२ ॥
 कुक्काकृष्णाम्बरधरो माधो परमपूरुषः ॥
 सृष्टिकासुरदाणूरमल्लयुद्धविशारदः ॥ ३३ ॥
 संसारवैरो कंसारिर्मुरारिरत्नकान्तकः ॥
 अनादिब्रह्मचारी च कृष्णव्यसनकर्षकः ॥ ३४ ॥
 शिशुपालशिरश्छेत्ता दुर्योधनकुलान्तकः ॥
 विदुराक्षरधरो विश्वरूपप्रदर्शकः ॥ ३५ ॥
 सत्यवाक् सत्यसंकरपः सत्यभामार्तो जयी ॥
 सुभद्रापूर्वजो विष्णुर्भीष्ममूर्तिप्रदायकः ॥ ३६ ॥
 जगद्गुर्जगन्नाथो वेणुवाद्यविशारदः ॥
 मृगभामुरविष्वंसी बकारिर्बाणबाहुकृत् ॥ ३७ ॥
 युधिष्ठिरप्रतिष्ठाता बह्विर्हर्षवर्तसकः ॥
 पाशंसारथिरव्यक्तो गीतामृतमहोदधिः ॥ ३८ ॥
 कालोपकथिमाणिक्वरञ्जितधोपदाम्भुजः ॥
 वामोवरो यज्ञभोक्ता दानवेन्द्रविनाशनः ॥ ३९ ॥
 नारायणः परं ब्रह्म पद्मगाशनमाह्वनः ॥
 अलक्रीडारसमासक्तगोपीधरप्रापहारकः ॥ ४० ॥
 पुण्यलोकस्तीर्थपादो वेदवेद्यो दयानिधिः ॥
 सर्वतोपरिभक्तः सर्वग्रहकृपी परात्परः ॥ ४१ ॥
 इत्येवं कृष्णदेवस्य नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥
 कृष्णेन कृष्णभक्तेन भुक्त्वा गीतामृतं पुरा ॥ ४२ ॥

स्तोत्रं कृष्णप्रियकरं कृतं तत्पान्मया मृतम् ॥
 कृष्णप्रेमासृतं नाम परमानन्दवायकम् ॥ ४३ ॥
 अत्युपद्रवदुःखघ्नं परमायुष्यवर्द्धनम् ॥
 शानं शानं तपस्तीर्थं यत्कृतं त्विह जन्मनी ॥ ४४ ॥
 पठतां शृण्वतां चैव कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥
 पुष्पप्रदम्पुत्राणामगतीनां गतिप्रदम् ॥ ४५ ॥
 धनवाहं वरिद्राणां जयेच्छूनां जयार्थहम् ॥
 दिशूनां गोकुलानां च पुष्टिर्बं पुष्पवर्द्धनम् ॥ ४६ ॥
 बालरोगप्रहादोनां क्षमनं शान्तिकारकम् ॥
 शन्ते कृष्णस्मरणं भवतापन्नयापहम् ॥ ४७ ॥
 असिद्धसाधकं भद्रे जपाविकरमात्मनाम् ॥
 कृष्णाय यावदेन्द्राय ज्ञानमुद्राय योगिने ॥ ४८ ॥
 नाथाय रुक्मिणीशाय नमो वेदान्तवेदिने ॥
 इमं मन्त्रं महादेवि जपन्नेव दिवानिशम् ॥ ४९ ॥
 सर्वप्रहानुग्रहभानसर्वप्रियतमो भवेत् ॥
 पुत्रपौत्रैः परिवृतः सर्वसिद्धिसमृद्धिमान् ॥
 निवेद्य भोगानन्तेऽपि कृष्णसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५० ॥

२८. दशावतारस्तोत्रम्

(बराह, १५)

गौमुल उवाच —

स्तोत्रे सहेन्द्रं रिपुवर्पहं शिषं नारायणं ब्रह्मविशं वरिष्ठम् ॥
 आबित्यचन्द्राश्विनयुगस्थमस्यं पुरातनं दैत्यहरं सदा हरिम् ॥ १ ॥
 अकार मात्स्यं बपुरात्मनो यः पुरातनं जेदविनाशकाले ॥
 महामहीभृद्वपुरप्रपुञ्जच्छटाहर्वाधिः सुरसामुदात्तः ॥ १० ॥
 तथाश्विनयुगस्थमस्यं गिरीन्द्रं वधार यः कौर्मन्मपुः पुराणम् ॥
 हितेष्टयापः पुरुषः पुराणः प्रपातु मां दैत्यहरः सुरेशः ॥ ११ ॥
 महावरहः सततं पृथिव्यास्तलागतं प्राविशद्यो महात्मा ॥
 यन्माह्वतलः सुरसिद्धसर्पः प्रपातु मां दैत्यहरः पुराणः ॥ १२ ॥

मृत्तिहृदयो च बभूव योऽसी मुने मुने योगिवरोऽय भीमः ॥
 करालध्वजः कनकापवर्चा वराशयोऽस्मानसुरान्तकोऽध्यात् ॥ १३ ॥
 बलेर्भक्षध्वंसकृत्वप्रमेयो योगात्मको योगदधुः स्वरूपः ॥
 ■ वण्डकाष्ठाजिनलक्षणः क्षिति योऽसी महान्काशतवाशः पुनातु ॥ १४ ॥
 त्रिःसप्तकृतवो जगतो जिषाय कृत्वा ददौ कश्यपाय प्रचण्डः ॥
 त आमदग्धोऽभिजनस्य गोप्ता हिरण्यगर्भोऽसुरहा प्रपातु ॥ १५ ॥
 जसुष्मकारं च अपुर्य आद्यं हिरण्यगर्भप्रतिमानलक्ष्यम् ॥
 रामादिरूपैर्बहुकृत्वमेवं चकार सोऽस्मानसुरान्तकोऽध्यात् ॥ १६ ॥
 चापूरकंसासुरवर्षभोतेभ्योतामराणामभयाय देवः ॥
 मुने मुने वासुदेवो बभूव कल्पे भवत्यद्भुतरूपकारी ॥ १७ ॥
 मुने मुने कल्किनाम्ना भहातमा वर्षंस्त्विति कर्तुमनेककृपः ॥
 सनातनो ब्रह्मण्यः पुरातनो न यस्य कृपं सुरसिद्धदेवताः ॥ १८ ॥
 पश्यन्ति विज्ञानगतिं विहाय भतो ममेवापि समचर्चयन्ति ॥
 मत्पादिरूपाणि वराणि सोऽध्यात् पुनश्च भूयोऽपि नमोनमस्ते ॥ १९ ॥
 नमोनमस्ते पुनश्चोत्तमाय पुनश्च भूयोऽपि नमोनमस्ते ॥
 नमोनमः कारणकारणाय नमस्तु मां मुक्तिपदं नमस्ते ॥ २० ॥

२९. गजेन्द्रमोक्षणे विष्णुस्तवः

(वाचन, अ. ८५)

ॐ नमो मूलप्रकृतये अजिताय महात्मने ॥
 अनाश्रिताय देवाय निःस्पृह्य नमोऽस्तु ते ॥ २१ ॥
 नम आद्याय वामाय आर्षायादिप्रवर्तिने ॥
 अनन्तराय चक्राय अक्षयस्ताय नमोनमः ॥ २२ ॥
 नमो गुह्याय भूदाय गुणाय गुणवर्तिने ॥
 अतर्क्याय प्रमेयाय अनुलाय नमोनमः ॥ २३ ॥
 नमः शिवाय शान्ताय निश्चिन्ताय धनस्त्रिभने ॥
 सनातनाय पूर्वाय पुराणाय नमोनमः ॥ २४ ॥
 नमोऽस्तु तस्मै देवाय निर्गुणाय गुणारम्भने ॥
 नमो अगतिविधाय गोविन्दाय नमोनमः ॥ २५ ॥

नमोऽस्तु वसनाभाय साय्ययोगोज्ज्वालय च ॥

विश्वेश्वराय देवाय शिवाय हरये नमः ॥ ३७ ॥

नमोऽस्तु तस्मै देवाय निर्गुणाय गुणात्मने ॥

नारायणाय विश्वाय देवाय परमात्मने ॥ ३८ ॥

नमोनमः कारणबामनाय नारायणायामितद्विक्रमाय ॥

श्रीशाङ्गेच्छासिपवाधराय नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमाय ॥ ३९ ॥

गुह्याय वैदनितयाय महोरगाय सिंहाय रैत्यनिधनाय चतुर्भुजाय ॥

शङ्खेन्द्ररुद्रमुनिचारणसंस्तुताय देवोत्तमाय सकलाय नमोऽष्टयुताय ॥ ४० ॥

नागोन्नभोगजायनाय च सुप्रियाय मोक्षोदहेसशुकमोलयनोपमाय ॥

पीताम्बराय मधुकण्ठभनाशनाय विश्वाद्यान्नाशुमुकुटाय नमोऽक्षराय ॥ ४१ ॥

नाभिप्रजातकमलस्यचतुर्भुजाय क्षीरोदकार्णवन्तिकेत्यशोधराय ॥

नानाविचित्रकनकाङ्गावभूषणाय सर्वेश्वराय वरदाय नमो वराय ॥ ४२ ॥

भक्तिप्रियाय वरदीप्तमुखशर्नाय देवेन्द्रविघ्नशमनोद्यतपौरुषाय ॥

कुल्लारविन्दविभलायतलोचनाय योगेश्वराय वरदाय नमो वराय ॥ ४३ ॥

ब्रह्मापनाय त्रिदशायनाय लोकायनायात्महितायनाय ॥

नारायणायात्मविकाशनाय महारवराहाय नमः सुरोऽसि ॥ ४४ ॥

कूटस्थमख्यकृतमचिन्त्यरूपं नारायणं कारणमादिदेवम् ॥

युगान्तशयं पुरुषं पुरातनं तं देवदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ४५ ॥

शोणेश्वरं चाक्षविधित्रमौलिमज्ञेयमन्यं प्रकृतेः परस्वप्नम् ॥

क्षोभतमात्मप्रभवं वरेभ्यं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ४६ ॥

अवृक्षमव्यक्तमचिन्त्यमख्यं ब्रह्मार्चयो ब्रह्ममयं सनातनम् ॥

वदन्ति यं न पुरुषं सनातनं तं देवगुह्यं शरणं प्रपद्ये ॥ ४७ ॥

यक्षशरं ब्रह्म वदन्ति सर्वं निशम्य यं मृत्युमुखात्प्रमुन्यते ॥

तमोदवरं तृप्तमनुत्तमैर्गुणैः परायणं विष्णुमुपैमि दादवत्तम् ॥ ४८ ॥

कायं क्रियाकारणमप्रमेयं हिरण्यनाभं वरपञ्चनाभम् ॥

महाशूलं देवनिधिं सुरेशं व्रजामि विष्णुं शरणं जनार्दनम् ॥ ४९ ॥

क्षीरोदकेयूरमहार्हनिष्कर्मेष्वुत्तमालङ्कृतसर्वगात्रम् ॥

पीताम्बरं काञ्चनभक्तिजिह्वं माताधरं केशवमभ्युपैमि ॥ ५० ॥

तारोद्भूतं वेदविदां वरिष्ठं योगात्मनां सांख्यविदां वरिष्ठम् ॥
 आदित्यरुद्रादिदेवसुप्रभात्रं प्रभुं प्रपद्येऽप्युत्तमाविभूतम् ॥ ५१ ॥
 श्रीवत्साक्षतं महाशिवं देवगुह्यं तनोरमम् ॥
 प्रपद्ये सुक्षममनुलं वरेष्वात्मभवप्रदम् ॥ ५२ ॥
 प्रभवं सर्वभूतानां निर्गुणं परमेश्वरम् ॥
 प्रपद्ये मुक्तसङ्गानां धर्मीणां परमीं मतिम् ॥ ५३ ॥
 भगवन्तं गुणाध्यक्षमक्षरं पुण्डरीकधरम् ॥
 शरण्यं शरणं भक्त्या प्रपद्ये भक्तवत्सलम् ॥ ५४ ॥
 त्रिविक्रानं त्रिलोकेशं सर्वेषां प्रदितामहम् ॥
 योगात्मानं महात्मानं प्रपद्येऽहं अनार्यभम् ॥ ५५ ॥
 आदिदेवमद्यं शम्भुं व्यक्ताव्यक्तं सनातनम् ॥
 नारायणमपीयांसं प्रपद्ये बाह्यान्प्रियम् ॥ ५६ ॥
 नमो हराय देवाय नमः सर्वमहाय च ॥
 प्रपद्ये देवदेवेशमपीयांसं तनोः सदा ॥ ५७ ॥
 एकाय लोकतत्त्वाम परतः परमात्मने ॥
 नमः सहस्रशिखरे अनन्ताय महात्मने ॥ ५८ ॥
 त्वमेव शरणं देवमृषयो वेदपारगाः ॥
 कीर्तयन्ति च यं सर्वे ब्रह्मादीनां पराधनम् ॥ ५९ ॥
 नमस्ते पुण्डरीकाक्ष भक्तानामभयप्रद ॥
 सुब्रह्मन् नमस्तेऽस्तु आहि मां शरणागतम् ॥ ६० ॥

३०. पापप्रक्षमनस्तवः

(भाग, ८८)

पुलस्त्य उवाच—

द्वितीयं पापप्रमनं स्तवं वक्ष्यामि ते मुने ॥
 येन सम्प्राप्यतेन पापनाशं तु गच्छति ॥ १ ॥
 भस्मं नमस्ये देवेशं कूर्मं देवेशमेव च ॥
 ह्यशरीरं नमस्त्वेऽहं भवं विष्णुं त्रिविक्रमम् ॥ २ ॥
 नमस्ये माधवेशानो ज्योतिरेशकुमारिली ॥
 नारायणं नमस्येऽहं नमस्तेऽर्कहासम् ॥ ३ ॥

जयेतां नरसिंहं च कम्पधरं कुरुध्वजम् ॥
कामपासमलम्बं च नमस्ये ब्राह्मणप्रियम् ॥ ४ ॥
अजितं विद्वत्कर्माणं पुण्डरीकं द्विजप्रियम् ॥
हृरिं शम्भुं नमस्ये च ब्रह्माणं सप्रजापतिम् ॥ ५ ॥
नमस्ये शूलबाहुं च देवं शक्रधरं तथा ॥
विश्वं बिम्बुं सुवर्णाक्षं गोपतिं पीतघाससम् ॥ ६ ॥
नमस्ये च गवर्पाणि नमस्ये च कुशेशयम् ॥
भर्धनारीधरं देवं नमस्ये पापनाशनम् ॥ ७ ॥
गोपालं च सर्वकुण्डं नमस्ये चापधारिणम् ॥
नमस्ये विष्णुकुण्डं च ज्येष्ठेशं पट्टधरं तथा ॥ ८ ॥
उपशान्तं नमस्येऽहं मार्कण्डेयं संजम्भकम् ॥
नमस्ये पराकिरणं नमस्ये वडवामुखम् ॥ ९ ॥
कार्तिकेयं नमस्येऽहं बालिकं क्षिप्रं तथा ॥
नमस्ये पराकिरणं नमस्ये च कुशेशयम् ॥ १० ॥
नमस्ये स्थाणुमनघं नमस्ये वनमालिनम् ॥
नमस्ये लाङ्गुलीशं च नमस्येऽहं शिखरपतिम् ॥ ११ ॥
नमस्ये च त्रिशूलं नमस्ये हृष्यबाहुनम् ॥
नमस्ये च त्रिसौपर्णं नमस्ये धरणीधरम् ॥ १२ ॥
त्रिणाशिकेतं बहुराणं नमस्ये क्षत्रिभूषणम् ॥
कर्पादिनं नमस्ये च सर्वमयविनाशनम् ॥ १३ ॥
नमस्ये क्षाशिनं सुर्यं ध्रुवं रत्नं सहोन्नतम् ॥
यशनाभं हिरण्मातं नमस्ये स्कन्दमव्ययम् ॥ १४ ॥
नमस्येऽहं भीमहंसौ नमस्ये हाटकेश्वरम् ॥
सत्वा हंसं नमस्ये च नमस्ये प्राणतर्पणम् ॥ १५ ॥
नमस्ये उम्भकवचं महायोगिनभोऽश्वरम् ॥
नमस्ये श्रीनिवासं च नमस्ये पुनर्वसुतमम् ॥ १६ ॥
नमस्ये च चतुर्बाहुं नमस्ये च सुधाधिपम् ॥
वनस्पतिं मधुपतिं नमस्ये कनुमव्ययम् ॥ १७ ॥

श्रीकण्ठं वासुदेवं च त्रीलोक्यं सदाशिवम् ॥
 नमस्ये शर्वभूतार्थं गौरीशं लङ्केश्वरम् ॥ १८ ॥
 मनोहरं च कृष्णेशं नमस्ये जगत्पाणिनम् ॥
 यशोधरं महाबाहुं नमस्ये च कुशप्रियम् ॥ १९ ॥
 भूधरं छावितगर्वं सुनेत्रं सुरशक्तिनम् ॥
 भद्राक्षं धीरभद्रं च नमस्ये शङ्खकुक्षिणम् ॥ २० ॥
 सुषध्वजं सहैशं च विदधमित्रं दक्षिणभम् ॥
 जपेन्द्रं च सगोविन्दं नमस्ये पद्मकजप्रियम् ॥ २१ ॥
 सहस्रधिरसं देवं नमस्ये क्रुन्दमालिनम् ॥
 कालाग्निं स्रग्देवेशं नमस्ये कृत्तिवाससम् ॥ २२ ॥
 नमस्ये छत्रगणेशं च नमस्ये पद्मकजासनम् ॥
 सहस्राक्षं लोकनन्दं नमस्ये हरिशङ्करम् ॥ २३ ॥
 अगस्त्यं गण्डं विष्णुं कपिलं ब्रह्मवाक्मयम् ॥
 नातनं च ब्रह्माणं नमस्ये ब्रह्मतरुपरम् ॥ २४ ॥
 अश्रुतं चतुर्बाहुं सहस्राक्षं तपोमयम् ॥
 नमस्ये धर्मराजानं देवं गण्डवाहनम् ॥ २५ ॥
 सर्वभूतगतं शान्तं निर्मलं सर्वलक्षणम् ॥
 महायोगिनमव्ययं नमस्ये पापनाशनम् ॥ २६ ॥
 निरञ्जनं निराकारं निर्गुणं मिलयं पदम् ॥
 नमस्ये पापहृत्तरि शरण्यं शरणं भजे ॥ २७ ॥

एतत्पवित्रं परमं पुराणं प्रोक्तं त्वगस्त्येन भर्तृविद्या च ॥

अन्यं यशस्यं बहुपापनाशनं संकीर्तनात्स्मरणात्स्पर्शनाच्च ॥ २८ ॥

३१. विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्

(गण्ड, पूर्वप्रपञ्च, आचारकाण्ड, १५)

[ॐ अस्य श्रीविष्णुस्तोत्रनामस्तोत्रमन्त्रस्य मार्कण्डेयकृषिः विष्णु-
 देवता अनुष्टुप्छन्दः सर्वकामाप्यर्थो जपे विनियोगः ॥ अथ ध्यानम् ॥

सज्जलजलनीलं वशिष्टोदारशीलं करतलशुभशीलं वेणुबाणै रतालम् ॥

व्रजजनकुलपालं कामिनीकेलिलालं लक्ष्मणकुलसिन्धुलं नौमि गोपालनाम् ॥]

एव उवाच—संसारसागरावधोरान्मुष्यते किं जपन्ममो । नरस्तन्मे परं
 जप्यं कथय त्वं जनाह्वन ॥ १ ॥ हरिदवाच—परेश्वरं परं ब्रह्म परमात्मान-
 मभ्यस्यम् । विष्णुं नामसहस्रेण स्तुवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ २ ॥ यत्पवित्रं परं
 जप्यं कथयामि ब्रह्मवज्र । । शुभाशुष्यावहितो भूत्वा सर्वपापविनाशनम् ॥ ३ ॥
 ॐ वासुदेवो महाविष्णुर्दामनो वासथो वसुः । बालचन्द्रनिभो बालो बलभद्रो
 बलाधिपः ॥ ४ ॥ बलिबन्धनकुक्षेपा (११) वरेण्यो वेदविस्फुलिः । वेदकर्ता
 वेदकपो वेद्यो वेदपरिप्लुतः ॥ ५ ॥ वेदाङ्गवेत्ता वेदेशो (२०) बलाधारो
 बलार्चनः । अजिकारो वरेक्ष्णश्च दण्डो वरुणाधिपः ॥ ६ ॥ वीरहा च बृहद्दीरो
 वन्वितः परमेश्वरः (३०) । आत्मा च परमात्मा च प्रत्यगात्मा विद्येश्वरः
 ॥ ७ ॥ पद्मनाभः पद्मनिधिः पद्महस्तो गन्नाथरः । परमः (४०) परभूतश्च पुण्योत्तम
 ईश्वरः ॥ ८ ॥ पद्मजङ्घः पुण्डरीकः पद्मनासाधरः प्रियः । पद्माक्षः पद्म-
 गर्भश्च पद्मव्यः (५०) पद्मसंस्थितः ॥ ९ ॥ अपारः परमार्थेश्वरः पराणां च
 परः प्रभुः । पण्डितः पण्डितेभ्यश्च पवित्रः पापमर्दकः ॥ १० ॥ शुद्धः (६०)
 प्रकाशरूपश्च पवित्रः परिरक्षकः । पिपासावर्जितः पादः पुरुषः प्रकृतिस्तथा
 ॥ ११ ॥ प्रधानं पृथिवीपथं पद्मनाभः (७०) प्रियप्रदः । सर्वेशः सर्वगः सर्वः
 सर्ववित्तसर्वदः परः ॥ १२ ॥ सर्वश्च जगतो काम सर्ववर्शी च सर्वभूत (८०) ।
 सर्वानुग्रहकृद्देवः सर्वभूतहृदि स्थितः ॥ १३ ॥ सर्वपूज्यश्च सर्वाद्यः सर्वदेव-
 नमस्कृतः । सर्वस्य जगतो मूलं सकलो निष्कलोऽनलः (९०) ॥ १४ ॥ सर्व-
 पोता सर्वनिष्ठः सर्वकारणकारणम् । सर्वध्येयः सर्वमित्रः सर्वदेवस्वरूपभृक्
 ॥ १५ ॥ सर्वाध्यक्षः सुराध्यक्षः सुरासुरनमस्कृतः । बुध्दानां धामसुराणां च
 सर्वदा घातकोऽन्तकः (१०१) ॥ १६ ॥ सत्यपालश्च सन्नाभः सिद्धेशः सिद्ध-
 वन्वितः । सिद्धसाध्यः सिद्धसिद्धः साध्यसिद्धो हृदीश्वरः ॥ १७ ॥
 क्षरणं जगतत्थैव (११०) श्रेयः क्षेमस्तथैव च । शुभकृच्छोभनः सौम्यः सत्यः
 सत्यपराक्रमः ॥ १८ ॥ सत्येश्वरः सत्यसङ्कल्पः सत्यवित्सत्य (त्य)वस्तथा
 (१२१) । ययो ययो च कर्मो च सर्वकर्मविवर्जितः ॥ १९ ॥ कर्मकर्ता
 च कर्मैव क्थिमाकार्यं सधैव च । श्रीपतिर्नृपतिः (१३१) श्रीमान्सर्वस्य पति-
 कर्जितः ॥ २० ॥ स देशानां पतिश्चैव बृष्णीनां पतिरीडितः । पतिहिरण्यगर्भस्य
 विपुरान्तपतिस्तथा ॥ २१ ॥ पशूनां च पतिः प्रायो जघ्नीनां पतिरेव च (१४०) ।

पतिराक्षस्यैव मन्त्रस्य पतिस्तथा ॥ २२ ॥ वनस्पतीनां च पतिरनिलस्य
 पतिस्तथा । अनिलस्य पतिश्चैव यमस्य पतिरेव च ॥ २३ ॥ कुबेरस्य पति-
 श्चैव नक्षत्राणां पतिस्तथा । ओषधीनां पतिश्चैव वृक्षाणां च पतिस्तथा
 (१५०) ॥ २४ ॥ नागानां पतिरर्कस्य दक्षस्य पतिरेव च । मुहूर्तां च पति-
 श्चैव नृपाणां च पतिस्तथा ॥ २५ ॥ गन्धर्वाणां पतिश्चैव असूनां पतिस्तथा ।
 पर्वतानां पतिश्चैव निम्नगानां पतिस्तथा ॥ २६ ॥ सुराणां च पतिः श्रेष्ठः
 (१६०) कपिलस्य पतिस्तथा । कृतानां च पतिश्चैव वीर्यां च पतिस्तथा
 ॥ २७ ॥ मृगानां च पतिश्चैव सूर्यस्य पतिस्तथा । पतिश्चन्द्रमसः श्रेष्ठः
 शुक्रस्य पतिरेव च ॥ २८ ॥ ग्रहाणां च पतिश्चैव राक्षसानां पतिस्तथा ।
 किन्नराणां पतिश्चैव (१७०) विजायां पतिस्तथा ॥ २९ ॥ सरितां च
 पतिश्चैव समुद्राणां पतिस्तथा । सरतां च पतिश्चैव भूतानां च पतिस्तथा
 ॥ ३० ॥ वेतालानां पतिश्चैव कूष्माण्डानां पतिस्तथा । पक्षिणां च पतिः
 श्रेष्ठः वज्रनां पतिरेव च ॥ ३१ ॥ महात्मा (१८०) मङ्गलो मेयो मन्वरो
 मन्वरेव च । मेरुमाता प्रधाणं च माधवी मलयजितः ॥ ३२ ॥ मासाधरो
 (१९०) महावेभो महावेबेन पूजितः । महाशास्त्रो महाभागो मधुसूदन एव च
 ॥ ३३ ॥ महावीर्यो महाप्राणो मार्कण्डेयप्रवन्दितः (२००) । मायामा
 माधया बद्धो मायया तु विवर्जितः ॥ ३४ ॥ मृनिस्तुतो मृनिर्मजो (२१०)
 महाना(रा)खो महाहनुः । महाबाहुर्महावन्तो वरणेन विवर्जितः ॥ ३५ ॥
 महावक्त्रो महात्मा च महाकायो महोदरः । महापाशो महाशोभो महामानी
 महामनाः ॥ ३६ ॥ महामतिर्महाकीर्तिर्महारूपो (२२०) महासुरः । मधुश्च
 मायवश्चैव महावेभो महोदरः ॥ ३७ ॥ मखेष्टो मल्लरूपो च भागमीयो
 (२३०) मखेद्वरः । महाधातो महाभाषो महेशोऽतीतमानुषः ॥ ३८ ॥ मान-
 वश्च मनुश्चैव मानवानां धियंकरः । भृगश्च मृगपूज्यश्च (२४०) मृगानां
 च पतिस्तथा ॥ ३९ ॥ नृपस्य तु पतिश्चैव पतिश्चैव बृहस्पतेः । पतिः
 शनैश्चरस्यैव राहोः केतोः पतिस्तथा ॥ ४० ॥ लक्ष्मणो लक्ष्मणश्चैव लम्बीकरो
 ललितस्तथा ॥ (२५०) । नानालङ्कारसंयुक्तो नानाचन्दनचर्चितः ॥ ४१ ॥
 नानगरसोज्ज्वलवक्त्रो नानापुष्पोपशोभितः । रामो रमापतिश्चैव सप्तम्यः
 परमेश्वरः ॥ ४२ ॥ रत्नयो रत्नहस्तं च (२६०) रूपो रूपविजितः ।

महाकपोप्रकपश्च सौम्यरूपस्तथैव च ॥ ४३ ॥ नीलमेघनिभः शुद्धः कालमेघ-
 तिभस्तथा । धूमवर्णः पीतवर्णो नानारूपो (२७०) ह्यवर्णकः ॥ ४४ ॥
 बिल्वो रूपदर्शनेन शुक्लवर्णस्तथैव च । सर्ववर्णो महायोगी यक्षो (याम्यो)
 यनकृपेव च ॥ ४५ ॥ सुवर्णवर्णोवाक्पेव सुवर्णाल्यस्तथैव च (२८०) ।
 सुवर्णविभवश्चैव सुवर्णः स्वर्णमेखलः ॥ ४६ ॥ सुवर्णस्य प्रधाना च सुवर्णो-
 स्तथैव च । सुवर्णस्य प्रियदर्शनेव सुवर्णाद्यस्तथैव च ॥ ४७ ॥ सुवर्णी
 च महावर्णः सुवर्णस्य च कारणम् (२९०) । येन तेनैव स्तथादित्य आदिरादिकरः
 शिवः ॥ ४८ ॥ कारणं महत्तदचैव प्रधानस्य च कारणम् । बुद्धीनां कारणं
 चैव कारणं मनसस्तथा ॥ ४९ ॥ कारणं चेततदचैव (३००) अहङ्कारस्य
 कारणम् । भूतानां कारणं तद्वत्कारणं च विभावसोः ॥ ५० ॥ आकाशकारणं
 तद्वत्पृथिव्याः कारणं परम् । अम्बुस्य कारणं चैव प्रकृतेः कारणं तथा ॥ ५१ ॥
 देहस्य कारणं चैव वायुवश्चैव कारणम् । ओन्नस्य कारणं (३१०) तद्वत्कारणं
 च स्वयस्तथा ॥ ५२ ॥ जिह्वायाः कारणं चैव प्राणस्यैव च कारणम् । धृस्तयोः
 कारणं तद्वत्पानयोः कारणं तथा ॥ ५३ ॥ वाचस्य कारणं तद्वत्प्रायोदचैव तु
 कारणम् । इन्द्रस्य कारणं चैव कुबेरस्य च कारणम् ॥ ५४ ॥ यमस्य कारणं
 चैव (३२०) ईशानस्य च कारणम् । यक्षाणां कारणं चैव रक्षसां कारणं
 परम् ॥ ५५ ॥ सुपाणां कारणं श्रेष्ठं धर्मस्यैव तु कारणम् । जन्तूनां कारणं
 चैव मनुनां कारणं परम् ॥ ५६ ॥ मनुनां कारणं चैव पक्षिणां कारणं परम् ।
 मुनीनां कारणं श्रेष्ठं (३३०) योगिनां कारणं परम् ॥ ५७ ॥ सिद्धानां कारणं
 चैव यक्षाणां कारणं परम् । कारणं किन्नराणां च गन्धर्वाणां च
 कारणम् ॥ ५८ ॥ नवानां कारणं चैव नद्यीनां कारणं परम् । कारणं
 च समुद्राणां वृक्षाणां कारणं तथा ॥ ५९ ॥ कारणं वीर्याणां चैव (३४०)
 लोकानां कारणं तथा । पातालकारणं चैव वेदानां कारणं तथा
 ॥ ६० ॥ सर्पाणां कारणं चैव श्रेयसां कारणं तथा । पशूनां कारणं
 चैव सर्वेषां कारणं तथा ॥ ६१ ॥ वेहात्मा धेनिव्यात्मा च आत्मा (३५०)
 बुद्धिस्तथैव च । मनसश्च तथैवात्मा आत्माहङ्कारचेतसः ॥ ६२ ॥ जाग्रतः
 स्वपतदवात्मा (३६०) अहवात्मा परस्तथा । प्रधानस्य परात्मा च अका-
 शात्मा ह्यर्पा तथा ॥ ६३ ॥ पृथिव्याः परमात्मा च रसस्यात्मा तथैव च ।

गन्धस्य परमात्मा च स्वस्वात्मा परस्तथा ॥ ६४ ॥ शम्वात्मा चैव (३७०)
 वागात्माः स्वर्गात्मा पुष्वस्तथा । श्रोत्रात्मा च स्वगात्मा च जिह्वायाः परम-
 स्तथा ॥ ६५ ॥ घ्राणात्मा चैव हस्तात्मा पादात्मा परमस्तथा (३८०) ।
 उपस्थस्य सार्धदात्मा पाध्यात्मा परमस्तथा ॥ ६६ ॥ इन्द्रात्मा चैव ब्रह्मात्मा
 रक्षा(दाता)त्मा च मनोस्तथा । वक्षप्रप्रापतेरात्मा सत्या(स्रष्टा)त्मा
 परमस्तथा ॥ ६७ ॥ ईशात्मा (३९०) परमात्मा च रौद्रात्मा मोक्षविवर्तिः ।
 यत्नदाश्च तथा यत्नश्चर्मा खड्गयसुरान्तकः ॥ ६८ ॥ ह्योप्रवर्त्तनशीलश्च
 यतीनां च हिते रतः । यतिरुषी च (४००) योगो च योगिष्येभ्यो हरिः शितिः
 ॥ ६९ ॥ संविन्मेधा च कालश्च ऊर्ध्वो वर्णा च (न)तिस्तथा (४१०) ।
 संवत्सरो मोक्षकरो मोहप्रध्वंसकस्तथा ॥ ७० ॥ मोहकर्त्ता च दुष्टानां नाशकश्चो
 षड्बामुखः । संवर्त्तकः कालकर्त्ता गौतमो भृगुरगिराः (४२०) ॥ ७१ ॥
 अश्विर्धंसिष्ठः पुलहः पुलस्त्यः कुन्त एव च । याज्ञवल्क्यो देवलश्च व्यासश्चैव
 पराशरः ॥ ७२ ॥ शर्मन्वदश्चैव (४३०) गाङ्गमेवो हृषीकेशो बृहच्छ्रवाः । केशवः
 क्लेशहन्ता च सुकर्णः कर्णवर्जितः ॥ ७३ ॥ नारायणो महाभागः प्राणस्य
 पतिरेव च (४४०) । अपानस्य पतिश्चैव व्यानस्य पतिरेव च ॥ ७४ ॥
 उदानस्य पतिः श्रेष्ठः समानस्य पतिस्तथा । शङ्खस्य च पतिः श्रेष्ठः स्पर्शस्य
 पतिरेव च ॥ ७५ ॥ रुपाणां च पतिश्चाद्यः खड्गपाणिर्ह्रस्वामुखः (४५०) ।
 चक्रपाणिः कुण्डलो च ओषत्साकृत्सर्पश्च ॥ ७६ ॥ प्रकृतिः कौस्तुभप्रीवः
 पीताम्बरधरस्तथा । सुमुखो नुर्मलश्चैव मुखेन तु विवर्जितः ॥ ७७ ॥ अमर्त्यो-
 ऽनस्तरूपश्च (४६१) सुनखः सुरमन्वरः । सुकपोलौ विभुजिष्णुर्भोजिष्णु-
 श्चेषुधीस्तथा ॥ ७८ ॥ हिरण्यकशिपोर्हन्ता हिरण्यकविमर्बकः (४७०) । निहन्ता
 पूतनायश्च भास्करान्तघ्निनाशनः ॥ ७९ ॥ कैशिनो देवनश्चैव मृष्टिकस्य
 विमर्बकः । कंसदानवभेत्ता च चाणूरस्य प्रमर्बकः ॥ ८० ॥ अरिष्टस्य निहन्ता च
 अकूरप्रिय एव च । अकूरः कूररूपश्च (४८०) अकूरप्रियवर्जितः ॥ ८१ ॥ भगहो
 भगवान् भानुस्तथा भागवतः स्वयम् । उद्धवश्चोद्धवस्वरोऽप्युद्धवेन विवि-
 न्तितः ॥ ८२ ॥ चक्रपृक् चक्रवर्त्तश्चैव (४९०) चक्रवर्त्तविवर्जितः । अहङ्कारो
 मतिश्चर्त्त गगनं पृथिवी जलम् ॥ ८३ ॥ वायुश्चक्रस्तथा शोभं (५००) जिह्वा
 च प्राणमेव च । वाक्पाणिपादवदनः पादपस्थस्तथैव च ॥ ८४ ॥ वाङ्मर्क-
 शश्चैव सर्वश्च क्षान्तिवः क्षान्तिकुसरः (५११) । अक्षप्रियस्तथा भर्ता

भक्तिमान् भक्तिवर्द्धनः ॥ ८५ ॥ भक्तस्तुतो भक्तपरः कीर्तिवः कीर्तिवर्द्धनः ।
 कीर्तिर्दीप्तिः (५२०) क्षमा कान्तिर्भक्तिश्चैव (५३०) दया परा ॥ ८६ ॥
 दानं धाता च कर्ता च वेद्यवेद्यप्रियः शुचिः । शुचिममशुचयो (५३०) मोक्षं
 कामश्चायं सहस्रपात् ॥ ८७ ॥ सहस्रशोर्ध्वं वेद्यश्च मोक्षद्वारं तर्पय च ।
 प्रजाद्वारं सहस्राक्षः सहस्रकर एव च (५४०) ॥ ८८ ॥ शुक्लश्च सुकिरीटो च
 सुग्रीवः कीस्तुभस्तथा । प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च ह्यमग्रीवश्च सूकरः ॥ ८९ ॥
 मत्स्यः परशुरामश्च (५५०) प्रह्लादो बलिरेव च । शरण्याश्चैव नित्यश्च बुद्धो
 मुक्तः शरीरभृत् ॥ ९० ॥ सरद्रूपगहन्ता च रावणस्य प्रमर्दनः । सीतापतिश्च
 (५६०) बटिष्णुर्भरतश्च तर्पय च ॥ ९१ ॥ कुम्भेन्द्रजिग्रिहन्ता च कुम्भ-
 कर्षप्रमर्शनः । मर्यादाकालकश्चैव देवास्तकविनाशनः ॥ ९२ ॥ वृष्टासुरनिहन्ता
 च शम्भुरारिस्तर्पय च । नरकस्य निहन्ता च विशीर्वह्य विनाशनः (५७०)
 ॥ ९३ ॥ यमस्त्राज्यभेता च तपो हितकरस्तथा । द्वाविंशं चैव त्रयं च बुद्ध-
 र्चैव वरप्रदः ॥ ९४ ॥ सारः सारप्रियः सीरः कालहन्तुनिकुन्तनः (५८०) ।
 अगस्त्यो देवलश्चैव नारदो नारदप्रियः ॥ ९५ ॥ प्राणोऽपानस्तथा ग्यान्तो रजः
 सत्त्वं तमः (५९०) शरत् । उदानश्च समानश्च भेषजं च भिषक् तथा ॥ ९६ ॥
 कूटस्थः स्वच्छरूपश्च सर्वदेहविवर्जितः । चक्षुरिन्द्रियहीनश्च वागिन्द्रियविवर्जितः
 (६००) ॥ ९७ ॥ हस्तेन्द्रियविहीनश्च पादाभ्यां च विवर्जितः । पायूपस्थ-
 विहीनश्च मरुतापविवर्जितः ॥ ९८ ॥ अधोऽधेन विहीनश्च बुद्ध्या चैव विव-
 र्जितः । चेतसा विगतश्चैव प्राणैश्च विवर्जितः ॥ ९९ ॥ अधामेन विहीनश्च
 व्यानेन च विवर्जितः (६१०) । उदानेन विहीनश्च समानेन विवर्जितः
 ॥ १०० ॥ आकाशेन विहीनश्च वायुना परिवर्जितः । अग्निना च विहीनश्च
 उदकेन विवर्जितः ॥ १०१ ॥ पृथिव्या च विहीनश्च शब्देन च विवर्जितः ।
 स्पर्शश्च च विहीनश्च सत्त्वैरपि विवर्जितः ॥ (६२०) ॥ १०२ ॥ रामेण
 विगतश्चैव अधेन परिवर्जितः । शोकेन रहितश्चैव वचसा परिवर्जितः
 ॥ १०३ ॥ रजोविवर्जितश्चैव विकारैः चक्षुर्भरेण च । कामेन
 विवर्जितश्चैव क्रोधेन परिवर्जितः ॥ १०४ ॥ लोभेन विगतश्चैव वस्त्रेण
 च विवर्जितः । सूक्ष्मश्चैव (६३०) सुसूक्ष्मश्च स्थूलात्स्थूलतरस्तथा ॥ १०५ ॥
 विसारदो बलाघ्नः सर्वस्य क्षोभकस्तथा । प्रकृतेः क्षोभकश्चैव मृतः क्षोभ-
 कस्तथा ॥ १०६ ॥ भूतानां क्षोभकश्चैव बुद्धेश्च क्षोभकस्तथा । इन्द्रियाणां

शोभकश्चैव (६४०). विषयशोभकस्तथा ॥ १०७ ॥ ब्रह्मणः शोभकश्चैव यस्तस्य
 शोभकस्तथा । अगम्यदक्षधुरादैश्च श्रोत्रागम्यस्तथैव च ॥ १०८ ॥ त्वचा न
 गम्यः कूर्मैश्च जिह्वाऽग्राह्यस्तथैव च । घ्राणेन्द्रियागम्य एव वाधाऽग्राह्य-
 स्तथैव च (६५०) ॥ १०९ ॥ अगम्यश्चैव पाणिभ्यां पादागम्यस्तथैव च ।
 अग्राह्यो मनसदन्वैव बुद्ध्या ग्राह्यो हरिस्तथा ॥ ११० ॥ अहं बुद्ध्या तथा
 ग्राह्यश्चेतसा ग्राह्य एव च । शस्त्रपाणिदन्वाध्यपदश्च गदापाणिस्तथैव च
 (६६०) ॥ १११ ॥ शास्त्रगोपाणिश्च कृष्णदक्ष शानमूर्तिः परन्तपः । तपस्वी
 ज्ञानगम्यो हि ज्ञानी ज्ञानविदेव च ॥ ११२ ॥ श्रेयश्च श्रेयहीनदक्ष (६७०)
 तपिश्चैतन्मयरूपकः । भगवो माष्यो भवकरो भावनो भवनाशनः ॥ ११३ ॥
 गोविन्दो गोपतिर्गोपः (६८०) सर्वगोपीसुखप्रदः । गोपालो गोपतिश्चैव गोमति-
 गोधरस्तथा ॥ ११४ ॥ उपेन्द्रश्च नृसिंहश्च शौरिश्चैव जगार्जनः । आरण्यो
 (६९०) बृहद्भानुर्बृहदीप्तिस्तथैव च ॥ ११५ ॥ दामोदरस्त्रिकालश्च कालजः
 कालवर्जितः । त्रिसम्प्लो द्वापरं त्रेता प्रजाद्वारं (७००) त्रिविक्रमः ॥ ११६ ॥
 विक्रमो वणहस्ताश्च ह्येकवण्डो त्रिदण्डश्च । सामवेदस्तथोपायः सामकथो
 च सामगः ॥ ११७ ॥ सामवेदो (७१०) ह्यथर्वश्च सुकृतः सुतरुपणः । अथर्व-
 वेदविन्धैव ह्यथर्वधार्य एव च ॥ ११८ ॥ ऋगुक्थो चैव ऋग्वेद ऋग्वेदेव प्रसि-
 द्धितः । यजुर्वेत्ता यजुर्वेदो (७२०) यजुर्वेदविवेकपात् ॥ ११९ ॥ ब्रह्मपाञ्च
 सुपाञ्चैव तथैव च सहस्रपात् । अतुल्याश्च विपाञ्चैव स्मृतिग्यायोपको बली
 (७३०) ॥ १२० ॥ संन्यासी चैव संन्यासश्चसुराश्रम एव च । ब्रह्मचारी
 गृहस्थश्च वामप्रस्थश्च भिक्षुकः ॥ १२१ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः (७४०)
 शूद्रो वर्णस्तथैव च । शीलवः शीलतम्प्लो दुःशीलपरिवर्जितः ॥ १२२ ॥ मोक्षोऽ-
 ध्यात्मसमाधिष्टः स्तुतिः स्तोता च पूजकः । पूज्यो (७५०) वाक् करणं चैव
 वाच्यश्चैव तु वाचकः ॥ १२३ ॥ वेसा व्याकरणं चैव वाच्यं चैव च वाचयितुः ।
 वाच्यगम्यस्तीर्थवासी (७६०) तीर्थस्तीर्थी च तीर्थवित् ॥ १२४ ॥ तीर्थविभूतः
 साक्ष्यश्च निश्चयं त्वधिदेवतम् । प्रणवः प्रणवेऽदक्ष प्रणवेन प्रवन्दितः (७७०)
 ॥ १२५ ॥ प्रणवेन च लक्ष्यो वै गायत्री च गदाधरः । शालग्रामनिवासी च
 (७८०) शालग्रामस्तथैव च ॥ १२६ ॥ जलशायी योषशायी शेषशायी मुष्णेशयः
 । महीभर्ता च (७९०) कार्य्यं च कारणं पृथिवीधरः ॥ १२७ ॥ प्रजापतिः
 सादवसदक्ष काम्यः कामधिता किटाटः । सम्राट् पूज्य (८००) तथैव स्वर्गो

रथस्थः सारथिर्मलम् ॥ १२८ ॥ धर्तुः धनप्रदो धन्यो यावन्नामं हिते रतः ।
 अर्कनस्य प्रियश्चैव ह्यर्जुनो (८१०) भीम एव च ॥ १२९ ॥ पराक्रमो बुधिवहुः
 सर्वशास्त्रविदारकः । सारस्थतो महाभीमः परिजातहरस्तथा ॥ १३० ॥
 धनूतस्य प्रदाता च क्षीरोदः क्षीर एव च । हन्त्रात्मजस्तस्य गोप्ता गोवर्द्धन-
 धरस्तथा ॥ १३१ ॥ कंसस्य नाशनस्तहस्तितपो हस्तिनाशनः । शिपिविध्वः
 प्रतप्तश्च सर्वलोकाप्तिनाशनः ॥ १३२ ॥ मुद्गो (८३०) मुद्गाकरश्चैव सर्व-
 मुद्गाविध्वजितः । देही देहस्थितश्चैव देहस्य च नियामकः ॥ १३३ ॥ श्रोता
 श्रोत्रनियन्ता च श्रोतव्यः श्रवणं तथा । स्वक्स्त्वितश्च (८४०) स्पर्शपिता
 स्पर्शं च स्पर्शनं तथा ॥ १३४ ॥ रूपद्रष्टा च चक्षुःस्थो नियन्ता चक्षुषस्तथा ।
 वृष्यं चैव तु जिह्वास्यो रसज्ञश्च नियामकः (८५०) ॥ १३५ ॥ घ्राणस्यो
 घ्राणकृत् घ्राता घ्राणेन्द्रियनियामकः । वाक्स्थो वक्ता च वक्तव्यो वचनं
 वाकनियामकः ॥ १३६ ॥ प्राणिस्थः (८६०) शिल्पकृच्छिल्यो हस्तयोगश्च
 नियामकः । पदव्यश्चैव गताश्च गन्तव्यं गमनं तथा ॥ १३७ ॥ नियन्ता
 यावयोश्चैव पाद्यभाक्च विसर्गकृत् (८७०) । विसर्गस्थ नियन्ता च ह्युपस्यस्यः
 सुप्तं तथा ॥ १३८ ॥ उपस्थस्य नियन्ता च तदानन्दकरश्च ह । शत्रुघ्नः काल-
 बीर्यश्च दत्तात्रेयस्तथैव च ॥ १३९ ॥ अलर्कस्य हितश्चैव कर्तव्योर्म्यनिकृन्तनः
 (८८०) । कालनेमिर्महानेमिर्मघो मेघपतिस्तथा ॥ १४० ॥ अन्नप्रदोऽन्नदयी च
 ह्यन्नायोऽन्नप्रवर्तकः । धूमकूटमरूपश्च (८९०) देवकीपुत्र उत्तमः ॥ १४१ ॥
 देववर्धमान्धनो मन्वो रोहिण्याः प्रिय एव च । वसुदेवप्रियश्चैव वसुदेवसुतस्तथा
 ॥ १४२ ॥ दुन्नुभिर्हालकपञ्च पुष्पहातस्तथैव च (९००) । अट्टहातप्रियश्चैव
 सर्वाध्यक्षः क्षरोऽक्षरः ॥ १४३ ॥ अच्युतश्चैव सत्येशः सत्यायाश्च प्रियो वरः ।
 चक्षिष्ण्याश्च पतिश्चैव दक्षिष्ण्या वल्लभस्तथा ॥ १४४ ॥ गोपीनां वल्लभश्चैव
 (९१०) पुष्पदलोकश्च विभुतः । वृषाकपिर्मनो गृह्यो मरुगलश्च बुधस्तथा
 ॥ १४५ ॥ राहुः केतुर्गहो ग्राहो (९२०) गजेन्द्रमुखसेलकः । ग्राहस्य विनिहन्ता
 च भ्राम्भी रसकस्तथा ॥ १४६ ॥ किन्नरश्चैव तिहश्च छन्दःस्वच्छन्द एव च ।
 विद्वक्स्थो विशालाक्षो (९३०) वैश्यसूदन एव च ॥ १४७ ॥ अनन्तरूपो भूतस्थो
 वैश्वानरवसंस्थितः । सुषुप्तिस्थः सुषुप्तिश्च स्थानं स्थानान्त एव च ॥ १४८ ॥
 जगत्स्थश्चैव जागर्ता स्थानं जागरितं तथा (९४०) । स्वप्नस्थः स्वप्नवित्स्व-
 प्नस्थानं स्वप्नस्तथैव च ॥ १४९ ॥ जाग्रदस्वप्नसुषुप्तीश्च जिहीमो वै चतुर्थकः ।

विज्ञानं वैद्यक्यं च जीवो जीवयिता तथा (१५०) ॥ १५० ॥ भुवनविपति-
शैव भुवनानां नियामकः । पातालवासी पातालं सर्वज्वरविनाशनः ॥ १५१ ॥
परमानन्दरूपो च वर्त्मणां च प्रवर्त्तकः । सुलभो दुर्लभश्चैव प्राणायामपर-
स्तथा (१५२) ॥ १५२ ॥ प्रत्याहारो धारकश्च प्रत्याहारकरस्तथा । प्रभा
कान्तिस्तथा ह्यग्निः शुद्धः स्फटिकसन्निभः ॥ १५३ ॥ अग्राह्यश्चैव गौरश्च सर्वः
(१५४) शुचिरभिष्टुतः । दण्डकारो वण्ड वीण्ड स्वधा स्वाहा रतिस्तथा
॥ १५५ ॥ पशुता नन्दयिता (१५६) भोक्ता बोद्धा भावयिता तथा । ज्ञानात्मा
चैव ऊहात्मा भूमा सर्वेश्वरेश्वरः ॥ १५७ ॥ नदी नदी च नग्नीषो (१५८)
भारतस्तदनाशनः । चक्रपः शीपतिश्चैव नृपाणां चक्रवर्त्तिनाम् ॥ १५९ ॥
ईशानश्च सर्वदेवानां द्वारकासंस्थितस्तथा । पुष्करः पुष्कराध्यक्षः पुष्करद्वीप एव
च (१६०) ॥ १६० ॥ भरतो जनको अन्यः सर्वाकारविवर्जितः । निराकारो
निर्निमित्तो निरातङ्गको निराध्रयः (१६१) ॥ १६१ ॥ इति नामसहस्रं ते
ब्रह्मभस्वज कीर्तितम् । देवस्य विष्णोरीशस्य सर्वपापविनाशनम् ॥ १६२ ॥
पठन्निजदश विष्णुत्वं क्षत्रियो जयमानुरात । वैश्यो धर्मं सुखं सूदो
विष्णुभक्तिसमन्वितः ॥ १६३ ॥

३२. रुद्रस्तोत्रः

(कूर्म, उत्तरार्द्ध, ५)

सुनय ऊधुः—

त्वामेकमीलं पुदयं पुराणं प्राणेश्वरं रुद्रमनस्तथोगम् ॥
ममाम सर्वं हृदि सन्निविष्टं प्रचेतसं ब्रह्ममयं पवित्रम् ॥ २१ ॥
पश्यन्ति त्वां भुनयो ब्रह्मणोनि वान्ताः शान्ता निर्मलं स्वस्ववर्णम् ॥
प्यात्वात्मस्वप्रचलं त्वे शरीरे कवि परेभ्यः परमं परञ्च ॥ २२ ॥
स्वताः प्रसूता जगतः प्रसूतिः सर्वानुभूस्त्वं परमाणुभूतः ॥
अणोरणीमात्महतो महोर्मास्त्वामेव सर्वं प्रवदन्ति सन्तः ॥ २३ ॥
हिरण्यगर्भो जगदन्तरात्मा स्वसोऽस्ति जातः पुदयः पुराणः ॥
सञ्जायमानो भवता निसृष्टो यथाविधानं सकलं स सद्यः ॥ २४ ॥
स्वतो देवाः सकलाः संप्रसूतास्त्वाम्येवास्ते संस्थिति ते लभन्ते ॥
पश्यामस्त्वां जगतो हेतुभूतं मूढानां त्वे हृदये सन्निविष्टम् ॥ २५ ॥

त्वय्येवेदं श्राभ्यते ब्रह्मन्कलं नावावी त्वं जयतामेकमायः ॥
 नमामस्त्वां शरणं संप्रपन्ना योगात्मानं वदन्मन्त्राश्रितम् ॥ २६ ॥
 यद्व्यामस्त्वां परमाकाशमय्ये नृप्यस्तं ते महिमानं स्मरामः ॥
 सर्वात्मानं ब्रह्म साभिनिष्टं ब्रह्मानन्दं चानुभूयानुभूय ॥ २७ ॥
 शोकाकारस्तो वाधको मुक्तिबीजं त्वमक्षरं प्रकृती गूढरूपम् ॥
 तत्त्वां सत्त्वं प्रथवन्तीह सन्तः स्वयं प्रभं भवतो यत्प्रभावम् ॥ २८ ॥
 स्तुवन्ति त्वां सततं सर्वदेवा नमन्ति त्वामुषयः क्षीणबीजाः ॥
 शास्त्रारमानः सत्यसत्त्वं वरिष्ठं विजन्ति त्वां यतयो ब्रह्मनिष्ठाः ॥ २९ ॥
 सुषो नाशो नाविमान्विद्वरूपो ब्रह्मा विष्णुः परमेष्ठो वरिष्ठः ॥
 स्वात्मानन्दमनुभूयाविजन्ते स्वयं योतिरखला नित्यमुक्ताः ॥ ३० ॥
 एको वदस्त्वं करोषीह विश्वं त्वं पालयत्यखिलं विश्वरूपम् ॥
 त्वामेवान्ते नित्यं विन्दतीह नमामस्त्वां शरणं संप्रपन्नाः ॥ ३१ ॥
 एको देवो बहुशाक्तो ह्यनन्तस्त्वामेवैकं बोधयत्येककृपम् ॥
 वन्द्यं त्वां ये शरणं संप्रपन्ना भयामितां ते तरन्तीह विप्राः ॥ ३२ ॥
 त्वामेकमाहुः कविमेकवदं ब्रह्मं गुणान् हरिमग्निमीशम् ॥
 एतं नित्यमनिलं चैकितानं पातारमादित्यमनेककृपम् ॥ ३३ ॥
 त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विद्वत्स्य परं निबानम् ॥
 त्वमख्ययः शायसतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुहवोत्तमोर्जसि ॥ ३४ ॥
 त्वमेव विष्णुवद्वतुराननस्त्वं त्वमेव वदो जगदानपीडाः ॥
 त्वं विद्वनाथः प्रकृतिः प्रतिष्ठा सर्वेश्वरस्त्वं परमेश्वरोऽसि ॥ ३५ ॥
 त्वामेकमाहुः पुष्यं पुराणमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥
 चिन्मात्रमध्यस्तमनन्तकृपं खं ब्रह्म शून्यं प्रकृतिर्गुणाद्वयम् ॥ ३६ ॥
 यद्वन्तरा सर्वमिदं विभाति यवक्ष्यमं निर्मलमेककृपम् ॥
 किमप्यचिन्त्यं तव कृपमेतत्सबन्तरा यत्प्रतिभाति सत्यम् ॥ ३७ ॥
 योयेकवर्णं श्रद्धाभक्त्यालम्बितं परायणं ब्रह्मसत्त्वं पुराणम् ॥
 नमाम सर्वे शरणाभिगच्छन्तां प्रसीद भूताधिपते प्रह्लाद ॥ ३८ ॥

त्वत्पादपद्मस्वरभादशेषतंसारबीजं नित्यं प्रयाति ॥

नमो नियम्य प्रविषाय कामं प्रसादयामो धर्मैकमीशम् ॥ ३९ ॥

नमो भवामात्र भवोद्भवाय कालाय सर्वाय हराय तुभ्यम् ॥

नमोऽस्तु श्वाय कर्पादिने ते नमोजनये देव नमः शिवाय ॥ ४० ॥

३३. शिवस्तवः

(कूर्म, पुराण, ३३)

शंकुर्गुणी उवाच—

नमामि नित्यं परतः परस्ताद्वोप्तात्मैकं पुरुषं पुराणम् ॥

ब्रजामि योगेश्वरमीशितारमादित्यमग्निं कलिल्लक्ष्मिणम् ॥ ३५ ॥

त्वां ब्रह्मपारं हृदि सन्निविष्टं हिरण्यं योगिनमाविहीनम् ॥

ब्रजामि त्वं शरणं त्रिविधं महामुनि ब्रह्मपरं पवित्रम् ॥ ३६ ॥

सहस्रपादाक्षिशिरोऽभियुतं सहस्रबाहुं तमसः परस्तात् ॥

त्वां ब्रह्मपारं प्रणमामि क्षम्भुं हिरण्यमर्धाधिपतिं त्रिनेत्रम् ॥ ३७ ॥

मत्तः प्रभूतिर्जगतो विनाशो येनाहृतं सर्वमिदं शिवेन ॥

तं ब्रह्मपारं भगवन्तमोक्षं प्रणम्य नित्यं शरणं प्रपद्ये ॥ ३८ ॥

अलिल्लक्ष्मणात्कीर्णविहीनरूपं स्वयं प्रभुं चित्ररतिमैकछत्रम् ॥

तं ब्रह्मपारं परमेश्वरं त्वां नमस्कृष्ये न यतोऽप्यदस्ति ॥ ४० ॥

यं योगिनस्त्वक्तसञ्जीवयोगाल्लब्ध्वा समर्थं परमात्मभूतः ॥

पश्यन्ति देवं प्रणतोऽस्मि नित्यं तद्ब्रह्मपारं भवतः स्वरूपम् ॥ ४१ ॥

न यत्र नामानि विशेषतुष्टिर्न संदूषे तिष्ठति यत्स्वरूपम् ॥

तं ब्रह्मपारं प्रणतोऽस्मि नित्यं स्वयंभुवं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥ ४२ ॥

यद्देवदेवाभिरता विवेहं स ब्रह्मविज्ञानमभेदमेकम् ॥

पश्यन्त्यनेकं भवतः स्वरूपं तद्ब्रह्मपारं प्रणमामि नित्यम् ॥ ४३ ॥

यतः प्रयानं पुरुषः पुराणो विवर्तते यं प्रणमन्ति देवाः ॥

नमामि तं क्योतिषि सन्निविष्टं कालं ब्रह्मन्तं भवतः स्वरूपम् ॥ ४४ ॥

ब्रजामि नित्यं शरणं महेशं स्वर्णं प्रपद्ये गिरिजां पुराणम् ॥

शिखं प्रपद्ये हरमिन्दुमौलिं पिनाकिनं त्वां शरणं ब्रजामि ॥ ४५ ॥

३४. शङ्करस्तोत्रम् (पद्म, सुष्ठुश्लोक, २८)

श्रीरामोवाच —

कृत्स्नस्य योऽस्य जगतः तत्पराशरस्य कर्ता कृतस्य च तथा सुखदुःखहेतुः ॥
 संहास्तेतुरपि यः पुनरन्तकाले तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १५७ ॥
 यं भोगिनो विगतमोहतभोरजस्ता भक्त्यैकतानमनसो विनिवृत्तकामाः ॥
 व्यायन्ति निश्चलधियोऽस्मिन्निर्व्यभावं तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥
 यस्मैशुक्लपद्ममलं विलसन्मधुलं मद्ध्वा तवा प्रियतमा शिरसा विभर्ति ॥
 यदधार्मवेहमववात्रिरिराजपुत्र्यं तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १५९ ॥
 योऽयं सहृद्भिर्मल्लघाद्विलोललोभां गङ्गाणां महोन्मिषिषमां गङ्गातापतन्तीन् ॥
 भूधर्नाऽऽकवे जलमिष प्रतिश्लेषपुष्पां तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६० ॥
 कौलासखैलशिवरं प्रति कम्प्यमानं कौलासपुष्पसङ्घेन वशाननेन ॥
 यः पादपद्मपरिवादनमावधानस्तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६१ ॥
 येनातसकृद्वितिसुताः समरे निरस्ता विश्वाधरोरगगनाश्च बरेः समप्राः ॥
 संयोजिता मुनिवराः फलमूलप्रसास्तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६२ ॥
 ब्रह्माऽध्वरं च मयने च तथा भगस्य पुलकस्तथा वसनपङ्क्तिमपातयन् ॥
 तस्तन्म यः कुलिशयुक्तमहेन्द्रहस्तं तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६३ ॥
 एनस्कृतोऽपि विषयेष्वपि सक्तभावा ज्ञानान्धयमुत्तर्गुरपि नैव युक्ताः ॥
 यं संभिताः सुखभुजः पुरुषा भवन्ति तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६४ ॥
 अग्निप्रसूतिरविकोटिसमानतेजाः संभ्रासन् विबुधवानवसप्तमानाम् ॥
 यः कालकूटमपि ब्रह्मसुदीर्घवेणं तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६५ ॥
 सहोन्द्रद्वयमकर्ता च सधम्भुक्तानां योज्याद्वरोऽयं बहुवतो भगवत्पुण्ड्रः ॥
 नन्दि च मुत्पुवदनात्पुनरञ्जहार तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६६ ॥
 आरापितः सुतपसा हिमवन्निकुञ्जे भूभक्षतेन सनसाऽपि परैरवयवैः ॥
 संजीविनीं समववाङ्मु गये महात्मा तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६७ ॥
 शाननिर्वर्गेण विद्यालसमानवक्त्रैर्दंष्ट्राध्वरप्रमयनेर्बलिभिर्गणैर्धैः ॥
 योऽभ्यर्च्यतेऽनरण्येऽथ सलोकपालस्तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६८ ॥

कीडार्थमेव भगवान्भुवनानि सप्त नामानदीविहृषपादपमण्डितानि ॥
 सप्तहृदयानि व्यसृजत्सुकृताहितानि तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥१६९॥
 यस्यास्त्रिलं जगन्निबं वशवति नित्यं योऽष्टाभिरेव तनुभिर्भुवनानि भुङ्क्षते ॥
 यः कारणं सुमहतामपि कारणानां तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥१७०॥
 शङ्खसेनुमुन्वयमलं भूवभप्रवीरमाधृष्टं यः क्षितिधरेन्द्रसुतानुमातः ॥
 यत्प्रपन्नरे हिमविभूतिविभूतिताङ्गस्तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥१७१॥
 शान्तं युनि यमनियोगपरायणं तैर्भीमैर्यमस्य पुरुषैः प्रतिनीयमानम् ॥
 भक्त्या न तं स्तुतिपरं प्रसन्नं ररक्ष तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥१७२॥
 यः सद्यपाणिकमलापनक्षेत्रं देवस्तत्पञ्चमं प्रलभमेव पुरः सुराणाम् ॥
 बाह्यं शिरस्तथणपदानिभं चक्रे तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥१७३॥
 यस्य प्रपन्न्य शरणो वरदस्य भक्त्या स्तुत्वा च वाग्विभरमलाभिरतन्त्रिताभिः ॥
 श्रोतस्तर्मासि नुवते त्वकरं विदस्यस्तं शंकरं शरणं शरणं व्रजामि ॥१७४॥
 ये त्वां सुरोत्तमपुत्रं पुत्रया विभूता जामसि नास्य जगतः सत्परावरस्य ॥
 ऐश्वर्यमानभिगमानुल्लेखेन पश्यासे यातनां त्वनुभवन्त्यविशुद्धचित्ततः ॥१७५॥

३५. शिवस्तोत्रम्

(पद्य, सृष्टिलच्छ, ४३)

अध्वक उवाच —

नमोऽस्तु शंभो भवनाशहेतो नमोऽस्तु ते देवधर प्रसीद ॥
 एवं भुजलाग्नौरजसोऽर्कलोचयस्त्र्याष्टमूर्तिर्भवभावमोऽलम् ॥८९॥
 त्वां वै ज्ञातो बाहुवाघेन तोष्य प्राप्तवर्षस्य त्वे पुरे स्वस्तुरक्ष्यम् ॥
 रक्षोऽधीशो बाहुमिस्तोत्य शूलं युष्मत्क्रान्तविलष्टकपो ह्यनीवीत् ॥९०॥
 प्राप्सोऽभ्यर्क्ष सर्वरक्षोगणानां पुनं चापि प्रोजितं शक्यमवम् ॥ ९१ ॥
 भक्तनमहर हर परम उदार मम मुखकरण निखिलसुरसार ॥
 जितमदभिमतेविलक्षणपार सव पदकमलमिहारगमार ॥ ९२ ॥
 त्वेषा पापपङ्कजं करोति यो नरो हृदि
 तं देव तस्य बाञ्छितं व्रजसि भक्तिभाषितः ॥

मुनीश्वराः पुरा हरं भवस्तमेवमावरा-

त्यपूज्य लिङ्गकल्पिणं समाविता सनीरयान् ॥ १३ ॥

भक्तोद्भवैकरूपिणं प्रपञ्चपञ्चकाकृतिं

विचिन्त्य वृक्षकोटरस्थ एव जीवजीवनम् ॥

भवेद्भूषाग्रिचिन्तनाप्तसर्वकाम ईश्वर

त्वदीय किङ्करान्विते पदे पदे शमागतः ॥ १४ ॥

३६. सोमेश्वरस्तोत्रम्

(ब्रह्म, गौतमीमा., ५२)

बृहस्पतिरुवाच—

सूक्ष्मं परं ज्योतिरममरूपमोङ्कारमात्रं प्रकृतेः परं यत् ॥

विद्रूपमातृव्यमयं सप्तस्तमेवं भवन्तीति शुभुलवस्त्वाम् ॥ ७४ ॥

आराध्यन्त्यत्र भवन्तमीशं मह्यमज्ञैः पञ्चभिरप्यकामाः ॥

संसारसिन्धोः परमाप्तकामा विनान्ति दिव्यं भुवनं वपुस्ते ॥ ७५ ॥

सर्वेषु सत्त्वेषु समस्तबुद्ध्या संवीक्य षट्सूत्रिषु शान्तिभाषाः ॥

ज्ञानेन ते कर्मफलाति हित्वा ध्यानेन ते त्वां प्रविशन्ति शंभो ॥ ७६ ॥

न जातिधर्माणि न वैदशास्त्रं न ध्यानयोगे व समाधिधर्मः ॥

यत् शिवं शंकरं शान्तचित्तं भक्त्या वेत्तं सोममहं नमस्ये ॥ ७७ ॥

मूर्खोऽपि शंभो तव पादभक्त्या समाम्नुयान्मुक्तिधर्मां तनुं ते ॥

ज्ञानेषु यज्ञेषु तपःसु चैव ध्यानेषु ह्रीमेषु मह्यफलेषु ॥ ७८ ॥

संपन्नमेतत्फलमुत्तमं यत्सोमेश्वरे भक्तिरहनिशं यत् ॥

सर्वस्य जीवस्य सर्वा त्रियस्य फलस्य वृष्टस्य तथा भुतस्य ॥ ७९ ॥

स्वर्गस्य मोक्षस्य जगन्निवास सोपानपङ्क्तिस्तव भक्तिरेव ॥

त्वत्पादसंप्राप्तिफलाप्तये तु सोपानपङ्क्ति न यदस्ति कोराः ॥ ८० ॥

तस्माद्वयलो मम भक्तिरस्तु नैवास्त्युपायस्तव रूपरेखा ॥

आत्मोपमालोक्य महत्त्वमीश पापेषु चास्मासु क्रुह प्रसादम् ॥ ८१ ॥

स्थूलं च सूक्ष्मं त्वमगाधि नित्यं पिता च माता यदसंख्यं सख्यं ॥

एवं स्तुतो यः धृतिभिः पुराणैर्नमाभि सोमेश्वरमीशितारम् ॥ ८२ ॥

३७. उमाधवस्तोत्रम्

(ब्रह्म, गीतगोपा, ५३)

राम उवाच—

नमामि क्षेमं पुण्यं पुराणं नमामि सर्वज्ञमपारभावं ॥

नमामि हृदं प्रभुमक्षयं तं नमामि शर्वं शिरसां नमामि ॥ १९५ ॥

नमामि देवं परममयं तनुमापति लोकगुरुं नमामि ॥

नमामि वारिद्विषाविदारकं तं नमामि रोगापहं नमामि ॥ १९६ ॥

नमामि कल्याणमन्त्रित्यक्षयं नमामि विद्वद्विषयजीवरूपम् ॥

नमामि विश्वस्थितिकारणं तं नमामि संहारकरं नमामि ॥ १९७ ॥

नमामि गौरोपप्रियमव्ययं तं नमामि नित्यं क्षरमक्षरं तम् ॥

नमामि चिद्विषयमेयस्य त्रिलोक्यं तं शिरसां नमामि ॥ १९८ ॥

नमामि कारुण्यकरं भवस्य भयङ्करं वापि सदा नमामि ॥

नमामि वातारकभोषिताय नमामि सोमेक्षमुपेक्षमायौ ॥ १९९ ॥

नमामि देवत्रयलोचनं तं नमामि मूलितयवजितं तम् ॥

नमामि पुण्यं सदासहस्रतीर्थं नमामि तं पापहृदं नमामि ॥ २०० ॥

नमामि विश्वरूपं हिते रत्नं तं नमामि कृपाणि बहुनिघले ॥

यो विश्वगोप्ता सवसरप्रणेता नमामि तं विश्वपतिं नमामि ॥ २०१ ॥

यमोच्चरं संश्रति हृदयकव्यं तथा यतिं लोकसमाक्षिप्तो यः ॥

आराधितो यद्वचं ददाति सर्वं नमामि दानप्रियमिच्छदेवम् ॥ २०२ ॥

नमामि सोमेक्षमक्षरस्य तन्मनुष्यापतिं तं विषयं नमामि ॥

नमामि विश्वेश्वरस्य विनायकं पुत्रप्रियं तं शिरसां नमामि ॥ २०३ ॥

नमामि देवं भद्रवृक्षशोकविनाशकं सदा नमामि ॥

नमामि गङ्गाधरमीशमीशमनुतामयं देववन्द्यं नमामि ॥ २०४ ॥

नमाम्यजाक्षीरपुण्ड्ररश्मिमुद्रासुरैरक्षितस्य हृदयम् ॥

नमामि देवोत्सवस्य नमामि सोमप्रियं तं शिरसां नमामि ॥ २०५ ॥

यच्छामूर्तौ नास्ति मूर्तौ विविधविषयैर्विचित्रैः सन्तैः ॥

अत्राप्यकारैः सकलोपकारैः संपूजितं स्तेममहं नमामि ॥ २०६ ॥

३८. रतिकृतशिवस्तवः

(मत्स्य, अ. १५४)

[ज्वलत्पद्मनिक्षं सोमो दुविचकित्पद्मकात्मकः ॥
 विलोक्य हरमुल्लासज्वालाभस्मकृतं स्मरम् ॥ २५५ ॥
 विललाप रतिः क्रूरं बन्धुना मधुना सह ॥
 ततो विलप्य बहुघोरे मधुना परितान्त्विता ॥ २५६ ॥
 जगाम शरपं वेवमिन्दुमीलि श्लोचनम् ॥
 भृङ्गानुयातां संगृह्य पुष्पितं सहकारजम् ॥ २५७ ॥
 स्तर्ता पवित्रकस्याने प्राणो परभृतां सखीम् ॥
 निबन्ध हि जटाजूटं कुटिलैरलकै रतिः ॥ २५८ ॥
 उद्धृत्य शार्ङ्गं सुभ्रेण हृद्येन स्मरभस्मना ॥
 कारुण्यमवर्णी गत्वा प्रीवाजेन्नुविभूषणम् ॥ २५९ ॥]

रसिरुपाच—

नमः शिवायास्तु निरामयाय नमः शिवायास्तु मनोमयाय ॥
 नमः शिवायास्तु सुराचिताय तुभ्यं सदा भक्तकृपापराय ॥ २६० ॥
 नमो भवायास्तु भयोद्भवाय नमोऽस्तु ते ध्वस्तमनोभवाय ॥
 नमोऽस्तु ते भृङ्गमहापताय नमोऽस्तु मायागहनाभवाय ॥ २६१ ॥
 नमोऽस्तु शर्वीष नमः शिवाय नमोऽस्तु सिद्धाय पुरातनाय ॥
 नमोऽस्तु कालाय नमः कलाय नमोऽस्तु ते ज्ञानवरप्रदाय ॥ २६२ ॥
 नमोऽस्तु ते कालकलातिनाय नमो निसर्गमलभूषणाय ॥
 नमोऽस्तु ते भोगगणानुगाय नमोऽस्तु नानाभुवनाविकर्त्रे ॥
 नमोऽस्तु नानाजगतां विधात्रे नमोऽस्तु ते विजयफलप्रयोगिने ॥ २६४ ॥
 सर्वाविताने ह्यविनाशनेत्रे नमोऽस्तु चित्राध्वरभागमोक्षे ॥
 नमोऽस्तु भक्ताभिमतप्रदात्रे नमः सदा ते भवतकणहर्त्रे ॥ २६५ ॥
 अमन्तकपाय सर्वेश तुभ्यमसङ्गकोषाय नमोऽस्तु तुभ्यम् ॥
 शलाकमजिह्वाय सर्वेश तुभ्यममेयमानाय नमः स्तुताय ॥ २६६ ॥
 वृषेन्द्रयात्राय पुरास्तकाय नमः प्रसिद्धाय महोदधाय ॥
 नमोऽस्तु भक्त्याभिमतप्रदाय नमोऽस्तु सर्वातिहाराय तुभ्यम् ॥ २६७ ॥

चराचराचारविचारवर्ममाचार्यमुत्प्रेक्षितभूतसर्गम् ॥
 त्वामिन्द्रमुल्लिख्य शरणं प्रपन्ना प्रियप्रमेयं महतां महेशम् ॥ २६८ ॥
 प्रयच्छ मे काममहाःसमृद्धिं पुनः प्रभो जीवतु कामदेवः ॥
 प्रियं विना त्वां प्रियजीवितेषु स्वतोऽपरः को भुवनेष्विहास्ति ॥ २६९ ॥
 प्रभुः प्रियायाः प्रसन्नः प्रियाणां प्रणीतपयप्रियपरापरार्यः ॥
 त्वमेवमेको भुवनस्य नापो वयालुधम्भूलितमङ्गुलीतिः ॥ २७० ॥

३७. सोमनाथस्तवनम्

(ब्रह्म, गीतगोष्ठा., ४७)

वृत्तं उवाच—

संसारभूपे पतितोऽस्मि दैवान्मोहेन गुप्तो भवदुःखपङ्कजे ॥
 अज्ञाननाम्ना तमसाऽऽवृतोऽहं परं न विन्वामि सुराधिनाथ ॥ ७ ॥
 भिक्षस्त्रिधाश्लेष बलीयसाऽहं पापेन चिन्ताक्षुरपाटितश्च ॥
 तप्तोऽस्मि धम्भेन्म्रियतोऽक्षतपैः व्याप्तोऽस्मि संतारय सोमनाथ ॥ ८ ॥
 बद्धोऽस्मि दारिद्र्यसमंशेन बन्धुहंतोऽस्मि रोगानलतोषितापैः ॥
 क्रान्तोऽस्म्यहं मृत्युभुजकृपमेन भोतो भुञ्जं किं करवाणि शंभो ॥ ९ ॥
 भवाभवाभ्यामसिपोडितोऽहं तृष्णाभुवाभ्यां च रजस्तमोभ्याम् ॥
 ईदृक्षया जरया व्याभिभूतः पश्यामस्वर्पा कृपया मेऽथ नमः ॥ १० ॥
 कामेन क्रोधेन च मत्सरेण बभ्रमेन हर्षोविभिरप्यनेकैः ॥
 एकैकशः कण्ठगतोऽस्मि विद्वत्सं नान्यवद्वारय नाथ सकृन् ॥ ११ ॥
 कस्यापि कश्चित्पतितस्य पुंसो दुःखप्रणोदी भवतीति सत्यम् ॥
 विना भवत्सं मम सोमनाथ कुत्रापि काष्णपयस्योऽपि नास्ति ॥ १२ ॥
 तावत्स कोपी भवमोहदुःखान्यज्ञानदारिद्र्यरुजस्तपयैः ॥
 कामावयो मृत्युरपीह धावन्नमः शिवायेति न कश्चिन् भावयन् ॥ १३ ॥
 न मेऽस्ति धर्मो न च मेऽस्ति भक्तिर्नाहं विवेको कवना कुतो मे ॥
 दाताऽसि तेनाऽऽप्तुं शरण्यं धिते निधेहि सोमेति पदं मदीये ॥ १४ ॥
 याचे न चाहं सुरभूपतित्वं हृत्पदमध्ये मम सोमनाथ ॥
 श्रीसोमपादाम्बुजसंनिधौ याचे विचार्यैव च तत्कुण्डल ॥ १५ ॥
 यथा तत्राहं पितितोऽस्मि पापस्तथाऽपि विज्ञापनमाकुण्डल ॥

संश्रूयते यत्र वनः शिवेति तत्र स्मितिः स्यान्मम सौम नित्यम् ॥ १६ ॥
 गीरोपते शङ्कर सोमनाथ विश्वेश काश्यपनिधेश्लिलात्मन् ॥
 संस्तूयते यत्र तरेति तत्र केवामपि स्यात्कृतिर्वा निवातः ॥ १७ ॥

३८. मृत्युञ्जयस्तोत्रम्

(पद्य, उत्तरखण्ड, २३७)

मार्कण्डेय उवाच—

रत्नसानुशरासनं रजताद्रिभूकगनिकेतनं
 शिञ्जिनीकृतपद्मशेखरमप्युतानलसायकम् ॥
 क्षिप्रदण्डपुरात्रयं त्रिदशालम्बरभिष्विगतं
 चन्द्रशेखरमाश्रये मम किं करिष्यति वै यमः ॥ ७५ ॥
 शङ्खप्राक्पशुम्ययनिधयश्चान्जुजइयवोभितं
 माललोचनजातपावकदग्धमन्मथविग्रहम् ॥
 भस्मद्विषकलेवरं भवनाशिनं भयमव्ययं
 चन्द्रशेखरमाश्रये मम किं करिष्यति वै यमः ॥ ७६ ॥
 मत्तवारण्यमुश्चर्मकृतोत्तरीयमनोहरं
 पद्मकजासन-पद्मलोचन-पूजितांश्च-सरोद्धहम् ॥
 देवसिन्धुतरङ्गिणीकरतिक्तशोतजटाधरम्
 चन्द्रशेखरमाश्रये मम किं करिष्यति वै यमः ॥ ७७ ॥
 कुण्डलकृतकुण्डलीधवरकुण्डलं वृषबाहनं
 नारदाविभूनीश्वरस्तुतवैभवं भुवनेश्वरम् ॥
 शम्भुकाशकबाधितमरपावपं शमनान्तर्कं
 चन्द्रशेखरमाश्रये मम किं करिष्यति वै यमः ॥ ७८ ॥
 पद्मराजतलं भगान्निहुरं भूजङ्गाविभूतम्
 शैलराजसुतापरिष्कृतपादबाधकलेवरम् ॥
 इविजनीलमलं परश्वधवारिणं मृगधारिणं
 चन्द्रशेखरमाश्रये मम किं करिष्यति वै यमः ॥ ७९ ॥
 भेषजं भवरोगिनामश्लिष्यमाणमपहारिणं
 वक्षयशविनाशिनं त्रिगुणात्मकं त्रिविलोचनम् ॥

भुक्तिमुक्तिफलप्रदं निखिलावसंघतिवर्हणं ।

चन्द्रशेखरमाश्रये नम किं करिष्यति नै यमः ॥ ८० ॥

भक्तवत्सलमर्षतां निधिमक्षयं हरिदम्बरं ।

सर्वभूतपति परात्परमप्रमेयमनूपमम् ॥

भूमिधारिणभौहृताशनसोमपालिस्तत्त्वाकृति ।

चन्द्रशेखरमाश्रये नम किं करिष्यति नै यमः ॥ ८१ ॥

विश्वसृष्टिविधायिनं पुनरेव पालनतत्परं ।

सहस्रस्तमय प्रपञ्चमशेषलोकनिवातिनम् ॥

धीवन्तमर्हनिशं पणनाथमूषसमावृतं ।

चन्द्रशेखरमाश्रये नम किं करिष्यति नै यमः ॥ ८२ ॥

श्वं पशुरिति स्थाणुं नीलकण्ठमुभापतिम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८३ ॥

कालकण्ठं कलामूर्ति कालाग्नि कालनाशनम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८४ ॥

नीलकण्ठं विकृपाक्षं निर्मलं निरुपद्रवम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८५ ॥

यामदेवं महादेवं लोकनाथं जगद्गुरुम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८६ ॥

देवदेवं जगन्नाथं देवेशमुधमध्वजम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८७ ॥

अमन्तमभयं शान्तमक्षमालाधरं हरम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८८ ॥

आमन्दं परसं गिर्यं केशवमप्यकारणम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ८९ ॥

स्वर्गापवर्गदातारं सृष्टिरिष्यन्तकारिणम् ॥

नमामि शिरसा देवं किं नो मृत्युः करिष्यति ॥ ९० ॥

असिष्ठ उवाच—

मार्कण्डेयकृतं स्तोत्रं यः पठेच्छिवसंनिधौ ॥

तस्य मृत्युर्भवति नास्ति संत्यं सत्यं यवान्यहम् ॥ ९१ ॥

इति स्तुतो महादेवो मार्कण्डेयेन शोभता ॥

आयुः प्राञ्जल्ययन्तमनेकप्रलयशशि ॥ ९२ ॥

मार्कण्डेयो महातेजा देवदेवप्रसादतः ॥

अमृतत्वमनुप्राप्य ददर्श प्रलयान्महान् ॥ ९३ ॥

३९. अष्टमूर्त्यष्टकम् (शिवः)

(शिव, वरसं., यदुक्तम्., ५०)

भागवत उवाच —

■ भाभिराभिरभिभूय तमस्समस्तमस्तं नमस्त्यभिमतानि निशाचराणाम् ॥

वेदीष्यते दिनमणे पंगने हिताय सोमत्रयस्य जगदीश्वर तममस्ते ॥ २४ ॥

लोकोऽतिवेलमतिवेलमहामहोर्ध्वनिर्मसिको च रागमेऽक्षिल्लोकनेत्रः ॥

विज्ञाविताखिलतमास्तुतमो हिमाक्षो पीमूषपुरपरिपूरित तममस्ते ॥ २५ ॥

त्वं पावने पवि सदा गतिरप्युपास्यः कस्तथा विना भुवनजीवन जीवतीह ॥

स्तम्भप्रभञ्जमविवद्वितसर्वजन्तोः संतोषिताहिकुल सर्वं मे नमस्ते ॥ २६ ॥

विश्वकपावक न तावकपावकैक शक्ते आते भुतवतामृतविष्यकायं ॥

प्राणिष्वदो जगद्गो जगदन्तरात्मस्त्वं पावकः प्रतिपदं शम्भो नमस्ते ॥ २७ ॥

पानीयक्य परमेश जगत्पवित्रं विभ्रं विचित्रसुपरित्रकरोऽसि भूमन् ॥

विश्वं पवित्रममलं किल विष्वनाथ पानीयगाह्यत एतवतो नतोऽस्मि ॥ २८ ॥

आकाश कण्ठहिरस्तस्तावकाश-धनाद्विकस्वरमिहेस्वर विष्वमेतत् ॥

त्वत्तस्तदा तव्य संश्रयसिति स्वभावात्संकोचमेति नमोऽस्मि नतस्तत्त्वस्त्वाम् ॥

विश्वम्भरस्तमक विभ्रवि विभोऽत्र विश्वं को विष्वनाथ भवतीऽन्त्यस्तमस्तमोऽरिः

स त्वं विनाशाय तयो मम बाहिभूय स्तव्यात्परः परतरं प्रणतस्तत्त्वस्त्वाम् ॥

आत्मस्त्वक्य तत्र क्यपरंपरपरिभिराभिस्ततं हृद वरावरक्यमेतत् ॥

सर्वान्तरात्मनिलयप्रतिकृपक्य निरयं नतोऽस्मि परमात्मजोऽष्टमूर्ते ॥ ३१ ॥

इत्यष्टमूर्तिभिरिमाभिदमाभिबन्ध युक्ती करोषि बहु विष्वज्जगोममूर्ते ॥

एतत्तत् पुनिततं प्रणतप्रणीत सर्वार्चनार्थपरम्भर्ष ततो नतोऽस्मि ॥ ३२ ॥

४०. शिवशक्तिस्तवः (पूजाकाले)

(शिव, वायवीयसं., ३१.)

जय जय जयदेवनाय शंभो प्रकृतिमनोहरवित्पत्नित्ववन्धवः ॥

अतिगतकलुषप्रपञ्चवायामपि मनसा परमोमनीततत्त्वम् ॥२॥

स्वभावनिरमलाभोग जय सुन्दरवेष्टित ॥

स्वात्मसुख्यमहाशक्ते जय शुद्धगुणार्णव ॥३॥

नमः परमदेवाय नमः परमहेतवे ॥

नमश्शिवाय शान्ताय नमश्शिवतराय ते ॥१०॥

स्ववर्षीनमिदं कृत्स्नं जगद्धि ससुरामुरम् ॥११॥

अतस्त्वद्विहितामाज्ञां लभते कोऽतिवर्तितुम् ॥१२॥

अयं पुनर्जगो नित्यं भवदेकसमाश्रयः ॥

भवान्तोज्जुगुह्यास्मै प्रार्थितं संप्रयच्छतु ॥१३॥

जयाम्बिके जगन्मासर्जय सर्वजगन्मयि ॥

जयानवधिकैश्वर्ये जयानूपमविग्रहे ॥१४॥

जय बाह्वनतालोते जयाम्बिबुध्वान्तभञ्जिके ॥

जय अन्यजराहोने जय कालोत्तरोत्तरे ॥१५॥

जयानेकविधानस्त्वे जय दिश्वेश्वरप्रिये ॥

जय विष्णुमुराराराम्ये जय विश्वविजृम्भिणि ॥१६॥

जय मङ्गलविभ्याग्नि जय मङ्गलवीर्यिके ॥

जय मङ्गलवर्तारत्रे जय मङ्गलवायिनि ॥१७॥

नमः परमकल्याणगुणसञ्चयभूतये ॥

स्वतः कलु समुत्पन्नं जगत्स्वयमेव लीयते ॥१८॥

त्वद्विनातः फलं वातुमीयकरोऽपि न शक्नुयात् ॥

जन्मप्रभृति देवेशि जगदीशं त्वमुपाश्रितः ॥१९॥

अतोऽस्य तव भक्तस्य निर्मलस्य सतीत्यम् ॥

पञ्चवक्त्रो दशभुजः शुद्धस्फटिकसन्निभः ॥२०॥

बालकः कालजो देवस्तकालनिष्कलः ॥

शिवशक्तिसमग्रकृत्ः शपत्यतीतस्सदाशिवः ॥२१॥

भक्त्या मयर्चयिष्ये भूतं प्रापितं मे प्रयच्छतु ॥
 सदाशिवार्ककमरकटा शक्तिरिच्छा शिवाङ्गया ॥२२॥
 मननी सर्वलोकाभिः प्रयच्छतु मनोरथम् ॥
 शिवयोर्वयिता पुत्री देवी हेरम्बापुष्पसुखी ॥२३॥
 शिवानुभावो सर्वज्ञो शिवज्ञानाभूताशितो ॥
 कृप्तो परस्परं स्निग्धौ शिवाभ्यां निर्यस्तकृतौ ॥२४॥
 सत्कृतौ च सदा देवो ब्रह्माद्योत्पिबन् रविः ॥
 सर्वलोकपरित्राणं कर्तुमभ्युदितो सदा ॥२५॥
 स्वेच्छाकृतारं कुर्यन्ती सदाशिवदेवनेकशः ॥
 ताविमौ शिवयोः पादौ नित्यमित्थं मयार्चितौ ॥
 तयोराकां पुरस्कृत्य प्रापितं मे प्रयच्छताम् ॥२६॥
 शूलस्फटिकसङ्काशमीशानाख्यं सदाशिवम् ॥
 भूर्धर्माभिमानिनी भूतिः शिवस्य परमात्मनः ॥२७॥
 शिवाचनरतं शाश्वतं शाश्वततीतं क्षमस्त्वितम् ॥
 पञ्चाक्षरान्तिमं बीजं कलाभिः पञ्चभिर्युतम् ॥ २८ ॥
 प्रथमावरणे पूर्वं शक्त्या सह समर्चितम् ॥
 पवित्रं परमं ब्रह्म प्रापितं मे प्रयच्छतु ॥२९॥
 बालसूर्यप्रतीकाशं पुरुषाख्यं पुरातनम् ॥
 पुष्पकम्पाभिमानं च शिवस्य परमेष्ठिनः ॥३०॥
 शान्त्यात्मकं महत्संस्मृतं शंभोः पादार्चने रतम् ॥
 प्रथमं शिवबीजेषु कलासु च सप्तकलम् ॥३१॥
 पूर्वभागे मया भक्त्या शक्त्या सह समर्चितम् ॥
 पवित्रं परमं ब्रह्म प्रापितं मे प्रयच्छतु ॥३२॥

४१. शिवस्तोत्रम्

(शिव, उग्रसंहिता.)

सन्ध्यावाच—

निराकारं ज्ञानगम्यं परं यज्ञं च स्युस्तं नापि सूक्ष्मं न चोच्यते ॥
 अन्तश्चिन्मयं योगिनिस्तस्य कथं तस्मै सुख्यं लोककामे मनोजस्य ॥११॥

शार्धं ध्यात्वा निर्मलं निर्विकारं ज्ञानात्म्यं स्वप्रकाशेऽविकारम् ॥
 लाभ्यप्रत्यं ध्यान्तमर्गात्परस्तादूर्ध्वं यस्य त्वां नमामि प्रसन्नम् ॥१३॥
 एकं सुखं वीर्यमानं विनाजं विद्वानन्वं सत्तुवं धाविकारी ॥
 मित्यानन्धं सत्यभूतिप्रसन्नं यस्य श्रीवं रूपमस्मै नमस्ते ॥१४॥
 विद्याकारोऽभूत्त्वमीयं प्रभिक्षं सत्वनञ्जन्वं ध्येयमात्मस्वरूपम् ॥
 सारं पारं पावनानां यद्विन्नं तस्मै रूपं यस्य श्रीवं नमस्ते ॥१५॥
 यस्याकारं सुदुर्लभं मनोऽं रत्नाकल्पं स्वकलकपूरयोगेन ॥
 इष्टाभीती शूलमुण्डं वयानं हस्तैर्नमो योगयुक्ताय तुभ्यम् ॥१६॥

४२. विश्वानरकृतमहेशस्तोत्रम्

(स्कान्द, काशीखण्ड, सू. अ. १०)

विश्वानर उवाच—

एकं ब्रह्मैवाहितीयं समस्तं सत्यं सत्यं नेह नानास्ति किञ्चित् ॥
 एको ब्रह्मो न द्वितीयोऽयतस्यै तस्मादेकं त्वां प्रपद्ये महेशम् ॥१२६॥
 एकः कर्ता त्वं हि सर्वस्य वांभो नानाकपेज्वेककूपोऽस्यरूपः ॥
 यद्वत्प्रत्यक्षवर्कं एकोऽप्यनेकस्तस्मात्प्रान्यं त्वां विनैर्दं प्रपद्ये ॥१२७॥
 रज्जो सर्पः क्षुब्धिकापां च रूपं तैरः पूरस्तन्मुगाक्ष्ये मरीची ॥
 यद्वत्तद्विद्वद्भेदं प्रपद्यो यस्मिन्नाते ॥ प्रपद्ये महेशम् ॥१२८॥
 तीये धौत्यं दाहकत्वं च बल्लोः तपधो भामी क्षीतभानी प्रसावः ॥
 पुण्ये गन्धो दुग्धमप्येऽपि सर्पिर्पतञ्जम्भो त्वं सतस्त्वां प्रपद्ये ॥१२९॥
 शब्दं गृह्णात्यथवास्त्वं हि जिघ्रेरघ्राणस्त्वं ध्वंशिरापासि ब्रूता ॥
 श्मशः पश्येत्स्वं रसकोऽयजिह्वः कस्तथा सम्पश्येत्स्वतस्त्वां प्रपद्ये ॥१३०॥
 नो वेदस्त्वाभोऽज्ञासाक्षादि वेद नो वा विष्णुर्नो विधाताऽसितस्य ॥
 नो योगीन्द्राऽनेन्द्रमुखाश्च वेदा ब्रह्मो वेद स्वामतस्त्वां प्रपद्ये ॥१३१॥
 मी ते गोत्रं तेन जन्माऽपि दाह्या मी वा रूपं मेव क्षीलं न वेदः ॥
 इत्थं भूतोऽपीदवरस्त्वं विश्वीकथाः सर्वाऽन्तास्तामपूरयेत्तद्भुजे त्वाम् ॥
 स्वराः सर्वे त्वं हि सर्वे स्मरारे त्वं मरीचिस्त्वं च नज्जीऽतिशान्तः ॥
 त्वं वै ब्रह्मस्त्वं मृदा त्वं च शालस्त्वं च प्रतिकं नस्तत्तत्स्वां नतोऽस्मि ॥

४३. द्वादशज्योतिर्लिङ्गानि

(स्कन्ध, अवन्तिखेत्रम् , १. १. ३२; etc.)

सौराष्ट्रे सोमनाथं च श्रीशैले मल्लिकार्जुनम् ॥

उज्जयिन्या महाकालमोक्षकारभमलेश्वरम् ॥१॥

पश्या वैद्यनाथं च डाकिन्या भोमसककरः ॥

सैनुवन्धे च रामेशं नागेश दासकावने ॥ २ ॥

वाराणस्यां तु विद्वेश ध्वम्बकं गीतमीतटे ॥

हिमालये तु केदारं धुवमेशं तु शिवालये ॥३॥

एतानि ज्योतिर्लिङ्गानि सार्धं प्रातः पठेन्नरः ॥

सप्तजन्मकृतं पापं स्मरणेन विनश्यति ॥४॥

४४. शिवालिङ्गस्तवनम्

(कूर्म, पूर्वार्धे, ३६)

अनाविमूलस्ताररोगवैद्याय शम्भवे ॥

नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥७८॥

प्रलयार्णवतन्त्राय प्रलयोद्भूतिहेतवे ॥

नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥७९॥

ज्वालाभालाप्रतीकाय ज्वलन्तस्तम्भकपिने ॥

नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८०॥

आदिमध्यान्तहीनाय स्वभावामलदीप्तये ॥

नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८१॥

प्रधान-पुरुषेशाय ध्योमरुपाय देवसे ॥

नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८२॥

निर्विकाराय सत्याय नित्यमधानुल्लेखसे ॥

वेदान्तसाररूपाय कालरूपाय ते नमः ॥८३॥

नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥

एवं तस्तूयमानस्तु व्यक्ती भूतः महेश्वरः ॥८४॥

४५. महेश्वरकवचम् (महावैवर्त, महाकण्ठ, १९)

महेश्वर उवाच—

शृणु वक्ष्यामि हे वत्स कवचं परमाद्भुतम् ॥
अहं तुभ्यं प्रदास्यामि गोपनीयं सुतुल्यम् ॥ ४४ ॥
पुरा कूर्वासे बलं त्रैलोक्यविजयाय च ॥
अमैवेदं च कवचं भक्त्या यो धारयेत्पुषीः ॥ ४५ ॥
जेतुं शक्नोति त्रैलोक्यं भगवन्मल्लोलया ॥
संसारपावनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥ ४६ ॥
ऋषिर्ब्रह्मर्षिर्वा गायत्री वेदोऽहं च महेश्वरः ॥
धर्मार्थकाममोक्षेषु विनिर्धोः प्रकीर्तितः ॥ ४७ ॥
पञ्चलक्षणजपेनैव सिद्धिर्दं कवचं भवेत् ॥
यो भवेत्सिद्धकवचो मम तुल्यो भवेद्भुवि ॥
तेन सा सिद्धियोगेन तपसा विक्रमेण च ॥ ४८ ॥
शंभुर्मे मस्तकं पातु मुखं पातु महेश्वरः ॥
इत्यर्पितं नीलकण्ठोऽम्बरीष्णं हरः स्वयम् ॥ ४९ ॥
कण्ठं पातु चन्द्रशूढः स्कन्धौ वृषभवाहनः ॥
कक्षाः स्वस्तं नीलकण्ठः पातु पुण्ड्रं विगम्बरः ॥ ५० ॥
तर्जनीं पातु विश्वेशः सर्वविष्णु च सर्वदा ॥
स्वप्ने जागरणे चैव स्थाणुर्मे पातु सप्ततम् ॥ ५१ ॥
इति ते कथितं बाण कवचं परमाद्भुतम् ॥
यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥
यस्फलं सर्वतोर्षाणां स्वानेन लभते ततः ॥
तत्फलं लभते नूनं कवचस्यैव धारयात् ॥ ५३ ॥

४६. शिवसहस्रनामस्तोत्रम्

(शिव, ४ कोटिरुद्रसं., अ. ३५; लिङ्गा, पूर्वार्ध, ९८; etc.)

ॐ नमःशिवाय ॥ सूत उवाच ॥ श्रूयतां भो ऋषियेष्टा येन तुष्टो
महेश्वरः ॥ तदहं कथयाम्यस्य शैवं नामसहस्रकम् ॥ १ ॥ नमः शिवो हरी चतः

पुण्यः पद्मलोचनः ॥ अथितम्यस्सवाचारदशैर्दशशतैर्ह्रस्वरः ॥२॥ [ह्रस्वरः
 स्वाधुरीशानः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ करीमान् वरदो बन्धः शङ्करः परमे-
 श्वरः ॥ गङ्गाधरः शूलधरः परार्थकप्रयोजनः ॥ सर्वतः सर्वदेवाविगिरिधन्वा
 -अटाधरः ॥] अत्रापोद्वन्द्वभौलिबिम्बं विद्वंभरेद्वरः ॥ वेदान्तसारसम्बोहः
 कपालो नीललोहितः ॥३॥ अनाधारोऽपरिच्छेद्यो गौरीमर्त्ता मणेश्वरः ॥
 अष्टमूर्तिविद्वमूर्तिस्त्रिवर्गस्त्वर्गसारधनः ॥४॥ ज्ञानगम्भो दृढप्रज्ञो देवदेवस्त्रि-
 लोचनः ॥ कामदेवो महादेवो पाण्डुः परिवृद्धो दृढः ॥५॥ विद्वन्महो विकपालो
 बायोशः सुचिरन्तरः ॥ सर्वप्रणपसंवादी भुवाङ्गो ब्रह्माह्वनः ॥६॥ ईशः पिताको
 खद्वारागो चित्रदेशदिवरन्तनः । सतीहरो महायोगी गोप्ता ब्रह्माण्डद्वन्द्वो
 ॥७॥ कालकालः कृत्तिवासः सुभगः प्रणवात्मकः । उन्मत्तवैद्यश्चक्षुष्यो
 दुर्वासाः स्मरशासनः ॥८॥ दिव्यायुधः स्तम्भगुहः परमेष्ठी परायणः । अनावि-
 मध्यनिधनो गिरीशो गिरिबान्धवः ॥९॥ कुम्भेरबन्धुः श्रीकण्ठो लीकवर्णोत्तमो-
 त्तमः । सभाविषयो कोदण्डी नीलकण्ठः परद्वन्द्वी ॥१०॥ विशालाक्षो भृगु-
 ष्यायस्पुरेशस्त्वय्यतावनः । अर्माध्यस्तः समाक्षेत्रं भगवान्भगवन्नेजमित् ॥११॥
 उग्रः पशुपतिस्तार्क्ष्यः प्रियमन्नतः प्रियंवहः । हान्तो दयाकरो दक्षः कपर्दी
 कामशासनः ॥१२॥ इमजाननिलयस्त्वक्षमक्षमज्ञाक्षमो महेश्वरः । लोककर्ता
 भूततिर्वहकर्ता महोदधिः ॥१३॥ गोनरोऽमृतः सौम्यो महानोतिर्वहमतिः
 तैजोमयीऽमृतमयीऽक्षमयश्च सुधापतिः ॥१४॥ उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्भः
 पुरातनः । नीतिस्सुमोतिश्चूडात्मा सोमस्तोमरतस्सुधी ॥१५॥ अजातशत्रु-
 रालोकसंभाष्यो हृद्यवाहनः । लोककारो देवकारस्तुत्रकारस्सनातनः ॥१६॥
 महर्षिः कपिलाचार्यो विद्वद्वोप्तिस्त्रिलोचनः । पिताकपाग्निर्भूदेवस्त्वस्तिवः
 स्वस्तिर्कृत सदा ॥१७॥ त्रिधामा सौभगः शम्भुः सर्वतः सर्वगोवरः । ब्रह्म-
 धर्मिस्त्वसुकस्वर्गः कणिकारप्रियः कविः ॥१८॥ शाखो विशाखो गोशाखश्शिखो
 भिषगनुत्तमः । गंगाम्लदोदको भृगुः पुष्कलः स्थपतिः स्थिरः ॥१९॥ विजि-
 तात्मा विषेयात्मा भूतवाहनसारथिः । सधनी गणकार्यश्च सुकीर्तिदिग्ग-
 संशयः ॥२०॥ कामदेवः कामपालो भस्मोद्धूलितविग्रहः । अस्मप्रियो भस्म-
 शायी कामो कान्तः कृतागमः ॥२१॥ समावर्त्तौ भिवृत्तरत्ना भर्मपुक्तः सदा-
 शिवः । अतुर्गुणश्चतुर्गुणैर्वृत्तरासो दुरासदः ॥२२॥ दुर्लभो दुर्गमो दुर्गः
 सर्वायुधविशारदः । अभ्यात्मनोमणिज्यस्सुतन्सुतनुवर्द्धनः ॥२३॥ सुभक्तो

लोकतारङ्गो जगदीशोऽमृतजनः । भस्मशुद्धिकरो वैरोजस्वी मुष्टविग्रहः
 ॥२४॥ अक्षयः साधुसाध्यश्च भूत्यमर्कटरूपधृक् । हिरण्यरेतास्तरणिमरो-
 चिर्मेहिवालम्बः ॥२५॥ महाह्रदो महागर्तस्त्रिद्वन्द्वारवन्दितः । व्याघ्रकर्मधरो
 व्यालो महाभूतो महानिधिः ॥२६॥ अमृताकरोऽमृतधनुः पाञ्चजन्यः
 प्रभञ्जनः । पञ्चविंशतितरुवत् पारिजातः पराभरः ॥२७॥ सुलभस्तुततश्चूरो
 शक्रमयैकनिधिनधिः । वर्णाभमगुहर्वर्णो शत्रुजिह्वनुत्तापनः ॥२८॥ अश्वमः
 क्षपणः क्षामो क्षानवानक्षलाक्षलः । प्रमाणभूतो दुर्ज्ञेयस्तुपर्णो बाधबाहनः
 ॥२९॥ धनुर्वरो धनुर्वदो घुमराशिर्गुणाकरः । सप्तस्तम्भपरोऽदीनो धर्मो
 गोधर्मज्ञानः ॥३०॥ अनन्तदण्डिरानन्दो वन्द्यो वन्द्यिता इमः । अभिवाद्यो
 महाचाद्यो विद्वक्कर्मविशारदः ॥३१॥ वीतरागो विनीतात्मा तपस्वी भूत-
 भावनः । उन्मत्तवेधः प्रच्छन्नो जितकामो जितप्रियः ॥३२॥ कल्याणप्रकृतिः
 कल्पः सर्वलोकप्रजापतिः । तरुवो तारुको धीमान्प्रधानप्रभुरव्ययः ॥३३॥
 लोकपालोऽन्तरात्मा च कल्पाभिः कमलेश्वरः । वेदज्ञास्त्रार्थतत्त्वज्ञो नियमी
 निममाधपः ॥३४॥ चन्द्रः सूर्यः क्षत्रिः केतुविराजो विद्रुमच्छत्रिः । अस्ति-
 गम्यः परं ब्रह्म युगबाणार्थयोऽजयः ॥३५॥ अत्रिराजालयः कान्तः परमात्मा
 जगद्गुरुः । सर्वकर्मक्षलस्त्वष्टा मङ्गल्यो मङ्गलावतः ॥३६॥ महातपा
 वीर्यतपः स्वविष्टः स्वविरो ध्रुवः । अहः संवत्सरो व्याप्तिः प्रमाणं परमं तपः
 ॥३७॥ संवत्सरकरो भस्मः प्रत्ययः सर्वतापनः । अजः सर्वेश्वरस्त्रिद्वो महातेजा
 महाबलः ॥३८॥ योगी योग्यो महारेतास्त्रिद्विस्तर्वादिरग्निदः । वसुधैवकुमाः
 सत्यः सर्वपापहरो हरः ॥३९॥ सुकीर्तिः शोभनस्त्राग्नी देवाङ्गो देवविन्मुनिः ।
 आजिष्णुर्भोजनं भोक्ता लोकनाथो कुराधरः ॥४०॥ अमृतज्ञाद्वतपद्मास्तो
 जगद्गुहः प्रतापधाम् । कमण्डलुधरो वस्वी देवाङ्गो देवविन्मुनिः ॥४१॥
 ज्योतिष्मदो महामापस्तवीवासश्चतुष्पथः । कालयोगी महानाथो महोत्साहो
 महाबलः ॥४२॥ महाशुद्धिर्महावीर्यो भूतचारी पुराणरः । निशाचरः प्रेतचारी
 महाशक्तिर्महाशक्तिः ॥४३॥ अनिर्देश्यधनुः श्रीमाम्महार्घ्यमितोगतिः । बहु-
 धृतो महामाधो निमतात्मा भक्तोद्भूतः ॥४४॥ ओजस्तेजो मुक्तिधरो नर्तकः
 सर्वकामदः । नृत्यप्रियो नित्यनृत्यः प्रकाशात्मा प्रतापनः ॥४५॥ बुद्धस्पष्टाक्षरो
 भस्मस्तमानस्तारसंस्तवः । युगाविष्टयुगावर्तो गंभीरो वृषबाहनः ॥४६॥
 हृष्टो विशिष्टविश्वेष्टः शरभः शरभो धनुः । तीर्थरूपस्तीर्थनामा

तीर्थवृक्षस्तु तीर्थदः ॥ ४७ ॥ अपो निधिरधिष्ठानं दुर्जयो जयकालवित् ।
मतिष्ठितः प्रमाणज्ञो हिरण्यकवचो हरिः ॥ ४८ ॥ विमोचनस्सुरगणो विघ्नो
किन्तुसंधयः । वातकपोऽभलोऽग्न्यापो विकर्ता गहनो गृहः ॥ ४९ ॥ करणं कारणं
कर्ता सर्वबन्धविभोचनः । व्यवसायो व्यवस्थानः स्थानवो जगदाविजः ॥ ५० ॥
मुखो ललितो भेदो नवमात्मनि संस्थितः । मोक्षधरो मोक्षदो मोक्षान-
विभिर्गुहः ॥ ५१ ॥ वीरकृत्तासनिर्वेता भिदानन्दो नवीश्वरः । आत्माधरस्त्रि-
सूक्तो च शिपिविष्टः शिवालयः ॥ ५२ ॥ बालकित्यो महावीरस्तिग्माशुर्बभ्रुः
जगः । अभिरामस्सुशरणस्सुब्रह्मण्यः सुधावतिः ॥ ५३ ॥ मधवा कोशिको
योमान्धिरामः सर्वसाधनः । ललाटाक्षो विद्वदेहस्सारस्सारचक्रभृत् ॥ ५४ ॥
अमोधवण्डो मध्यम्यो हरिणो ब्रह्मवर्चसी । परमार्थः परमायस्संख्यो व्याज-
कोऽन्तः ॥ ५५ ॥ इक्ष्वर्कहृदविर्वीर्यो वाजस्वतिरहस्वतिः । रविर्विरोचनः स्कन्धः
आस्ता वैवस्वतो यमः ॥ ५६ ॥ युवितश्चतर्कोर्तिष्ठन् सानुरागः पुरञ्जनः ।
कोलासाधिपतिः कान्तस्सविता रविलोचनः ॥ ५७ ॥ विद्वदोत्तमो वीतभयो
विद्वन्मर्ता विवर्धितः । नित्यो नियतकल्पाण्यः पुण्यध्वजकीर्तनः ॥ ५८ ॥
सूरभद्रो विद्वत्सहो ध्येयो दुःस्वप्ननाशनः । उत्तराणो बुद्धतिहा विज्ञेयो दुस्सहो
भद्रः ॥ ५९ ॥ अनादिर्भुवो सक्षमोः किरोढी विद्वत्साधिवः । विद्वजोऽस्ता
विद्वजकर्ता सुवीरो रविराद्भुवः ॥ ६० ॥ जननो जनजन्मादिः प्रीतिमाक्षीति-
माश्रुवः । वसिष्ठः कश्यपो भानुर्भीमो भीमपराक्रमः ॥ ६१ ॥ प्रणवस्सत्यपा-
चारो महाकोशो महायनः । जन्माधिपो महादेवस्सकलागमपारगः ॥ ६२ ॥
तत्सर्वं तत्सर्वविदेकात्मा विभुविष्णुविभूषणः । ऋषिर्ब्राह्मण ऐश्वर्यं जन्ममृत्युमर-
तिगः ॥ ६३ ॥ पंचतत्त्वसमृत्पलिविश्वेशो विमलौघयः । अनाद्यन्तो ह्यात्मधोनि-
र्धस्तलो भूतलोकधृक् ॥ ६४ ॥ गायत्रीवल्लभः पाशुविद्यावासः प्रभकरः ॥
क्षिप्रगिरिस्तस्माद् सुषेणस्सुरशत्रुहा ॥ ६५ ॥ अनेमिरिच्छनेभिश्च, मुकुन्धो
विगतज्वरः । स्वयंरपीतिर्महाश्वोतिस्तनुज्योतिरचंचलः ॥ ६६ ॥ पिङ्गलः
कपिलश्मशुभीलवैवस्वपीतनूः । जानकंधो महानीतिविजयोऽपस्त्रिदपस्त्रवः
॥ ६७ ॥ भगो विवस्वानादिस्थो गतपारो बृहस्पतिः । कल्याणगुणनामा च
पापहा पुण्यवर्धनः ॥ ६८ ॥ उवारकीतिरहो गी सद्यो गी सदसत्त्वपः । नक्षत्रमाक्षी
नाकेलः स्वाधिष्ठानः चक्रावयः ॥ ६९ ॥ पवित्रः पापनाशकः मणिपूरो

नभोगतिः । हृत्पुण्डरीकमासीनश्शकशास्त्रिर्ब्रह्माकविः ॥७०॥ उष्यो गृहपतिः
 कृष्णस्त्रमर्षोऽनर्थनाशनः ॥ अधर्मेऽनुरक्तः पुरुषतः पुरश्चतः ॥७१॥ सहस्रभर्षो
 बृहद्भर्षो धर्मधेनुर्धनागमः । जगद्धितैषी सुगतः कुमारः कुशलभग्नः ॥७२॥
 हिरण्यवर्षो ज्योतिष्माभानामुत्तरतो ध्वनिः । आरोग्यो भमनाध्यक्षो विश्व-
 मित्रो धनेश्वरः ॥७३॥ ब्रह्मज्योतिर्ब्रह्मर्षी महाज्योतिरनुत्तमः ॥ मातामहो
 मातरिश्वा नभस्माभ्रागहारवृक्षः ॥७४॥ पुलस्त्यः पुलहोऽगस्त्यो जातुकर्ष्यः
 पराशरः । निरावरणनिर्वारो विरिच्यो विष्टरश्मवतः ॥७५॥ अस्त्रभूतिरिन्द्रोऽ
 विज्ञानमूर्तिर्महाप्रज्ञः । लोकधीराक्षणीर्वीरश्चन्द्रस्तत्पराक्रमः ॥७६॥ ध्यात-
 कल्पो महाकल्पः कल्पधृक्कः कलाधरः । अर्लकरिणुरत्नलो रोधिष्णुविक्रमोद्यतः
 ॥७७॥ आयुः शब्दपतिर्दामो प्लवनशिखिसारथिः । असंस्पृष्टोऽतिविशुद्धः
 प्रमाथी पावपासनः ॥७८॥ वसुधवाः कव्यवाहः प्रतप्तो विश्वभोजनः । जप्यो
 जराविशमनो लोहितश्च तनूनपात् ॥७९॥ पूषदश्वो नभोयोनिस्तुभ्रतीरुस्तनि-
 क्कहा । निराघस्तपनो मेघभक्षः परपुरजयः ॥८०॥ सुष्ठानिस्तुनिष्पन्न-
 स्मुरभिदित्रिशिरात्मकः । वसन्तो माघयो धीष्णो नभस्यो बीजवाहनः ॥८१॥
 अगिरा गुह्यरात्र्यो विसर्गो विश्ववाहनः । पावनः पुरजिह्वकल्पीविद्यो
 नववाहनः ॥८२॥ मनोबुद्धिरहंकारः क्षेत्रज्ञः क्षेत्रपालकः । जगदग्निर्वैश्व-
 निर्विश्वामित्रो विश्वगालवः ॥८३॥ अघोरोऽमुत्तरो वलश्रेष्ठो निःश्रेयसप्रदः ।
 शैलो गगनकुम्भाभो वानवारिररिन्दमः ॥८४॥ चामुण्डो जगदक्षारविन्दशायो
 लोकशल्पभृक् । चतुर्वेदचतुर्भाषदशपुरदण्डपुरप्रियः ॥८५॥ आम्नायोऽथ समा-
 भ्नायस्तीर्थदेवविशालयः । बहुकपो महाकपस्तर्कपदचरावरः ॥८६॥ न्याय-
 निर्णायको न्यायो न्यायगम्यो निरञ्जनः । सहस्रमूर्त्ता देवेन्द्रस्तर्कशास्त्रप्रभञ्जनः
 ॥८७॥ मुण्डो विक्रपो विकृतो वण्डो नावी गुणोत्तमः । पिङ्गलाक्षो हि बह्मभो
 नीलधरो निरामयः ॥८८॥ सहस्रबाहुस्तर्कशास्त्रास्त्रस्तर्कलोकभृक् । पद्माक्षः
 परम्योतिः परम्यकलप्रदः ॥८९॥ परगर्भो महागर्भो विश्वगर्भो विश्वधनः
 परावरजो वरजो वरेण्यश्च महास्वनः ॥९०॥ देवासुरमुद्वेगो देवासुरममस्कृतः
 । देवासुरमहामित्रो देवासुरमहेश्वरः ॥९१॥ देवासुरेश्वरो विष्णो देवासुर-
 महाध्वजः । देवदेवोऽन्योऽपिश्यो देवतापारम्यसम्भवाः ॥९२॥ सद्यो महासुर-
 व्याधो देवसिंहो विवाहकः । विषुधाश्वरः श्रेष्ठः सर्वदेवोत्तमोत्तमः ॥९३॥
 शिवज्ञानरतः श्रीनाम्निक्षो धीर्यतमियः । ब्रह्मस्तस्तिष्ठसङ्गो भवसिंह-

निपातमः ॥१४॥ ब्रह्मचारी लोकचारी धर्मचारी धनार्थिपः । नखी नन्दो-
 श्वरोऽनन्तो नग्नवृत्तिधरश्शुचिः ॥१५॥ लिङ्गाध्यक्षः सुराध्यक्षो युगाध्यक्षो
 युगापहः । स्वधामा स्वगतः स्वर्गो स्वरः स्वरमयः स्वनः ॥१६॥ बाणाध्यक्षो
 बीजकर्ता कर्मकृद्भ्रमसम्भवः । वन्मो लोभोऽयं वै शम्भुस्तर्जभूतमहेस्वरः
 ॥ १७ ॥ इन्द्रज्ञाननित्यस्वयम्भस्तेषुरप्रतिमाकृतिः । लोकोत्तररूपको लोकः
 श्वम्भको नागभूषणः ॥१८॥ जन्मकारिर्मलद्वेषी विष्णुकन्धरपातनः । होन-
 दोषोऽभयगुणो दक्षारिः पूषदन्तभिः ॥१९॥ पूषः पूरयिता पूष्यः सुकुमारः
 सुलोचनः ॥ सन्मार्गप्रेमियो धूर्तः पुण्यकीर्तिरनामयः ॥२०॥ मनोरथस्ती-
 र्थकरो जडिलो नियमेस्वरः । जोषितास्तकरो नित्यो वसुरेता वसुप्रदः ॥२१॥
 सद्रतिः सिद्धिदः सिद्धः सञ्जगतिः सलकण्डकः । कलाधरो महाकालभूतः
 सत्यपरायणः ॥ २२ ॥ लोकलावण्यकर्ता च लोकोत्तरमुखालयः । चन्द्र-
 संजोवनश्शास्ता लोकप्राहो महाधिपः ॥२३॥ लोकवन्दुर्लोकनाथः कुतञ्जः
 कुलिभूषितः । अनपायोऽन्तरः कान्तः सर्वज्ञस्वभूताम्बरः ॥२४॥ तेजोमयो
 वृत्तिधरो लोकमानी घृणार्णवः । शुचिस्मितः प्रसन्नरत्ना ह्यर्जयो दुरतिक्रमः
 ॥२५॥ ज्योतिर्मयो जगन्नाथो निराकारो जलेस्वरः । तुंगवीणो महाकायो
 विशांकशोकनाशनः ॥ २६ ॥ जित्लोकवस्त्रिलोकेशः सर्वशुद्धिरधोक्षजः ।
 अव्यक्तलक्षणो वेद्यो व्यक्तोऽव्यक्तो विशांपतिः ॥२७॥ परः शिवो वसुर्ना-
 सासारो मानधनो धमः । ब्रह्मा विष्णुः प्रजापालो हंसो हंसगतिक्रमः ॥२८॥
 वेधा विधाता धाता च लब्धार्हता चतुर्भुजः । कैलासशिखरावासी सर्वाभासी
 सदा गतिः ॥२९॥ हिरण्यगर्भो द्रुहिणो भूतपालोऽथ भूपतिः । सद्योगी
 योगविद्योगी वरदो ब्राह्मणप्रियः ॥३०॥ देवप्रियो देवनाथो देवको देव-
 शिस्तकः । विद्यमाक्षो विरूपाक्षो वृषभो वृषवर्धनः ॥३१॥ निर्भयो निरहं-
 काक्षो निर्महो निरुपाधः । वर्पहा वर्पदो वृष्टः सर्वार्थपरिवर्त्तकः ॥३२॥
 सहस्रार्धिर्भूतभूषः स्तिग्धाकृतिरदक्षिणः । भूतभयभयक्षायो विजयो भूति-
 नाशनः ॥३३॥ अर्षोऽनर्थो महाकीर्तः परकार्यकपक्षितः । निष्कण्डकः
 कृतानन्धो निर्व्याधो व्याजवर्धनः ॥३४॥ सत्यनाम्नारिषकः सत्यः कृतस्नेहः
 कृतगमः । अकम्पितो गुणप्राहो नैकात्मा नैककर्मकृत् ॥ ३५ ॥
 सुप्रीतः सुखदः सुधमः सुकरो वक्षिणानिलः । नन्दितकम्बो धरो धुर्यः प्रकटः
 श्रीतिवर्धनः ॥ ३६ ॥ अपराजितः सर्वसहो गोविन्दः सर्वभूतहृत् ।

अधुतः स्वधुतः सिद्धः पूतमूर्तिर्विशोभनः ॥११७॥ वाराहपुङ्गवाधुक् भुङ्गो
 जलमानेकनायकः । श्रुतिप्रकाशः श्रुतिमानेकवम्भुरनेकधुक् ॥११८॥ श्रीवत्सलः
 विद्यारंभः शान्तभद्रः समो यशः । भूषयो भूषणो भूतिभूतिकुङ्कु सभावनः
 ॥११९॥ अकम्पो भक्तिकायस्तु कालहानिः कलाविभुः । सत्यवती महापानी
 नित्यः शान्तिपरायणः ॥१२०॥ परार्थवृत्तिर्वरदो विरक्तस्तु विद्यारवः ।
 शुभदः शुभकर्ता च शुभनामा शुभः स्वयम् ॥१२१॥ अनयितो गुणग्राही
 ह्यकर्ता कनकप्रभः । स्वभावभद्रो भव्यस्वः शशुधो विघ्ननाशनः ॥१२२॥
 शिक्षणो कवचो क्षुलो जटो मुण्डो च कुण्डलो । अमृत्युः सर्ववृक् सिंहस्तोत्रो-
 राशिर्महामणिः ॥१२३॥ असंख्येयोऽप्रमेयात्मा वीर्यवान् कार्यकोविदः ।
 वेद्यश्च वै विद्योपात्मा सर्वाचारी मुनीश्वरः ॥१२४॥ अनुत्तमो पुराधर्मो मधुरः
 प्रियदर्शनः । सुरेशः स्मरणः सर्वः शब्दः प्रत्यतां वरः ॥१२५॥ कालभक्षः
 कलङ्ककारिः कङ्कणी कृतवायुकिः । महेश्वरसो महोभर्ता निष्कलङ्कको विष्णु-
 कललः ॥१२६॥ शुभनिस्तरणिर्बन्धः सिद्धिदः सिद्धिसाधनः । निवृत्तः संवृतः
 शिखो भूधोरत्को महाभुजः ॥१२७॥ एकज्योतिरिनातको नरो नारायणप्रियः
 । निर्लोपो निष्प्रपञ्चारमा निर्गुणो व्यङ्गनराजनः ॥१२८॥ स्तव्यः स्तुति-
 प्रियः स्तोता व्यासमूर्तिरनाकुलः । निरवद्यपदोपायो विद्याराशिरविक्रमः
 ॥१२९॥ प्रशान्तबुद्धिरमृतः सुब्रह्मा नित्यसुखरः । वैद्याग्रघृम्यो धात्रीशः
 संकल्पः सर्वरीपतिः ॥१३०॥ परमार्थगुरुर्बुद्धिः शुद्धराशितवत्सलः । रसो
 रसज्ञो सर्वज्ञः सर्वसखखलम्बनः ॥१३१॥ एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टात् हि हरे
 हरिः । प्रार्थयामास शम्भुं वै पूजयामास पद्मकणः ॥१३२॥ सतः स कीर्तुको
 शम्भुवचकार चरितं द्विजाः । महाशूतं मुक्तकरं तदेव शृणुतावरात् ॥१३३॥

४७. भैरवस्तवनम्

(कर्म, पूर्वार्ध, १६)

अन्धक उवाच —

नमामि मूर्ध्ना भयवत्प्रेतं सन्निहितो यं विदुस्तत्तद्वचम् ॥

पुरातनं पुण्यमन्यतरूपं कालं कवि योगविद्योगहेतुम् ॥१४॥

संभ्रुकुलं विवि दृत्यमानं हुताशयवत् उदरतर्ककम् ॥

सहस्रपादसिद्धिप्रदोऽभिमुक्तं भक्तलोकां प्रणमामि यदम् ॥१५॥

विबिधरासविलासविलासितं नववधूरसधूतपराक्रमम् ॥

महविधूर्णतगोष्पदगोष्पदं भवपदं सततं सततं स्मरे ॥१७॥

अमलकमलनेत्रं चारुचन्द्रावतंसं सकलगुणपरिष्ठं कामिनीकामकपम् ॥

परिहृतपरितापं डाकिनीनाशहेतुं भज जन् शिवरूपं भैरवं भूतनाथम् ॥१८॥

सबलबलविघातं क्षेत्रपालैकपालं बिकटकटिकरालं ह्यदुहासं विशालम् ॥

करगतकरवालं नागयज्ञोपवीतं भज धाम शिवरूपं भैरवं भूतनाथम् ॥१९॥

अवभयपरित्हारं योगिनीयासकारं सकलसुरगणेशं चारुचन्द्राकर्मेत्रम् ॥

मुकुटधरिभालं मुक्तमालं विशालं भज जन् शिवरूपं भैरवं भूतनाथम् ॥२०॥

असुभुञ्जं शङ्खगवाधराऽऽयुषं पीताम्बरं सान्द्रपयोदसौमगम् ॥

श्रीवरसलक्ष्मं गलवतीभिकीस्तुभं शोलप्रवं शङ्खकररक्षणं भजे ॥२१॥

लोकाभिरामं भुवनभिरामं प्रियाभिरामं यशसाभिरामम् ॥

कीर्त्याभिरामं तपसाभिरामं तं भूतनाथं शरणं प्रपद्ये ॥२२॥

आज्ञां ब्रह्म सनातनं दुर्विवरं सिद्धिप्रवं कामवं

क्षेप्यं भक्तसमन्वितं हरिहरं सुष्टपासहः साधुभिः ॥

योग्यं योगविचारितं युगधरं योग्याननं योगिनं

वन्देऽहं सकलं कलङ्ककरहितं सत्सेवितं भैरवम् ॥२३॥

[भैरवाष्टकमिव पुण्यं प्रातःकाले पठेन्नरः ॥

दुःस्वप्ननाशकं तस्य वाञ्छितायफलं भवेत् ॥२४॥

राजहारे विवादे च तद्व्यामे तद्वकटे तथा ॥

राज्ञा कुड्मेन चाऽऽकृप्ते वायुबन्धगते तथा ॥२५॥

दारिद्र्यपुरुषनाशाय पठिसव्यं समाहितैः ॥

न तेषां आयते किञ्चिद्दुर्लभं भवि वाञ्छितम् ॥२६॥]

४९. अपराजितास्तवनम्

(मार्कण्डेय, अ. ८२)

देवा ऊचुः—

ममो देव्यं महादेव्यं सिवायं सततं नमः ॥

नमः प्रकृत्यै भद्रायै निवृत्तः प्रवृत्ताः स्म ताम् ॥७॥

रौद्रायै नमो निर्याये गौर्यै धाम्न्यै नमो नमः ॥

नमो जगत्प्रतिष्ठायै देव्यै कृत्यै नमो नमः ॥८॥

अथोत्तमायै चन्द्रकपिष्यै सुखायै सततं नमः ॥

कल्याण्यै प्रणतामूर्ध्यै सिद्धयै कूर्म्यै नमो नमः ॥९॥

नैऋत्यै भूभृतां लक्ष्म्यै शार्ङ्ग्यै ते नमो नमः ॥

बुर्गायै दुर्गपारायै सारायै सर्वकारिणि ॥

रुपायै तथैव कृष्णायै धूम्रायै सततं नमः ॥१०॥

अतिसौम्यातिरौद्रायै नमस्तत्स्यै नमो नमः ॥

नमो जगत्प्रतिष्ठायै देव्यै कृत्यै नमो नमः ॥११॥

या देवी सर्वभूतेषु विष्णुमायेति शब्दिता ॥

नमस्तत्स्यै नमस्तत्स्यै नमस्तत्स्यै नमो नमः ॥१२॥

या देवी सर्वभूतेषु चेतनेत्यभिधीयते ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१३॥

या देवी सर्वभूतेषु बुद्धिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१४॥

या देवी सर्वभूतेषु मनोरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१५॥

या देवी सर्वभूतेषु कृत्ररूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१६॥

या देवी सर्वभूतेषु छायाेरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१७॥

या देवी सर्वभूतेषु शक्तिसरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१८॥

या देवी सर्वभूतेषु तृष्णारूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥१९॥

या देवी सर्वभूतेषु शान्तिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२०॥

या देवी सर्वभूतेषु लज्जारूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२१॥

या देवी सर्वभूतेषु शान्तिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२२॥

या देवी सर्वभूतेषु खड्गारूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२३॥

या देवी सर्वभूतेषु क्लान्तिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२४॥

या देवी सर्वभूतेषु लक्ष्मीरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२५॥

या देवी सर्वभूतेषु वृत्तिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२६॥

या देवी सर्वभूतेषु वृत्तिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२७॥

या देवी सर्वभूतेषु स्मृतिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२८॥

या देवी सर्वभूतेषु दयारूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥२९॥

या देवी सर्वभूतेषु दयारूपेण संस्थिता ॥ नमस्तत्स्यै ० ॥३०॥

या देवी सर्वभूतेषु नीतिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तस्यै० ॥३१॥
 या देवी सर्वभूतेषु पुण्डिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तस्यै० ॥३२॥
 या देवी सर्वभूतेषु पुण्डिरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तस्यै० ॥३३॥
 या देवी सर्वभूतेषु मातृरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तस्यै० ॥३४॥
 या देवी सर्वभूतेषु आग्निरूपेण संस्थिता ॥ नमस्तस्यै० ॥३५॥
 इन्द्रियाणामधिष्ठात्री भूतानामक्षितेषु या ॥
 भूतेषु सततव्याप्यं तस्यै देव्यै नमो नमः ॥३६॥
 धितिरूपेण या कृत्स्नमेतद्व्याप्य स्थिता जगत् ॥
 नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः ॥३७॥

स्तुता सुरैः पूर्वमभीष्टसंशयात्तथा सुरेन्द्रेणविनेवासेविता ॥
 करोतु सा नः क्षुमहेतुरीश्वरी शुभानि भद्राण्यभिहन्तु चापदः ॥३८॥
 या साप्रतं प्रोदतवेत्यतापितैरस्माभिरीशा ध सुदैर्नमस्यते ॥
 या च स्मृता तत्क्षणमेव हन्ति नः सर्वापदो भक्तविनम्रभूतिभिः ॥३९॥

५०. अम्बिकास्तोत्रम्

(शिव, वदन्तः, पा. सं., ३)

देवा ऋतुः—

देव्यमे जगतामम्ब शिवलोकनिवासिनि ॥
 सदा शिवप्रिये कुर्वे त्वां नमाम सहैश्वरि ॥२६॥
 श्रीशक्ति पावनां शान्तां पुण्डि परमपावनीम् ॥
 मयं नमामहे भक्त्या महारूपकतकविणीम् ॥२७॥
 शिवा शिवकरां क्षुद्रां त्यक्तां सूक्ष्मां परावणाम् ॥
 अर्चयिस्वामुविद्याभ्यां सुप्रोतां त्वां नमामहे ॥२८॥
 एवं श्रद्धा त्वं धृतिस्त्वं श्रीस्वमेव सर्वगोचरा ॥
 त्वं वीथितिसुखं गता स्वप्रपञ्चप्रकाशिनी ॥२९॥
 या च ब्रह्माण्डसंस्थाने जगज्जीवेषु या जगत् ॥
 आप्तापयति ब्रह्मादितुजातं तां नमामहे ॥३०॥
 गायत्री त्वं देवमाता त्वं सावित्री सरस्वती ॥
 त्वं वार्ता सर्वजगतां त्वं वयीधर्मकपिणी ॥३१॥

निम्ना त्वं सर्वभूतेषु शुद्धा तृप्तिस्त्वमेव हि ॥

सुष्मा कान्तिच्छविस्तुष्टिस्तर्जानन्दकरी सदा ॥३२॥

■ लक्ष्मीः पुण्यकर्तृणां त्वं ज्येष्ठा पापिनां सदा ॥

त्वं शान्तिः सर्वजगतां त्वं धात्री प्राणपोषिणी ॥३३॥

त्वं सत्त्वरूपा भूतानां पञ्चानामपि सारकुक् ॥

त्वं हि नीतिभूतां नीतिर्व्यवसायस्त्वल्पिणी ॥३४॥

नीतिस्त्वं सामवेदस्य ग्रन्थिस्त्वं यजुषां हृतिः ॥

ऋग्वेदस्य तथा मात्राण्यर्वणस्य परा गतिः ॥३५॥

समस्तगोर्वागणस्य शक्तिस्तमोमयी वातगुणकवृद्धा ॥

रजः प्रपंचात् भवैककषा मा न भूता भव्यकरी स्तुतिह ॥३६॥

संसारसागरकरासभवाङ्गमनुःखनिस्तारकारितरणिच्च निबोतहोनाः ॥

अष्टाङ्गयोगपरिपालनकेलिरक्षां विन्ध्यागदासनिरतां प्रणमां तां वै ॥

गङ्गाशिवकनभुजवक्षसि मानसे च धृत्या सुखानि दितनोपि सदैव जंतोः ॥

निवेति यातिमुभया जगतो भवानां सा नः प्रसीदतु भवस्थितिपालनाय ॥३८॥

५१. कात्यायनीस्तोत्रम् (सर्वसङ्कटकाले)

(मार्कण्डेय, अ. ८८)

[बालरविश्रुतिमिश्रकिरीटां तुङ्गकुचां नयनत्रयमुक्ताम् ॥

स्मेरमुखीं वरदाङ्गकुशवाताभीतिकरां प्रभूजे भुवनेश्वरीम् ॥]

शुभिरुवाच—

ॐ देव्या हते तत्र महासुरेन्द्रे तेन्द्राः सुरा बह्विपु रोगनास्तान् ॥

कात्यायनीं मुष्टधुरिण्डलाभाङ्गिकाशिववाम्नाङ्गिकाशितायाः ॥१॥

देवा उचुः—

देवि प्रपन्नार्तिहरे प्रसीद प्रसीद मातर्जगतोऽखिलस्य ॥

प्रसीद विधवेवधि पाहि विधवं त्वमोश्वरी देवि चराचरस्य ॥२॥

आमारभूता जगतस्त्वमेका महोत्स्वरूपेण यतः त्यतासि ॥

अपां स्वकपर्धितया त्वदेतदाप्याप्यते कृत्स्नमलंघ्यवीर्यं ॥३॥

ह्यं वैष्णवी शक्तिरनन्तवीर्या विधवस्य धीमं परमासि मामा ॥

संमोहितं देवि समस्तमेतत्त्वं वै प्रसन्ना भुवि मुक्तिहेतुः ॥४॥

विष्ठाः समस्तास्तव देवि भेदाः स्त्रियः समस्ताः सकलं जगज्जम् ॥

त्वयैकया पुरितमम्भयतत्का ते स्तुतिः स्तव्यपरा परोक्तिः ॥५॥

सर्वभूता मदा देवि भुक्तिभुक्तिप्रदायिनी ॥

त्वं स्तुता स्तुतये का वा भवन्ति परमोक्तयः ॥६॥

सर्वस्य बुद्धिरूपेण जनस्य हृदि संस्थिते ॥

स्वर्गाधिपदे देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥७॥

कलाकाष्ठाधिक्येण परिणामप्रदायिनि ॥

विषयस्योपरतां शक्ते नारायणि नमोऽस्तु ते ॥८॥

सर्वमंगलमागत्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ॥

शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥९॥

सृष्टिस्थितिचिन्माशानां शक्तिभूते सनातनि ॥

गुणाश्रये गुणमये नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१०॥

शरणागतदीनार्तापत्रिणाण्यपशयणे ॥

सर्वस्यातिहरे देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥११॥

हंसयुवतविमानस्ये ब्रह्माणोरूपधारिणि ॥

कौशाम्यःशरिके देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१२॥

त्रिशूलचन्द्राहिहरे महाबुधप्रवाहिनि ॥

माहेश्वरीस्वरूपेण नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१३॥

भूमरकुक्कुटवृते महाशक्तिधरेऽनघे ॥

कौमारीरूपसंस्थाने नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१४॥

अकलत्रकावाशाकर्णगृहीतपरमामुखे ॥

प्रसीदे वीक्षणवीरूपे नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१५॥

गृहीतोऽग्रमहाशक्तं बन्धूद्भुतवसुन्धरे ॥

धराहृदिनि शिवे नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१६॥

नृसिंहरूपेणोपेण हस्तं देवान्कृतोत्तमे ॥

त्रैलोक्यप्राणसहिते नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१७॥

शिवदूतीस्वरूपेण हतदैत्ये महाबले ॥

घोरकमे महाराये नारायणि नमोऽस्तु ते ॥१८॥

शंभुः कारालमहने शिरोमालाविभूषणे ॥

शामुण्डे मुण्डममने नारायणि नमोऽस्तु ते ॥२०॥

लक्ष्मि लज्जे महाविद्ये भठ्ठे पुष्टे स्वर्गे शुभे ॥

महारात्रे महामाये नारायणि नमोऽस्तु ते ॥२१॥

मेघे सरस्वति वरे भूति माधवि तामसि ॥

नियते त्वं प्रसीदेशे नारायणि नमोऽस्तु ते ॥२२॥

सर्वतः पाणिवाद्यते सर्वतोऽक्षिशिरोभुक्ते ॥

सर्वतः शरणध्याये नारायणि नमोऽस्तु ते ॥२३॥

सर्वस्वरूपे सर्वज्ञे सर्वशक्तिमन्निजते ॥

मयेभ्यस्त्राहि नो देवि दुर्गे देवि नमोऽस्तु ते ॥२४॥

एतत्ते वचनं सीम्यं लोचनत्रयभूषितम् ॥

पातु नः सर्वभूतिभ्यः कात्यायनि नमोऽस्तु ते ॥२५॥

श्यालालकारालमत्युग्रमशेषासुरसूदनम् ॥

त्रिबुलं पातु नो मोतेभङ्गकालि नमोऽस्तु ते ॥२६॥

हिवास्ति वैद्यतेजांसि त्वनेनापुत्रं या जगत् ॥

सा घण्टा पातु नो देवि पापेभ्यो नः सुतामिष ॥२७॥

असुरासुखसापंकजचितस्ते करोऊज्वलः ॥

शुभाय खड्गो भवतु अग्निदे स्वानंता वयम् ॥२८॥

रोमानशेषानपहंसि सुष्टा ववासि कामान्तकलानभोष्टान् ॥

त्वामाधितानां न विपन्नराणां त्वामाभिता ह्याश्रयतां प्रयान्ति ॥२९॥

एतत्कृतं यत्कवनं स्वपाद्य धर्मद्विषां देवि महानुराणाम् ॥

रूपैरनेकैर्बहुधात्ममूर्ति कृत्याम्बिके तत्प्रकरोति काम्या ॥३०॥

विद्यासु शास्त्रेषु विवेकवीरेष्व्याहोषु वास्येषु च का स्थवत्या ॥

ममस्वर्गतेतिमहान्धकारे विभ्रामयत्येतवसीव विद्वन्मू ॥३१॥

एवासि यत्रोपविषास्य नागा यत्रारयो दस्युदलानि यत्र ॥

बाबानलो यत्र तथाभिधमध्ये तत्र स्थिता त्वं परिपासि निबन्धम् ॥३२॥

विद्वेश्वरो त्वं परिपासि विद्वं विद्वद्विभक्ता धारयसीति विद्वन्मू ॥

विद्वेश्वरान्ना भवती भवन्ति विद्वद्विधया ये स्वयि भवन्तिनन्नाः ॥३३॥

देवि प्रसीद परिपालय नोऽस्मिन्नेति त्वं यथासुखं चारुधनैकं सखः ॥

पापानि सर्वजगतां प्रक्षमं नमानु उत्पातपाकजनिताश्च महोपसर्गान् ॥३५॥

प्रणतानां प्रसीद त्वं देवि बिम्बातिहारिणि ॥

सैलेश्वर्यातिनामोदधे लोकानां वरदा भव ॥३५॥

५२. कामाक्षीस्तोत्रम् (ललिता)

(ब्रह्माण्ड, उत्तर भाग, १३)

देवा ऊचुः—

अथ देवि जगन्मातर्मीय देवि परात्परे ॥

अथ कल्याणनिलये अथ कामकलात्मिके ॥१॥

अथकारि च कामाक्षि जय कामाक्षि सुन्दरि ॥

अथाञ्जलिमुरारिण्यो अथ कामेशि भाग्ये ॥२॥

अथ ब्रह्मण्ये देवि ब्रह्मात्मकरसात्मिके ॥

अथ नारायणि परे नदिताम्रोषधिष्ठये ॥३॥

अथ श्रीकण्ठदयिते अथ श्रीललितेम्बिके ॥

अथ श्रीविजये देवि दिव्यश्रीसमृद्धिदे ॥४॥

जातस्य जायमानस्य दृष्टापूर्तस्य हेतवे ॥

नमस्तस्य त्रिजगतां पालयिष्यै परात्परे ॥५॥

कलामूर्हतकाण्डाहमसितुंशरदात्मने ॥

नमः सहस्रशीर्षाय सहस्रमुखलोचने ॥६॥

नमः सहस्रहस्ताब्जपाद्मकङ्कजशोभिते ॥

अणोरणुतरे देवि महतीऽपि महोपसि ॥७॥

परात्परतरे आसस्तोऽस्तेष्वीमतामपि ॥

अतलं तु भवेत्पादौ चित्तं जानुनी तव ॥८॥

रसातलं कटोद्रेगः कुक्षिस्ते धरणी भवेत् ॥

हृदयं तु भुवर्लोकः स्वस्ते मुखमुक्ताहृतम् ॥९॥

मृगश्वशार्कबह्मनां विशस्ते कान्तुर्वीर्यम्बिके ॥

मघतस्तु तमोऽम्बिकातां पावस्ते भुतयोऽवितल ॥१०॥

श्रीऽऽ ते लोकस्वना सखा ते चित्रमयः शिवः ॥
 आहारस्ते सदान्दो वासस्ते हृदये सताम् ॥११॥
 वृक्षपद्मपद्मरूपानि कृपाणि भुवनानि ते ॥
 क्षिप्रोक्ता घनास्ते तु तारकाः क्रुतुमानि ते ॥१२॥
 वर्णाद्या बहवस्ते स्फुरन्वर्माद्यायुधानि ते ॥
 यमाश्च नियमाश्चैव करपादवहास्तथा ॥१३॥
 स्तनो स्वाहास्वधाकारौ लोकोज्जीवनकारकौ ॥
 प्राणायामस्तु ते नासा रसना ते सरस्वती ॥१४॥
 प्रत्याहारस्त्रिपदाणि ध्यानं ते धीस्तु सत्तमा ॥
 मनस्ते धारणाशक्तिसहृदयं ते समाधिकः ॥१५॥
 महीरहास्तेऽङ्गवहाः प्रभातं वसनं तव ॥
 भूतं भव्यं भविष्यत्त्वं निरर्थं च तव विप्रहः ॥१६॥
 यज्ञरूपा जगद्धात्री विश्वरूपा च पावनी ॥
 आदौ या तु नयभूता ससर्जं निखिलाः प्रभाः ॥१७॥
 हृदयस्थामि लोकानामवृक्षया मोहनात्मिका ॥
 नामरूपविभागं च या करोति स्वलीलया ॥१८॥
 सान्यधिष्ठाय तिष्ठन्ति तेष्वसक्तार्थकामदा ॥
 नमस्तस्यै महादेव्यै सर्वशक्त्यै नमोनमः ॥१९॥
 यवाक्षपा प्रवर्तन्ते बहिसूर्येन्दुनादताः ॥
 पृथिव्यावोनि भूतानि तस्यै देव्यै नमोनमः ॥२०॥
 नमोनमस्ते रजसे भवार्थे नमोनमः सास्त्विकसंस्थिताये ॥
 नमोनमस्ते तमसे हृदये नमोनमो निर्गुणतः शिवायै ॥ ४॥
 नमोनमस्ते जगदेकमात्रे नमो नमस्ते जगदेकपित्रे ॥
 नमोनमस्तेऽक्षिलकपतन्त्रे नमो नमस्तेऽक्षिलयन्त्रकपे ॥२५॥
 नमोनमो लोकगुरुप्रधाने नमोनमस्तेऽक्षिलवाग्विभूरये ॥
 नमोऽस्तु तक्ष्म्यै जगदेकतुष्टये नमोनमः शांभवि सर्वशक्त्यै ॥२६॥
 जनादिभिरध्यान्तमपाञ्चभूतिकं हृत्वाऽऽत्मनोगम्यमतर्क्यैर्भवम् ॥
 अक्षयमद्वन्द्वमद्वितीये चरं प्रभाषमन्यं कथमस्य वर्णये ॥२७॥

प्रसीद विश्वेश्वरि विश्वसन्निभे प्रसीद विश्वेश्वरि वेदकपिणि ॥
प्रसीद मायामयि मंत्रविप्रे प्रसीद सर्वेश्वरि सर्वकपिणि ॥२८॥

५३. काली—शिवदूती—स्तवनम्

(पद्य, सुष्टिस्तम्भ, अ. २६)

जगत्त्रयं देवि त्वामुप्यजे जय भूतापहारिणि ॥
जय सर्वगतं देवि कालरात्रि नमोऽस्तु ते ॥१३३॥
विश्वमूर्ते सुभे शुद्धे विकरात्रि त्रिलोचने ॥
भीमरूपे शिखे विश्वे महामाये महोदये ॥१३४॥
मनोजये जये जन्मे भीमरुद्रि क्षुभितक्षये ॥
महामारि चित्त्राणि मेघनृपप्रिये शुभे ॥१३५॥
विकरात्रि महाकालि कालिके पापहारिणि ॥
पाशहस्ते वणहस्ते भीमरूपे भ्रमानके ॥१३६॥
त्वामुप्यजे ज्वलमानास्त्रे तीक्ष्णवर्द्धे महाबले ॥
सर्वयोगस्थिते देवि प्रेतासनगते शिखे ॥१३७॥
भीमरुद्रि भीषणे देवि सर्वभूतभयहृदि ॥
करात्रि विकरात्रे च महाकालि करालिनि ॥१३८॥
कालि करालवक्त्रांते कालरात्रि नमोऽस्तु ते ॥
सर्वशस्त्रभूते देवि सर्वदेवनमस्कृते ॥१३९॥

५४. गङ्गास्तवनम्

(अष्ट, श्री. मा., ४८)

किं वाऽभविष्यन्नम्रवर्तिनो जना नानाधर्माभिरभोरुहः ॥
न वाऽऽमिष्यद्भुवतो भुवं जेतुं पयोवके गीतमि शंभुकान्ते ॥१॥
को वेति भगव्यं नरदेहभाषां महोगतानां सरितामधीते ॥
एषां महापातकसङ्घहन्त्री त्वमम्ब गङ्गसे सुलभा सदैव ॥२॥
न ते विभूतिं तनुं वेति कोऽपि त्रिलोक्यवन्द्ये जगदम्ब गङ्गसे ॥
गौरी सभालिगितविप्रेहोऽपि वसंते स्मरारिः शिरसाऽपि यत्स्वाम् ॥३॥
नमोऽस्तु ते मातरभोक्तृवादिनि नमोऽस्तु ते ब्रह्ममयेऽघनाशिनि ॥
नमोऽस्तु ते विष्णुपदाभजनिःसृते नमोऽस्तु ते शंभुवतापिनिःसृते ॥४॥

५५. चण्डिकास्तोत्रम्

(भास्वत्ये, ८१)

शुद्धिरुवाच—

[ततः सुरगणाः सर्वे देव्या प्रणम्युत्तमाः ॥

स्तुतिमारेभिरे कर्तुं निहते महिषासुरे ॥१॥

शक्रावयः सुरगणा निहतेतिवीर्यं तस्मिन्दुरात्मनि सुरारिबले च देव्या ॥

तां वृष्टुषुः प्रणतिनम्रशिरोभरतां चाग्निः प्रहर्वपुलकोद्भवबाहवेष्टाः ॥२॥]

देवा ऊचुः—

देव्या यया ततमिदं जगदात्मनामया निःशेषदेवगणजनितसमूहसूर्या ॥

तामम्बिकामखिलदेवमहामिषूकतां भक्त्या गताः कम बिब्रजन्तु धुमानि वा नः ॥

यस्याः प्रभावमतुलं भगवानमरातीं कञ्च हृदकोमः हि यमकुपलं मर्त्यं च ॥

सा चण्डिकाखिलजगत्परिपालयाम नायाव चाशुभभवस्य मर्त्यं करोतु ॥३॥

या धीः स्वयं सुकृतिनां भवनेष्टकलमीः पापात्मनां कृतवियो हृदयेषु बुद्धिः ॥

अद्या सतां कुलजनप्रभवस्य लज्जा तां रवा नताः स्म परिपालय देवि विश्वम् ॥

किं वर्णयाम तव कृपमचिन्त्यमेतत्किं चातिवीर्यमसुरक्षयकारि भूरि ॥

किं चाहृदेषु चरितानि प्रवाहूः तानि सर्वेषु देव्यसुरवेकगनाविकेषु ॥४॥

हेतुः समस्तजगतां त्रिगुणाणि देवेनैः ज्ञायते हरिहरादिभिरस्यपरा ॥

सर्वाधिवाञ्छितमिदं जगदंशभूतमव्याकृता हि परमा प्रकृतिस्त्वमज्ञा ॥५॥

यस्याः समस्तसुरताः समूहोरप्तेन तृप्तिं प्रयान्तिः सकलेषु मलेषु देवि ॥

स्वाहासि वै पितृगणस्य च तृप्तिहेतुस्त्वय्येते स्वमत एव जनेः स्वधा च ॥६॥

या मुक्तिहेतुरविचिन्त्यमहाधत्ता स्वमभ्यस्यसे मुक्तिपतेन्द्रियतत्त्वसारैः ॥

शोभापिमर्मुनिभिरस्तसमस्तबोधैर्विधासि सा भयवती परमा हि देवि ॥७॥

शब्दादिकं सुविमलकंजुषो निमग्नमुद्गीभरस्यवयवकवती च साम्प्रतम् ॥

देवि जयो भगवतोभक्तभावनाय बभूवसि त्वं जगतां परममतिहृष्यो ॥८॥

मैधासि देवि विविताखिलजगत्प्रसारं दुर्गासि दुर्गभवतानादौ रसकृता ॥

मीः कंदभारिहृदयेनकृताभिव्यक्ता गौरी त्वमेव शशिनीलिकुलप्रतिष्ठता ॥९॥

ईवत्सहासममलं परिपूर्णचन्द्रविक्रममुत्तारि कनकोत्पलकान्ति कान्तम् ॥

अत्यद्भुतं प्रहृतमस्तस्वनात्मनिः पञ्चमं विजोष्य सहसा महिषासुरेण ॥१०॥

वृष्ट्वा तु देवि कुपितं भृकुटीकरालमुद्यच्छांकासदृशच्छवि यत्न सद्यः ॥
 प्राणान्मुमोच महिषस्तदतीव चित्रं कैर्जीव्यते हि कुपितान्तकदर्शनेन ॥१३॥
 देवि प्रसीद परमा भवती भवाय सद्यो विनाशयसि कोपयती कुलानि ॥
 विज्ञातमेतदधुनैव यदस्तमेतप्रीतं बलं सुविपुलं महिषासुरस्य ॥१४॥
 ते संमता जल्पदेषु घनानि तेषां तेषां यशसि न च सीदति बन्धुवर्गः ॥
 अन्धस्त एव निभृतात्मजभृथद्वारा येषां सवाम्यवयवा भवती प्रसन्ना ॥१५॥
 धर्म्याणि देवि सकलानि सर्वैव कर्माण्यस्यावृतः प्रतिदिनं सुकृती करोति ॥
 स्वर्गं प्रयाति च सत्तो भवतोप्रसादान्लोकत्रयेऽपि फलदा ननु देवि तेन ॥१६॥
 दुर्गे स्मृता हरसि भीतिमशेषमन्तोः स्वस्थैः स्मृता मतिमतीव शुभां वदसि ॥
 दारिद्र्यदुःखभयहारिणि का त्वदन्या सर्वोपकारकरणाय सदाद्रिचिन्ता ॥१७॥
 एभिर्हर्तैर्जगदुपैति सुखं तथैते कुर्वन्तु नाम नरकाय चिराय पापम् ॥
 संश्रामभृमुमभिगम्य दिवं प्रयास्तु मरुतेति नूनमहितान्निनिहन्ति देवि ॥१८॥
 दृष्ट्येव किं न भवती प्रकरोति ब्रह्म सर्वांशुरानदिषु यत्प्रहिणोषि सस्त्रम् ॥
 लोकान्प्रयान्तु रिपवोऽपि हि शस्त्रपूता इत्थं मतिर्भवति तेष्वहितेषु साध्वी ॥
 सद्यप्रभानिकरविस्फुरणैस्तथोर्ध्वः शूलप्रकान्तिनिबहेन वृशोऽसुराकाम् ॥
 यन्नागता विलयमंशुमविन्दुस्रव्ययोगयाननं तव विलोकयतां तदेतत् ॥२०॥
 कुर्वन्तुसशमनं तव देवि शीलं कृपं तमेतदविचिन्त्यमतुल्यमन्यैः ॥
 योर्ध्वं च हन्तु हतदेवपराक्रमणां मेरिष्वपि प्रकटितैव यथा त्वयेत्यम् ॥२१॥
 केनोपमा भवतु तेऽस्य पराक्रमस्य कृपं च सत्रभयकार्यतिहारि कुत्र ॥
 चित्ते कृपा समरनिष्ठरता च वृष्टा त्वम्येक देवि वरदे भुवनत्रयेऽपि ॥२२॥
 त्रैलोक्यमेतदखिलं रिपुनाशनेन प्राप्तं त्वया समरमुद्धति-तेऽपि हृष्टा ॥
 नीता दिवं रिपुगणा भवमप्यपास्तमस्माकमुन्मदमुरारिभवं यमस्ते ॥२३॥
 झूलेन पाहि नो देवि पाहि सद्येन आम्बिके ॥
 वृष्टास्थनेन नः पाहि चापशनिःस्कनेन च ॥२४॥
 प्राच्यां रक्षा प्रतीच्यां च अग्निंके रक्षा वसिष्ठे ॥
 भ्रामणेनात्मशूलस्य उत्तरस्थं तमेवमहि ॥२५॥
 सौम्यानि यानि कृपाणि त्रैलोक्ये विचरन्ति ते ॥
 यानि चात्यन्तघोराणि तं रक्षास्मास्तथा भुवम् ॥२६॥

सर्वगुणलगादीनि यानि चास्त्राणि चाम्बिके ॥

करपल्लवसङ्घादिनि तैरस्माद्यज्ञा सर्वतः ॥२७॥

५६. गायत्रीस्तवः

(पद्य, कृष्टिकण्ड, अ. १७)

मनोऽस्तु वेदभातरष्टाकारचितोचिते ॥

गायत्री नुर्धतरणी भाषी सप्तविधा तथा ॥११॥

अक्षराणि च सर्वाणि लक्षणानि तथैव च ॥

आम्बानि सर्वशास्त्राणि त्वं तु वेदि नमोऽस्तु ते ॥१२॥

इवेका त्वं ज्येष्ठस्मासि प्रसादकेन सम्यजनः ॥

विभक्तीं विभुकीं आहुः कवलीपर्मसोमलो ॥१३॥

एषभूकर्म करे गुह्य पङ्कजं च सुनिर्मलम् ॥

वसना वासने कौमे रक्तेनोसरवाससा ॥१४॥

शशिरश्मिप्रकाशेन हृदिणोरसि राजिता ॥

विष्यकुण्डलपुष्पभ्यां कर्णभ्यां मुखिभूषिता ॥१५॥

कण्ठसप्तम्यमृतेन मुखेन त्वं विराजसे ॥

भुङ्क्तेनासिगुप्तेन केनाबन्धेन प्रोभिता ॥१६॥

भुजगाभोपसवृत्तौ मुक्ती ते मृगं विवः ॥

स्तनी ते वचिरो वेदि वर्तुली समचूचकी ॥१७॥

जघनेनासिगुप्तेन त्रिवलीभङ्गावपिता ॥

सुमध्यवर्तिनी नासिर्गम्भीरा सुभवशिखरी ॥१८॥

विस्तोर्भजयता देवी सुशोणी च वररत्ने ॥

सुजातवृत्तोर्युगा सुजानुधरता तथा ॥१९॥

शैलोक्यधारिणी सा त्वं भुवि सप्तोपधावना ॥

भविष्यसि महाभागे वरदा वरवर्णिनी ॥२०॥

पूजकरे च कृता यात्रा कुण्डलत्वां संधविष्यसि ॥

ज्येष्ठे माते वीर्यमास्यामन्त्या मुखां च लप्यसे ॥२१॥

५७. तुलसीस्तवः

(सहायवर्त, प्रकृतिकण्ड, अ. २१)

श्रीमगवानुवाच—

वृन्दाकृपादय वृक्षादय यवैकत्र भवन्ति च ॥
 विदुर्ब्रह्मास्तेन वृन्दा मत्प्रियां तां भजाम्यहम् ॥१८॥
 पुरा बभूव या देवी ह्यादौ वृन्दावने वने ॥
 तेन वृन्दावनी स्याता सुभगा ताम् ॥१९॥
 असंख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरन्तरम् ॥
 तेन विश्वपूजितास्या जगत्पूज्या भजाम्यहम् ॥२०॥
 असंख्यान्ये च विद्वानि पवित्रानि यया सदा ॥
 तां विद्वत्पावनीं देवीं विरहेण स्मराम्यहम् ॥२१॥
 देवा न सुष्टाः पुष्पाणां समूहेन यया चिता ॥
 तां पुष्पसारं गुह्यां च ब्रह्मनिष्कामि शोकताः ॥२२॥
 विश्वे यत्प्राप्तिमात्रेण भक्त्याभक्तो भवेद्भुक् ॥
 नन्दिनी तेन विख्याता सा प्रीता भविता हि मे ॥२३॥
 यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु लिखितेषु च ॥
 तुलसी तेन विख्याता तां यामि वारम् प्रियम् ॥२४॥
 कुण्डलीवनरूपा या दक्षप्रियवतसा सती ॥
 तेन कुण्डलीवनीति मम रक्षतु जीवन्तम् ॥२५॥
 [कालिणीपूजिमायां च तुलस्या जगत् सङ्गमम् ॥
 त्रैलोक्यस्यैव पूजा च विहिता हरिणा पुरा ॥२६॥]

५८. त्रिपुरसुन्दरीस्तोत्रम्

(सहायवर्त, उत्तरभाग, अ. ०)

पादाग्रार्धविभक्तवर्णाभिराग्रे जगदीश्वरत्वं धारितव्यमुत्तराग्रधौ ॥
 पीताम्बरलङ्घुरितपेशलहेमकान्तिक केयूरकङ्कणपरिष्कृतबाहुलङ्घि ॥२७॥
 गुण्डेषुकापविलसत्पुष्पमयान्ते रत्नोत्सिकासुमशरान्निवतवसहस्रे ॥
 लक्ष्मीकमण्डलविद्यासिक्कलहर्षिणः पादार्धकुण्डलमलसङ्कुञ्जलोभितानि ॥२८॥

श्वत्रयधियाविजितशारदधन्वाङ्घ्रिभ्यो ताटिकरत्नकरमण्डितगण्डभागे ॥
 बाभे करे सरसिजं सुमिसं रंधाने क्रावण्यनिर्गन्धपाङ्कजयुते महेति ॥१२६॥
 माणिक्यसूत्रमणिभासुरकम्बुकण्ठि भालस्थचन्द्रशकलोज्ज्वलितालकाङ्घ्रौ ॥
 मन्दस्मितस्फुरणशालिनि मञ्जनासे नेत्रश्रिया विजितनीलसरोजपत्रे ॥१२७॥
 शुभ्रूलते सुवदने सुललाटचित्रे योगीश्वरमगससरोजनिवासहसि ॥
 रत्नानुबद्धतपनोपधर्माकिरोटे सर्वांगसुन्दरि समस्तसुरेन्द्रवन्द्ये ॥१२८॥
 कौशान्मुखपवरये कदमाद्रिचित्ते सांस्त्रायसंस्मरभिमानीनि चक्रनाथे ॥
 इन्द्रादिदेवपरितोषितपावपथ्ये सिंहासनेश्वरि परे मयि सन्निधय्याः ॥१२९॥

५९. दुर्गास्तुतिः (त्रयपञ्चसंज्ञिका)

(इकान्तः काशीखण्डः ७२)

मातस्त्वयाद्य विनिर्हस्य ब्रह्मासुरेन्द्रं दुर्गं विस्मयितुमाप्सिद्वैतपतेभ्यम् ॥
 त्रयताः स्व वेदि सततं नमतां शरण्ये स्वतोऽपरः क इह यं शरणं त्रयाणः ॥
 लोके त एव धनधान्यसमृद्धिभाजस्ते पुत्रपौत्रसुकलसमुभिजवन्तः ॥
 तेषां यज्ञः प्रसरच्चन्द्रकरावधत्तं विदधं भवेद्भूयसि येषु सुदृश्वमोदो ॥५१॥
 स्वदुषित चेदसि जनेन विपतिलेशः क्लेशः क्व नातु भवतो नतिकृत्स्नपुंसु ॥
 त्वन्नामसंतुतिजुषां सकलापूषां स्व भूमः पुनर्जनिदिह त्रिपुरारिपति ॥५२॥
 चित्रं यदत्र समरे ॥ हि दुर्गेवेत्यस्ववदुष्टिप्रसक्तमधिगम्य सुहानिधानम् ॥
 मृत्योर्वैश्वदेवमहिदितं भवानि कुण्डोऽपि ते दृशिततः कुर्वत न याति ॥५३॥
 स्वच्छस्ववह्निशूलभारयनिता भवीह वंस्थाः पतद्गगनविषाण्य दिवं यजन्ति ॥
 सन्तः सलेष्वपि न दुष्प्रथियो यतः तेषुः सान्निध्यं प्रचयितः स्वपयं विनयित ॥
 प्राच्यां मृगानि परिपाहि सदा नृताणो पाप्मानमवप्रतिपदं विपदो भवानि ॥
 प्रस्थनिदिशि त्रिपुरतापनपति रक्ष त्वं पाशुर्दोचिनिजभक्तमनात्महेति ॥५५॥
 ब्रह्माणि रक्ष सततं गतस्त्रीलिङ्गेषां स्व वैष्णवि प्रतिकुलं परिपालयाधः ॥
 यद्रागिनैर्नैर्हसितवागतिविक्षु पाशु मृत्युक्कया त्रिनयना त्रिपुरा त्रिशक्त्यः ॥
 पातु त्रिशूलममले तव मौलिकान्तो भालस्थसं शशिकला मुकुटाधुरी च ॥५७॥
 नेत्रे शिलोचनवधूगिरिजा च नासामोर्ध्वं जया च विजया त्वधरप्रदेशम्भा ॥
 श्रीत्रयं भुक्तिरवा दत्तमावर्त्त श्रीत्रयपदीकपोलयुगलं रसना च वाणी ॥
 पायात्सदैव चिद्वक्त्रं जय मङ्गला नः कात्यायनी चरामण्डलमेव सर्वम् ॥५८॥

कण्ठप्रवेशमवताविह नोलकण्ठी भूवारक्षितिरनिर्वा च कृपाटिकाग्राम् ॥
 कौर्म्यं सवेशमनिर्वा भुजवण्डसैन्द्रो पद्या च पाणिफलकं मतिकारिणो नः ॥
 हस्ताङ्गुलीः कमलजा विरजा नखाश्च कक्षास्तरं तरनिमग्नलया तन्मोहनी ॥
 वक्षःस्थलं स्मरुचरीहृदयं मरिचो कृषिद्वयं त्ववेतु नः क्षणवाचरुणी ॥६७॥
 श्रव्यात्सदोदरवरी जगदीश्वरी मो नार्थि नभोगतिरखा स्वयं पुण्ड्रेशम् ॥
 पायास्कटि च विकटा परमा स्थिनी मो गुह्यं गुहारधिरपानमपामर्शो ॥६८॥
 कण्ठद्वयं च विपुला सलिता च जानुमण्डये जवाश्वतु कठोरतरांश्चमुल्की ॥
 पाथी रसातलवराङ्गुलिदेशमुद्रा चान्द्रीनलाग्न्यक्तकं ससंकाशिनीः च ॥६९॥

गृहं रक्षातु मो लक्ष्मीः क्षेत्रं क्षेमकरी सदा ॥
 पातु पुत्रान्प्रियकरी पाथवायुः सनातनी ॥६३॥
 यज्ञः पातु महादेवो धर्मं पातु धनुर्धरी ॥
 कुलदेवी कुलं पातु सद्गतिं सद्गतिप्रदा ॥६४॥
 रणे राजकुले मृते सक्रामि क्षान्तसंकाटे ॥
 गृहे वने जलाग्री च क्षत्रीये सत्पतेऽश्वतु ॥६५॥

६०. नवदुर्गास्तवः

(मधिर्य, उत्तरपर्व, ६१)

[दुर्गा चामुष्मया सार्धं नवदुर्गासिबन्धिता ॥
 आद्या तादन्महालक्ष्मीर्नन्दा क्षेमक्षेत्री तथा ॥१॥
 सिवद्वती महादण्डा भ्रामरी चन्द्रमङ्गला ॥
 देवती हरसिद्धिस्तु गवैताः पटिकीर्त्तिताः ॥
 एतासां ते स्तुति कर्तुमिच्छताः प्रथमतः ॥२॥]

अमरपतिमुकुटमुन्धिते चरणाम्बुजसकलभुवनसुखजेनी ॥
 जयति जगदीशवन्धिता सकलाभलनिकला दुर्गा ॥१॥
 विष्णुतनकाशनभूषणवधिरवशाच्छ्रितेक्षितसङ्गहेत्वा ॥
 जयति नरमुण्डमुण्डितपिङ्गितसुराहारकुण्डली ॥२॥
 प्रच्छादितशिखिग्रीवसुलभिकटजटाबद्धचन्द्रमणिनी ॥
 जयति विश्वचभूषा सिद्धदेवी महासङ्गमी ॥३॥

करकमलजनितशोभा वपासमबद्धपद्मवदना च ॥
 जयति कमण्डलुहस्ता मन्वा देवी नतार्तिहरा ॥१४॥
 दिव्यसना विकृतमुखा फेत्कारोद्दामपूरितत्रिषीया ॥
 जयति विकरालदेहा केमलकरी रौद्रभावस्या ॥१५॥
 ओशितब्रह्माण्डोदसुरधरकुण्डलनिनादा ॥
 जयति मन्वातिमितहस्ता शिवव्रूती प्रथमशिवशक्तिः ॥१६॥
 मुक्ताट्टहासभैरवतुःसहतरश्मितसकलदिग्बन्धा ॥
 जयति भुजगेन्द्रमण्डितभित्तकर्णा महातुण्डा ॥१७॥
 पदुपटहमुरजमर्दलसलरिजङ्गकारजतितायवदा ॥
 जयति मधुसूतलया रत्नहरो भ्रामरी देवी ॥१८॥
 क्षान्ता प्रसन्नवदना सिंहधरा ध्यानप्रोयत्नसिद्धा ॥
 जयति चतुर्भुजदेहा चन्द्रकला चन्द्रमण्डला देवी ॥१९॥
 पद्मपुटबन्धुघातेः संचूर्णितविविधशत्रुसंघाता ॥
 जयति धितमूलहस्ता बहुरूपा देवती भद्रा ॥२०॥
 धर्मदति जयति हृष्टा पितृवननिलयेषु योगिनोसहिता ॥
 जयति हरतिद्विनाम्नी हरसिद्धिर्बेन्विता सिद्धेः ॥२१॥

६१. पार्वतीस्तवनम्

(मत्स्य, अ. १५८)

श्रीरक्त उवाच—

[गिरसा तु ततो बन्ध मातरं पूर्णमातसः ॥

उवाचोदितपूर्णमुखीति च हिमशैलनाम् ॥१०॥]

मत्सुरासुरमौलिकिलम्पनिप्रचयकान्तिकरालनखाकिते (अङ्के ३. पा.)

मगसुते क्षरणागतवत्सले तव ततोऽस्मि नतार्तिविनाशिनि ॥२१॥

तप्तमण्डलमण्डितकण्ठरे पृथुसुवर्णसुवर्णनगधूते ॥

विषभुजकलानिषङ्गविभूषिते गिरिसुते भवतीमहद्वधये ॥२२॥

जगति कः प्रणताभिमतं ददौ शक्तिं सिद्धनुते भवती यथा ॥

जगति कां च न बाध्यति सकलकरो भुवनभूतनये भवती यथा ॥२३॥

विमलयोगविनिमित्तकुञ्जपञ्चतनुतुल्यमहेदवधनञ्जले ॥
 विदलिताग्न्यकबाष्पवसंहृतिः सूरवरैः प्रथमं स्वमभिष्टुता ॥ १४ ॥
 सितसद्यपतलोद्धतकन्धराभरमहृद्भुगराजदयस्थिता ॥
 विमलशक्तिमुखानलपिङ्गलायतभुजौघविधिष्टमहासुरा ॥ १५ ॥
 निगदिता भुवनैरिति क्षणिका जननि शुम्भनिशुम्भनिबुधनो ॥
 प्रणतचिन्तितवानवधानवप्रमथनैकरतिस्तरसा भुवि ॥ १६ ॥
 विमति वामुपये ज्वलनोज्ज्वलेऽवनितले तव देवि च यद्वपुः ॥
 तदजितेऽप्रतिमे प्रणमाद्वपुः भुवदभाविनि ते भद्रवत्सले ॥ १७ ॥
 अलघयो ललितोद्धतधौचयो हृतवह्युतमवच चराचरम् ॥
 फणसहस्रभुतश्च भुजद्वयमास्त्ववभिधास्यति मध्यभयद्वकराः ॥ १८ ॥
 भगवति स्थिरभक्तजनाश्रये प्रतिगतो भवतीचरणाश्रयम् ॥
 करमल्लतमिहास्तु ममाचलं नुतिलबाष्पिफलाशमहेतुतः ॥
 प्रशमयेहि मयाऽऽमजवरसले तव नमोऽस्तु जगत्प्रसङ्गधये ॥ १९ ॥
 स्वयि ममास्तु मतिः सततं शिवे शरणगोऽस्मि नतोऽस्मि तमोऽस्तु ते ॥ २० ॥

६२. भद्रकालीस्तोत्रम्

(अष्टाष्ट, मध्यभाग, ३९)

[बभूव पुष्पमालां च तच्छूलं नृपतेर्गले ॥
 ववशां च पुरस्तस्य भद्रकालीं जगत्प्रसूम् ॥ ३३ ॥
 बहन्तीं मुष्णमालां च विकटास्यां भयद्वकरीम् ॥
 सिंहस्थां च त्रिनेत्रां च त्रिशूलवरधारिणीम् ॥
 बृध्वा विहाय वस्त्रास्त्रं नमस्कृत्य सनेवत ॥ ३४ ॥]

परशुराम उवाच —

नमोऽस्तु ते सर्वकदहसभाये जगत्सर्विधे समसङ्गकृतार्थे ॥ ३५ ॥
 नानाविभूषाभिरिभारिवार्यं प्रपन्नरक्षाविहितोत्तमार्थम् ॥
 वक्षप्रसूर्ये हिमवद्भुधारे महेदवराङ्गिणसमास्थिताये ॥ ३६ ॥
 काल्यै कलानाथकलाधराय भक्तप्रियाय भुवनाभिधायै ॥
 ताराभिधायै शिवतत्परायै गणेश्वराराधितपाङ्कजायै ॥ ३७ ॥

परात्परायै परमेष्ठिदायै तावन्नमोभूलनचिन्तनायै ॥
 जगद्धितायास्तपुरत्रयायै बालाविकायै त्रिपुराभिधायै ॥३८॥
 समस्तविद्यासु विलासदायै जगज्जनन्यै निहिताहितायै ॥
 ब्रह्माननायै बहुसौख्यदायै विश्वस्तनानामुरदाननायै ॥३९॥
 वराभयालङ्कृतधोलतायै समस्तगीर्वाणनमस्कृतायै ॥
 पीताम्बरायै पवनाशुगर्भे शुभप्रदायै शिवसंस्तुतायै ॥४०॥
 मागारिगायै नयस्त्रयपायै नीलाचलाभागलसत्प्रभायै ॥
 लघुक्रमायै ललिताभिधायै लेखाधिपायै लवणाकरायै ॥४१॥
 लोलेक्षणायै लम्बजितायै लम्कारसालङ्कृतपङ्कजजायै ॥
 रमाभिधायै रतिसुप्रियामै रोमापहायै रचितास्त्रिलायै ॥४२॥
 राज्यप्रदायै रमणोत्सुकायै रत्नप्रभायै रुक्मिराम्बरायै ॥
 नमो नमस्ते परतः पुरस्तात् पार्श्वविरोध्वं च नमो नमस्ते ॥४३॥
 तथा च सर्वत्र नमो नमस्ते नमो नमस्तेऽक्षितविग्रहायै ॥
 प्रतोदुषेवेशि मम प्रतिज्ञां गुरा कृतां पालय भद्रकालि ॥४४॥
 त्वमेव माता च पिता त्वमेव जगत्त्रयस्यापि नमो नमस्ते ॥४५॥

६३. मङ्गलाष्टकम् (मङ्गलागौर्याः)

(स्कान्द, काशीखण्ड, ४९)

रविरुवाच—

हेनि त्वदीयचरणाम्बुजरेणुगौरीं आलम्ब्यतीं महति यः प्रणतिप्रवीणः ॥
 अन्मान्तरेऽपि रजनीकरचारलेखा तां गौरयत्यतितरां किल तस्य पुंसः ॥५५॥
 श्रीमङ्गले सकलमङ्गलजन्मभूमे श्रीमङ्गले सकलकलमयपुलवह्ने ॥
 श्रीमङ्गले सकलदानवदर्पहन्त्रि श्रीमङ्गलेऽक्षितमिदं परिपाहि विश्वम् ॥५६॥
 विश्वेवैवहि त्वमसि विश्वजनस्य कर्त्री त्वं पालयिष्यसि तथा प्रलयेऽपि हुञ्जी ॥
 त्वन्नामकीर्तनसमुल्लसत्पङ्कजपुष्पा ज्योतस्विनी हरति पातककुलमुखात् ॥५७॥
 भक्तर्भवानि भवती भवतीमनुःखसंभारहारिणि शरण्यमिहास्ति नाम्ना ॥
 धन्यास्त एव भुवनेषु त एव मान्या येषु स्फुरेत्तव शुभः कंदणाकटाक्षः ॥५८॥
 ये त्वां स्मरन्ति सततं सहजप्रकाशां काशीपुरोस्थितिमती भक्तमोक्षलक्ष्मीम् ॥
 तान्संस्मरेत्स्मरहरोधृतशुद्धबुद्धीसिर्वाणरक्षणविचक्षणपात्रभूतान् ॥५९॥

मातस्तर्वाभिप्रयुगलं विमलं हृदित्वं यस्यास्ति तस्य भुवनं सकलं करस्यम् ॥
 यो नाम ते ऊपति मङ्गलगौरि नित्यं सिद्धघण्टकं न परिमुञ्चति तस्य गेहम् ॥
 एवं वेदि वेदजननी प्रणवस्वरूपा गायत्र्यसि स्वमसि वै द्विजकामधेनुः ॥
 एवं व्याहृतिप्रपमिहृदज्जलकर्मसिद्धये स्वाहा स्वधासि सुमनः पितृपुत्रिहेतुः ॥
 गौरि त्वमेव शशिभौलिनि वेद्यसि एवं सावित्र्यसि त्वमसि चक्रिणि साकल्योः
 काव्या स्वमस्यमलकपिणि मोक्षलक्ष्म्योस्त्वं मे शरण्यमिह मङ्गलगौरिमातः ॥
 [स्तुत्येति तां स्मरहराद्वेशरीरशोभां श्रीमङ्गलगण्डकमहास्तवनेन भानुः ॥
 वेद्यं च देवमसकृत्परितः प्रणम्य सृष्णीं बभूव सविता शिष्योः पुरस्तात् ॥]

६४. यमुनागङ्गास्तवः

(पद्य, उत्तरखण्ड, २३)

स्वहाती प्रयतो ब्रवीमि यदहं साऽस्तु स्तुतिस्ते प्रभो
 यद्भुञ्जे तव संनिवेशनमघो यद्यामि सा प्रेम्पता ॥
 यच्छान्तः स्वपिनि स्वर्वाभिप्रयुगले दण्डप्रणामोऽस्तु मे
 स्वामिन्वच्च करोमि तेन स भवान्विदेववरः प्रीयताम् ॥१५॥
 दुष्टेन वन्दितेनापि स्पृष्टेन च धृतेन च ॥
 नरा येन विमुच्यन्ते तदेतद्यामुनं जलम् ॥१६॥
 सायदभ्रमन्ति भुवने मनुजा भवोत्थवारिद्वधरोगपरणव्यसनाभिभूताः ॥
 यावज्जलं तव महानवि नीलनीलं पश्यन्ति नो वर्षति सूर्यसु सूर्यपुत्रिभिः ॥
 यत्संस्मृतिः सपदि कुन्तति दुष्कृतौघं
 पापावलीं जयति योजनलक्षतोऽपि ॥
 यन्नाम नाम जगदुत्थरितं पुनाति
 विष्टया हि सा पपि वृक्षोर्भविताऽथ गङ्गा ॥१८॥
 आलोकोत्कण्ठितेन प्रमुदितमनसा वर्त्म यस्याः प्रयातं
 सत्यस्मिन्कृत्यमेतामथ प्रथमकृती जज्ञिवान्स्वर्गोत्तिष्ठुम् ॥
 स्नानं सन्ध्या निवापः सुरयजनमपि आद्विप्राशनमसं
 सर्वं संपूर्णमेतद्भुवति भगवतः प्रीतिदं नान्न चित्रम् ॥१९॥
 वेदि भूतं परं ब्रह्म परमानन्दवर्षिणि ॥
 अर्घ्यं गृहाण मे गङ्गे पापं हर नमोऽस्तु ते ॥२०॥

साक्षाद्वर्गप्रवीचं सुररिपुचरणाभोजपीयूषसारं
 दूःसप्त्याभ्येस्तरिचं सुरदनुजनृतं स्वर्गलोपानमार्गम् ॥
 सवीहोहारि वारि प्रवरगुणगणं भासि या संवहन्ती
 तस्य भागोरधि श्रीमति मृदितमगा वेवि कुर्वे नमस्ते ॥२१॥
 स्वःसिन्धो दुरिताभिमण्जजनतासंतरणि प्रोत्सस-
 स्तुल्लोलामलकान्तिनाशिततमस्तोमे जगत्पावनि ॥
 गङ्गे वेवि पुनोहि दुष्कृतमयक्रान्तं कृपाभाजनं
 मातर्भा शरणगतं झरणवे रक्षाद्य भो भोषितम् ॥२२॥
 हंहो मानस कम्पसे किमु तस्मै नस्ती भयभारकात्
 षि ते भोतिरिति श्रुतिर्विरितकृतसञ्जायते नारकी ॥
 मा भैषीः भुजु मे मति यवि गद्या पापाचलक्ष्मिनी
 प्राप्ता ते निरयः कथं किमपरं किं मे न धर्म धनम् ॥२३॥
 स्वर्वासाधिप्रशंसतामुषमनुभवनं मज्जनं यत्र चोक्तं
 स्वर्गार्थो लोक्य दृष्टा विबुधसुरपतिप्राप्तिसंभावनेन ॥
 नीरे भोजह्नु कन्ये यमनिधमरताः स्नान्ति ये ताव शोने
 वेवत्वं ■ लभन्ते स्फुटमशुभकृतोऽप्यथ वेवाः प्रमाणम् ॥२४॥
 कुटो सद्बुद्धिरेव भवतु तत्र तस्मै मानस स्वस्ति तेऽस्तु
 प्राप्ता पावी पदस्थी सततमिह पुत्रा साधुदृष्टी च दृष्टी ॥
 भावि प्राणप्रियेऽपिप्रकटपुणवपुः प्राप्नुहि प्राणपुष्टिं
 यस्मात्सर्वैर्भञ्जिः सुखमलुलमहं प्राप्नुयां तीर्थपुण्यम् ॥२५॥

६५. राधास्तोत्रम्

(ब्रह्मवैवर्त, द्वि. भा., १२)

सद्वय उवाच—

कन्ये राधापदाभोजं ब्रह्मादिसुरवन्धितम् ॥
 यत्कीर्तिः कीर्तनेनैव पुनरिति भुवनत्रयम् ॥६४॥
 मनो गोकुलवासिन्यै राधिकार्ये भग्नो नमः ॥
 रातभूतगनिवासिन्ये शम्भावर्ये नमः ॥६५॥
 तुलसीजनवासिन्यै वृन्धारण्यै नमः ॥ रातमण्डलवासिन्यै रासेश्वर्यै नमः ॥६६॥
 निरञ्जलीरवासिन्यै वृन्धार्यै नमः ॥ वृन्दावनविलासिन्यै कुष्माण्ड्यै नमः ॥६७॥

नमः कृष्णप्रियायै च शास्तायै च नमः॥ कृष्णवक्त्रास्मितायै च तस्मिन्नायै नमः॥
 नमो चैकपुष्पवासिन्यै महालक्ष्म्यै नमः॥ विद्याधिष्ठानदेव्यै च सरस्वत्यै नमः॥
 सर्वेश्वर्याधिदेव्यै च कमलायै नमः॥ पद्मनाभप्रियायै च पद्मायै च नमः॥७०॥
 नमः सिन्धुसुतायै च मर्त्यलक्ष्म्यै नमः॥ महाविष्णोश्च मात्रे च पराधायै नमः॥
 माराधनप्रियायै च नारायण्यै नमः॥ नमोऽस्तु विष्णुमायायै वैष्णव्यै च नमः॥
 महाभाषास्वरूपायै संपदायै नमः॥ नमः कल्याणरूपिण्यै शुभायै च नमः॥
 मात्रे चतुर्णां देवानां सावित्र्यै च नमः॥ नमोऽस्तु बुद्धिरूपायै ज्ञानदायै नमः॥
 नमो दुर्गाविनाशिन्यै दुर्गादेव्यै नमः॥ तेजःसु सर्वदेवानां पुरा कृतयुगे भुक्ता॥
 अधिष्ठानकृतायै च प्रकृत्यै च नमः॥ नमस्त्रिपुरहारिण्यै त्रिपुरायै नमः॥७६॥
 सुन्दरीषु च रम्यायै निर्गुणायै नमः॥ नमो निद्रास्वरूपायै निर्गुणायै नमः॥७७॥
 नमो वक्षसुतायै च नमः सत्यै नमः॥ नमः शैलसुतायै च पार्वत्यै च नमः॥
 नमो नमस्तपस्विन्यै ह्युमायै च नमः॥ निराहारस्वरूपायै ह्यवर्णायै नमः॥
 गौरीलोकविलासिन्यै नमो गौर्यै नमः॥ नमः कलासवासिन्यै माहेश्वर्यै नमः॥
 निद्रायै च दायै च अज्ञायै च नमः॥ नमो घृत्यै क्षमायै च लज्जायै च नमः॥
 सृष्ट्यायै सृष्टस्वरूपायै स्थितिकर्त्र्यै नमः॥ नमः संहारकृतिण्यै महामायै नमः॥
 मदायै चाभयायै च मुक्तिदायै नमः॥ नमः स्वदायै स्वाहायै शास्त्र्यै काम्यै नमः॥
 नमस्तुष्टयै च पुष्टयै च दायै च नमः॥ नमो निद्रास्वरूपायै अज्ञायै च नमः॥
 क्षुत्पिपासास्वरूपायै लज्जायै च नमः॥ नमो घृत्यै क्षमायै च चेतनायै नमः॥
 सर्वशक्तिस्वरूपिण्यै सर्वमायै नमः॥ अथनो दाहस्वरूपायै भद्रायै च नमः॥८६॥
 शोभायै पूर्णचन्द्रे च शरत्पथे नमः॥ नास्ति भेदो यथा देवि दुग्धधावस्थयोः सदा॥
 यथैव गन्धभूम्योश्च यथैव जलशैत्ययोः॥ यथैव शब्दनमसौर्ज्योतिः सूर्यकयोर्वधः॥
 लोके वेदे पुराणे च राधाभाषवयोस्तथा॥ जेतनं कुशकलमानि देहि मामुत्तरं स्तुति

इत्युक्त्वा चोद्धवस्तत्र प्रसन्नाम पुनः पुनः॥

इत्युद्धवकृतं स्तोत्रं यः पठेद्भूमिपुर्वकम् ॥९०॥

इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते हरिमन्दिरम् ॥

न भवेद्दम्बविकलेवो रोगः शोकः सुवाचनाः ॥९१॥

प्रोक्षिता स्त्री लभेत्कान्तं भाषाभेदी लभेत्प्रियाम् ॥

अपुत्रो लभते पुत्राधिर्धनो लभते धनम् ॥९२॥

निर्भूमिर्लभते भूमिं प्रजह्णीनो लभेत्प्रजाम् ॥

दोगाविमुच्यते रोमी बद्धी मुच्येत दम्बमात् ॥९३॥

अधाम्मुध्येत भीतस्तु मुख्येताऽऽपन्न आपवः ॥

अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो नमति शण्डितः ॥९४॥

६६. अगस्त्यकृत-कोल्हापुरस्था-लक्ष्मीस्तवनम्

(स्कान्ध, काशीखण्ड, ५)

अगस्तिरुवाच—

मातृनमाधि कमले कमलापताक्षि श्रीविष्णुहृत्कमलवासिनि विश्वमातः ॥

श्रीरोदजे कमलकोमलगर्भेगौरि लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥८०॥

त्वं श्रीरुपेन्द्रसदने मवनेरुमातर्ज्योत्स्नासि चन्द्रमसि चन्द्रमनोहरास्ये ॥

सूर्ये प्रभासि च जगत्प्रिये प्रभासि लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥८१॥

त्वं आतवेदसि सदा ब्रह्मात्मनश्शक्तिर्वेधास्त्वया जगदिदं विविधं विदध्यात् ॥

विदधभरोऽपि विभूधादक्षिल भक्त्या लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥८२॥

त्वस्यक्तमेतवमले हरते हरोऽपि त्वं पासि हसि विदध्यासि परावरोसि ॥

हृदयो बभूव हरिरम्पले त्वदाप्या लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥८३॥

ज्ञातः स एव स गुणो स ब्रूषः धन्यो मान्यः स एव कुलशैलकलाकलापः ॥

एकः शुचिः स हि पुमान्तकलेऽपि लोके यथापतेत्तव शूभ्रे कदगाकटाक्षः ॥

यस्मिन्मतेः सण्महो पुरुषे गजेऽग्रे स्त्रने तुने सरसि वैवकुले गुहेऽग्रे ॥

रत्ने पतत्रिणि पयो सद्यने धरायां सद्योक्रमेव सकले तदिहास्ति नान्यत् ॥

त्वत्पुण्ड्रमेव सकलं शुचितां लभेत त्वत्पतनमेव सकलं त्वशुचीह लक्ष्मि ॥

त्वन्नाम यद्य धं सुमङ्गलमेव तत्र श्रीविष्णुपतिर कमले कमलालयेऽपि ॥८६॥

सर्वार्थो धियं च कमला कमलालयां च पद्मां रमां नलिनवृन्मकरां च मां च ॥

श्रीरोदजाममृतकुम्भकराभिरां च विष्णुप्रियामिति सदा जपतां नमः कुलम् ॥

६७. सरस्वतीस्तवनम्

(ब्राह्म, ११)

पितामह उवाच—

जयस्व सत्यसम्भूते श्रुते देवि धरेष्कारे ॥९॥

सर्वगे सर्वजननि सर्वभूतमहेश्वरि ॥

सर्वज्ञा त्वं वरारीहे सर्वसिद्धिप्रदयिनी ॥१०॥

सिद्धिबुद्धिकरे देवि प्रसूतिः परमेस्वरी ॥

त्वं स्वाहा त्वं स्वधा देवि त्वमस्त्यस्त्यैरामने ॥११॥

स्वमोक्षकारः स्थिता देवि भेषोत्पत्तिस्त्वमेव च ॥
 वेदानां दानवानां च यक्षगन्धर्वरक्षसाम् ॥१२॥
 पद्मनां वीर्यां चापि त्वमुत्पत्तिर्वरामने ॥
 विद्या विद्येश्वरी सिद्धा प्रसिद्धाहं सुदेश्वरी ॥१३॥
 सर्वज्ञा त्वं वरारोहे सर्वसिद्धिविधायिनी ॥
 सर्वगा गतसन्नेहा सर्वशत्रुनिबहिणी ॥१४॥
 सर्वविद्येश्वरी देवि नमस्ते स्वस्तिकारिणि ॥
 ऋतुस्वातां स्त्रियं गच्छेद्यस्त्वां स्मृत्वा वरामने ॥१५॥
 तत्प्राथम्यं भवेत्सुखिस्त्वत्प्रसादात्प्रजेश्वरि ॥
 स्वकृपा विजया भद्रे सर्वशत्रुविनाशिनी ॥१६॥

६८. सावित्रीस्तवः

(स्कान्द, प्र. सो. भा., १६५)

नमोऽस्तु ते महादेवि भूर्भुवः स्वस्वामीमयि ॥
 सावित्रि वृणोतरिणि त्वं घाणी सप्तधा स्मृता ॥११५॥
 सर्वाणि स्मृतिशास्त्राणि लक्षणानि तथैव च ॥
 भविष्या सर्वशास्त्राणां त्वं तु देवि नमोऽस्तु ते ॥११६॥
 ज्वेता त्वं ज्वेतरूपासि शस्त्राद्यकेन समानता ॥
 शशिरश्मिप्रकाशेन हरिणोरसि राजसे ॥
 दिग्दकुण्डलपूर्णाभ्यां भवणाभ्यां विभूयिता ॥११७॥
 त्वं सिद्धिस्त्वं तथा ऋद्धिः कीर्तिः शो संततिर्मतिः ॥
 संप्रयाराग्रिप्रभातस्त्वं कालरात्रिस्त्वमेव च ॥११८॥
 कर्बुकाणां यथा सीता भूतानां आरिणी तथा ॥
 एवं स्तुवन्तं सावित्री विष्णुं प्रोवाच सुवता ॥११९॥

६९. देवीसहस्रनामस्तोत्रम्

(कूर्मपुराण, १२.)

दिग्बानुवाच—

शिवोमा परमा शक्तिरनन्ता निष्कलामला । शान्ता भाहेश्वरी मित्रा
 लोकास्वती परमाक्षरा ॥६२॥ अविन्या केवलानन्त्या शिवाह्म परमात्मिका ।

अनादिरव्यया शुद्धा देवात्मा सर्वगात्रला ॥६३॥ एकामेकविभागस्था भावा-
 तीता मुनिर्नला । महामाहेश्वरी सत्ता महदेवी तिरञ्जना ॥६४॥ काष्ठा
 सर्वान्तरस्था च विष्णुस्तिरुत्तारुता । नन्वा सर्वात्मिका विद्या ज्योतीरुपा-
 म्नाक्षरा ॥६५॥ शक्तिः प्रतिष्ठा सर्वेषां निवृत्तिरभूतप्रदा । ज्योममूर्ति-
 र्योमलया ज्योमा धाराच्युतामरा ॥६६॥ अनादिनिधनामोघा कारणात्म-
 कुलाकुला । स्वतः प्रथमजा नाभिरमृतस्यात्मसंभवा ॥६७॥ प्राणेश्वरप्रिया
 माता महामहियवाहिनी । प्राणेश्वरी प्राणरूपा प्रधानपुरुषेश्वरी ॥ ६८ ॥
 महामाया सुकुपूरा मूलप्रकृतिरोद्वरी । सर्वशक्तिरूपाकारा ज्योरेत्या
 द्योर्मेहिमास्पदा ॥६९॥ सर्वकार्यनिष्पन्नी च सर्वभूतेश्वरेश्वरी । संसारयोनिः
 सकला सर्वशक्तिसमुद्भवा ॥७०॥ संसारपोता पुर्वारा मुनिरीरुपा पुरासवा ।
 प्राणशक्तिः प्राणविद्या योगिनी परमा कला ॥७१॥ महेश्विभूतिर्वुर्द्धा
 मूलप्रकृतिसम्भवा । अनाद्यमृतविभवा परमाद्यापकषिणी ॥७२॥ सर्वस्थित्य-
 म्भारणी सुवृत्रविद्या कुरत्पदा । शम्भुर्गोनिः शम्भुमयो नादाक्षदा नादविग्रहा
 ॥७३॥ अनादिरव्ययतनुगा महानन्दा सनातनी । अकाशमोनिर्योगस्था महा-
 योगेश्वरेश्वरी ॥७४॥ महामाया सुकुपूरा मूलप्रकृतिरोद्वरी । प्रधान-
 पुरुषातीता प्रधानपुरुषात्मिका ॥७५॥ पुराणा सिम्बदो पुंतामादिपुरुष-
 कपिणी । भूतान्तरस्था कूटस्था महापुरुषसंज्ञिता ॥७६॥ जन्ममृत्पूजरातीता
 सर्वशक्तिसमन्विता । व्यापिनी ज्ञानवच्छिन्ना प्रधानानुप्रवेशिनी ॥७७॥
 क्षेत्रज्ञशक्तिरव्यक्तलक्षणा मलवजिता । अनादिमाया सम्भिन्ना त्रितया
 प्रकृतिग्रहा ॥७८॥ महामायासमुत्पन्ना तामसी पौण्डी द्रुता । ज्यमताम्बुता-
 त्तिका कृष्णा रक्ता शुक्ला प्रभृतिका ॥७९॥ अकार्य कार्यजननी नित्यं
 प्रसवधर्मिणी । सर्गप्रलयनिर्मुक्ता सृष्टिस्थित्यन्तधम्मिणी ॥८०॥ ब्रह्मगर्भा
 चतुर्विधा पद्मभाभाच्युतात्मिका । धृष्टुती शाश्वती योनिर्जगन्मातेश्वरप्रिया
 ॥८१॥ सर्वाधारा महारूपा सर्वैश्वर्यसमन्विता । विश्वरूपा महानर्भा विश्वे-
 श्वेच्छानुवर्तिनी ॥८२॥ महोदसी ब्रह्मयोगिनी महालक्ष्मीसमुद्भवा ॥ महामिना-
 नमध्यस्था महानिद्रात्महेतुका ॥८३॥ सर्वसाधारणी सूक्ष्मा हृदिस्था पारमा-
 धिका । अनन्तरूपानन्तस्था वैवी पुरुषमोहिनी ॥८४॥ अमेकाकारसंस्थाना
 कालत्रयविवर्जिता । ब्रह्मजम्मा हरेर्भूतिर्ब्रह्मविष्णुशिवार्त्मिका ॥८५॥
 ब्रह्मेश्विभूतजननी ब्रह्माक्षया ब्रह्मसंभवा । व्यक्ता प्रथमजा शास्त्री महती

ब्रह्मरूपिणी ॥८६॥ चैतन्यैश्वर्यधर्मात्मा ब्रह्मभूतिर्हं वि स्थिता । अपां योनिः
स्वयम्भूतिर्मनिसी तत्त्वसम्भवा ॥८७॥ ईश्वराणो च शर्वाणी शक्रराक्ष-
सरोरिणी । भवानी चैव यन्त्राणी महालक्ष्मीरयाम्बिका ॥८८॥ महेश्वर-
समुत्पन्ना भूषितभूषितफलप्रदा । सर्वेश्वरी सर्ववन्ता नित्यं भूषितमानसा ॥८९॥
ब्रह्मोन्मोपेन्द्रनमिता शक्रकेशछानुवर्तिनी । ईश्वराब्जासनगता महेश्वरपति-
व्रता ॥९०॥ सकृद्विभाता सर्वास्ति सभुद्रपरिग्रोषिणी । पार्वती हिमवत्पुत्री
वरमानन्ददायिनी ॥९१॥ गुणाढ्या योगजा योग्या ज्ञानभूतिविकासिनी ।
सावित्री कमला लक्ष्मीः श्रीरत्नन्तोरसि स्थिता ॥९२॥ सरोजनिलया गङ्गा
योगनिद्रा सुरादिनी । सरस्वती सर्वविद्या जगज्ज्येष्ठा सुमङ्गला ॥९३॥
बाणेश्वरी वरदा बाणधरा कीर्तिः सर्वार्थसाधिका । योगेश्वरी ब्रह्मविद्या महाविद्या
सुशोभना ॥९४॥ गुह्यविद्यात्मविद्या च धर्मविद्यात्मभाविता । स्वाहा विद्व-
म्भरा सिद्धिः स्वधा मेधा धृतिः श्रुतिः ॥९५॥ नीतिः सुनीतिः सुकृतिर्माधवी
भरवाहिनी । पूज्या विभावती सौम्या भोगिनी भोगसायिनी ॥९६॥ शोभा
च शक्रकरी लोला मालिनी परमेष्ठिनी । त्रैलोक्यसुन्दरी नम्या सुन्दरी
कामधारिणी ॥९७॥ महानुभावा सत्यवत्या महामहिषमर्दिनी । पद्मनाभा
पावहारा विविधभुक्तुदाङ्गदा ॥९८॥ कान्ता चित्राम्बरधरा दिव्याभरण-
भूषिता । हंसाख्या ध्योमनिलया अगस्त्युष्टिर्विर्वाद्धिनी ॥९९॥ नियन्त्री यन्त्र-
सम्भवा मन्त्रिनी भद्रकालिका ॥ आविर्त्यवर्णा कौटूरी मयूरवरवाहना
॥१००॥ वृषासनगता गौरी महाकालो सुराचिता ॥ अवित्तिनियता रौद्रा
वपुर्गर्भा विवाहना ॥१०१॥ विक्रपाक्षो लेलिहाना महासुरविनाशिनी ।
महाफलायवद्याङ्गी कामरूपा विभावरी ॥१०२॥ विदित्वरत्नमुकुटा प्रजतार्ति-
प्रभञ्जनी । कौशिकी कर्षणी रत्नस्त्रिवशातिविनाशिनी ॥१०३॥ बहुरूपा
स्वरूपा च विक्रपा रूपवर्जिता । भक्तार्तिशामनी भग्धरा भवतापविनाशिनी
॥१०४॥ निर्गुणा निरयविभवा निःसारा निरपभवा ॥ तपस्विनी सप्तमीसि-
र्धवाङ्कनिलयालया ॥१०५॥ दीक्षा विद्याधरी दीप्ता महेंद्रविनिपातिनी ।
सर्वार्तिशामिनी चित्रा सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ १०६ ॥ सर्वेश्वरप्रिया भार्या
समुद्रान्तरवासिनी । अकलङ्का निराधारा नित्यसिद्धा निरामया ॥१०७॥
कामधेनुर्भुवर्धनी भोवती मोहनाशिनी । निःसङ्कल्पा निरालङ्का विनया

विमलप्रिया ॥१०८॥ क्वालावालासहस्राक्षया देवदेवी भनोमयी । महाभगवती
 भर्गं वासुदेवसमुद्भवा ॥१०९॥ महेंद्रोपेन्द्रभसिनी भक्तिगम्या परावरा ।
 ज्ञानभेदा जरातीता वेवास्तविषया मतिः ॥११०॥ वक्षिणा बहूती रीर्षा
 सर्वभूतनमस्कृता । योगभावा विभागज्ञा महाभोहा गरीयसी ॥१११॥ सन्ध्या
 सर्वसमुद्भूतिर्ब्रह्मविद्याश्रयाविनिः । बीजाक्षकुरसमुद्भूतिर्महाशक्तिर्महामतिः
 ॥११२॥ क्षान्तिः प्रज्ञा चित्तिः सौख्यममहाभोगोप्त्रशामिनी । विभुतिः
 शाश्वतरो आस्तिर्गणगन्धर्वसेवितः ॥११३॥ वैद्यमादरी महाशाला महामेवा
 धुप्रिया । महारात्रिः शिवानन्दा सनी दुःस्वप्ननाशिनी ॥११४॥ वृषा पूज्या
 जगद्धात्री दुर्विनेया सुकविणि । तपस्विनी समाधिस्था त्रिनेत्रा विवि संस्थिता
 ॥११५॥ गृहाम्बिका गुणोत्पत्तिर्महापीठा मकरदुता । हृष्यवाहास्तरागाधिः
 हृष्यवाहसमुद्भवा ॥११६॥ जगत्त्रोनिर्जगन्माता जन्ममृत्युप्रशतिगा । बुद्धि-
 र्महाबुद्धिमती पुष्पास्तरकासिनी ॥११७॥ तरस्विनी समाधिस्था त्रिनेत्रा
 विवि संस्थिता । सर्वेन्द्रियमनोमाता सर्वभूतहृदि स्थिता ॥११८॥ संसार-
 तारिणी विद्या ब्रह्मशक्तिमनोल्या । ब्रह्माग्री बहूती ब्राह्मी ब्रह्मभूता सवारणी
 ॥११९॥ हिरण्यमयी महारात्रिः संसारपरिवर्तिका । सुमालिनी सुख्याध भाविनी
 हारिणी प्रभा ॥१२०॥ उन्मीलनी सर्वसह सर्वप्रपन्नसंरक्षिणी । सुतोभ्या
 चन्द्रचक्रा लण्ठवासकतमानता ॥१२१॥ सत्यशुद्धिकरी शुद्धिर्मलप्रयविना-
 शिनी । जगत्प्रिया जगन्मूर्तिसिद्धमूर्तिरमृताध्या ॥१२२॥ निराश्रया निराहारा
 निरङ्कुशपद्मेभ्यः ॥१२३॥ चन्द्रहस्ता विचित्राङ्गनी सन्निधौ पद्मधारिणी ॥१२४॥
 परावशविधानज्ञा महापुण्यपूर्वजा । विदेवद्वरप्रिया विद्युद्विद्यजिह्वा भित-
 तमा ॥१२५॥ विद्यामयी सहस्राक्षी सहस्रचक्रात्मजा । सहस्ररश्मिः सत्यस्या
 महेश्वरपदाश्रया ॥१२६॥ आलिनी भूमयी व्याप्ता तेजसी पद्मशोधिका ।
 महामायाश्रया माया महादेवमनोरमा ॥१२७॥ श्योमलक्ष्मीः सिंहस्था
 चैकितानामितप्रभा । वीरेद्वरी विमानस्या विशोक्याशोकनाशिनी ॥१२८॥
 अनाहता कुण्डलिनी नलिनी पद्मभासिनी । सदानन्दा सदाकोतिः सर्वभूता-
 मयस्थिता ॥१२९॥ वाग्देवता ब्रह्मकला कलातीता कलारणी । ब्रह्मश्रीर्ब्रह्म-
 हृदया ब्रह्मधिष्णुशिवप्रिया ॥१३०॥ श्योमशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिः
 परा मतिः । शोभिका चन्द्रिका भेदा भेदाभेदविजिता ॥१३१॥ अभिज्ञा

भिन्नसंस्थाना भगिनी वंशहारिणी । गुह्यशक्तिर्गुणातीता सर्वदा सर्वतोमुखी
 ॥१३१॥ भगिनी भगवत्पत्नी सकला कालहारिणी । सर्ववित् सर्वतोभद्रा
 गुह्यासीता गुह्यावलिः ॥१३२॥ प्रक्रिया योगमाता च गङ्गा विश्वेश्वरेश्वरी ।
 कलिला कपिला कान्ता कमलाभा कलान्तरा ॥१३३॥ पुण्या गुह्यकरिणी
 भोक्त्री पुरन्दरपुरस्तरा । पौषिणी परमदयर्धभूतिदा भूतिभूषणा ॥१३४॥
 पञ्चवक्त्रसमुत्पत्तिः परमार्थार्थविग्रहा । धर्मोदया भानुमती योगिनेया मनो-
 जया ॥१३५॥ मनोरमा मनोरम्भा तापसी वेदकरिणी । वेदशक्तिर्वेदमाता
 वेदविद्याप्रकाशिनी ॥१३६॥ योगेश्वरेश्वरी माता महाशक्तिर्मनोमयो ।
 विश्वावस्था त्रियम्बुस्त्रिविधस्त्रिमासा त्रिहायसी ॥१३७॥ क्लृप्ता सुरभो विद्या
 तन्विनी तन्विबलभा । सारती परमानन्दा परावरविभेदिका ॥१३८॥
 सर्वप्रहरणोपेता काम्या कामेश्वरेश्वरी । अचिन्त्यानन्तविभवा भूलेखा कनक-
 प्रभा ॥१३९॥ कूष्माण्डी घनरत्नाढ्या सुगन्धा गन्धदायिनी । त्रिविक्रम-
 यक्षोद्भूता यन्त्रपाणिः शिवोदया ॥१४०॥ सुतुर्लभा घनाप्यक्षा ध्या-
 पिङ्गललोचना । शान्तिः प्रभावती दीप्तिः पद्मकायतलोचना ॥१४१॥
 अद्या भूः कमलोद्भूता गर्वा माता रणप्रिया । सत्क्रिया गिरिजा शुद्धित्त-
 पुष्टा निरन्तरा ॥१४२॥ दुर्गा कात्यायनी चण्डो चञ्चिताङ्गा सुविग्रहा ।
 हिरण्यवर्णा जगती जगत्प्रवर्तिका ॥१४३॥ सन्दराद्रिनिवासा च गरहा
 स्वर्णमालिनी । रत्नमाला रत्नगर्भा पुष्टिविद्वन्महिनी ॥१४४॥ एषानाम्ना
 पद्मनिभा नित्यकृष्टाभूतीद्भुता । युन्वती दुष्टकम्पा च सूर्यमाता बुधदती
 ॥१४५॥ महेंद्रभगिनी सौम्या वरेण्या वरदायिका । कल्याणी कमलावासा
 पञ्चवक्त्रा वरप्रदा ॥१४६॥ दान्द्यामरेश्वरी विद्या दुर्जया दुरतिक्रमा ।
 कालरात्रिमहावेद्या शीतलप्रिया हिता ॥१४७॥ भद्रकाली जगन्माता
 भक्तानां भद्रदायिनी । कराला पिङ्गलाकारा काममेवा महास्वना ॥१४८॥
 यशस्विनी यशोदा च यक्ष्यपरिवर्तिका । शक्तिनी पद्मिनी साक्ष्या साक्ष्ययोग-
 प्रवर्तिका ॥१४९॥ धैर्या संवत्सराख्या जगत्सम्पूरणी प्वजा । शुम्भारिः
 क्षेत्री स्वस्था कम्बुप्रीवा कलिधिया ॥१५०॥ जगन्मया जगाध्या माताहो
 भूममालिनी । ऐश्वर्यपद्मिलया विरक्ता गङ्गासना ॥१५१॥ जयन्ती हनुमा-
 न्मया गङ्गरेष्ठा गणाप्रणीः । सकलकल्पसिद्धा सम्यस्या सर्वविज्ञानदायिनी

॥ १५२ ॥ कलिः कल्कविह्वली च गुह्योपनिषदुत्तमा । निष्ठा इष्टिः
 स्मृतिवर्धनिः पुष्टिस्तुष्टिः क्रियावती ॥ १५३ ॥ विश्वामरेश्चरेज्ञाना भुक्ति-
 र्भुक्तिः शिवामृता । सोहिता सर्वमाला च भोषणी क्लमालिनी ॥ १५४ ॥
 अनन्तशयनानन्ता नरनारायणोज्ज्वला । नृसिंही दैत्यमयनी शङ्खचक्रगदाधरा
 ॥ १५५ ॥ सद्यकर्वणी समुत्पत्तिरम्बिका पादसंजया । महाभाला महामूर्तिः
 सुमूर्तिः सर्वकामयुक् ॥ १५६ ॥ शुभ्रा च सुस्तनः सीरो धर्मकार्यधिपमोक्षदा ।
 भूमध्यनिलया पूर्वा पुराणपुराधारिणिः ॥ १५७ ॥ महाविभूतिवा मय्या सरोज-
 मयना समा । अष्टावशभुजानाद्या नीलोत्पलवलप्रभा ॥ १५८ ॥ सर्वशक्त्या-
 सनायुषा धर्मासंविधजिता । वरागमज्ञाननिरता निरालोका निरिग्निया
 ॥ १५९ ॥ विश्वत्रयहृताधारा शाश्वतस्थानवातिनी । स्थानेदवरी निरानन्दा
 विशूलधारिणी ॥ १६० ॥ असौषदेवतामूर्तिर्वेधता वरदेधता । गणाम्बिका
 निरैः पुत्रो निजुम्भविनिवातिनी ॥ १६१ ॥ अवर्णा वर्णरहिता त्रिवर्णा जीव-
 संभवा । अनन्तवर्णानन्मस्था शङ्करो ज्ञान्तमानसा ॥ १६२ ॥ अगोत्रा
 गोत्रतो गोप्त्री गुह्यरूपा गुणोसरा । गीर्गीर्मेध्यप्रिया गौण्डी गणेश्वरनमस्कृता
 ॥ १६३ ॥ सत्ययामा सत्यसम्पा त्रिसम्पा सन्धिवजिता । सर्ववादाभया
 साक्षा साक्ष्ययोगसमुद्भवा ॥ १६४ ॥ असंख्येयाप्रमेयाख्या क्षुम्भा शुद्ध-
 कुलोद्भवा । बिन्दुनादसमुत्पत्तिः शम्भुयामा शशिप्रभा ॥ १६५ ॥ विशङ्कया
 भैररहिता मनोका मधुसूदनी । महाश्रीः श्रीसमुत्पत्तिस्तमःपारे प्रतिष्ठिता
 ॥ १६६ ॥ त्रितत्त्वमाता त्रिविधा सुसूक्ष्मपदसंश्रया । ज्ञान्ता भीता मलातीता
 निविकारा शिवाभया ॥ १६७ ॥ शिवाख्या चित्तनिलया शिवज्ञानस्वरूपिणी ।
 दैत्यवानवनिर्मायो काश्यपो कालकर्णिका ॥ १६८ ॥ शाश्वत्योभिः क्रियासूति-
 र्ब्रह्मपुर्वगप्रवक्षिका । नारायणो नरोत्पत्तिः कीमुषी लिङ्गधारिणी ॥ १६९ ॥
 कामुकी कलिताभावा परावरविभूतिवा । पराङ्मजातमहिमा यडवा वाम-
 लीचनी ॥ १७० ॥ सुभद्रा देवकी सीता वेदवेदाङ्गपारगा । मनस्विनी मय्यु-
 माता महामंभुसमुद्भवा ॥ १७१ ॥ अमन्युरभूतास्वादा पुत्रहृता पुरुष्टता ।
 अक्षोण्या भिन्नविषया हिरण्यरजतप्रिया ॥ १७२ ॥ हिरण्यरजनी ह्रीमा ह्रीमाभरण-
 भूषिता । विभ्राजमाना दुर्ज्ञेया उपोतिष्टोमफलप्रदा ॥ १७३ ॥ महानिद्रा-
 समुद्भूतिरनिद्रा सत्यदेवता । दीर्घा ककुचिनी हृष्टा ज्ञान्तिवा ज्ञान्तिवर्द्धिनी

॥१७४॥ लक्ष्म्यादिगणितजननी शक्तिरूपप्रवर्तिका । त्रिशक्तिजननी जगन्मा
 तृमिपरिवर्जिता ॥१७५॥ सुघोता कर्मकरणी युगान्तबहुनात्मिका । सङ्कर्षणी
 जगद्धात्री कामधोनिः किरीटिनी ॥१७६॥ ऐन्द्री प्रलोभनमिता वैष्णवी
 परमेश्वरी । प्रद्युम्नवधिता धात्री युग्मवष्टिस्त्रिलोचना ॥१७७॥ मदोत्कटा
 हंसगतिः प्रचण्डा चण्डविक्रमा । युवावेशा विद्यमाता विद्यपर्वतवासिनी
 ॥१७८॥ हिमवन्महानिलया कैलासगिरिवासिनी । चाणूरहन्तुतनया नीतिज्ञा
 कामरूपिणी ॥१७९॥ वेदविद्या वतस्ताता ब्रह्मशीलनिवासिनी । वीरभद्रप्रजा
 श्रीरा महाकामतनुधुवा ॥१८०॥ विद्याधरप्रिया सिद्धा विद्याधरमिराकृतिः ।
 आप्यायनी हरन्ती च पावनी शेषणी कला ॥१८१॥ मातृका सम्बोधयिता
 वारिजा वाहनप्रिया । करोषिणी सुधावाणी श्रीगावाहनतत्परा ॥१८२॥
 सेविता सेविका सेव्या सिनीवाली गदत्मसी । अदन्वती हिरण्याक्षी मृगाक्षका
 मानदाशिनी ॥१८३॥ वसुप्रदा वसुमती वसोद्धारा वसुधरा । धाराधरा
 वरारोहा परावाससहस्रधा ॥१८४॥ श्रीफला श्रीमती श्रीवा श्रीनिवासा शिव-
 प्रिया । श्रीधरा श्रीकरो कल्या श्रीधराङ्गशरीरिणी ॥१८५॥ अनन्तवृन्दिरक्षुत्रा
 चाभोला धनप्रिया । तिहुम्नी वैद्यसङ्क्रान्तां सिंहिका सिंहवाहना ॥१८६॥
 सुवर्चला च सुश्रोणी सुकीर्तिश्लिषसंशया । रसज्ञा रसदा रामा लेलिहाना-
 मृतलभा ॥१८७॥ नित्योविता स्वयंभ्योतिरुत्सुका मृतजीवना । वज्रवज्रा
 वज्रजिह्वा वैदेही वज्रविग्रहा ॥१८८॥ मङ्गलत्या मङ्गलला भाला निर्मला
 भलहारिणी । गान्धर्वी फटका चान्द्री कम्बलाङ्गवतरप्रिया ॥१८९॥ सीतामिनी
 जनानिन्दा भूकुटीकुटिलानना । कर्णिकारकरा कक्षा कंसप्राणापहारिणी
 ॥१९०॥ युगधरा युगावर्ता त्रिसन्ध्या हर्षवर्द्धनी । प्रत्यक्षदेवता दिव्या
 दिव्यगन्धा विवः परा ॥१९१॥ शाकासनगता शाक्ती साध्या चावशारात्मना ।
 द्रष्टा विशिष्टा शिष्येष्टा शिष्याशिष्टप्रपूजिता ॥१९२॥ शतकृपा शतावर्ता
 विनता सुरभिः सुरा । सुरेन्द्रमाता सुसूम्ना सुधूम्ना सूर्यसंस्थिता ॥१९३॥
 समीक्ष्या सत्प्रतिष्ठा च निवृत्तिर्हीनपारणा । धर्मशास्त्रार्थकुशला धर्मज्ञा धर्म-
 बाहना ॥१९४॥ धर्माधर्मविनिर्मात्री धार्मिकाणां शिवप्रदा । धर्मशक्तिधर्ममयी
 विधर्मा विद्वधमिणी ॥१९५॥ धर्मान्तरा धर्ममयी धर्मपूर्वा धनावाहा ।
 धर्मोपदेष्ट्री धर्मिणा धर्मगन्धा धराधरा ॥१९६॥ कपाली शकसा मूर्तिः

कलाकलितविग्रहा । सर्वशक्तिविनिर्भुक्ता सर्वशक्त्याश्रयाश्रया ॥१९७॥ सर्वा
सर्वेश्वरी सूक्ष्मा सूक्ष्मज्ञानस्वरूपिणी । प्रधानपुरुषेशेया महादेवैकसाक्षिणी
॥१९८॥ सदाशिवो विद्यन्मूर्तिर्देवमूर्तिरन्मूर्तिका । एषं नाम्नां सहस्रेण
स्तुत्वासी ह्यिममग्निरिः ॥१९९॥]

७०. अगस्त्यकृत-स्कन्दस्तवः

(स्कान्द, काशीखण्ड, २५.)

अगस्तिरुवाच—

नमोऽस्तु बृन्धारकबृन्धवम्बपावारविन्धाय सुधाकराय ॥
पञ्चाननायामितक्षिकमाय गौरीहृदानन्दसमुद्भवाय ॥१०॥
नमोऽस्तु तुभ्यं प्रणतातिहृत्रे कर्त्रे समस्तस्य मनोरथानाम् ॥
वाग्ने रथानां परतारकस्य हृत्रे प्रचण्डासुरतारकस्य ॥११॥
भूमूर्तमूर्ताय सहस्रमूर्तये गुणाय सूक्ष्माय परात्पराय ॥
अपारपराय परापराय नमोऽस्तु तुभ्यं शिक्षिवाहनाय ॥१२॥
नमोऽस्तु ते ब्रह्मविदां वराय दिगम्बरायाम्बरसंस्थिताय ॥
हिरण्यवर्णाय हिरण्यबाहवे नमो हिरण्याय हिरण्यरेतसे ॥१३॥
सप्तःस्वरूपाय तपोधनाय तपःफलानां प्रतिपादकाय ॥
सदा कुमाराय हि मारमारिणे तुषीकृतैर्धर्मकिरागिण्ये नमः ॥१४॥
नमोऽस्तु तुभ्यं शरधन्मने विभो प्रभातसूर्याक्षदन्तपङ्क्तये ॥
बालाय चाबालपराक्रमाय बाष्पातुरायालम्नानुराय ॥१५॥
मीढुष्टमायोत्तरमीढुषे नमो नमो घणानां पतये गणाय ॥
नमोऽस्तु ते जगज्जरातिगाय नमो विशालाय सुशक्तिपाणये ॥१६॥
सर्वस्य नाथस्य कुमारकाय क्रौञ्चधारये तारकमारकाय ॥
स्वाहेय गाढवेय च कार्तिकेय शैवेय तुभ्यं सततं नमोऽस्तु ॥१७॥
[इत्थं परिष्टुत्य स कार्तिकेयं नमो नमस्त्वित्यभिभावमाधः ॥
द्विस्त्रिः परिक्रम्य पुरो विवेश स्थितो मुनीशोपविशेति श्लोकः ॥१८॥]

७७. स्कन्दस्तोत्रम्
(शिव, वरसं., कु.सं., ६)

पार्वतीमन्दनस्तनूः परमेकः परंतपः ॥

परमात्माऽऽमयवस्त्वामी सती य शरणाग्रिराम् ॥१०॥

बीमनाथ महेश शंकर दुत प्रलोक्यमाण प्रभो

मायाभीश सभागतोऽस्मि शरणं श्री पाहि विप्रप्रियः ॥

एवं सर्वप्रभुरानतास्त्रिकलिकल्पाविवेकेस्तुत—

एवं मायाकृतिरात्मभक्तमुखो रक्षापरो सायिकः ॥११॥

भक्तप्राणगुणाकरस्त्रिगुणतो भिन्नोऽसि शंभुप्रियः

शंभुः शंभुपुतः प्रसन्नमुखदस्तन्त्रित्वकपो महान् ॥

सर्वैस्तस्मिन्पुरश्चरणाकरमुतः सत्प्रेमवद्वयस्तदा

वद्वयः प्रियसाधुरानतप्रियस्तर्कद्वयवशाञ्जकः ॥

शंभुहोहकरधन सङ्करगुरो ब्रह्माण्डनाथः प्रभुः

सर्ववाममरावितेवितपदो मां पाहि सेवाप्रिय ॥१२॥

वैरिभयंकर शंकर जनशरणस्य धन्ये तव पदपद्मं मुखकरजस्य ॥

चित्पति मम कर्णे स्कन्द निधेहि निजभक्ति जनचेतसि सदा विधेहि ॥

करोति किं तस्य बली विपक्षो दक्षोऽपि पक्षोभयपार्श्वगुप्तः ॥

किं तक्षकोऽप्यामिषभक्षो वा एवं रक्षको यस्य सवक्षमानः ॥१३॥

विबुधगुह्यरवि त्वां स्तोतुमीद्री नहि स्या—

एकस्य कथमहं त्वां भगवद्विर्वरावर्यः ॥

शुचिरशुचिरनाथो वादशस्तादृशो वा

पदकमलपरागं स्कन्द ते प्रार्थयामि ॥१५॥

हे सर्वेश्वर भक्तवत्सल कृपासिन्धो श्वरीमोऽश्वहं

भूयस्त्वस्य न सेवकस्य गणपत्याऽऽनन्दोक्तं सरप्रभो ॥

भक्तिः क्वापि कृतां ननापि विभी जातासि भूत्यातिहा

स्वसो नास्त्यपरोऽवितर न भगवन् कस्तो नरः प्रसन्नः ॥१६॥

कल्याणकरी कलिकल्मषघ्नः कुबेरकन्युः कश्यपोऽन्वितः ॥

विषदकनेत्रो रक्तकनयोभी यस्य प्रपुष्पं कुच मे गृह त्वम् ॥१७॥

रत्नकस्तवं त्रिलोकस्य शारदास्तवत्सलः ॥
 यत्कर्त्ता यत्कर्त्ता हृत्ते विघ्नकारिणाम् ॥१८॥
 विघ्नवारण साधूनां सर्वकारण सर्वतः ॥
 पूर्वं कुत्र नमोऽस्तु ते नमोऽस्तु ते ॥१९॥
 सर्वज्ञाता स्कन्ध हि त्वं सर्वज्ञाता त्वमेव हि ॥
 सर्वेश्वरस्त्वमीशानो निवेशसकलाऽवतः ॥२०॥
 सकृत्तप्तस्त्वमेवास्ति देवविशतः परः प्रभुः ॥
 सर्वस्थाता विधाता त्वं देवदेवस्सर्वा गतिः ॥२१॥
 भवानीनम्बनपक्षंभुतनयो वयुनः स्वराट् ॥
 व्याता ध्येयः पितृणां हि पिता योनिः तदात्मनाम् ॥२२॥

७२. स्कन्द-कुमार-स्तवः

(मरत्य, १५९.)

शेषा ऊचुः—

नमः कुमाराय महाप्रभाय स्कन्धाय च स्कन्दितवानवाय ॥
 नमोर्विशद्वस्तुतये नमोऽस्तु ते नमोऽस्तु ते वामुञ्ज कामरुज ॥१३॥
 विनन्दनानाभरणाय भर्त्रे नमो रणे वानवदारणाय ॥
 नमोऽस्तु तेऽर्क्षप्रतिमप्रभाय नमोऽस्तु गुह्याय गुह्याय सुध्यम् ॥१४॥
 नमोऽस्तु त्रैलोक्यभयापहाय नमोऽस्तु ते बालकृपापराय ॥
 नमो विशालाभललोचनाय नमो विशाखाय महामताय ॥१५॥
 नमो नमस्तेऽस्तु मनोहराय नमो नमस्तेऽस्तु रणोरकटाय ॥
 नमो वयूरोज्ज्वलवाहनाय नमोऽस्तु केयूरचराय तुभ्यम् ॥१६॥
 नमो वृत्तोदग्रपताकिने नमो नमः प्रमावग्रणताय तेऽस्तु ॥
 नमो नमस्ते वरवीर्यशालिने कृपापरो नो भव भव्यमूर्त्ते ॥१७॥
 क्रियापरा यज्ञपति च स्तुत्वा विनोदुरेवं त्वमराधिपतिः ॥
 [एवं तवा वन्दनस्तु तेनानुवाच सुष्टप च गुह्यतस्तान् ॥
 निरीक्ष्य नेत्रैरभसैः सुरेशाञ्जन्नूहनिष्यामि गतज्वराः स्म ॥१८॥]

ततश्चिन्ताकुलो वैश्यः दुश्चाय कटुकामरम् ॥

सिद्धदन्विभिर्यदधुष्टदिवं हृदयदायणम् ॥१९॥

अथ गाथाः—

अयातुसशक्तिदीपिसिधियञ्जर भुवदम्बचञ्जरवरभसः । सुरमणम् कुमुदकानन
विकासनेन्दो कुमार जय वितिजकुलमहोदयिवद्वानल ॥

षण्मुख मधुररत्नमधुररय सुरमुकुटकोटिघटितवरणमक्षाङ्कुरमहासन ॥

अथ ललितचूडाकलापनवधिमलदलकमलकान्त वैद्यवंशदुःसहवावानल ॥४१॥

अथ विशाख विभो अथ सकललोकतारक अथ देवसेनानायकः ॥

स्कन्द अथ गौरीनन्दन घण्टाप्रिय प्रिय विशाख विभो धृतपताकप्रकीर्णपटल ॥

कनकभूषण भासुरविमकरण्डय ॥४२॥

अथ जनितसंभ्रम लीलाङ्गनाशिलारते अथ सकललोकतारक वितिजासुरवर-
तारकान्तक । स्कन्द अथ बाल सप्तवासर अथ भुवनावलिशोकविनाशन ॥४३॥

७३. मार्कण्डेयकृत—स्कन्दस्तवः

(महाभारत, वनपर्व, २३२)

[इत्युक्तः पाण्डवेण महात्मा ऋषिसन्निधौ ॥

उवाच भगवांस्तत्र मार्कण्डेयो महातपाः ॥२॥]

आग्नेयदत्तं स्कन्दश्च दीप्तकोटिरनामयः ॥

ज्यूरकेतुर्धर्मात्मा भूतेशो महिषार्दनः ॥३॥

कामजित्कामदः काम्तः सत्यवाग्भुवनेश्वरः ॥

शिखः शीघ्रः शुचिदन्त्रो दीप्तवर्णः श्रुभाणः ॥४॥

अमोघस्त्वनघो रौद्रः प्रियदम्बज्ञाननस्तथा ॥

दीप्तशक्तिः प्रवाम्नात्मा भद्रकृतकूटमोहनः ॥५॥

वध्नीप्रियश्च धर्मात्मा पवित्रो मातृवत्सलः ॥

कम्पाभर्ता विभक्तश्च स्वाहेयो रेवतीसुतः ॥६॥

प्रभुर्नैता विशाखश्च नैगमेयः सुतुङ्गवरः ॥

सुधतो ललितश्चैव बालकोदनकप्रियः ॥७॥

कापारी महापारी च शूरः शरवणोद्भूतः ॥

विश्वामित्रप्रियदत्तैव देवसेनाप्रियस्तथा ॥

वासुदेवप्रियदत्तैव प्रियः प्रियदत्तैव तु ॥८॥

मार्कण्डेय उवाच—

सहस्रशीर्षस्त्वमनन्तकव्यः सत्सुखपारुषं गृह्णातिशिवारो ॥

गङ्गामुतस्त्वं स्वयतेन देव स्वाहामहीकृतिकानां तथैव ॥१५॥

रवं कीदृसे प्रण्मूल कुम्भकुटेन धयेष्टनानामिषकामरूपी ॥

वीक्षाऽसि सोमो भक्तः सर्वेषु धर्मोऽसि वायुरज्जलेन्द्र इन्द्रः ॥१६॥

सनातनानामपि शायकतस्त्वं प्रभुः प्रभूणामपि चोपमन्वा ॥

श्रुतस्य कर्ता वित्तिजान्तकस्त्वं जेता रिपूणां प्रवरः सुराणाम् ॥१७॥

सूक्ष्मं तपस्तत्परमं त्वमेव परावरजोऽसि परावरस्त्वम् ॥

धर्मस्य कामस्य परस्य धैर्यं स्वसेजसा कुरुस्त्वमिदं भूतमन ॥१८॥

कृपात्तं जगत्सर्वं सुरप्रवीर ज्ञेयानमा संस्तुत लोकनाथ ॥

नमोऽस्तु ते ह्यावनेत्रबाहो अतः परं वेदि गतिं न तेऽहम् ॥१९॥

७४. गणेशस्तोत्रम्

(ब्रह्म, गी.मा., ४४)

देवा ऊचुः—

यः सर्वकार्येषु सदा पुराणमपीत्रविष्ण्वम्बुजसंभवानाम् ॥

पूज्यो नमस्त्यः परिविग्ननोपस्तं विघ्नराजं शरणं यथापः ॥१॥

न विघ्नराजेन समोऽस्ति कश्चिद्देवो मनोवाञ्छितसंप्रदाता ॥

निदिक्षत्य चैतद्विपुरान्तकोऽपि तं पूजयामास तत्र पुराणम् ॥२॥

करोतु सोऽस्माकमविघ्नमस्मिन्ब्रह्माक्षतौ सत्वरमाभिवर्धेयः ॥

प्यातेन येनालिलवेहभार्जा पूर्णा भविष्यन्ति मनोऽभिखावाः ॥३॥

महोत्सवोऽभूदक्षिलस्य देव्या जातः सुतश्चिन्तितमात्र एव ॥

अतोऽब्रवत्सुरसंधाः कृतार्थाः सद्योजातं विघ्नराजं नमस्तः ॥४॥

यो मातुदस्तद्वगणतोऽयं मात्रा निवार्यमाणोऽपि क्लृप्तात्क चन्द्रम् ॥

संगोपयामास पितुर्भंटाशु गणाधिनायस्य दिनोद एवः ॥५॥

पथौ स्तनं मातुरथापि तृप्तो यो भ्रातृमातृसर्वकषायबुद्धिः ॥

रुम्बोदरस्त्वं भव विघ्नराजो रुम्बोदरं नाम चकार धीभुः ॥६॥

संविष्टो देवगर्भमहितः प्रवर्तता नृत्पमितोत्पदाङ्ग ॥
 संतोषितो नूपुरराजमात्राङ्गोऽदरत्वेऽभिरुचिषेव पुत्रम् ॥१२॥
 यो विघ्नपाशं च करेण विभक्तकण्ठे कुदारं च तथा परेण ॥
 अपूजितो विघ्नमथोऽपि मातुः करोति को विघ्नपतेः समोऽन्यः ॥१३॥
 भर्तायैकाम्यादिषु पूर्वपूज्यो देवतासुरैः पूज्यत एव नित्यम् ॥
 यस्तार्चनं नैव विनाशस्तस्मिन् तं पूज्यपूज्यं प्रथमं नमामि ॥१४॥
 यस्तार्चनार्पणार्चनयाऽनुरूपां वृष्ट्या तु सर्वस्य फलस्य सिद्धिम् ॥
 स्वतन्त्रसामर्थ्यकृतास्मिन्नेव भ्रातृप्रियं त्वाङ्गरथं नमोऽहम् ॥१५॥
 यो भातरं सुरसैन्यगीतस्तथाऽभिलाषेरसितैर्विनोदैः ॥
 संतोषयामास तदाऽतिलुप्तं तं श्रीगणेशं शरणं प्रपद्ये ॥१६॥
 सुरोपकारैरसुरैश्च मुक्तैः स्तोत्रैर्नमस्कारपरैश्च मन्त्रैः ॥
 पितृप्रसादेन सदा समृद्धं तं श्रीगणेशं शरणं प्रपद्ये ॥१७॥
 जयं पुराणात्मकरोत्प्रसीपं विज्राज्य तूर्वात्प्रतिपूजितो यः ॥
 निर्विघ्नतां चापि शुभलक्षणकार तस्मै यथोपाय नमस्करोमि ॥१८॥

७५. गणेशाष्टकम्

(गणेशपुष्टाङ्ग, उपासनासूत्र.)

श्रीगणेशाय नमः ॥ सर्वे ऋतुः—

यतोऽनन्तशक्तेरनन्तादत्र शीघ्रा यतो निर्गुणारम्भेऽग्रे गणास्ते ॥
 यतो भाति सर्वे जिज्ञासेऽभिज्ञं सदा तं पणेशं नमामो भगवतः ॥१॥
 यतश्चाबिरासीज्जगत्सर्वमेतत् तथाऽभ्यासवो विद्वदो विप्रगोपता ॥
 तथेन्द्रादयो देवसंघा मनुष्याः सदा तं गणेशं न. ००० ॥२॥
 यतो वह्निभानू भस्मो भूवर्कं च यतः सागराऽजन्तमा स्रोज्जवायुः ॥
 यतः स्याचरा जङ्गमा वनसंघाः सदा तं गणेशं न. ००० ॥३॥
 यतो धानवाः किन्नरा वृक्षसंघा यतश्चरणा यारणाः इवापवायुः ॥
 यतः पक्षिकीटा यदो जिह्मवज्र सदा तं गणेशं न. ००० ॥४॥
 यतो बुद्धिरज्ञाननाशो समुद्रोर्मतः संपदो भवतस्तोषिकाः स्युः ॥
 यतो विघ्ननाशो यतः कामसिद्धिः सदा तं गणेशं न. ००० ॥५॥

यतः पुत्रसंपन्नतो वाञ्छितार्थो यतोऽभक्तविघ्नास्तथाऽनेकरूपाः ॥
 यतः शोकमोहौ यतः काम एव सदा तं गणेशं न. ००० ॥६॥
 यतोऽनन्तशक्तिः स शेषो बभूव धराधारणेऽनेकरूपे च शक्यः ॥
 यतोऽनेकधा स्वर्गलोका हि नाना सदा तं गणेशं न. ००० ॥७॥
 यतो वेदवाचोऽतिकुला मनोभिः सदा नेति नेतीति यता गुणमिति ॥
 परब्रह्मकर्म विदानम्बभूतं सदा तं गणेशं न. ००० ॥८॥

७६. गणेशकवचम्

(गणेशपुराणम्)

• मुनिरुवाच—

प्यामेत्सिंहगतं विनायकमभुं दिग्बाहुमासे युगे
 त्रेतायां तु मयूरबाहुनमभुं बह्मबाहुकं सिद्धिवम् ॥
 द्वापारे तु गजाननं युगभुजं रक्ताक्षगरागं विभुम्
 तुर्ये तु द्विभुजं सिताक्षगच्छिरं सर्पायुधं सर्वदा ॥३॥
 विनायकः शिखां पातु परमात्मा परात्परः ॥
 अतिसुन्दरकायस्तु मस्तकं सुमहोत्कटः ॥४॥
 ललाटे कक्षपः पातु भूयुगं तु महोदरः ॥
 नयने भालचन्द्रस्तु गजास्यस्त्वोष्ठपल्लवी ॥५॥
 जिह्वां पातु गणक्रीडश्चिबुकं निरिक्तासुतः ॥
 वाचं विनायकः पातु वन्तान् रक्षतु दुर्मुखः ॥६॥
 अक्षणे पाशवाणिस्तु नासिकां चिन्तितार्थदः ॥
 गणेशस्तु मुखं कण्ठं पातु देवो गर्जजयः ॥७॥
 स्कन्धौ पातु गजस्कन्धः स्तनीं विघ्नविनाशनः ॥
 हृदयं गणनामस्तु हेरम्बो जठरं महान् ॥८॥
 धराधारः पातु पादौ पूष्णं बिघ्नहरं शुभः ॥
 लिङ्गं गुह्यं सदा पातु वक्तुण्डो महाबलः ॥९॥
 गणक्रीडो जामुजजघे ऊरु मङ्गलमूर्तिमान् ॥
 एकवन्तो महाबुद्धिः पादौ गुरुषो सदाऽवतु ॥१०॥

क्षिप्रप्रसावसो बाहू पाणौ भाषाप्रपूरकः ॥
 अङ्गुलीश्च नखाभ्यां पद्महस्तोऽरिनाशनः ॥११॥
 सर्वाङ्गानि भयूरेक्षो विद्वन्भापी सदाऽवतु ॥
 अनुक्तमपि यत्स्थानं धूमकेतुः सदाऽवतु ॥१२॥
 आसौ वस्त्रघ्नतः पातु प्रभोः पुष्टतोऽवतु ॥
 प्राच्यां रजतु कुक्षींश्च आग्नेयं सिद्धिदायकः ॥१३॥
 दक्षिणस्थामुभापुत्रो नैर्ऋत्यां तु गणेश्वरः ॥
 प्रतोष्यां विष्णुहर्ताऽऽयत्यायव्यां गजकर्णकः ॥१४॥
 कीर्त्यो निक्षिपः पायादीशान्याभोक्षनन्वनः ॥
 विद्याऽग्रादेकवन्तस्तु राज्ञो संध्यासु विष्णुहृत् ॥१५॥
 राजसासुरवेतालग्रहभूतपिशाचतः ॥
 पाशाङ्कुशधरः पातु रजःसत्त्वतमः समृतोः ॥१६॥
 ज्ञानं धनं च लक्ष्मीं च लज्जां कीर्तिं तथा कुलम् ॥
 मयुधं च धान्यं च गृहवाराभ्युत्तान्तस्त्रीम् ॥१७॥
 सर्वायुधधरः पौत्रान् भयूरेक्षोऽवताऽवतु ॥
 कपिलोज्जाविकं पातु गजशङ्खान्विकटोऽवतु ॥१८॥
 [भूर्जपत्रे लिखित्वेदं यः कण्ठे धारयेत्सुखीः ॥
 न भयं जायते तस्य यत्नरक्षः पिशाचतः ॥१९॥]

७७. नन्दीस्तोत्रम्

(गरुड, अ. ७१)

वेधा ऋतुः—

नमस्ते वज्रभक्ताय वज्रपाप्यरताय च ॥१५४॥
 वज्रभक्तातिनाशाय रौद्रकर्भरताय ते ॥
 ब्रह्मपण्डितगतायाय योगिनां पतये नमः ॥१५५॥
 सर्वज्ञाय शरण्याय सर्वज्ञायातिहारिणे ॥
 वेदानां पतये शंख वेदवेद्याय ते नमः ॥१५६॥
 दक्षिणे वज्रदंष्ट्राय दक्षिणवज्रनिवारिणे ॥
 वज्रालङ्कृतवेद्याय दक्षिणाराधिताय ते ॥१५७॥

रक्तपाय रक्तनेत्राय रक्तान्तरधराय ते ॥
 रक्तानां भवपादाब्जे रुद्रलोकेन्द्रवायिने ॥१५८॥
 नमः सेनाधिपतये रुद्राणां पतये नमः ॥
 भूतानां भुवनेशानां पतये पापहारिणे ॥१५९॥
 रुद्राय रुद्रपतये रौद्रपापहृदये ते ॥
 नमः शिवाय सौम्याय रुद्रभक्ताय ते नमः ॥१६०॥

७८. (पण्डित) क्षेत्रपालस्तवः

(स्कन्ध, मा. खं., कौ. खं., ६३)

[Śiva creates the Kṣetrapālas from his mouth.]

ॐ ऊर्ध्वकेशा बिलवाक्षा नित्यं धीःशोरुषमिषः ॥
 रक्तनेत्राय च विष्णोर्दिक्षाः क्षेत्रपालसमन्वितः तन्मन्त्रम् ॥
 अक्षरो ह्यार्षकुम्भश्च इन्द्राचारस्तदेव यः ॥
 इन्द्रमूर्तिश्च कोलाक्ष उपाह्व्यः क्षतुंसनः ॥२६॥
 सिद्धेयश्चैव बलिको भीतपादेकबद्धिकः ॥
 इरापतिश्चायहारी बिम्बहारी तथाभक्तः ॥२७॥
 ऊर्ध्वपादः कम्बलदंष्ट्र संजनः क्षर एव च ॥
 गोमुखश्चैव जंघालो गणनायकश्च वारणः ॥२८॥
 जटालोप्यजटालश्च नौमि स्वःक्षेत्रपालकाम् ॥
 ऋकारो हठकारी च टंकपाणिः क्षणित्तथा ॥२९॥
 ठंठंकयो जंघरश्च स्फुलिङ्गास्पस्तज्जिह्विः ॥
 वन्तुरो घननादश्च नन्दकदम्ब तथा परः ॥३०॥
 फेत्कारकारी पञ्चास्यो जर्जरौ भीमश्चाम्नाम् ॥
 भग्नपद्मः कालमेधो युवानो भास्करस्तादात्मनः ॥
 रौरवश्चापि लम्बोष्ठो यमिषः सुश्रुताक्षिकः ॥
 मुगन्धो हृष्टकश्चैव नीमि पातलरक्षकम्भदम्भ ॥
 सर्वलिङ्गेषु हुंकारः स्मृशमिषु भूपावहः ॥
 महात्मनो वने धीरे ज्वालाक्षो वसती स्थितः ॥३१॥

एकमुखश्च बहुलेषु करालबदनो निशि ॥
 घण्टारवो गुहावासी पद्मलङ्को जले स्थितः ॥३४॥
 जलधरेषु दुरारोहः पर्वते कुरचस्तथा ॥
 निर्झरेषु प्रवाहाख्यो मणिसरो निषिध्यति ॥३॥
 रसक्षेत्रे रसाप्यजो यत्नघाटेषु कीटनः ॥
 चतुर्दशभुजं व्याप्य स्थिताश्चेवं नमानि तान् ॥३६॥

७९. वीरभद्रवर्णनम्

(शिव, धार्मिकसं., पू. सं., १९.)

[वेद्या संचोवितो देवो वक्ष्यन्वरजिघांसया ॥
 ससर्जं सहसा वीरं वीरभद्रं गणेश्वरम् ॥२४॥]
 सहस्रबलं देवं सहस्रकमलेश्वरम् ॥
 सहस्रमुद्रधरं सहस्रशरपाणिकम् ॥२५॥
 शूलटङ्ककगदाहस्तं दीप्तकार्मुकधारिणम् ॥
 चक्रचक्रधरं वीरं चक्रार्द्धकृतशोभरम् ॥२६॥
 कुलिशोद्योतितकरं तज्जिह्वलितमूर्धजम् ॥
 वण्टाकरात् बिभ्राणं महावक्त्रं महोदरम् ॥२७॥
 विद्युज्जिह्वं प्रलम्बोष्ठं मेघसागरनिःस्वनम् ॥
 वसानं चर्म वीयाघ्रमहद्वधिरनिःश्रवम् ॥२८॥
 गण्डद्वितयसंसृष्टमण्डलीकृतकुण्डलम् ॥
 वरामरसिरीमालाबलीकलितशिरम् ॥२९॥
 रणसूपुरकेयूरमहाकनकभूषितम् ॥
 रत्नसङ्घटयसंदीप्तं तारहारामृतोरसम् ॥३०॥
 महाशरभशार्दूलसिंहः सवुशचक्रमम् ॥
 प्रशस्तमत्तमातङ्कगसमानगमनान्वितम् ॥३१॥
 शङ्खचामरकुन्देन्दुमुणालसदृशप्रभम् ॥
 सहस्रारमित्राद्रोन्दं साक्षात्सङ्गमती गतम् ॥३२॥
 वज्रालामालापरिक्षिप्तं क्षेप्तमैवितकभूषणम् ॥
 तेजसा चैव दीप्यन्तं युगलं द्वय पावकम् ॥३३॥

८०. सूर्यस्तोत्रम्

(त्रिविध्योत्तरपुराणम्)

अजाय लोकत्रयपावनाय भूतात्मने गोपतये वृषाय ॥

सूर्याय सर्वप्रलयान्तकाय नमो महाकाशिकोत्तमाय ॥१३३॥

विदस्मते ज्ञानभूदन्तरात्मने जगत्प्रदीपाय जगद्धितैकिणे ॥

स्वदम्भुवे दीप्तसहस्रधनुषे सुरोत्तमायामिततेजसे नमः ॥१३४॥

सुरैरनेकैः परिलेखिताय हिरण्यगर्भाय हिरण्यमाय ॥

महात्मने मोक्षधाय नित्यं नमोऽस्तु ते वासरकारणाय ॥१३५॥

आदित्यश्चादितो देव आदित्यः परमं पदम् ॥

आदित्यो मातुको भूत्वा आदित्यो बाह्मभयं जगत् ॥१३६॥

आदित्यं पश्यते भक्त्या मां पश्यति ध्रुवं नरः ॥

नादित्यं पश्यते भक्त्या म स पश्यति मां नरः ॥१३७॥

त्रिगुणं च त्रितत्त्वं च त्रयो देवास्तथोऽग्नयः ॥

त्रयाणां च त्रिमूर्तिस्त्वं तुरीयस्त्वं नमोऽस्तु ते ॥१३८॥

नमः सवित्रे जगदेकधक्षुषे जगत्प्रसूतिस्त्रितिनशहेतवे ॥

त्रयीमपाय त्रिगुणात्मधारिणे विरिञ्चिनारायणशङ्करात्मने ॥१३९॥

यस्योदयेनेह जगत्प्रबुद्धयते प्रवर्तते चाक्षिलकर्मसिद्धये ॥

महोन्ननारायणवद्विभक्तः स नः सदा यच्छतु मङ्गलं रविः ॥१४०॥

नमोऽस्तु सूर्याय सहस्ररदमये सहस्रशालान्वितसंभवात्मने ॥

सहस्रयोगोद्भवभावभरिणे सहस्रसंख्यापुगधारिणे नमः ॥१४१॥

यन्मङ्गलं दीप्तिकरं विशालं रत्नप्रभं तीक्ष्मनाविरूपम् ॥

वारिद्रधनुःक्षयकारणं च पुनातु मां तत्सवितुर्वरेण्यम् ॥१४२॥

यन्मङ्गलं देवगर्भं सुपूजितं विप्रैः स्तुतं भावनमुक्तिकोविदम् ॥

तं देवदेवं प्रणमामि सूर्यं पुनातु..... ॥१४३॥

यन्मङ्गलं ज्ञानधनं स्वगम्यं शैलोक्यपूज्यं त्रिगुणात्मरूपम् ॥

समस्ततेजोमयविरूपं पुनातु ०००..... ॥१४४॥

यन्मङ्गलं गूढमतिप्रबोधं धर्मस्य बुद्धिं कुर्वते जनानाम् ॥

यत्सर्वपापक्षयकारणं च पुनातु ०००..... ॥१४५॥

यन्मंडलं व्याधिविनाशकं यद्व्ययःसामसु संप्रगीतम् ॥
 प्रकाशितं येन च भूर्भुवःस्वः पुनातु ०००..... ॥१४६॥
 यन्मंडलं वेदविदो वदन्ति गायन्ति यच्चारणसिद्धसंघाः ॥
 यद्योगिनो योगयुजा च सद्गयाः पुनातु ०००..... ॥१४७॥
 यन्मंडलं सर्वजनेषु पूजितं ज्योतिष्मन् कुर्याद्विह मर्त्यलोके ॥
 यत्कालकालादिमनादिकर्षं पुनातु ००० ॥१४८॥
 यन्मंडलं विष्णुचतुर्मुखाख्यं यदक्षरं पापहरं जगन्नाम ॥
 यत्कालकल्पक्षयकारणं च पुनातु ०००..... ॥१४९॥
 यन्मंडलं विरहसुजां प्रसिद्धमृत्पत्तिरक्षाप्रलयप्रपलभम् ॥
 यस्मिन्मन्त्रस्तंभुरतेऽखिलं च पुनातु ०००..... ॥१५०॥
 यन्मंडलं सर्वगतस्य विष्णोरात्मा परं धाम विशुद्धतत्त्वम् ॥
 सूक्ष्मांतरैर्योगपथानुगम्यं पुनातु ०००..... ॥१५१॥
 यन्मंडलं ब्रह्मविदो वदन्ति गायन्ति यच्चारणसिद्धसंघाः ॥
 यन्मंडलं वेदविदः स्मरन्ति पुनातु ०००..... ॥१५२॥
 यन्मंडलं वेदविदोपगोतं यद्योगिनां योगपथानुगम्यम् ॥
 तत्सर्ववेद्यं प्रणमामि सूर्यं पुनातु ०००..... ॥१५३॥
 मंडलाष्टमिवं पुण्यं यः पठेत्सततं नरः ॥
 सर्वपापविशुद्धात्मा सूर्यलोके महीयते ॥१५४॥

ध्येयः सदा तस्मिन्मंडलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसंनिविष्टः ॥
 केयूरवाग्मकरकुण्डलवान् किरीटी हासो हिरण्यवदपुर्णतंत्राक्षकः ॥
 सर्वाक्षचक्रं रयिमंडले स्थितं कुशेऽयमाक्रान्तमनन्तमक्षयुतम् ॥
 भजामि ब्रह्मघातपनीयमूर्तिं सुरोत्तमं चित्रविभूषकोत्कलम् ॥
 एवं ब्रह्मावधो देवा ऋषयश्च तपोधनाः ॥
 कीर्तयन्ति सुरक्षेष्ठं देवं नारायणं विभुम् ॥१५७॥
 वेदवेदाङ्गशारीरं दिव्यदीप्तिकरं परम् ॥
 रक्षोघ्नं रक्तवर्णं च सृष्टिसंहारकारकम् ॥१५८॥
 एकवक्त्रो रथो यस्य दिव्यः कनकभूषितः ॥
 स मे भवतु सुश्रीतः पद्महस्तो विवाकरः ॥१५९॥

आदित्यः प्रथमं नाम द्वितीयं तु विष्णुकरः ॥
 तृतीयं भास्करः प्रोक्तं चतुर्थं तु प्रभाकरः ॥१६०॥
 पञ्चमं तु सहस्राक्षः षष्ठं चैव त्रिलोक्यनः ॥
 सप्तमं हरिवरश्च अष्टमं तु विभावधुः ॥१६१॥
 नवमं विनकुलोक्तं दशमं ब्रह्मशास्त्रकम् ॥
 एकादशं जमीमूर्तिद्विषां सूर्य एव च ॥१६२॥
 द्वादशादित्यनामानि प्रातःकाले पठेन्नरः ॥
 दुःस्वप्ननाशनं चैव सर्वदुःखं च नश्यति ॥१६३॥

८१. रविस्तवः

(पद्य, सृष्टिस्तव, ४१)

यस्तुदमादित्यकरैः सुकुटापमानसीसारवस्तिभिरलं कुमुदप्रकाशः ॥
 व्याप्य स्वदोषितगणैः प्रविशो विशदच वैदोप्यसे स सविता विमलाय लोके ॥
 बहोन्द्रद्वयमवपुतवह्निपाथोनायप्रयोगनिगुणैश्च ऋषोन्द्रसकलैः
 श्रेयोविभिः प्रतिविनं दिवसाद्व्यगारगदिव्याङ्गरागपरिलिप्तसमस्तदेहैः ॥
 पूज्यं वपुस्तव सदा प्रलये हि वेदगोत्रिविचित्रपदमण्डलमण्डिताभिः ॥
 ये त्वां (न) स्तुवन्ति परसद्यनि तद्यहोना नित्यं प्रसारितकरा भुवि ते भवन्ति
 ये कुष्टकुष्टपिटिकाविमिरवितङ्कगाः शोणत्वचः कुनन्निनद्व्युतकेऽनासाः ॥
 वैवेष तेऽपि तव पावनता भवन्ति सद्यो द्विरष्टशरवाकृतयो मनुष्याः ॥५॥
 साधेति सामगमणा हि भक्तार्थकं त्वामध्वयैवः ऋगिति बहु वृक्षमुख्यपूगाः ॥
 स्वामेवमायैवतिकायैवोऽधिगन्तुं नापादव येति पितरोऽप्यय सर्वगन्धम् ॥
 मायेति चोपनिषद्वर्क पञ्चैव देवा मर्यास्तथा वधमिमेह उपासतेऽप्रो ॥
 पञ्चवर्षकिन्नरगणाः स्रष्टारणेस्तु क्वं तथा च भागवःप्रतिपक्षे त्वम् ॥५६॥
 ये नार्थयन्ति सततं भवतोऽर्घ्यमर्चिस्तेऽर्चिष्ठापितद्विगम्बरविस्तीर्णाः ॥
 क्षुत्सामकण्ठजठरा घटसर्वरेण भिक्षामटन्ति परमेशसु तेऽर्घ्यहीनाः ॥५७॥
 जटकुलकोकमदकोशविशालनेत्रमीषद्विस्तारललितालकपोलतारम् ॥
 कामं प्रशस्ततरमुन्वरहाररन्ध्रमुत्तुङ्गपीवरपयोन्नरभारणिभम् ॥५८॥
 रम्भोपमोवपुषुपीननितम्बविम्बान्ध्रकम्बन्मणिरण्डतमाकलापम् ॥
 मूर्धं ललाटतटकोटिपदान्तसम्भिहेवाङ्गज्ज्वाञ्जितमूर्धं कुलपालितम् ॥

कान्तं गृहेषु कलगतद्वजप्रतिभां संकारमुपूरणेन विराजितानाम् ॥
 तेषां कृजानुकरमिन्दुसमानकान्तं परचितोऽसि भगवन्भक्तमोजनस्तवम् ॥
 ब्रह्मा त्वमेव हरिरस्यनिलोऽजलोऽसि वदोऽन्तकोऽसि वदणोऽप्यमराधिपऽसि ॥
 सोमोऽसि वायुरसि भूरसि शेववरोऽसि यज्ञोऽसि वितपतिरस्यपराजितोऽसि ॥
 ये सप्तसप्तिसुरबाहुरणेन मुक्ता भूमावर्धेति तरसोऽतरं तरीताः ॥
 ध्योर्मेतदन्तरहितं परितो हि गत्वा गच्छन्ति ॥ धमपर्वं हि मनःतपोमे ॥६५॥
 ध्यार्जकयोगनिरताश्च समाधिमावाहृष्यात्वा पदं तव सुरीयमनस्तमूर्ते ॥
 मुक्तामयास्तनभूतो न भ्रियाऽभियुक्तस्तद्वत्सह्य ज्ञादवस्तमधित्यमनाद्यनन्तम् ॥
 सगमाधिरोगरहितं परमं पुराणधीशं जरामरुष्योक्तभयातिरिक्तम् ॥
 स्पृष्टानुभावनगणानिर्णतं विशुद्धं वेदान्तवादिभिरलं परिपठ्यते यत् ॥६७॥
 स्वामग्निपुञ्जवपुषं तपसां विवासं याता विवर्णं सुचिरकालमुपास्य भक्ताः ॥
 भानो सुरसुरसमूहशिरोनिघृष्टपादारविन्दयुगलामलवारुमूर्ते ॥६८॥
 भूतेश भूतवरदामकृदध्ययात्मन्मयोमादृहाससचित्तभुवनैकधीव ॥
 ऋक्साममन्त्रयजुषामधिवास नामसृष्टिस्थितिप्रलयकारण लोकपाल ॥
 दीनस्य देव कुण्डस्य भवे भवेह भग्नस्य चाकवचिवारमनोरथानि ॥
 शरद्वस्त्रतीक्ष्णर ससोकरकद्रकघोरोत्पातज्वरामरणशोकस्नान्तरस्य ॥७०॥
 यः प्रातः सायमिदं मन्त्राल्ले वा पठेच्च दीप्तांशोः ॥
 सालोवयं याति रवेः प्राप्नोति धर्मार्थकामादिव ॥७१॥

८२. सूर्यस्तवनम्

(मार्कण्डेय, अ. १०४).

[लिख्यमाने ततो भानो विश्वकर्मा प्रजापतिः ॥

उद्भूतपुलकः स्तोत्रमिव चक्रे विश्ववत् ॥१॥]

मार्कण्डेय उवाच—

विष्वक्वते प्रणतहितानुकम्पिने महात्मने समजवसप्तसप्तये ॥

सुतेजसे कमलकुलावबोधिने नमस्तमःपटलपटावपादिने ॥२॥

पावनातिशयपुण्यकर्मणं श्रेयसाभिषेकप्रदायिने ॥

भास्वरानलमयूखशशिने सर्वलोकहितकारिणे नमः ॥३॥

अज्ञाय लोकत्रयकारणाय भूतात्मने गोपतये नमः ॥

नमो महाकारुणिकोत्तमाय सूर्याय चक्षुष्यभवात्मनाय ॥४॥
 विषयस्ते ज्ञानभूतेऽन्तरात्मने जगत्प्रतिष्ठाय जगद्धितैर्धियो ॥
 स्वयम्भुवे लोकसमस्तचक्षुषे सुरोत्तमायामितेजसे नमः ॥५॥
 क्षणमुदयाच्चलमौलिमणिः सुरगणमहितहितो जगतः ॥
 त्वम् मयुषसहस्रवपुर्जगति विभासि तमासि नृपम् ॥६॥
 जगतिमिरासवपानमवाब्रूवति विलोहितविग्रहतार ॥
 मिहिर विभासि यतः सुतरां त्रिभुवनभावन भानिकरैः ॥७॥
 रचयन्निवह्य समावपयन् आरुविकम्पितमुदरचिरम् ॥
 सततमग्निहृदयंभगवंतचरसि जगद्धिताय धिततम् ॥८॥
 अमृतमयेन रसेन सभं विबुधभित्तुनपि तर्पयसे ॥
 अरिगणमुदम तेन त्वं प्रणतिमुपेभ्य लिखामि चक्षुः ॥९॥
 शुक्लसमवर्णहृदयचितं तव पादपरेषुपवित्रतमम् ॥
 नतजनवत्सल मां प्रणतं त्रिभुवनपावन पाहि रवे ॥१०॥
 इति सकलजगत्प्रदीपभूतं त्रिभुवनभावनधामहेतुमेकम् ॥
 एवमलिलजगत्प्रक्षोभभूतं त्रिब्रह्मवर प्रणतोऽस्मि सर्वदा त्वाम् ॥११॥

८३. श्रीसूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्

(एकान्त, प्र.क्षे.मा., २७९)

सौम्येन तु यथा पूर्वं पार्थाय सुमहात्मने ॥४॥
 मामाष्टोत्तरमाख्यातं तच्छृण्वन् महाभते ॥
 सूर्योद्यंऽमा भगस्त्वष्टा पूषाऽर्कः सविता रविः ॥५॥
 गमस्तिमानजः कालो मृत्युर्धाता प्रभाकरः ॥
 पृथिव्यापश्य तेजश्च त्वं ब्रह्मैव पराक्षयः ॥६॥
 सोमो बृहस्पतिः शुक्रो कुर्वोऽगारक एव च ॥
 इन्द्रो विबस्वावीर्याशुः शक्तिः क्षीरिः शर्नद्वरः ॥७॥
 अहो यद्वयं विष्णुदत्त स्कन्धो वैश्ववर्णी यमः ॥
 वैश्वतो जाठरदत्ताग्निरिन्धमस्तेजसा पतिः ॥८॥
 धर्मध्वजो वेदकर्ता वेदाङ्गो वेदवाहनः ॥

कुलं त्रेता द्वापरयुगं कलिः सर्वाभिराधयः ॥१९॥
 कलाकाष्ठामुत्तमिष्य पक्षा मासा महर्निशाः ॥
 संवत्सरकरोऽयं ब्रह्मः कालचक्रो विभावसुः ॥१९॥
 पुरुषः साक्षरतो योगी व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ॥
 लोकाध्यक्षः प्रजाप्यक्षो भिषग्वर्मा तमोनुवः ॥२०॥
 वरुणः सगरौऽशुभं जीयन्तो जीवनोऽरिहा ॥
 भूताध्यक्षो भूतपतिः सर्वभूतनिवेष्टितः ॥
 तमः सुवर्णो भूतारिः शीघ्रगः प्राणधारकः ॥२१॥
 यन्मन्तरिर्वूमकेतुरादिदेवोऽदितेः सुतः ॥
 द्वावशात्माऽरमिन्वाक्षः पितर माता पितामहः ॥२२॥
 स्वर्गद्वारं प्रजाद्वारं भोक्षद्वारं त्रिविष्टपम् ॥
 देहकर्त्ता प्रशान्तात्मा विद्यात्मा विद्यवतीमुखः ॥
 चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा मेघेण वपुषाऽन्वितः ॥२३॥

८४. श्रीचन्द्राष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् (मूहूर्तं, ज. सं., ११)

चन्द्रोऽमृतमयः प्रवेता विधुर्विमलकल्पवान् ॥
 विशालमण्डलः शोभान् पीयूषकिरणः करी ॥२४॥
 द्विजराजः शशधरः कक्षी शिखशिरोमूहः ॥
 क्षीराब्धितनयो बिम्बो महारथामृतवर्षणः ॥२५॥
 राजिनाथो ध्यानतर्हर्ता निर्मलो लोकलोचकः ॥
 चक्षुराद्वादजनकस्तारापतिरसम्बितः ॥२६॥
 बोद्धतात्मा कलानाथो मदनः कामवत्सलः ॥
 हंसस्वामी क्षीणबुद्धो गौरः सततमुन्दरः ॥२७॥
 मनोहरो देवभोग्यो ब्रह्मकर्मविबुधनः ॥
 वेदप्रियो वेदकर्मकर्त्ता हर्ता हरी हरिः ॥२८॥
 ऊर्ध्वबाहो निशानाथः शूलसारभावकर्मणः ॥
 मुक्तिद्वारं शिखरमा च शिखिकर्त्ता कलनिर्विधिः ॥२९॥

ओषधीपतिरम्बरश्च सोमो जैवात्कः शुचिः ॥
 मृगाङ्गको रत्नोः पुण्यनामा चित्रकर्मि सुरार्चितः ॥२७॥
 रोहिणीशो बुधपिता आग्नेयः पुण्यकोर्त्तकः ॥
 निरामयो मन्वन्तवः सख्यो राजा धनप्रदः ॥२८॥
 सौम्यवैवायको दाता रामुप्रासपराङ्मुखः ॥
 धारम्भः पार्वतीभालभूषणं भगवानपि ॥२९॥
 पुण्यारम्भप्रियः पूर्णः पूर्णमण्डलमण्डितः ॥
 हास्यरूपो हास्यकर्ता शुद्धः शुद्धस्वरूपकः ॥३०॥
 सरत्कालपरिप्रीतः शारदः क्रमुदप्रियः ॥
 क्षुमणिवर्जजामाता यक्षमारिः पाथमोचकः ॥३१॥
 इन्दुः कलङ्ककनाशी च सूर्यसङ्गमपण्डितः ॥
 सूर्योद्भूतः सूर्यगतः सूर्यप्रियकरः परः ॥३२॥
 स्निग्धरूपः प्रसन्नश्च मुक्ताकर्पूरसुन्दरः ॥
 जगदाङ्गादसम्बन्धो ज्योतिःशास्त्रप्रमाणकः ॥३३॥
 सूर्य्यभावदुःखहर्त्ता वनस्पतिगतः कृती ॥
 यज्ञरूपो यज्ञभागी वैद्यो विद्याविहारवः ॥३४॥
 रश्मिकोटिर्दीप्तिकारो गौरभागुरिति द्विज ॥
 मान्नामण्डोत्तरशतं चन्द्रस्य पावनात्मनम् ॥३५॥

८५. शनिस्तवः

(स्कान्द, प्र. क्षो. मा. अ. ६९)

नमो मौलमयूखाय नीलोत्पलनिभाय च ॥
 नमो निर्मासदेहाय दीर्घदन्तभुजटाय च ॥३४॥
 नमो विशालनेत्राय शृङ्गकोटरभयानकं ॥
 नमः पञ्चपात्राय स्थूलरोमाय चैव नमः ॥३५॥
 नमो निर्वृत्तं क्षुण्णार्ताय निरयतुष्टाय चैव नमः ॥
 नमः कालाग्निरूपाय कृतात्मक नमोऽस्तु ते ॥३६॥
 नमो दीर्घाय शृङ्गाय कालवृष्टे नमोऽस्तु ते ॥
 नमस्ते कोटरास्त्राय कुनिरीक्ष्यस्य चैव नमः ॥३७॥

नमो घोराय रौद्राय भीषणाय करालिने ॥
 नमस्ते सर्वभक्षाय बलीमुख नमोऽस्तु ते ॥३८॥
 सूर्यपुत्र नमस्तेऽस्तु भास्करे भयदायके ॥
 अधोदृष्टे नमस्तुभ्यं वपुःश्याम नमोऽस्तु ते ॥३९॥
 नमो मण्डगते सुभ्यं मित्रिणाय नमो नमः ॥
 नमस्ते उग्ररूपाय लज्जतेजाय चै नमः ॥४०॥
 क्षपसा द्रव्यवेहाय नित्यं योगरताय च ॥
 नमस्ते कानभेजाय कश्यपात्म्य सूनवे ॥४१॥
 कुण्डो ववासि च राज्यं कण्डो हुरसि तरुणपात् ॥
 देवासुरमनुष्यादयः पशुपक्षितरीक्षयाः ॥४२॥

८६. दत्तात्रेयस्तोत्रम् (नारदपुस्तकम्.)

श्रीगणेशाय नमः ॥

जटाधरं पाण्डुरङ्गं शूलहस्तं कृपानिधिम् ॥

सर्वरोगहरं देवं दत्तात्रेयमहं मजे ॥१॥

अस्य श्रीवत्तात्रेयस्तोत्रमंत्रस्य भगवान्नाम अष्टविः । अनुष्टुप्छन्दः । श्रीवतः
 परमात्मा देवता । श्रीवत्तात्रेयस्य अष्टवि विनियोगः ॥

जगत्प्राप्तिकर्त्रे च स्थितिसंहारहेतवे ॥

भवपाशविमुक्ताय दत्तात्रेय नमोऽस्तु ते ॥२॥

जटावन्धविनाशाय वेङ्गशूलिकराय च । विगम्भर ह्यामूर्ते ००० ॥३॥

कर्पूरकाण्ठिदेहाय ब्रह्ममूर्तिधराय च । वेङ्गशाल्मपरिक्ताय ००० ॥४॥

हृत्स्वदीर्घकुशास्फुल्लनामगोभविर्जित । पञ्चभूतकरोत्पाय ००० ॥५॥

यज्ञभोवन्त्रे च यज्ञाय यज्ञरूपधराय च । यज्ञप्रियाय सिन्धाय ००० ॥६॥

जगदी ब्रह्मा मध्ये विष्णुरन्ते देवः सदाशिवः । मूर्तित्रयस्वरूपाय ००० ॥७॥

भोगासयाय भोगाय योग्यभोग्याय चरित्रे । क्लृप्तेभिर्यजित्कामाय ००० ॥८॥

विगम्भराय विष्णाय विधक्कणधराय च । सर्वोदितपरब्रह्म ००० ॥९॥

जम्बूद्वीपे महाक्षेत्रे मातापुरनिवासिने । जयमानसता देव ००० ॥१०॥

भिक्षाद्वं गृहे ग्रामे पात्रं हेमसंघं करे । नानास्वात्मनो भिक्षा ००० ॥११॥

ब्रह्मज्ञानमयी मुद्रा वस्त्रे आकाशमूलके । प्रज्ञानघनबीजस्थ ००० ॥११॥
 अवधूत सवानन्द परब्रह्मस्वरूपिणे । विदेहदेहहृत्पाय ००० ॥१२॥
 सत्स्वरूप सदाचार सत्यधर्मपरायण । सत्याश्रय परोक्षाय ००० ॥१३॥
 मूलहस्त गदापाणे धनमालामुकुन्दर । धनसुत्रधर कृत्स्न ००० ॥१४॥
 अराधरस्वरूपाय परात्परसराय च । वत्तमुक्तिपरस्तोत्र ००० ॥१५॥
 वत्तविद्या तु सधर्मोक्त वत्तस्वात्मस्वरूपिणे । गुणनिर्गुणरूपाय ००० ॥१६॥
 शेषुनाशकरं स्तोत्रं ज्ञानविज्ञानदायकम् । सर्वपापं धर्मं द्याति ००० ॥१७॥
 इदं स्तोत्रं महद्दिव्यं वसुप्रत्यक्षकारकम् । शतान्नैयप्रसादाच्च नारदेन प्रकीर्तितम्॥

८७. हनुमत्स्तवः

(नारदीय, पूर्वखण्ड, ७८)

अङ्गवः सामरूपधर्म-प्रणवस्त्रिभुवधरः ॥
 तस्मै स्वस्मै च सर्वस्मै ततोऽस्म्यारामसमाश्रित ॥३०॥
 अनेकान्तिब्रह्माण्डघृते ब्रह्मस्वरूपिणे ॥
 समीरणात्मने तस्मै नतोऽस्म्यारामस्वरूपिणे ॥३१॥
 नमो हनुमते तस्मै नमो मास्तसूनवे ॥
 नमः श्रीरामभक्त्याय श्यामाय महते नमः ॥३२॥
 नमो हानरवीराय सुधीबलरूपकारिणे ॥
 सङ्क्रान्तिवहनायाय महासागरतारिणे ॥३३॥
 सीताशोकविनाशाय राममुद्राधराय च ॥
 रावणान्तनिदानाय नमः सर्वोत्तरात्मने ॥३४॥
 मेघनावमलध्वंसकारणाय नमो नमः ॥
 अशोकवनविध्वंसकरिणे जयदापिने ॥३५॥
 वायुपुत्राय बीराय आकाशोदरमाश्रिते ॥
 धनपालशिरश्छेत्रे लंकाप्रासादभञ्जिते ॥३६॥
 ज्वलत्कार्त्तनवर्णाय बीर्धलांगूलधारिणे ॥
 सौमित्रिजयदात्रे च रामदूताय ते नमः ॥३७॥
 अक्षस्य दधकर्म च ब्रह्मशस्त्रनिवारिणे ॥
 सधनशङ्कामहाशक्तिजासक्तविनाशिते ॥३८॥

रक्षोघ्नाय रिपुघ्नाय भूतघ्नाय नमो नमः ॥
 आक्षवन्तरवीरौघप्रासादाय नमो नमः ॥३९॥
 परसेन्यबलघ्नाय शस्त्रास्त्रघ्नाय ते नमः ॥
 विषघ्नाय विषघ्नाय भयघ्नाय नमो नमः ॥४०॥
 महारिपुभयघ्नाय भक्तत्राणककारिणे ॥
 परप्रेरितमन्त्राणां मन्त्राणां स्तम्भकारिणे ॥४१॥
 वयःपाषाणतरणकारणाय नमो नमः ॥
 बालार्कभण्डलप्राप्तकारिणे ब्रुहहृदि ॥४२॥
 मक्षायुधाय भीमाय वन्तयुधधराय च ॥
 विहङ्गगमाय शर्वाय वज्रवेहाय ते नमः ॥४३॥
 प्रतिग्रामस्थितायाय भूतप्रेतबधधिने ॥
 करस्यशूलशस्त्राय रामशस्त्राय ते नमः ॥४४॥
 कौपीनवासते सुभ्यं रामभक्तिरताय च ॥
 वक्षिणाशाभास्कराय सतां वन्द्योदयात्मने ॥४५॥
 कुर्यादक्षतव्ययाख्याय सर्वकलेशहृदाय च ॥
 स्वाध्यागापार्षसंग्रामसंस्थासंलयकारिणे ॥४६॥
 भक्तानां दिव्यवाग्देसु संग्रामे जयकारिणे ॥
 किटिकलावृणकाराय घोरशत्रुकराय च ॥४७॥
 सर्वाग्निव्याधिसंस्तम्भकारिणे भयहारिणे ॥
 सदा धनफलाहारसंतुष्टाय विशेषतः ॥
 महानंघ्रिशिलाबद्धसेतुधन्याय ते नमः ॥४८॥

८८. शान्तिकृत-अग्निस्तोत्रम्

(मार्कण्डेय, ९६.)

स्वभक्षयो बहिरचिन्त्यकपः समृद्धिमांशुअसहोऽतितीव्रः ॥
 तवाव्ययं भीममशेषलोकसंघर्षकं हृत्पथं यातिवीर्यम् ॥६२॥
 त्वमुत्तमं तत्त्वमशेषतस्त्वद्दृष्टुं शरीकस्ममनस्तमोऽकथम् ॥
 त्वया तत् विदधनिधं चराचरं वृताग्नेको बहूधा स्वमत्र ॥६३॥

त्वमक्षयः सगिरिवना वसुन्धरा नभः ततोभार्कमहविवाञ्छिलम् ॥
 महावधेर्जठरगतश्च वाङ्मयो भवान्विभुः पिबसि पयसि पावक ॥६४॥
 हुताशनस्त्वमिति सवाग्निपूज्यसे महाकृतौ निधमपरैर्महर्षिभिः ॥
 अग्निष्पुतः पिबसि च सोममध्वरे षड्कृतान्यपि च हवींषि भूतये ॥६५॥
 त्वं विप्रैः सततमिहेष्यसे फलार्थं देवाङ्गोऽप्यय सकलेषु गीमसे त्वम् ॥
 त्वद्धेतोर्व्यजनपरायणा द्विजैश्चा देवाङ्गपार्यषिपपयन्ति सर्वकाले ॥६६॥
 त्वं ब्रह्मा यजनपरस्तथैव विष्णुर्भूतेषाः सुरपतिरयमा जलेशः ॥
 सूर्येन्द्र सकलसुरासुराश्च हव्यैः सन्तोष्याभिमतफलान्यप्याप्नुवन्ति ॥६७॥
 अर्चिभिः परममहोपघातवृष्टं संस्पृष्टं तव शुचि आपते समस्तम् ॥
 स्वभानां परमप्रतीक भस्मना सत्सङ्घ्यायां मुनिभिरतीव सेव्यते तत् ॥
 तत्कृत्वा त्रिविवनवान्नुवन्ति लोकाः सङ्क्रुत्वा सुखनिपताः समूहनीतम् ॥
 प्रसीद बह्वे शुचिनामधेय प्रसीद वात्ये विमलाविबोप्ते ॥
 प्रसीद मे पावक वेद्युतगम प्रसीद हव्यदान पाहि मां त्वम् ॥७०॥
 यत्ते बह्वे शिवं रूपं ये च ते सप्त हेतवः ॥
 तैः बाहि नः स्तुतो देव पिता पुत्रमिवात्मजम् ॥७१॥

८९. कालिकस्तोत्रम्

(कालिकपुराणम्)

सुशान्तोवाच—

अयं हरेऽम्बराधीशतेजितं तव यदाम्बुजं भूरिभूषणम् ॥
 कुक्षममाप्रतः सामुत्सृक्तं त्वज महामते भीहमात्मनः ॥१॥
 तव वपुर्जगद्रूपसंपन्न विरचितं सतां मानसे स्मितम् ॥
 रतिपतेर्मनोभोहृदयकं कुक्षं विचेष्टितं कामलम्पदम् ॥२॥
 तव यज्ञो जगच्छोकनाशनं मृदुकमामृतं प्रीतिदायकम् ॥
 स्मितमुषोषितं चन्द्रवन्मुखं तव करोत्यलं लोकमङ्गलम् ॥३॥
 मम पतिस्त्वयं सर्ववृजं यो यदि तवाग्रियं कर्मणाऽऽचरेत् ॥
 बाहि सदात्मनः शत्रुमुद्धतं कुक्षं कृपां न वैभीदुगीश्वरः ॥४॥

महवह्युतं पञ्चमाश्रया प्रकृतिजायमा निर्मितं वपुः ॥
 तत्र निरीक्षणाल्लीलया जगत्स्यतिलयोदयं ब्रह्मकल्पितम् ॥५॥
 भूविष्यन्महत्वारितेजसां राशिभिः शरीरेन्द्रियाभिरैः ॥
 त्रिगुणमा स्वया मायया विभरे कुरु कृपां भवत्सेवनाथिनाम् ॥६॥
 तत्र गुणालयं नाम पावनं कलिमलापहं कीर्तयन्ति ये ॥
 भवभयक्षयं तापतापिता मुहुर्हो जनाः संसरन्ति ते ॥७॥
 तत्र जनुः सतां मानवर्धनं जिनकुलजयं देवपालकम् ॥
 कृतगुणार्पणं धर्मपूरकं कलिकुलान्तकं ज्ञं तमोतु मे ॥८॥
 मम गृहं पतिपुत्रनप्तुकं गजरथैर्ध्वजैश्चामरैर्धनैः ॥
 मणिवरासनं सत्कृतिं विना तत्र एवाब्जयोः शोभयन्ति किम् ॥९॥
 तत्र जगद्गुः सुन्दरस्मितं मुखमनिन्दितं सुन्दरारवम् ॥
 यदि न मे प्रियं वस्त्वुच्छेदितं परिकरोत्यहो मृत्युरस्तिवह् ॥१०॥
 हृद्यचर भयहरकरहरशरणलरतरभरशर वशवलदमन ॥
 जय हृतपरभर भववरनाशन जशबरशतसमरसभरमवन ॥११॥

व्यासस्तोत्रम्

(ब्रह्म, १३८)

मुनेय ऊचुः—

प्रोक्तं त्वया मुनिधेष्ठ पुराणं श्रुतिसंमितम् ॥
 सखाभिप्रेतफलं सर्वपापहरं परम् ॥६॥
 सर्वज्ञस्त्वं महाभाग देवेन्द्रिव बहस्पतिः ॥
 नमस्यामो महाशक्तं ब्रह्मिष्ठं त्वां महामुनिम् ॥८॥
 येन त्वया तु मेवायं भारते प्रकटीकृताः ॥
 कः शक्नोति गुणान्वक्तुं तव सत्त्वान्महामुने ॥९॥
 नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फलसारविन्वायतपत्रनेत्र ॥
 येन त्वया भारततलपूर्णः प्रख्यातितो मानमयः प्रवीपः ॥११॥
 जगत्पतिनिराश्रयानां श्रामितानां कुमुदिभिः ॥
 ज्ञानाब्जमवासाकेन त्वया ज्योत्स्नीकृता वृक्षः ॥१२॥

चतुर्थो भागः ।

परमार्थयोगः ।

१. परमेशस्थानवर्णनम्

न देव वाचो न मनो न सत्त्वं तमो रजो वा महदादयोऽमी ॥
न प्राणबुद्धीन्द्रियदेवता वा न सन्निवेशः खलु लोककल्पः ॥२०॥
न स्वप्नजाग्रज च तत्सुषुप्तं न ह्यं जलं भूरत्तिलोऽनिरर्कः ॥
संतुप्तवच्छून्यवप्रतप्यं तन्मूलभूतं पदमामनन्ति ॥२१॥

भागवत, १२, ४.

२. सगुणानिर्गुणभक्तियोगः (१)

यं सर्वदेवं परमेश्वरं हि निष्कैवलं ज्ञानमयं प्रथानम् ॥

वदन्ति नारायणमावसिद्धं सिद्धेश्वरं तं शरणं प्रपद्ये ॥२५॥

पद्य, भूमिसप्त, अ. १८.

नमामि गोविन्दपदारविन्दं सवेन्दिरानन्दनमुत्तमाङ्गधम् ॥

जगज्जनानां हृदि संनिविष्टं महाजनैकायनमुत्तमोत्तमम् ॥१॥

पद्य, आदिसप्त, १.

ओष्ठव्यक्त्यगुणवर्णनशास्त्रवर्गबोधाधिकार इह जेवलमयं पाठः ॥

सत्यमेवभावसभक्तितिलसन्नामहारेषु चेत्तलु मनः किमु कामिनीभिः ॥६७॥

तं चेतसा प्रभजतां वज्रबालकेन्द्रं युन्वायनं क्षितितलं यमुदाजलं च ॥

सल्लोकनामपश्यककजबूलिमिश्रे सिद्धं वपुः किल युधाङ्गवचननाथैः ॥६८॥

Ibid, अ. ८०.

यावज्जानतो न शृणुते भुवि शिष्यभक्ति साक्षात्सुधारसमशेषरसैकसारम् ॥

तावज्जशमरणजन्मशताभिघ्रातदुःखानि तानि लभते बहुवेहकानि ॥२६॥

सञ्चिन्तितः कोतित एव नित्यं महानुभावो भगवाननन्तः ॥

समन्ततोऽयं विनिहन्ति मेघं वायुर्यथा भानुरिवान्धकारम् ॥२७॥

न भूय देवार्चनयज्ञतीर्थस्नानजलाचारतपः क्रियाभिः ॥

तथा विवृद्धिं लभतेऽन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवाननन्ते ॥२८॥

कथा विष्णुदा नरनाथ सख्यास्ता एव पथ्या हरिभक्तकथाः ॥
 सख्यकोत्येते घासु विविक्कीतिविष्णुमूर्तिनिजवत्सभितः ॥२९॥
 चन्द्रोऽसि धीर धरणीधर धर्मधुर्य ध्यानं कतागह्वयः पुत्रधोत्तमस्य ॥
 यस्मिंश्चिदो मतिरसौ तत्र सौभगश्रीः श्रीकृष्णचन्द्रसुकृतधवणे प्रवृत्ता ॥३०॥
 नातः परं परमतोषमिश्रैवपौषं पद्मामि पुष्पमुचितं च परस्परैः ॥
 सन्तः प्रसन्नं यदनन्तगुणाननन्तश्रेयोनिधोनाधिकभावजुषो भजन्ति ॥३१॥

Ibid., अ. ८५.

यत्कृष्णप्रणिपातभूतिधवलं तदहम् तद्वचकुम्भं
 मेमे चेत्तपसोजिते सुदचिरे धाम्नां हरिर्वृक्षते ॥
 सा ब्रुद्धि विमलेन्दुशङ्कधमला या माधवव्यापिनी
 सा लिङ्गा मृदुभाषिणी नृप मुहुर्या स्तोति नारायणम् ॥

Ibid., ९०.

भक्त्यं गोविन्दं नमत हरिमेकं सुरवरं
 गमिष्यध्वं लोकानतिधिमलभोगानतितराम् ॥
 शृणुध्वं हे लोका वदत हरिनामैकमनुलं
 यदोच्छासीनीनां सुखतरणभिष्टानि लमत ॥३६॥

Ibid., अविच्छन्न, अ. २८

एतावताऽलमघनिर्हरणाय पुंसां संकीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् ॥
 विष्णुस्य पुत्रमघवाग्यवजामिलोऽपि नारायणेति ज्ञेयमाण इयाम् मुषितम् ॥

Ibid., ३१-

ध्यामन्तो ध्याननिष्ठाः सुरनरमनवो योयिनो योगकथाः
 सन्तः स्वप्नेऽपि सन्तं कतिकतिजनिभिर्न न पश्यन्ति सपदा ॥
 ध्यायं स्वेच्छामयं तं त्रिगुणपरमहो निर्विकारं निरीहं
 भक्त्या ध्यानं कहेतो निश्चयमश्चिरश्यामरूपं वधानम् ॥३॥

सहस्रवर्त, सहस्रस्य, १.

श्रीरघुनाथवर्णनम्

पद्मकोश इव शोभनं भुजं पङ्कजभाभनयने सुसौधके ॥
 उल्लतापयमनोहरापसं वल्गुसंगतमनोहरे भ्रूषी ॥३६॥

बानुलम्बितमनोहरी भुजी कम्बुशोभिगलमोक्तहृत्स्वकः ॥
 क्षत्कपाटतलधिस्तुतिकं वक्ष एतदमलं सलक्षमकम् ॥३७॥
 शोभनोत्कडिशोभया युतं बानुयुग्मममलं स्वसेवितम् ॥
 पादपद्ममखिलैर्निर्जैः सदा सेवितं रघुपतेः सुशोभनम् ॥३८॥

Ibid, पातालखण्ड, अ. ५७.

भक्तियोगः (२)—योगीन्द्रहरिस्तवः

(पद्म, भूमिखण्ड, अ. २०).

सुप्रसन्न उवाच—

ध्यायन्ति देवाः सततं मुरारिं यस्याङ्गमग्नये सकलं निविष्टम् ॥
 योगेश्वरं पाषाणिनाशनं च भजे शरण्यं मधुसूदनारूपम् ॥१६॥
 लोकेषु यो हि सकलेषु विबोधितीक्ष्णो यो लोकगञ्ज गुणिनो निवसन्ति यत्र ॥
 द्यौर्धैविहीनमखिलैः परमेश्वरं तं सञ्चिन्त्य पादयुगलं सततं नमामि ॥१७॥
 नारायणं गुणमिधानमनन्तवीर्यं वेदान्तगुह्यमतयः प्रपठन्ति नित्यम् ॥
 संसारक्षमगरुडपारमन्तवुर्गुप्तारणार्थमखिलं शरणं प्रपद्ये ॥१८॥
 योगीश्वरानसरोदरराजहंसं शुद्धं प्रभावमखिलं सततं हि मत्स्य ॥
 तस्यैव पादयुगलं ह्यमलं नमामि वीनस्य मेऽशुभभयात्कुश देव रक्षाम् ॥१९॥
 लोकस्य पालनकृते परिणीतधर्मं सत्पान्वितं सकललोकगुणं सुरेशम् ॥
 गायाम्यहं सुरसपीतकतालमार्तैः श्रौतस्मैकमखिलं भुवनस्य देवम् ॥२०॥
 ध्यायेऽखिलस्य भुवनस्य पतिं च देवं दुःखान्धकारवलनार्थमिहैव चन्द्रम् ॥
 अज्ञाननाशक(म)मलं च विनेशतुल्यमानन्दकन्दमखिलं महिभासमेतम् ॥
 संपूर्णमेवममृतस्य कलानिधनं तं गीतकौशलमनन्तरतैः प्रगाये ॥२१॥
 युक्तं सुयोगकरुणैः परमार्थदुर्ध्वं विद्वं स पदयति चराधरमेकमिस्थम् ॥
 पश्यन्ति नैव यमिहाय सुपापलोकास्तं केशवं शरणमेकमुपैमि नित्यम् ॥२२॥

भक्तियोगः (३).

(आगवत, ११, १४)

कृष्ण उवाच—

नम्यपितात्मनः सभ्य निरपेक्षस्य सर्वतः ॥
 नयाऽऽत्मना सुखं यस्तत्कृतः स्यात् विष्णवात्मनाम् ॥११॥

अकिञ्चनस्य शान्तस्य शान्तस्य समञ्जेतसः ॥

मया संतुष्टमनसः सर्वाः सुखमया विधाः ॥१३॥

न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रविष्णुं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ॥

न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा मय्यपितात्मैक्यमिति मङ्गितव्यम् ॥१४॥

न तथा मे प्रियतम आत्मयोनितं शङ्ककरः ॥

न च सङ्कर्षणो न श्रीमैवत्मा च यथा भवान् ॥१५॥

निरपेक्षं मुनि शान्तं निर्द्वैतं समदर्शनम् ॥

अनुव्रजाम्यहं नित्यं पूजयेत्यङ्घ्रिरेणुभिः ॥१६॥

निष्किल्बिषा मय्यनुरक्तचेतसः शान्ता महत्पत्नीर्ललितजीववत्सलाः ॥

कामीरनालम्बयिष्यो जुषन्ति यत् तन्मैरपेक्ष्यं न विदुः सुखं मम ॥१७॥

बाष्पमानोऽपि मद्भक्तो विषयैरजितेन्द्रियः ॥

प्रायः प्रगल्भया भक्त्या विषयैर्नाऽभिभूयते ॥१८॥

यथान्तिः पुतमृद्धाभिः करोत्येवांसि भस्मसात् ॥

तथा मङ्गिभया भक्तिद्वन्द्वेनोसि कृत्स्नदाः ॥१९॥

न साधयति मां योगो न सांख्यं धर्म उद्धव ॥

न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो यथा भक्तिर्ममोजिता ॥२०॥

भक्त्याहमेकया प्राह्यः श्रद्धयाऽऽत्मा प्रियः सताम् ॥

भक्तिः पुनाति मक्षिष्ठा इवपाकानपि सम्भवात् ॥२१॥

धर्मः सत्यवयोपेतो विद्या वा तपसान्विता ॥

मद्भक्त्यापेतमश्वत्मानं न सम्यक् प्रपुनाति हि ॥२२॥

कथं विनारोमहर्षं प्रवता चेतसा विना ॥

विनाऽऽनन्दाश्रुलया शृङ्गोद्वसकया विनाऽऽश्रयः ॥२३॥

बाणद्वया द्रवते यस्य चित्तं वरस्यभीक्ष्णं हसति क्वचिज्ज ॥

द्विलज्ज उद्रायति नृस्यते च मद्भक्तियुक्तो भुवनं पुनाति ॥२४॥

यथाग्निना हेममलं जहाति ध्मातः पुनः स्वं भजते च क्वयम् ॥

आत्मा च कर्मनुशयं विधूय मद्भक्तियोगेन भजत्यथो माम् ॥२५॥

यथा यथाऽऽत्मा परिमुच्यतेऽसौ मत्पुष्पायाम्बुष्याभिधानैः ॥

तथा तथा पश्यति यस्तु सूक्ष्मं वस्तुर्वैराग्यजनसंप्रसूतम् ॥२६॥

विषयान् ध्यायतश्चित्तं विषयेषु विषज्जते ॥
 भामनुस्मरतश्चित्तं मय्येव प्रविलीयते ॥२७॥
 तस्मावसवन्नितानं यथा स्वप्नमनोरथम् ॥
 हित्वा मयि सभाषस्व मनो मञ्जुवभाषितम् ॥२८॥
 स्त्रीणां स्वीतक्षिणनां सङ्गं त्यक्त्वा दूरत आत्मवान् ॥
 क्षेमं विविक्त आसीन्दिचभयैन्मामतन्द्रितः ॥२९॥
 म तथास्य भवेत्कलेनो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ॥
 योषित्सङ्गाद् यथा पुंसो यथा तत्तक्षिणक्षङ्गतः ॥३०॥

३. योगसाधनम्

(कालवञ्चनशिवाप्रतिवर्धनम्-शिवा, उत्तरा. उमासं, २७)

वैठुषाच—

वायोस्तु पद्माप्नोति योगाकाशसमुद्भवं ॥
 तन्मे सर्वं सभाषक प्रसन्नस्त्वं यदि प्रभो ॥१॥

शंकर उवाच—

पुरा मे सर्वमाख्यातं योगिनां हितकाम्यया ॥
 कालं जिगाय यस्तस्मभ्यायोल्लङ्घनं यथा भवेत् ॥२॥
 तेन काला विनं योगी प्राणावामपरास्थितः ॥
 स जपत्यगतं कालं मासाद्धैव सुन्दरि ॥३॥
 हस्त्यो वायुस्सदा बद्धेदोपकस्तोऽमुषावकः ॥
 स बाह्याभ्यन्तरो व्यापी वायुस्तर्बगतो महान् ॥४॥
 ज्ञानविज्ञानमृत्साहः सर्वं वायोः प्रवर्तते ॥
 येनेह निजितो वायुस्तेन सर्वमिदं जगत् ॥५॥
 धारणायां सदा तिष्ठेज्जराभृत्युजिघांसया ॥
 योगी योगरतः सम्यग्धारणाध्यानतत्परः ॥६॥
 लौहकारो यथा भस्त्रामापूर्य मुञ्जतो मृगे ॥
 साधयेद्वापुना कर्म तद्वजोगी समभ्यसेत् ॥७॥
 रेवस्तहस्रके नेत्रपादहस्तसहस्रकः ॥
 ग्रन्थीनिह सर्वमावृत्य लोऽब्धे तिष्ठेद्वाक्कमुत्तम् ॥८॥

नामग्री शिरसा सार्द्धं जपेद्व्याहृतिपूर्विकाम् ॥
 त्रिवारमशतप्राणाः प्राणायामस्त उच्यते ॥१॥
 गतागता निवर्तन्ते चन्द्रसूर्यविभो ग्रहाः ॥
 अद्यापि न निवर्तन्ते योगध्यानपरायणाः ॥२०॥
 श्रतमब्धं तपस्तप्त्वा कुशाश्रापः पिबेद्विजः ॥
 तवाप्नोति फलं देहि त्रिप्राणा धारणकया ॥२१॥
 यो विजः कल्पमुत्थाय प्राणायामैकमाचरेत् ॥
 सर्वं पापं निहन्त्याशु ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥२२॥
 योऽतन्द्रितस्सदैकान्ते प्राणायामपरो भवेत् ॥
 जरां मृत्युं विनिर्जित्य वायुगा खेचरोति सः ॥२३॥
 त्रिदश भजते रूपं कान्तिं मेधां पराक्रमम् ॥
 शौर्यं वायुसमो गत्या सौख्यं दशार्घ्यं परं सुखम् ॥२४॥

एतत्कथितमशेषं वामोस्तिष्ठि यवानुते योगी ॥
 यस्तंजसोऽपि लभते तस्ये मङ्गलानि देवेशि ॥२५॥
 स्थित्वा मुखासनं ह्ये शीते जनवचनह्रीमे तु ॥
 साक्षिरवियुतया तेजः प्रकाशमन्मध्यमे देशे ॥२६॥
 बह्विगतं भ्रूमध्ये प्रकाशते यस्तत्रतन्द्रितो योगी ॥
 दीपैर्हीनध्वान्ते पश्येन्मूढमसंशयं लोके ॥२७॥
 नेत्रे करकाक्षाभिः किञ्चित्संपीड्य यत्नतो योगी ॥
 तारं पश्यन्ध्यायेन्मुहूर्तघट्टं तमेकभावोऽपि ॥२८॥

ततस्तु तमसि ध्यायन्पश्यते ज्योतिरेश्वरम् ॥
 श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णमिन्द्रधनुषञ्चम् ॥२९॥
 भ्रूमोर्मध्ये ललाटस्थं बाह्याकं समीपतन् ॥
 तं विदित्वा तु काशरुग्नी पीडते कामरूपकम् ॥
 कारुणप्रशमज्वलं पश्चादप्रवेक्षणम् ॥
 क्षणित्विगुण्यावसितमनसा चाबलोकनम् ॥३०॥
 ब्रह्मवर्णविज्ञानमवश्यं बहुकृतम् ॥
 सप्तताम्रासमोरेण कोजखं प्रजोयते ॥३१॥

भुताभ्ययनसंपन्ना नानाशास्त्रविदारदाः ॥

ज्ञानिनोऽपि विमूहान्ते पूर्वकर्मवशानुगाः ॥२३॥

पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति शृण्वन्तोऽपि चक्षिरा यया ॥

यथान्धा मनुष्या लोके मूढाः पश्यन्मोहिताः ॥२४॥

बेषाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्षं तमसः परस्तात् ॥

तमेव विदित्वातिभृत्युमेति नाम्नः पन्था विद्यते प्रायसाय ॥२५॥

एष ते कथितः सम्यक्तेजसो विधिरुत्तमा ॥

कालं शित्वा यथा योगी धामरत्नं प्रपद्यते ॥२६॥

पुनः परतरं वक्ष्ये यथा मृत्युर्न जायते ॥

सावधानतया देवि धृणुर्लवकाप्रमानसः ॥२७॥

सुरोपा देवि भूतार्ता योगिनां ध्यातिनां तथा ॥

सुखात्तने मयस्तस्यानं योगी नियतमानसः ॥२८॥

समुन्नतशरीरोऽपि स बद्धकरतंप्रुटम् ॥

अञ्जवकारेण वक्त्रेण पिबन्वायुं शर्मवशनैः ॥२९॥

प्रसवन्ति क्षणादापस्तालुस्था जीववायिकाः ॥

ता नि श्रेष्ठायुनादायाभूतं तच्छीतलं जलम् ॥३०॥

पिबन्ननुबिनं योगी न मृत्युवशां न भवेत् ॥

दिव्यकायो महातेजः पिपासाक्षुब्धविजितः ॥३१॥

बलेन नागस्तुरगो भवेन दुष्टघ्ना सुपर्णस्तुभृतिस्तु ह्युरास्तु ॥

आकुञ्चिताकुम्भलिङ्गुणकेसो गन्धर्वविद्याधरतुल्यवर्णः ॥३२॥

जीवेक्षरो वर्षशतं सुरार्पा सुमेधसा वाक्पतिना समाश्रितम् ॥

एवं चरन्नेषरतां प्रयाति यथेष्टचारी सुक्षितस्सदैव ॥३३॥

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि विधानं यस्तुरैरपि ॥

गोपितं तु प्रयत्नेन तच्छृणुष्व पराभने ॥३४॥

समाकुञ्चध्याभ्यसेद्योगी रसनां तालुकं प्रति ॥

किञ्चित्कालान्तरेणैव क्रमात्प्राप्नोति सम्बिकाम् ॥३५॥

ततः प्रसवते सा संस्पृष्टा दीतिलां सुषाम् ॥

पिबत्येव सदा योगी सोऽमरत्वं हि गच्छति ॥३६॥

देकार्यं सम्बन्धकार्यं करतलघटनं शब्दपदस्य विग्रहो—
 स्तोनाकृष्टा सुधेयं पतति परपदे देवतामम्बकारी ॥
 सारं संसारसारं कृतकलुक्तरं कालसारं सतारं
 येनेवं प्लावितारुणं स भवति न मृतः सुखिपासाविहीनः ॥३७॥
 येभिर्युक्ता चतुर्भिः कितिधरतनये योगिभिर्वै परेषा
 धैर्याश्रित्यं कृतोऽभूतः सकलमपि जगत्सुखप्रापभाय ॥
 स्वप्ने वैहो विधत्ते सकलमपि सदा मानयन्पुत्रं दुःखं
 स्वर्गे ह्येवं धरिष्याः प्रभवति च ततो वा न किञ्चिद्व्यवृत्तुर्नाम् ॥३८॥
 तस्मान्मन्त्रैस्तपोभिर्भक्तनियमपुतैरोषधैर्योगयुक्ता
 यात्री एवता मनुष्यैर्नयतिनययुतैर्धर्मविद्विः क्रमेण ॥
 मृतानामादिदेवो न हि भवति चलः संयुतो वै चतुर्णां
 तस्मादेवं प्रवक्ष्ये विधिमनुगृह्येनं छाधिकं यन्निष्ठवाहयम् ॥३९॥

४. स्वर्गद्वाराणि

(मत्स्य, ३९)

यथातिरुभाच—

तपश्च दानं च शमो दमश्च क्षीरार्जवं सर्वभूतामुकम्पा ॥
 स्वर्गस्य लोकस्य वदन्ति तन्तो द्वाराणि सप्तैव महान्ति पुंताम् ॥
 सर्वाणि चैतानि मयोदितानि तपः प्रभानाम्यभिमर्शकेण ॥
 नश्यन्ति मानेन तमोऽभिभूताः पुंसः सर्वेवेति वदन्ति सप्तः ॥२३॥
 अधीयानः यण्डितमन्धमानो यो विजया हन्ति यतः परस्य ॥
 तस्मान्तबन्तः पुण्यस्य लोका न आस्य तद्वत्पुण्यं ववाति ॥२४॥
 कर्त्तारि कर्माणि भयंकराणि भयं प्रयच्छन्त्ययथाकृतानि ॥
 आमाग्निहोत्रमृत मानमौर्न मानेनापीतमृत मानयजः ॥२५॥
 न मान्यमानो मृदमाववीत न संतापं प्राप्नुयाज्जावमानात् ॥
 सप्तः सतः पूजयन्तीह लोकं नासाधवः साधुर्बुद्धिं लभन्ते ॥२६॥
 इति दद्यादिति यजेदित्यधीयीत मे मृतम् ॥
 इत्येताम्यभयान्याहुस्तान्यबन्ध्यानि नित्यतः ॥२७॥
 सेनाऽऽभयं देवपते पुराणं मनीषिणो मानसं मानयुक्तम् ॥
 तन्निःश्रेयस्तेन संयोज्यते परं शान्तिं प्राप्नुयुः श्रेयं चेत् ॥२८॥

५. मदालसासन्देशः — अलर्कं प्राति

(मार्कण्डेय, अ. ३३-३४)

मदालसोवाच —

यथा दुःखमसह्यं ते प्रियवन्धुविभोगजम् ॥
 शत्रुबाधोद्भूयं वापि वित्तमाद्यात्मसंभवम् ॥६॥
 भवेत्तत्कुर्वतो राज्यं गृहधर्मादिलम्बिनः ॥
 दुःखापतनभूतो हि ममत्वालम्बनो गृही ॥७॥
 तवात्मात्पुत्र निष्कृष्य महताऽङ्गुलीयकात् ॥
 बाध्यं ते शासनं यद्वे सूक्ष्माक्षरनिर्देशितम् ॥३३. ८॥

वाति न परमां प्राप्य तत्तत्पराकाङ्क्षुलीयकम् ॥
 यदुद्दिश्य पुरा प्राह माता तस्य मवालसा ॥२०॥
 ततः स्नातः शुचिर्भूत्वा वाचयित्वा द्विजोत्तमान् ॥
 निष्कृष्य शासनं तस्माद्दुस्रो प्रस्तुताक्षरम् ॥२१॥
 तत्रैव लिखितं भात्रा वाचयामास पार्थिवः ॥
 प्रकाशपुलकाङ्गोऽसी प्रहर्षोत्फुल्ललोचनः ॥२२॥
 सक्रगः सर्वात्मना स्याज्यः स ज्ञेयवत् न शक्यते ॥
 स सङ्ग्रिः सह कर्त्तव्यः सतां सक्रगो हि ज्ञेयजम् ॥२२॥
 कामः सर्वात्मना हेयो हातुं चेच्छक्यते न सः ॥
 मुमुक्षां प्रति तत्कार्यं सेव तस्यापि ज्ञेयजम् ॥३४. २३॥

६. मदालसासन्देशः—पुत्रान्प्राति

(मार्कण्डेय, अ. २३)

सा वै मदालसा पुत्रं शासमुत्तानसायिमम् ॥१०॥

उत्सापतच्छलेनाह स्वमानमविस्वरम् ॥११॥

शुद्धोऽसि रे तात न तेऽस्ति नरम् कुतश्च ते कल्पमयामुर्ध्व ॥
 पञ्चवत्सर्कं वेहमिधं न तेऽस्ति नैवास्य त्वं रोदिवि कस्य हेतोः ॥१२॥
 न वा भवाम् रोदिति नै स्वजन्या शुद्धोऽयमासाद्य महीसमूहम् ॥
 विकल्पमनो विविधैर्नुषार्थैर्नुषादय भौताः सकलेभिर्भयेषु ॥१३॥

भूतानि भूतैः परितुल्यं तानि वृद्धिं सन्नायाति यमेह पुंसः ॥
 अस्मान्मुपानाविभिरेष कस्य न तेऽस्ति वृद्धिर्न च तेऽस्ति हानिः ॥१४॥
 त्वं कम्प्युके क्षीर्यमाणे निजोऽस्मिस्तस्मिन्स्वदेहे मूढतां मा सज्जेयाः ॥
 शुभाशुभैः कर्मभिर्देहेतन्मवादिमूढैः कश्चकस्ते विनष्टः ॥१५॥
 तातेति किञ्चित्तनमेति किञ्चिदम्बेति किञ्चिद्व्यतेति किञ्चित् ॥
 ममेति किञ्चित् ममेति किञ्चिद्व्रुतेति संधं बहुधा भाल्लेखाः ॥१६॥
 दुःखानि दुःखोपगमाय भोगान्मुखाय जानाति विमूढचेताः ॥
 ताम्येव दुःखानि पुनः मुक्कानि जानाति बिह्वानविमूढचेताः ॥१७॥
 हासोऽस्त्यसंदर्शनमक्षियुग्ममस्युज्ज्वलं यत्कलुषं वसायाः ॥
 कुषाविषोर्न विशितं घ्नं तत्स्थानं रतेः किं नरको न प्रोषित् ॥१८॥
 यानं क्षितौ यानगतवच देहो देहेऽपि धान्यः पुण्यो निविष्टः ॥
 ममस्वमुभ्यां न तथा यथा स्वे देहेतिमात्रं च विमूढतया ॥१९॥
 त्यज धर्ममधर्मं च उभे सरयानुते त्यज ॥
 उभे सत्यानुते त्यक्त्वा येन त्यजति तस्यज ॥२०॥
 वर्धमानं सुतं सा तु राजपत्नी विने विने ॥
 तमुल्लाषादिना बोधममयस्त्रिर्भलात्मकम् ॥२१॥
 यथा यथा बलं लेभे यथा लेभे मतिं पितः ॥
 तथा तथाश्मबोधं च सोऽद्यापन्मातृभाविताः ॥२२॥

७. वासुदेवमाहात्म्यम्

(भागवत, १२, १२)

संक्षीर्यमाणो भगवाननन्तः भूतानुभावो ज्योत्स्नं हि पुंसाम् ॥
 प्रविश्य चित्तं विधुनोत्यज्ञेयं यथा तमोऽर्जोऽध्रमिवातिपातः ॥२३॥
 नृणां गिरस्ता ह्यसतीरस्तकथा न कम्पते यद् भगवानधोक्षजः ॥
 तदेव सत्यं तदु ह्येव सङ्गलं तदेव पुण्यं भगवदुण्योदयम् ॥२४॥
 तदेव रम्यं सखिरं नयं नयं तदेव साधवन्मनसो सहोत्सवम् ॥
 तदेव शौकार्णवशोषणं नृणां यदुत्तमश्लोकयज्ञोऽनुगीयते ॥२५॥
 न तद् वक्ष्यिष्ययद् हरेर्यज्ञो जगत्प्रवित्रं प्रगुणीत कर्हिचित् ॥
 तद् व्याकृतोर्ध्वं न तु हंससेवितं यत्राच्युतस्तत्र हि साधनोऽम्बुजाः ॥२६॥

स चाविवर्तते जगताद्यसम्प्लवो यस्मिन्प्रतिश्लोकमवद्वयत्यपि ॥
 चास्मान्मनन्तस्य यक्षोऽङ्कितानि यक्षदृष्यन्ति गम्यन्ति गुणन्ति साधवः ॥५१॥
 मैत्र्यर्कस्यमध्यमभूतभाववर्जितं न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ॥
 कुतः पुनः शश्वदभद्रभोवधरे न ह्यपि कर्म यदप्यनुत्तमम् ॥५२॥
 यतः भियामेव एरिषमः परो कर्णभसाधारतयः प्रताविषु ॥
 अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयोगुणानुवादध्वजादिभिर्हरेः ॥५३॥
 अविस्मृतिः कृष्णपदारविम्बयोः क्षिप्रोत्थभद्रादि समं तनोति च ॥
 सत्यस्य शुद्धिं परमात्मभक्तिं ज्ञानं च विज्ञानविरागमुक्तम् ॥५४॥
 सूर्यं द्विजगन्धा बत भूरिभागा यच्छश्वदात्मन्यक्षितारमभूतम् ॥
 नारायणं देवमदेवमीशमजस्रभावा भजताविवेश्य ॥५५॥
 अहं च संस्मारित आम्नातस्त्वं श्रुतं पुरा मे परमविषयत्रात् ॥
 आयोपवेशे तूपतेः परीक्षितः सवस्युद्योगी महतां च शृण्वताम् ॥५६॥
 एतद्दः कथितं विप्राः कथनीयोरुक्तमणः ॥
 माहात्म्यं बालुदेवस्य सर्वाशुभविनाशनम् ॥५७॥
 न एव भावयेन्नित्यं यामक्षणमनन्यधोः ॥
 अष्टावान् योऽनुश्रूयात् पुनस्त्यात्मानमेव सः ॥५८॥

८. विष्णुभक्तवर्णनम्

(विष्णु. ३, ७)

यम उवाच—

न चलति निजवर्णधर्मतो यः सममतिराश्रयमुद्विषत्यपक्वो ॥
 न हरति न च हन्ति किञ्चिदुक्तं सितमनसं तमवेहि विष्णुभक्तम् ॥२०॥
 कलिकलुषमलेन यस्य नात्मा विमलमतेर्भूलिनीकृतस्तमेनम् ॥
 मनसि कृतजनार्दनं यमुष्यं सततमवेहि हरेरतीवभक्तम् ॥२१॥
 कनकमणि रहस्यवेष्य बुद्ध्या तृणमिव यस्समवेति स परस्वम् ॥
 भवति च भगवत्प्रेमन्यवेताः पुण्यवरं तमवेहि विष्णुभक्तम् ॥२२॥
 स्पष्टिकगिरिशालामलः क्व विष्णुर्भवेति मृणो क्व च मत्सराविशेषः ॥
 न हि तुहिनमयूकपरस्मिपुञ्जो भवति हुताशनवीर्यवान् प्रतापः ॥२३॥
 विमलमतिरसतरः प्रशामदशुचिचरितोऽजिलसत्स्वमिन्द्रतः ॥
 प्रियहितवचनोऽस्तमावयस्यो भवति सबा हृदि तस्य बालुदेवः ॥२४॥

वसति हवि सनातने च तस्मिन् भवति पुमाञ्जनतोऽस्म सौम्यकथः ॥
 भित्तिरसमतिरस्यमात्मनोऽन्तः कथयति चारुतयेव शालपोतः ॥२५॥
 यमनियमविधूतकल्मषाणामनुदिनमभ्युतसप्तमानसानाम् ॥
 अयगतमवमानमस्तराणां त्यज भट दूरतरेण मानवानाम् ॥२६॥
 हवि यवि मगवाननाविरास्ते हरिरसि शङ्खलग्नामरोऽप्ययात्मा ॥
 तदधमघविघातकर्तुं भिन्नं भवति कथं सति चाश्वकारमर्कं ॥२७॥
 हरति परधनं निहन्ति जन्तून् कथति तथानुतनिधुराणि यदथ ॥
 लक्ष्मभजनितकुर्मस्य पुंसः कलुषमतेह वि तस्य नास्त्रयतन्तः ॥२८॥
 न सहति परसम्पदं विनिन्द्या कलुषमतिः कृते सतामसायुः ॥
 न यजति न ददाति यदथ सन्तं मनसि न तस्य जनार्दनोऽधमस्य ॥२९॥
 परममुद्वि बान्धवे कलत्रे सुततनयापितृभ्यानुभूयवर्गे ॥
 शठमतिरुपयाति योऽर्धतुष्णां तमधमचेष्टमभेहि नास्य भवतम् ॥३०॥
 यज्ञभमतिरसप्रवृत्तिसक्तस्मृततमनार्यकुशीलसङ्गमस्तः ॥
 अनुदिनकृतपापबन्धयुक्तः पुरुषपद्मं हि वासुदेवभक्तः ॥३१॥
 सकलमित्रमहं च वासुदेवः परमपुमान्वरनेश्वरस्त एव ॥
 इति मतिरचला भक्त्यनन्ते दूदयगते ब्रज तान्विहाय दूरात् ॥३२॥
 कमलनयन वासुदेव विष्णो धरणिधराभ्युत शङ्खचक्रपाणे ॥
 भव शरणमितोरयन्ति ये वै त्यज भट दूरतरेण तामपापान् ॥३३॥
 वसति मनसि प्रस्य सौम्ययात्मा पुरुषवरस्य न तस्य दृष्टिपाते ॥
 तत्र गतिरयथा समास्ति चक्रप्रतिहतवीर्यबलस्य सौम्यलोक्यः ॥३४॥
 फालिङ्ग खयाध—
 इति निजभट्टासनाय देवी रक्षितनवस्त किलाह चर्मराजः ॥
 यम कथितमिदं च तेन सुभ्यं कुर्वर सम्पदिदं मयापि चोक्तम् ॥३५॥

९. फलश्रुतिः

(विष्णु, ६, ८)

यस्त्वेतत्सकलं श्रुतीति पुरुषः कृत्वा मनस्यभ्युतं
 सर्वं सर्वमयं समस्तजगतावाधारमात्मन्ययम् ॥

ज्ञानसौम्यमनादिसन्तरहितं सर्वाभिराणां हितं

स प्राप्नोति न संशयोऽस्त्यविकलं यद्वाग्निमेवे फलम् ॥५४॥

यत्रादौ भगवांश्चराचरमुदमंभ्रे तथान्ते च सः

ब्रह्मज्ञानमथोऽभ्युतोऽखिलजगन्मध्यान्तसर्गमभूः ॥

तत्सर्वं पुरुषं पवित्रममलं भृगुवन्द्यमवाचयन्

प्राप्नोत्यस्ति न तत्फलं त्रिभुवनेष्वेकाभ्युत्तिष्ठिर्हृदि ॥५५॥

मस्मिन्मस्तमतिनं याति नरकं स्वर्गोऽपि यच्चिन्तने ॥

विष्णो यत्र निवेशितात्मनस्तो ब्राह्मोऽपि लोकोऽश्वकः ॥

पुक्तिं चेतसि यः स्थितोऽमलधियां पुंसो ददात्यव्ययः

किं चित्रं यदर्थं प्रधाति विलयं तत्राभ्युते कीर्तिते ॥५६॥

यैर्धर्मैश्चिदो यजन्ति तत्तत् यज्ञेयवरं कर्मिणो

यं न ब्रह्ममयं परावरमयं व्यापयन्ति च ज्ञानिनः ॥

यं सञ्चिन्तये न जायते न क्षियते नो वर्द्धते हीयते

नैवास्तस्य च सञ्ज्वल्यति ततः किं वा हरेः धृतान् ॥५७॥

कथं यः पितृरुपधूमिधिहुतं हव्यं च भुङ्क्ते विभु-

र्वेवस्ते भगवाननादिनिधनः स्वाहास्त्वचसंज्ञिते ॥

मस्मिन्ब्रह्मणि सर्वशक्तिनिलये भानानि नो मानिवा

निष्ठायां प्रभवन्ति हन्ति कलुषं शोचं स यातो हरिः ॥५८॥

मान्तोऽस्ति वस्तु न च यस्य सगुणोऽस्ति वृद्धिर्न यस्य परिणामविभक्तित्वम् ॥

नापक्षयं च समुपेत्यविकारि वस्तु यस्तं नतोऽस्ति पुरुषोत्तममौजसोऽक्षयम् ॥

तस्यैव योऽनु गुणभुग्बहुलैक एव सुखोऽप्यशुख इव भाति हि मूर्तिभेदेः ॥

ज्ञानान्वितः सकलसत्त्वविभूतिकर्ता तस्मै नमोऽस्तु पुरुषाय सदाभ्ययम् ॥५९॥

ज्ञानप्रवृत्तिनियमैक्यमयाय पुंसो भोगप्रदानवद्वे त्रिगुणात्मकाय ॥

अध्याकृतस्य भवभावनकारणाय वन्दे स्वस्मभयनाय सदाजराय ॥६०॥

व्योमानिलाग्निजलभूरचनामयाय शब्दादिभोग्यनिषयोपनयक्षमाय ॥

पुंसः सगस्तकारणैरुपकारकाय व्यक्ताय सूक्ष्मबुद्ध्यात्मवते नतोऽस्मि ॥६१॥

इति विविधभजस्य यस्य रूपं प्रकृतिभरात्ममयं सनातनस्य ।

प्रविशानु भगवानशोकपुंसो हरिरप्यव्ययजराह्विताः सः सिद्धिम् ॥६२॥

परिशिष्टानि

(अ) अवशिष्टसुभाषितानि

१. (नारदीय, पूर्वखण्ड, ७-८)

नास्ति दान्तिसमो बन्धुर्नास्ति सत्यात्परं तवः ॥
 नास्ति मोक्षात्परो लाभो नास्ति शङ्कासमा मही ॥६५०॥
 यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता ॥
 एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥७१५॥
 असूयाविष्टमनसि यवि संपश्यन्तते ॥
 तुषाग्निं वायुसंयोगमिव जानीहि सुव्रत ॥१७॥
 अधुयोपेतमनसां दम्भाङ्गधारयतां तथा ॥
 पश्वोक्तिरतानां च सुखं नेह परमं च ॥१८॥
 असूयाविष्टचित्तानां सदा निष्कुरभाषिणाम् ॥
 त्रिया वा तदया वापि बान्धवा अप्यरातयः ॥१९॥
 मनोज्ज्वलाय कुर्वते यः समीक्ष्य परस्त्रियम् ॥
 स स्वसंपत्तिनाशाय कुठारो नात्र संशयः ॥२०॥
 तावत्पुत्राश्च पौत्राश्च धनधान्यगृहादयः ॥
 यावदोक्षेत लक्ष्मीशः कृपापादनेन नारद ॥२५॥
 अपि भूखन्धिबधिरजडाः खूरा विवेकिनः ॥
 बलाध्या भवन्ति विप्रेन्द्र प्रेक्षिता माधवेन ये ॥२६॥
 असूया वर्द्धते यस्य तस्य विष्णुः पराक्रमुखः ॥
 धनं धान्यं मही संपद्भिर्नश्यति दतो भुवम् ॥२९॥
 विवेकं हन्त्यहंकारस्त्वविवेकात् जीविनाम् ॥
 आपदः संभवन्त्येवेत्यहंकारं त्यजेत्ततः ॥३०॥
 अवकीर्तिसमो मृत्युर्लोकैश्वर्यो न विद्यते ॥३९॥
 नास्त्यकीर्तिसमो मृत्युर्नास्ति क्रोधसमो रिपुः ॥
 नास्ति निन्दासमं पापं नास्ति मोहसमासवः ॥४१॥
 नास्त्यसूयासमोऽकीर्तिर्नास्ति कामसमोऽजलः ॥
 नास्ति रागसमः वासो नास्ति सङ्कासमं विषम् ॥४२॥

पण्डिते वापि मूर्खे वा दरिद्रे वा भ्रियान्विते ॥
 कुर्वन्ते वा सुवृत्ते वा मृत्योः सर्वत्र तुल्यता ॥५९॥
 एतच्छरीरं दुःखानां व्याधीनामयुतैर्वृतम् ॥
 सुखाभासं बहुक्लेशं कर्मपाशेन यन्निवृतम् ॥६०॥
 अन्यदुःखेन यो दुःखो योज्यहर्षेण हर्षितः ॥
 स एव जगतामीशो नररूपधरो हरिः ॥६१॥
 यत्र सन्तः प्रवर्तन्ते तत्र दुःखं न बाधते ॥
 वर्तन्ते यत्र मार्तण्डः कथं तत्र तमो भवेत् ॥६२॥
 महापातकयुक्ता वा युक्ता वा शोपपातकैः ॥
 परं पदं प्रयान्त्येव महद्भूरवस्तोकिताः ॥६३॥
 जडोऽपि याति पुण्यस्थं सत्सङ्गाब्जजगतीतले ॥
 कलामाशोऽपि शोतांशुः शंभुना स्वीकृतौ यथा ॥६४॥
 पद्महीना यथा रात्रिः पद्महीनं यथा सरः ॥
 धतिहीना यथा नारी पितृहीनस्तथा शिशुः ॥६५॥
 सत्यहीनं यथा वाक्यं साधुहीना यथा सभा ॥
 तपो यथा दयाहीनं स्यादपि विनाभैः कः ॥६६॥
 भूकहीनं यथाऽरब्धं जलहीना यथा नदी ॥
 जेगहीनो यथा बाधो तथा पित्रा विनाभैः कः ॥६७॥
 उपैज्येत समर्थः सम्बन्धस्य परिपन्थिनः ॥
 स एव सर्वनाशाय हेतुभूतो न संशयः ॥६८॥
 बाणधनं प्रथमं मत्वा पुर्जनाः सकलं जगत् ॥
 एव बालहीनाश्चेद्भूजन्तेऽयन्तसाधुताम् ॥६९॥
 शतभावं च शत्रूणां वारस्त्रीणां च सीहवम् ॥
 साधुभावं च सर्पिणां ज्येष्ठकाभो न विदधसेत् ॥७०॥
 प्रहसं कुर्वन्ते नित्यं याम्बन्ताम्बर्षायन्मल्लः ॥
 तानेव वर्षापम्याशु स्वस्नानार्थं विप्रयये ॥७१॥
 विष्णुना जिह्मया पूर्वं पदं प्रभवन्ति च ॥
 अतीव कठनं वानर्यं ववन्त्येव तथाबलाः ॥७२॥

भवेत्कामो भवेत्सु नीतिशास्त्रार्थकोषिवः ॥
 साधुत्वं समभावं च खलानां नैव विदधसेत् ॥४८॥
 बुद्धिर्न प्रणतिं यान्तं मित्रं कंतवशीलिनम् ॥
 बुद्ध्या भाषां च विदधस्ते मृत एव ॥ संशयः ॥४९॥
 ऐश्वर्यमयमत्तानां क्षुधितानां च कामिनाम् ॥
 अहंकारदिमूढानां विवेको नैव कामते ॥५०॥
 निवेशाधारमात्रेण मही ज्वलति सर्वदा ॥
 तदेव मानसा भुक्त्वा ज्वलन्तीति किमद्भुतम् ॥५१॥
 किमत्र चित्रं सुजनं वाप्यन्ते यदि बुद्धिनाः ॥
 महीवह्निश्चानुतटे पातयन्ति नदीरथाः ॥५२॥
 यथाशौर्योवनं वापि शारवा वापि तिष्ठति ॥
 तत्राधीर्बद्धता नित्यं मूर्खेभ्यो वापि जायते ॥५३॥
 अहो कामकमाहात्म्यमाप्नुयान् केन शक्यते ॥
 नामसाम्यादहो चित्रं भसुरोऽपि सब्रह्मः ॥५४॥
 भवेद्यदि क्षलस्य श्रीः सर्वं लोकचिनाशिनी ॥
 यथा सखाग्नेः पवनः पद्मगत्य यथा विषम् ॥५५॥
 अहो घनमबान्धस्तु पश्यन्नपि न पश्यति ॥
 यदि पश्यत्यात्महितं स पश्यति न संशयः ॥५६॥
 माता वा जनको वापि भ्राता वा तनयोऽपि वा ॥
 जन्मं कुर्वते यस्तु स एव रिपुर्निष्यते ॥५७॥
 यस्त्वयमर्थेषु निरतः सर्वलोकविरोधकृत् ॥
 स रिपुं परमं विद्यावश्यास्त्राजामेष निर्णयः ॥५८॥
 परोपकारनिष्ठताः क्षमासारा हि साधवः ॥५९॥
 बुद्धिर्नेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥
 न हि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्राणां सरोजमवः ॥६०॥
 बाध्यमानोऽपि सुजनः सर्वेषां सुखकृद्भवेत् ॥
 वदति परमां सुष्ठिं भक्ष्यमाणोऽमरैः शरीरैः ॥६१॥
 वारितशिल्ल एवापि ह्यामोदेनैव चन्दनः ॥
 सौरभं कुर्वते सर्वं सर्वैव सुजनो जनः ॥६२॥

(२)

मातापितृभ्यां न करोति कामान्बन्धूनशोकात्त करोति यो वा ॥

कीर्ति हि वा नार्जयते हिमाभा पुमान्स जातोऽपि मृतो मर्तं मे ॥३६॥

भट्टस्य, १४८.

आत्मार्थं जीवलोकोऽस्मिन्को न जीवति मानवः ॥

परं परोपकारार्थं यो जीवति स जीवति ॥३६॥

स्कान्ध, काशीखण्ड, ४७.

मातृपुत्रं मेरुशिखरं नातिनीचं रसातलम् ॥

अवसायः सता यस्य नास्ति दूरे महोदधिः ॥

Ibid, आवन्यखण्ड, च.लि.भा., ६३.

पञ्चशिष्टम् (५)

ललितासहस्रनामस्तोत्रम्

(भारवीय, पूर्वखण्ड, ८९)

अथ नाम्नां सहस्रं ते भव्ये सावरणार्थनम् । षोडशानामपि मुने
स्वस्वक्रमगतात्मकम् ॥३९॥ ललिता चापि वां कामेश्वरी च भगमालिनी ।
क्षिप्रविलम्बा च भेदभङ्गा कीर्तिता बह्निवाल्लिनी ॥४०॥ वज्रोद्वरी तथा दूती
त्वरिता कुलमुन्दरी । मिथ्या संवित्परा नीलपताका विजयाङ्गया ॥४१॥
सर्वमङ्गलिका चापि ज्वालामालिनिसंक्षिता । चित्रा चेति क्रमाश्रित्याः
षोडशापीष्टविग्रहाः ॥४२॥ कुङ्कुला च वाराही द्वे एते चेष्टविग्रहे ।
वक्षिणी चापि कामेशी मोहिनी विमलाङ्गा ॥४३॥ तपिनो च तथा सर्वेश्वरी
आप्यय कौलिनी । मुद्राणंतनुरिष्वर्णरुपा चापार्णविग्रहा ॥४४॥ पाशवर्णशरीरा
चाकुर्वर्णमुवपुर्द्वरा । त्रिलङ्का स्थापनी सप्तिरोधनी चावगुण्ठनी ॥४५॥
सप्तिधानेषु चापाङ्गा तथा पाशाङ्गकुशाभिषा । नमस्कृतिस्तया संशोभनी
विद्यावती तथा ॥४६॥ आकर्षणी च विरूपादा तथैवावेशकारिणी । जन्मादिनी
महामूर्धा कुशाग्रो ज्येष्ठो भर्ता ॥४७॥ बीजा शक्त्युत्पादना च स्थूलसूक्ष्म-
पराभिषा । अणिमा सप्तिमा चैव महिमा गरिमा तथा ॥४८॥ प्राप्तिः
प्रकाशिता चापि चक्षिता वक्षिता तथा । भुक्तिः सिद्धिस्तथैवेष्टा सिद्धिरुपा-

च कीर्तिता ॥४९॥ ब्राह्मी महादेवरो चैव कौमारो वैष्णवी तथा ।
 वरराहीन्द्राणी त्रामुष्ठा महालक्ष्मीस्वरूपिणी ॥५०॥ कात्या बुद्धिरहंकार-
 स्वरूपार्थस्वरूपिणी । रूपरूपा रसाह्वा च गन्धचित्तवृत्तिस्तथा ॥५१॥
 नाभबीजामृताक्ष्या च स्मृतिवेहात्मरूपिणी । कुसुमा मेखला चापि भवमा
 भवनातुरा ॥५२॥ रेखा संवेगिनी चैव ह्यङ्गकुशा मालिनीति च । संक्षोभिणी
 तथा विद्रादिप्याकर्षणरूपिणी ॥५३॥ आह्लादिनीति च प्रोक्ता तथा
 संनोहिनीति च । स्तम्भिनी जम्भिनी चैव वज्रकर्षण रश्मिनी ॥५४॥ उष्मादिनी
 तर्प्यार्थसाधिनीति प्रकीर्तिता । संपत्तिपूर्णा सा मन्त्रमयी वृत्तजयंकरी ॥५५॥
 सिद्धिः संप्रदा चैव प्रियमङ्गलकारिणी । कामप्रदा निगदिता तथा
 दुःखविमोचिनी ॥५६॥ भृशप्रशमनी चैव तथा विघ्ननिवारिणी । ध्वंसुन्दरिका
 चैव तथा सौभाग्यदायिनी ॥५७॥ ज्ञानैश्वर्यप्रदा ज्ञानमयी चैव च पंचमी ।
 चिन्मयदासनका घोरस्वरूपा पापहारिणी ॥५८॥ तथानन्वमयी रक्षा रूपेणित-
 कलप्रदा । अयिनी विमला चाप्य कामेक्षी वञ्चिणी भगा ॥५९॥
 तैल्लेष्यमोहना स्थाना तर्थासापरिपूरणी । तर्पसंक्षोभनगता सौभाग्य-
 प्रवसंस्थिता ॥६०॥ तर्थासाधकगारा सर्वरोगहरास्थिता । सर्वरक्षाकरास्थिता
 सर्वसिद्धिप्रदस्थिता ॥६१॥ तर्पानन्वमयाधारविन्दुस्थानशिवार्थिका । प्रकृष्टा
 च तथा गुप्ता ज्ञेया गुप्ततरावि च ॥६२॥ संप्रदायस्वरूपा च कुलकील-
 निगर्भगा । रहस्यावरापरप्राकृत्यैवातिरहस्यका ॥६३॥ त्रिपुरा त्रिपुरेक्षी च
 तथैव पुरवासिनी । श्रीमालिनी च सिद्धान्ता महात्रिपुरसुखरी ॥६४॥
 मकरस्नयद्वीपनवक्ष्णविरजिता । कल्पकोष्ठानसंस्था च श्वेतुखेनिपार्थका ॥
 कालमुद्रा मातृकाक्ष्या रत्नवेशोपदेशिका । तत्त्वाद्यहाभिधा मूर्तिस्तथैव
 विषयद्विपा ॥६५॥ देशकालाकारशब्दरूपा संगतियोगिनी । समस्तगुप्तप्रकट-
 सिद्धयोगिनिजकपूङ् ॥६७॥ वह्निसूर्येन्दुमूलाह्वा तथास्मष्टाकराह्वा ।
 पंचपात्तास्वरूपा च नामात्रतत्त्वमाह्वा ॥६८॥ निबिडाचाररहिता सिद्धिपिह-
 स्वरूपिणी । चतुर्धा कूर्मभागस्था निर्यासार्चास्वरूपिणी ॥६९॥ वनतविजय-
 भ्यर्था वदकर्मा सिद्धिदायिनी । तिमिरारपुष्पद्रव्यसमर्चनशुभाह्वा ॥७०॥
 धायेप्रपन्नह्यकुसुमा तथैवानङ्गतामेखला । अनङ्गमवतानङ्गमभ्यनातुराह्वा ॥
 भववेगिनिका चैव तथा भूवनपालिनी । शशिलेखा समुहिष्ठा गतिलेखाह्वा
 मता ॥७२॥ धृष्टा प्रीती रतिस्त्रेव धृतिः कान्तिर्मनोरमा । मनोहरा समाख्याता

तथैव हि मनोरमा ॥७३॥ मदनोन्मादिनी चैव मोदिनी क्षितिनी तथा ।
 क्षोभिणी चैव शंकारो तिष्ठिनी सुमता तथा ॥७४॥ पूषा चेद्वा सुमनसा रतिः
 प्रीतिर्बुतिस्तथा । श्रद्धिः सौम्या प्ररोधिश्च तथैव ह्यंशुमालिनी ॥७५॥
 शशिनी चंगिरा छाया तथा संपुर्णमण्डला । तुष्टिस्तथा मृताख्या च डाकिनी
 साय लोकया ॥७६॥ वटकेभास्वरूपा च दुर्गा क्षेत्रेशकपिणी । कामराजस्वरूपा
 च तथा मन्मथकपिणी ॥७७॥ कन्कपंकपिणी चैव तथा मकरकोतना ।
 भगोभवस्वरूपा च भारती वर्णकपिणी ॥७८॥ मदना मोहिनी लीला अभिनी
 ओद्यमा शुभा । ह्लादिनी द्राविणी प्रीती रती रक्ता मनोरमा ॥७९॥ सर्वो-
 न्मावा सर्वमुखा ह्यभङ्गा नामितोद्यमा । जगत्पाप्यक्तविभवा विविधाक्षोभ-
 निप्रहा ॥८०॥ रागप्रवितर्कवशवितस्तथा शङ्खादिकपिणी । निर्या निरञ्जना
 विलसा क्लेदिनी मदनतुरा ॥८१॥ मदनया द्राविणी च द्रविणी चेति कीर्तिता ।
 महाविला मङ्गला च भम्भयानी मनस्विनी ॥८२॥ मोहो मोवा मात्मवी
 माध्या भन्वा मितावती । विजया विमला चैव शुभा विश्वा तथैव च ॥८३॥
 विभूतिविनता चैव विविधा विनता जमात् । कमला कामिनी चैव किराता
 कीर्तिकपिणी ॥८४॥ कुट्टिनी च समुद्दिष्टा तथैव कुलसुन्दरी । कल्याणी
 कालकोला च डाकिनी शाकिनी तथा ॥८५॥ लङ्किको काकिनी चैव पाकिनी
 राकिनी तथा । इच्छाज्ञाना कियारूपा चाप्यायुधाष्टकधारिणी ॥८६॥
 कपिनी समुद्दिष्टा तथैव कलसुन्दरी । ज्वालनी विस्फुलिगा च मङ्गला
 सुमनोहरा ॥८७॥ कतका किमया विद्या विविधा च प्रकीर्तिता । मेघा
 घृणाह्वया चैव मिथुना कर्कटा तथा ॥८८॥ सिंहा कया तुला कीटा चापा च
 मकरा तथा ॥ कुम्भा मीना च सारा च सर्वभक्ता तथैव च ॥८९॥ विद्यात्मा
 विविधोद्भूतचित्ररूपा च कीर्तिता । निःसपत्ना निरातंका याचनाचिन्त्य-
 वैभवा ॥९०॥ रक्ता चैव सतः प्रोक्ता विद्याप्राप्तिस्वरूपिणी । हृल्लेखा
 क्लेदिनी विलसा क्षोभिणी मदनतुरा ॥९१॥ निरञ्जना रागवती तथैव
 मदनवती । मेखला द्राविणी वेगवती चैव प्रकीर्तिता ॥९२॥ कमला कामिनी
 कल्या कला च कलिताङ्गता । किराता च तथा काला कदना कीर्तिका
 तथा ॥९३॥ कम्बुयावनिका चैव कातरा कपटा तथा । कीर्तिस्त्रापि कुमारी
 च कुलकुमा परिकीर्तिता ॥९४॥ भञ्जिनी वेगिनी नागा जपला मेशला सती ।
 रतिः श्रद्धा भोगलोला मदनोन्मा मन्स्विनी ॥९५॥ बिह्वला कपिणी लीला

तथा भवनमालिनी । विनोदा कोतुका पुण्या पुराणा परिकीर्तिता ॥९६॥
 वागीशो वरदा विद्या विभवा विघ्नकारिणी । बीजविघ्नहरा विद्या सुमुखी
 सुन्दरी तथा ॥९७॥ सारा च सुमना शैव तथा प्रोक्ता सरस्वती । समया
 सर्वया विद्या शिवा वाणी च कीर्तिता ॥९८॥ कूरसिद्धा तथा प्रोक्तायोः विघ्न-
 हृत्तती मता । मादा मनोन्मनी प्राणप्रतिष्ठाहणवैभवा ॥९९॥ प्राणायामा
 समाना च ध्यानोद्गता च कीर्तिता । नागा कर्मा च कुक्कुटा देववता धन-
 क्जया ॥१००॥ कट्कारी किकराराख्या जया च विजया तथा । हुंकारी
 खेचरी चष्ठा छेविनी अपिणी तथा ॥१०१॥ स्त्रीहुंकारी जेमकारी चतुरक्षर-
 कपिणी । श्रीविद्यामतवर्णकूपी काली याम्या नृपार्णका ॥१०२॥ भाषा
 सरस्वती वाणी संस्कृता प्राकृता परा । बहुरूपा चित्तरूपा रम्भानन्दा च
 कीतुका ॥१०३॥ त्रयाख्या परमात्माख्याप्यमेयविभवा तथा । वाक्स्वरूपा
 विन्दुसमरूपा विश्वात्मिका तथा ॥१०४॥ तथा चंपुरकन्दाख्या क्षात्राविशि-
 विधात्मिका । आयुर्लक्ष्मीकीर्तिभोगसौन्दर्यारोग्यदायिका ॥ ऐहिकामुनिम-
 कक्षान्तमयी च परिकीर्तिता । जीवाख्या विजयाख्या च तत्त्व विद्वद्विन्मयी ।
 हृदाविबिद्या क्पादिभानुरूपा जगद्गुः । विश्वमोहनिका शैव त्रिपुरामृत-
 संक्षिका ॥१०७॥ सर्वाप्यायनरूपा च मोहिनी सोमणी तथा । स्लेदिनी च
 तन्माध्याता तथैव च महोदया ॥१०८॥ संपरकरी हलक्षणा सीसामातृतन्मू-
 रतिः । प्रीतिर्मनोभवा चापि प्रोक्ता वाराधिया तथा ॥१०९॥ त्रिकूटा
 चापि चक्रकूटा पञ्चकूटा विशृङ्गा । अनाहतगता शैव मणिपूरकसंस्थिता ॥
 स्वाधिष्ठानसमासीनाधारस्थाज्ञातमास्थिता । चन्द्रशङ्कूररूपा च पञ्चा-
 शन्मिथुनात्मिका ॥१११॥ पादुकादिकसिद्धीशा तथा विजयदायिनी । काम-
 कपप्रदा वेतालरूपा च विशाचिका ॥११२॥ विभिन्ना विभवा हंसो भीषणी
 जनरञ्जिका । विशाला मवना तुष्टा कालकण्ठी महाभया ॥११३॥ साहेन्द्री
 शङ्किनी चोद्री मङ्गला वटवासिनी । मेखला सकला लक्ष्मीमालिनी विश्व-
 नायिका ॥११४॥ सुलोचना सुशोभा च कामदा च विलासिनी । कामेश्वरी
 मन्दिनी च स्वर्णरेखा मनोहरा ॥११५॥ प्रनोदा रागिणी सिद्धा पद्मिनी च
 रतिप्रिया । कल्याणदा कलावक्षा ततश्च सुरसुन्दरी ॥११६॥ विभ्रम्भ
 वाहका वीरा विकला कीरका कविः । सिंहनादा महाभावा सुग्रीवा सर्वदा
 लला ॥११७॥ बिजालाया बिजालाया कुमारी खेचरी भवा । भयूरा

मङ्गला भीमा द्विपञ्चमा खरानना ॥११८॥ मातंगी च निशाचारा ध्रुवपाहा
 वृकानना । सैरिभास्या गजमुखा पञ्चवक्त्रा मृगानना ॥११९॥ शोभका
 मणिभद्रा च श्रीङ्का सिंहचक्रा । महोदरा स्थूलशिला विकृतास्या वरा-
 नना ॥१२०॥ अपला कुक्कुटास्या च पाबिनी मदनानलता । मनोहरा
 शौर्यजङ्घा स्थूलदन्ता वशनना ॥१२१॥ सुमुखा पण्डिता कृद्धा वराहास्या
 सवामुखा । कपटा कौतुका काला किकरा कितवा काला ॥१२२॥ भयका
 भयदा सिद्धा सर्वगा च प्रकीर्तिता । जया च विजया दुर्गा भद्रा भद्रकारी
 तथा ॥१२३॥ अम्बिका यामवेदी च महाभायास्वरूपिणी । विनारिका
 विद्वन्मयी विद्या विद्वन्विभञ्जिता ॥१२४॥ वीरा विक्रोभिणी विद्या विनोदा
 बीजविग्रहा । वीरशोका विषग्रीवा विपुला विषयप्रदा ॥१२५॥ विभवा
 विविधा विद्या सर्वत्र परिकीर्तिता । मनोहरा मङ्गला च महोत्तिमता मन्-
 स्विनी ॥१२६॥ : सानिनी मधुरा माया मोहिनी च तथा स्मृता । भद्रा
 भक्तानी भय्या च विशालाक्षी शुचिस्मिता ॥१२७॥ ककुभा कम्पला कल्पा
 कलाधो पूरणी तथा । नित्या चाप्यमृता ध्रुव जीविता च तथा दया ॥१२८॥
 मशोका ह्यमला पूर्णा पूर्णा भाग्योद्यता तथा । विवेका विभवा विद्या
 वितता च प्रकीर्तिता ॥१२९॥ कामिनी क्षेत्री गर्वा पुराणा परमेश्वरी ।
 वीरो शिवा ह्यभेदा च विमला विजया परा ॥१३०॥ पवित्रा पद्मिनी
 विद्या विवेकी शिवकलभा । ज्ञेयरूपा ह्यमन्दाभ्युजाक्षी चाप्यनन्विता
 ॥१३१॥ वरदा वाक्पदा वाणी विविधा वेदविग्रहा । विद्या वागीश्वरी
 सत्या संपत्ता च सरस्वती ॥१३२॥ निर्मलानन्दरूपा च ह्यमृता मानदा
 तथा । पूषा चैव तथा पुण्ड्रस्तुष्टिश्चापि रतिर्बृतिः ॥१३३॥ शशिनी
 चन्द्रिका कामिज्योत्स्ता धीः प्रीतिरङ्गवरा । पूर्णा पूर्णामृता कामवायिनीश्रु-
 क्कारिमका ॥१३४॥ तपिनी तर्पिनी मूला मरीचिर्बालिनी दधिः । सुषुम्णा
 भोगदा विद्या वाहिनी धारिणी क्षमा ॥ १३५॥ मूलाष्टिरूपा वबलिनी
 प्रबालिनी विष्णुलिङ्गिनी । सुग्रीः स्वरूपा कविला हृद्यकव्यबद्धा तथा
 ॥१३६॥ यस्मरा विप्रबन्धला लोलाक्षी लोलजिह्विका । सर्वभक्ता सत्प्राप्ती
 निःसङ्गा च गतिप्रिया ॥१३७॥ अचिन्त्या चाप्रमेया च पूर्णरूपा दुरासदा ।
 सर्वा संसिद्धिरूपा च पावनोद्येकरूपिणी ॥१३८॥ तथा यामलवेधाक्ष्या
 शक्ते वेदस्वरूपिणी । तथा शाम्भववेधा च भावनासिद्धिसूचिनी ॥१३९॥

वह्निरूपा तथा वला ह्यमा विष्णा भुजङ्गमा । वष्पुक्षा रविरूपा च माता
 दुर्गा दिशा तथा ॥१४०॥ वनदा केशवा चापि यमी चैव हरा शशा ।
 वदिकनी च यमी वह्निरूपा धात्रीति कीर्तिता ॥१४१॥ वन्दा शिवादिति-
 क्षीया सवित्री पितृरूपिणी । अयंभ्या च भगा सूर्या स्वाध्विमादितिसंज्ञिका
 ॥१४२॥ इन्द्राग्निरूपा मिवा चापोग्राणी निश्चलितर्जला । यक्षवेदी हरित-
 भूर्वासरी वरुणा भवा ॥१४३॥ अहिर्बुध्न्या पूषणी च तथा कारस्करामला ।
 जनुम्बरा अभ्युका च खविरा हृष्णरूपिणी ॥१४४॥ वंशा च पिप्पला नागा
 रोहिणा च पलाशका । पञ्चका च तथाम्बुठा बिल्वा चार्जुनरूपिणी ॥१४५॥
 विकटकता च ककुभा सरला चापि सलिका । वञ्जुला पनसार्का च शमी
 हलिप्रियास्त्रका ॥१४६॥ निम्बा मधुकसंशा चाप्यश्वत्था च भवाह्वया ।
 नायिनी सवित्री चैव शूनी चापि जिहलिकी ॥१४७॥ छागो भार्गविका
 मूषी वृषभा माहिषी तथा । शार्ङ्गली सेरिभी व्याघ्री हरिणी च मृगो शूनी
 ॥१४८॥ कपिरूपा च गोघण्टा धानरी च नराविनी । नगा गौहंस्तिनी
 खेति तथा वटवक्रवासिनी ॥१४९॥ त्रिलङ्का तीरपालाद्या धामिनी द्विषी
 तथा । सोमा सूर्या त्रिविर्वारा योगार्का करणात्मिका ॥१५०॥ यक्षिणी
 तारुणा ह्योमशब्दाद्या प्राणिनी च धीः । क्रोधिनी स्तंभिनी चण्डोक्कण्डा
 नाह्ययादिरूपिणी ॥१५१॥ सिंहस्वा व्याघ्रगा चैव गजाश्वगदस्थिता ।
 भीमाप्या तीजसी वायुरूपिणी नाभता तथा ॥१५२॥ एकवक्त्रा चतुर्वक्त्रा
 मवक्त्रा कलानवा । पञ्चविंशतिवक्त्रा च षड्विंशद्वक्त्रा (?) तथा
 ॥१५३॥ ऊनपञ्चाशदास्या च चतुःषष्टिमुखा तथा । एकाशीतिमुखा चैव
 शताननसमन्विता ॥१५४॥ स्थूलरूपा सूक्ष्मरूपा तेजोविग्रहधारिणी ।
 वृणाकुसित्वरूपा च नाथावृत्तिस्वरूपिणी ॥१५५॥ तत्त्वावृत्तिस्वरूपापि नित्या-
 वृत्तिवपुर्द्धरा ॥१५६॥ अङ्गणावृत्तिस्वरूपा चाप्यायुधावृत्तिरूपिणी । गुरुवृत्ति-
 स्वरूपा च विद्यावृत्तिनूतन्या ॥१५७॥ ब्रह्माद्यावृत्तिरूपा च परा पश्यन्तिका
 तथा । मध्यमा वैखरी क्षीर्वाक्यतत्त्वोष्ठवन्ता ॥१५८॥ जिह्वाभूतगतर
 मासागतोरस्थलगामिनी । पदवाक्यस्वरूपा च वेदभाषस्वरूपिणी ॥१५९॥
 सेकाख्या दीक्षकाख्या चोपदेशाख्या तथैव च । व्याकुलाक्षरसंज्ञिता गायत्री
 प्रणवादिका ॥१६०॥ अपहोमार्चनघानयन्त्रतर्पणरूपिणी । सिद्धसारस्वता
 नृसुञ्जया च त्रिपुरा तथा ॥१६१॥ गायत्री चासप्तर्षी ॥ १॥

नम्रात्मिका । घौरी च देवी हृदया लज्जया च मत्तंगिनी ॥१६२॥ निष्कत्रयपदा
चेष्टा दाहिनी च प्रकीर्तिता । राजसङ्गमीर्नहालक्ष्मीः सिद्धलक्ष्मीर्गवानना
॥१६३॥ इति ललितादेवीसहस्रनामस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

परिशिष्टम् (क)

राधाकृष्णसहस्रनामस्तोत्रम्

(नारदीय, पूर्वखण्ड, ८२)

सप्तकुमार उवाच—

ततस्त्वं नारद पुनः पृष्ठवाक्यं सदाशिवम् ॥३४॥ नाम्ना सहस्रं
सप्तधापि प्रोक्तवास्तच्छृणुष्व मे । ध्यात्वा वृन्दावने रम्ये यमुनातीर-
संगतम् ॥३५॥ कल्पवृक्षं समाधित्य तिष्ठत्सं राधिकायुतम् । पठेन्नामसहस्रं
तु युगलाद्यं महत्तुभे ॥३६॥— देवकीनन्दनः श्रीरिवांशुदेवो बलानुजः ।
प्रदायजः कंसमोहः कंससेनकमोहनः ॥३७॥ भिज्जार्गलो भिन्नलोहः पितृबाह्यः
पितृस्तुतः । मातृस्तुतः शिष्यध्वेयो यमुनाजलभेदनः ॥३८॥ सज्जवासी प्रजा-
नम्यो नन्दबालो श्यानिधिः । लोलाबालः पद्मनेत्रो गोकुलोत्सव ईश्वरः ॥३९॥
गोपिकानन्दनः कृष्णो गोपानन्दः सतां गतिः । सकप्राणहरो विष्णुर्भक्तभूक्ति-
प्रदो हरिः ॥४०॥ बलशैलशिवशयः श्यामलः सर्वपुन्दरः । पद्मनाभो हृषी-
केशः क्रीडामनुजबालकः ॥४१॥ लोलाबिम्बस्तस्यकटो वेदमन्त्राभिषेचितः ।
यशोवानन्दनः कान्तो मुनिकीटिनिषेधितः ॥४२॥ निरयं सधुवनवासी
वैकुण्ठः संभवः ऋतुः । रमावतिर्धनुपतिर्मुरारिर्भक्तसुवनः ॥४३॥ माधवो
मानहारी च शीघ्रतिर्भूवरः प्रभुः । भृङ्गहनमहालोको मण्यसूनुर्ग्रहासनः ॥४४॥
तुलावर्तप्राणहारी यशोवाचिस्मयप्रवः । प्रेक्षोक्तयकत्रः पथाक्षः पद्महस्तः
प्रियंकरः ॥४५॥ बभ्रुव्यो धर्मगोप्ता च सूर्यतिः श्रीधरः स्वराट् । अजाप्यस्तः
शिवाप्यलो धर्माप्यको महेश्वरः ॥४६॥ वेदान्तदेवो ब्रह्मस्थः प्रजापति-
रमोभवृक्षः । गोपीकरावलम्बी च गोपबालकभुजिप्रयः ॥४७॥ बालानुपायी
बलवान् श्रीवामप्रिय आत्मवान् । गोपीगृहाङ्गणरतिर्भद्रः सुश्लोकमङ्गलकः
॥४८॥ नयनीतहरो बालो भवनीतप्रियाशनः । बालवन्वी मर्कटवृक्षो चकितस्यः
पलायितः ॥४९॥ यशोवातजितः कंपी माघाद्वितशोभनः । वामोदरोऽजमे-
दात्मा बालार्भक्तवरसलः ॥५०॥ पुण्डरीकलले नम्रशिरा गोपीकर्षयितः ।

बृक्षभंगो क्षीरभंगी चक्राभ्रममोक्षणः ॥५१॥ देवविद्यवन्तलाभो भक्त-
 वात्सल्यसागरः । वज्रकोलाहलकरो वज्रानन्दविदर्शनः ॥५२॥ गोपात्म-
 प्रेक्षकः साक्षी चन्द्रावनिवासकृत् । वत्सपालो वत्सपतिर्गोपदारक्रमध्वजः
 ॥५३॥ बालक्रीडो बालरतिर्बालकः कमकाङ्गरी । मोताम्बरो हेममाली
 मणिमुक्ताविभूषणः ॥५४॥ किकिगोकटको सुग्री मृगुरी मुद्रिकाभितः ।
 वत्सासुरपतिध्वंसी वत्सासुरविनाशरः ॥५५॥ अघासुरविनाशी च विनिग्री-
 कृतबालकः । आद्य आरम्भप्रदः सद्यो यमुनातीरभोजनः ॥५६॥ गोपाल-
 मण्डलीनध्वः सर्वगोपालभूषणः । हृत्तस्तुतलप्राप्तो व्यञ्जनभित्तशक्तिः
 ॥५७॥ कृतबाहुभुङ्गायष्टिर्मुञ्जालकृतकण्ठकः । मयूरपिङ्गमुकुटो वन-
 भालाविभूषितः ॥५८॥ गैरिकाविजितवपुर्नवमेघकपुः स्मरः । कोटिकभ्रम-
 साधयो लसन्मकरकुण्डलः ॥५९॥ आजानूबाहुर्भगवत्त्रिदारहितजीवनः ।
 कोटिसागरगान्भीर्यः कालकालः सदाशिवः ॥६०॥ विरञ्जिमोहवपुर्गो-
 पवत्सवपुर्दरः । बह्मपञ्चकोटिजनको बह्ममोहविनाशकः ॥६१॥ बह्मा बह्मे-
 दितः स्वामी शम्भुर्वादिनाशनः । गिरिपूजोपदेष्टा च धृतगोवर्द्धनाचलः ॥६२॥
 पुरन्दरेदितः पूज्यः कामधेनुप्रयुजितः । सर्वतोर्षाभिधक्तरश्च गोविन्दो गोप-
 रक्षकः ॥६३॥ कालियार्तिकरः क्रूरो नागपत्नीहितो विराट् । धेनुकाटिः
 प्रलम्भारिर्बुवासुरविमर्दनः ॥६४॥ नागासुरात्मजध्वंसी केशिकण्ठविदारकः ।
 गोपगोप्ता धेनुगोप्ता दावाग्निपरिशीलकः ॥६५॥ गोपकन्यावस्त्रहारी गोप-
 कन्यावरप्रदः । यत्तपत्यन्नभोजी च मुनिमानापहारकः ॥६६॥ जलेशमाम-
 मधनो मन्दगोपालजीवनः । गन्धर्वशापमोक्ता च शङ्खचूडशिरोहृत् ॥६७॥
 वंशी वटो वेणुवादी गोपीचिन्तापहारकः । सर्वगोप्ता सम्राट्पानः सर्वगोपी-
 मनोरथः ॥६८॥ व्यङ्गयधर्मप्रवक्ता च गोपीमण्डलमोहनः । रासक्रीडारस-
 स्वादो रसिको राधिकाराधकः ॥६९॥ किशोरी प्रणनाथश्च वृषभानुसुताप्रियः ।
 सर्वगोपीजनानन्दो गोपीजनविमोहनः ॥७०॥ गोपिकागीतचरितो गोपीनर्तन-
 शालसः । गोपीस्कन्धाधितकरो गोपिकाकुम्भनप्रियः ॥७१॥ गोपिकामाश्रित-
 मुक्तो गोपीव्यञ्जनवीजितः । गोपिकापेशसंस्कारी गोपिकापुष्पसंस्तरः ॥७२॥
 गोपिकाहृदयात्म्यो गोपीवह्नतत्परः । गोपिकामरहारी च गोपिकापरमाश्रितः
 ॥७३॥ गोपिकाकृतसंनिलो गोपिकासंस्मृतप्रियः । गोपिकावन्धितपदी
 गोपिकावशवर्तनः ॥७४॥ राधापरश्रितः श्रीमन्निकुञ्जो सुनिहारवान् ।

कुञ्जप्रियः कुञ्जवासी युष्माकनविकासनः ॥७५॥ यमुनाजलसिक्ताङ्गो
 यमुनासीक्यवायकः । शशिसंस्तम्भनः शूरः कासी कामविमोहनः ॥७६॥
 कामाद्याः कामनाथश्च काममानससेवनः । कामवः कामकण्ठश्च कामिनी-
 कामसंभयः ॥७७॥ निम्बकोटो महालीलः सर्वः सर्वगतस्तथा । परमात्मा
 पराधीशः सर्वकारणकारणः (भू) ॥७८॥ गृहीतनारद्वदवा ह्यङ्कुरपरिवर्तितः ।
 अङ्कुरचन्द्रितपदो गोमिकातोषकारकः ॥७९॥ अङ्कुरवाक्यसकप्रहो यमुनावास-
 कारणः (सू) ॥ अङ्कुरतापकामनो रजकायुःप्रणाशनः ॥८०॥ मयुरानन्ददायी
 च कंसवस्त्रधिलुङ्घनः । कंसवस्त्रपरीधानो गोपवस्त्रप्रदायकः ॥८१॥ सुवाम-
 गृह्यामी च सुवामपरिपूजितः । तन्तुनायकसंप्रीतः कुवताचन्दनलेपनः ॥८२॥
 कुक्काक्षप्रदो निम्नो मुकुन्दो विष्टरम्भाः । सर्वतो मयुरालोको सर्वकोकाभि-
 नन्दनः ॥८३॥ हृष्याकटाक्षवर्ती च धैर्यारिर्वैद्यलोकः । सर्वदुःखप्रशमनो
 धनुर्धरामी भद्रोस्तथा ॥८४॥ कुवलयाप्रीकृताः कन्तकगन्धर्वसम्प्रीतः । कल्प-
 कपधरो धीरो दिग्गवस्तानुलेपनः ॥८५॥ भलरूपो महाकालः कामरूपो
 बलान्वितः । कंसवत्सकरो भीमो मुष्टिकान्तद्वय कंसाहा ॥८६॥ चागूरघ्नो
 जयहरः शलारिस्तोशलान्तकः । वंदुष्यवासी कंसारिः सर्वदुष्टनिषूदनः ॥८७॥
 देवकुन्दुभिनिर्धोषो पितृशोकनिवारणः । यादवेन्द्रः सतां नाथो यश्वारिप्रमह्ननः
 ॥८८॥ शौरिशोकविनाशो च देवकीतापनाशनः । उग्रसेनपरिवाता उग्रसेना-
 भिपूजितः ॥८९॥ उग्रसेनाभिर्वैकी च उग्रसेनदयापरः । सर्वसात्वतसाक्षी च
 यतुलामभिनन्दनः ॥९०॥ सर्वमायुरसंस्थितः कण्ठो भक्तबान्धवः । सर्वगोपाल-
 चमरो गोपीगोपाललालसः ॥९१॥ शौरिदत्तोपवीतो च उग्रसेनवयाकरः ।
 गुह्यभक्तो ब्रह्मचारी निगमाध्ययने रतः ॥९२॥ सकर्षणसहाय्यायी सुवाम-
 सुहृदेव च । विद्यानिधिः कलाकोशो मृतपुत्रप्रवस्तथा ॥९३॥ चक्री पाञ्चजनी
 चैव सर्वनारकिमोचनः । यमाचितः परो वेवो नामोक्तरक्षशोऽच्युतः ॥९४॥
 कुक्काविलासी सुभगो वीनमधुरनूपमः । अङ्कुरगृहगोप्ता च प्रतिज्ञापालकः
 शुभः ॥९५॥ वरासम्भजयो विद्यान्यदनान्तो द्विजाध्वयः । मुचुकुन्दप्रियकरो
 वरासम्भपलायितः ॥९६॥ द्वारकाजनको मुढो ब्रह्मण्यः सत्यसङ्गरः । स्त्रीलाघरः
 प्रियकरो विश्वकर्मा महाप्रदः ॥९७॥ वस्मिणीप्रियसन्देशो रत्नमशोकविवर्द्धनः ।
 चैवशोकालघः श्रेष्ठो दुष्टराज्यनाशनः ॥९८॥ वस्मिर्बक्यकारणो वस्मिणी-
 वधने रतः । बलभद्रवधोप्राही मुक्तदलमो धनार्दनः ॥९९॥ वस्मिणी-

प्राणाप्राणश्च सत्यभामापतिः स्वयम् । भक्तपत्नी भक्तिवन्द्यो ह्यकूरवनिवासकः ॥१००॥
 सतधन्वाप्राणहारी ऋद्धराजमुताप्रियः । सञ्जितसन्दाकास्ती
 किन्नरिन्वापहारकः ॥१०१॥ सत्यापतिर्लक्ष्मणाजित्पूम्नो भद्राप्रियंकरः । नर-
 कांसुरघाती च लीलाकन्याहरो जयो ॥१०२॥ भूरतिर्नन्दनेशोऽपि परिचोदुःख-
 नाशनः । जैनतेयी स्वर्गगामी अचित्ये कृष्णलप्रवः ॥१०३॥ इन्द्रावितो इमाकास्ती
 सच्चिदाचारिप्रपूजितः । परिरजस्तापहारी च सञ्जनाप्यहारकः ॥१०४॥ प्रद्यु-
 म्नजनकः साम्बस्तातो बहुसुतो विधुः । गगर्धार्यः सत्यगतिर्लक्ष्मीकारो भराभरः ॥१०५॥
 द्वारकामण्डनः इलीक्यः सुस्लोको निगमालयः । पौण्ड्रकप्राणहारी च
 काशीराजशिरोह्वरः ॥१०६॥ अर्धेष्णवप्रवाहो सुवक्षिणमयावहः । जरासन्ध-
 विधारी च धर्मनन्वनयसकृत् ॥१०७॥ शिशुपालशिरदछेदो वन्तवक्त्रविनाशनः ।
 विदूरधातकः श्रीशः श्रीशो द्विविधनाशनः ॥१०८॥ दक्षिणपीमानहारी च
 दक्षिणपीमानवर्द्धनः । देवर्षिप्रापहर्ता च द्रौपदीवाक्यपालकः ॥१०९॥ दुर्वासो
 भयहारी च पाञ्चवालीहमरणागतः । पार्थकृतः पार्थमश्री पार्थवुःश्रीधनाशनः ॥११०॥
 पार्थमानापहारी च पार्थजीवनवाधकः । पाञ्चवालीवहप्रवासा च विद्व-
 पालकपालकः ॥१११॥ इवेताश्चत्वारिधिः सत्यः सत्यसाध्यो भयापहः । सत्यसन्धः
 सत्यरतिः सत्यप्रिय उदारधीः ॥११२॥ महासेनजयो चैव शिवसेन्यविनाशनः ।
 बाणासुरभुजच्छेत्ता बाणबाहुवरप्रवः ॥११३॥ ताड्यमानापहारी च ताड्यतेजो-
 विवर्द्धनः । रामस्वरूपधारी च सत्यभामामुदावहः ॥११४॥ रत्नाकरजलक्रीडो
 जजलोत्थप्रदर्शकः । स्वप्रतिष्ठापरिष्कंसी भीष्माज्ञापरिपालकः ॥११५॥ श्रीरा-
 मध्वरः कालः कालिकेशो महाबलः । सर्वरीषशिरोहारी चर्परीषशिःप्रवः ॥११६॥
 धर्मपुत्रजयी शूरदुर्योधनमवान्तकः । गोपिकाप्रीतिनिर्बन्धनित्यश्रीदो
 स्रजेदधरः ॥११७॥ राधाकुण्डरतिर्धन्यः सवाण्डोलसमावितः । सदा मधुवनानन्दी
 सदा मुन्दावनप्रियः ॥११८॥ अशोकवनसलद्वः सदा तिलकसजगतः । सदा
 गोवर्द्धनरतिः सदा गोकुलवत्सलः ॥११९॥ भाण्डीरघटसंभासी निर्यं वंशीवद-
 स्थितः । नन्दप्रानहृतावासी वृषमानुगुहप्रियः ॥१२०॥ गृहीतकासिनीकपो निर्यं
 रासविलासकृत् । वत्सवीजनसंगोप्ता वत्सवीजनवत्सलः ॥१२१॥ वेवर्ष-
 कृपाकर्ता कल्पवायवसंस्थितः । शिलानुगन्धमिलयः पावचारी घनचछविः ॥१२२॥
 अतसीकुसुमप्रलयः सदा लक्ष्मीरुपाकरः । त्रिपुरारिप्रियकरो ह्युग्रधन्वापरा-
 जितः ॥१२३॥ बहुरध्वंसकर्ता च निकुम्भप्राणहारकः । अश्वधन्वापुरण्यंसी

धौष्णिकप्रानहारकः ॥२४॥ बहुलाश्वप्रोतिकर्ता द्विजवर्धप्रियङ्गकरः । त्रिव-
 सङ्कटहारी च वृकासुरविनाशनः ॥२५॥ भृगुसत्कारकारी च शिवसास्त्रि-
 कताप्रदः । गोकर्णपूजकः साम्बकुण्डविध्वंसकारणः ॥२६॥ वेदस्तुतो वेदवेत्ता
 यदुवंशविवर्धनः । यदुवंशविनाशी च उडबोद्धारकारकः ॥२७॥ राधा च
 राधिका चैव आनन्दा भुवभानुजा । वृन्दावनेश्वरी पुष्पा कृष्णमानसहारिणी
 ॥२८॥ प्रगल्भा चतुरा वामा कामिनी हरिमोहिनी । ललिता मधुरा माधवी
 किशोरी कनकप्रभा ॥२९॥ जितवग्धा जितमृगा जितसिंहा जितद्विषा । जित-
 रम्भा जितपिका गोविन्दहृदयोद्भवा ॥३०॥ जितविम्बा जितशूकर
 जितवद्या कुमारिका । श्रीकृष्णकर्षणा देवी नित्यं मुरमस्वरुचिणी ॥३१॥
 नित्यं विहारिणी कान्ता रसिका । कृष्णवल्लभा । आम्बेदिनी सोढवती नन्द-
 नम्यनभूषिता ॥३२॥ विष्णान्धरा विष्णुहारा मुक्तामणिबिभूषिता । कुञ्जप्रिया
 कुञ्जकासा कुञ्जमलयकनायिका ॥३३॥ चाणक्या चाणक्या चाणक्या
 क्षुभा । श्रीकृष्णप्रेमसंगीता मुरलीहारिणी शिवा ॥३४॥ भद्रा भगवती
 कान्ता कुमरा सुन्दरी प्रिया । कृष्णक्रीडा कृष्णरतिः श्रीकृष्णसहचारिणी
 ॥३५॥ यशोवदप्रियस्याना धूम्राधुमस्वरुचिणी । साण्डीरवासिनी क्षुभा
 गोपीनामप्रिया सखी ॥३६॥ श्रुतिनिःश्वसिता विष्णा गोविन्दरदायिनी ।
 श्रीकृष्णप्रायमोक्षाना महानम्बप्रदायिनी ॥३७॥ चैकुण्ठजनसंसेवा कोटिलक्ष्मी-
 सुखावहा । कोटिकल्पलावण्या रतिकोटिरतिप्रदा ॥३८॥ अनितप्राहुर
 भक्तिरुपा लावण्यसरसी उषा । ब्रह्मरुद्रादिसंराध्या नित्यं कीतुहर्षावता
 ॥३९॥ नित्यलीला नित्यकान्ता नित्यभूषणारभूषिता । नित्यधुन्वावनरता
 मन्दनमन्दनसंयुता ॥४०॥ गोवितामण्डलीयुक्ता नित्यं गोपालसङ्गता ।
 गोरसक्षेपणी क्षुरा सानन्दा नन्ददायिनी ॥४१॥ महालीलाप्रकृष्टा च मागरी
 भगवतिरिणी । नित्यमाघूर्णिता पूर्णा कस्तुरीतिलकान्विता ॥४२॥ पद्मा पद्मा
 मृगाक्षी च तिलिङ्गवा रसावहा । कोटिचन्द्रामना गौरी कोटिकोकिलमुस्वरा
 ॥४३॥ झीलसीन्दूर्यनिलया नन्दनन्दनलासिता । अशोकवनसंभासा भाण्डीर-
 वनसङ्गता ॥४४॥ कल्पद्रुमलक्ष्मिपटा कृष्णा विदया हरिप्रिया । प्रजापत्या
 भवान्या गोवर्द्धनकृतालया ॥४५॥ यमुनातीरनिलया शङ्खजोबिम्बजल्पिनी ।
 शङ्खममलवती स्निग्धा श्रीकृष्णपरिबन्धिता ॥४६॥ कृष्णस्तुता कृष्णपता
 श्रीकृष्णहृदयालया । देवद्रुमकला सेव्युः वृन्दावनरतालया ॥४७॥ कोटितीर्थ-

मयी सत्या कोटिलीर्षकलप्रदा । कोटिवीनसुबुध्याप्या कोटियशकुराभवा ॥४८॥
मनसा शशिलेखा च धीकोटिमुज्जयाजनवा । कोटिमुक्तमुखा सीम्हा लक्ष्मी-
कोटिविलासिनी ॥४९॥ तिलोत्तमा त्रिकालस्या त्रिकालताप्यधीश्वरी ।
त्रिवेङ्गा त्रिलोकज्ञा तुरीयास्तनिवासिनी ॥५०॥ कूर्गाराध्या रत्नाराध्या
विद्याराध्या चिदात्मिका । देवाराध्या पराराध्या ब्रह्माराध्या परात्मिका
॥५१॥ शिवाराध्या प्रेम्साध्या भक्ताराध्या रसतात्मिका । कृष्णप्राभाप्रियो
भाभा शुद्धप्रेमविलासिनी ॥५२॥ कृष्णाराध्या भक्तिसाध्या भक्तबुद्धनिवे-
दिता । विश्वाधारा कृपाधारा ओषधारातिनायिका ॥५३॥ सुदुप्रेममयी लज्जता
नित्यसिद्धा शिरोमणिः । दिव्यरूपा दिव्यभोगा दिव्यदेवा मुदाश्रिता ॥५४॥
विश्वारूपाव्यावृत्तसारा नित्यभूतनयौवना । परब्रह्मावृता ध्येया महाकृपा
महोत्सवला ॥५५॥ कोटिसूर्यप्रभा कोटिचन्द्रनिष्प्राधिकच्छविः । कोमलाभूत-
बागार्या देवाद्या देवदुर्लभा ॥५६॥ कृष्णासवता कृष्णभक्ता सन्नायसिनि-
वेदिता । कलाधोदशसंपूर्णा कृष्णदेहाईधारिणी ॥५७॥ कृष्णबुद्धिः कृष्णसारा
कृष्णरूपविहारिणी । कृष्णकान्ता कृष्णयना कृष्णमोहनकारिणी ॥५८॥
कृष्णदृष्टिः कृष्णगोत्री कृष्णदेवी कुलोद्बहा । सर्वभूतस्थितावारमा सर्वलोक-
नमस्कृता ॥५९॥ कृष्णदात्री प्रेम्धात्री स्वर्णगात्री मनोरमा । नगधात्री
यशोदात्री महादेवी शुभदकरी ॥६०॥ ओषोषदेवजननी प्रकृतात्मजप्रभुः ।
जल्पलाकारविन्दाका प्रसादाका द्वितीयका ॥६१॥ रत्नाका कुञ्जराका च
कृष्णलोकपदस्थिता । सत्राका विशुद्धका च पुष्पमालांकितापि च ॥६२॥
चण्डाका मुकुटाका च पुष्पचन्दा शूकांकिता । कृष्णालाहारपाका च दन्ताकुञ्ज-
विहारिणी ॥६३॥ कृष्णप्रबोधनकरी कृष्णशोकाग्रभोजिनी । पद्मकेसरनध्यस्था
संगीतागमधेयिनी ॥६४॥ कोटिकल्पान्तभूभङ्गा अप्राप्तप्रलयाच्युता । सर्व-
स्वरनिधिः पद्मशलाविनिर्मितेविता ॥६५॥ अम्बिकादिगुणैश्वर्या देवबुद्धि-
मोहिनी । सर्वानन्दप्रदा सर्वा सुवर्णलसिकाकृतिः ॥६६॥ कृष्णाभितारसङ्केता
भालिनी नृत्यपण्डिता । गोपधंसभुसकाशाह्वा भेषजपङ्कजोभिनी ॥६७॥
श्रीकृष्णप्रीतिदा भीता प्रत्यङ्गमुखकाञ्चिता । श्रीकृष्णालिङ्गनरता गोविन्द-
विरहासना ॥६८॥ अवन्तगुणसंपन्ना कृष्णकीर्तनलालता । बीजप्रथमयी मूर्तिः
कृष्णानुग्रहाञ्जलिता ॥६९॥ विभलादिनिषेधा च सल्लिताद्याचिता सती ।
वधबुद्धिस्थिता हृष्टा त्रिपुरावरिस्थिता ॥७०॥ वृतावर्त्यविता अद्भ्यः कुर्वता

भक्तवत्सलभा । कुलभा सायदसौख्यात्मा श्रेयोहेतुः सुभोगदा ॥७१॥ सारङ्गा
 शारदा मोक्ष सद्गन्दात्मधारिणी । ब्रह्मात्मन्दा विद्वानन्दा ध्यानानन्दाष्टमात्रिका
 ॥७२॥ गन्धर्वा मुरतज्ञा च गोविन्दप्राप्तसङ्गमा । कृष्णारुणभूषणा रत्नभूषणा
 स्वर्णभूषिता ॥७३॥ श्रीकृष्णहृदयावासमुक्ताकनकनासिका । सद्गलकङ्कणमुता
 श्रीमन्नीलगिरिस्थिता ॥७४॥ स्वर्णनूपुरसंपन्ना स्वर्णकङ्कणिमण्डिता । अशेष-
 रासकुसुका रम्भोरुस्तनुमण्यमा ॥७५॥ पराकृतिः परानन्दा परस्वर्गविहारिणी ।
 प्रसन्नकवरी चित्रा महासिन्दूरसुन्दरी ॥७६॥ कंशोरवयसा बाला प्रमदाकुस-
 शोकरा । कृष्णाधरसुधास्वादा दधानप्रेमविनोदिनी ॥७७॥ त्रिलिपिच्छल-
 सज्ज्वला स्वर्णचम्पकभूषिता । कुङ्कुमालक्तकस्तूरीमण्डिता चापराजिता ॥७८॥
 हेमहारान्विता पुष्पाहाराढ्या रसवत्यपि । भाग्य्यममुरा पद्मा पद्महस्ता
 सुविधुता ॥७९॥ भूमङ्गाभङ्गायकोदण्डकटाक्षशरसन्धिनी । शेषदेवशिरस्था
 च नित्यस्वलविहारिणी ॥८०॥ काष्ण्यजलमण्यस्या नित्यमस्ताभिरोहिणी ।
 अष्टभाषावती चाष्टभाषिका लज्जगान्विता ॥८१॥ सुनीतिज्ञा श्रुतिज्ञा च
 सर्वज्ञा बुद्धहारिणी । रजोगुणेश्वरी चैव शरच्चन्द्रनिमान्दना ॥८२॥ केतकी-
 कुसुमामाता सदा सिन्धुवनस्थिता । हेमपुष्पाधिककरा पञ्चशक्तिसयी हिता
 ॥८३॥ स्तनकुम्भी नराढ्या च श्रीपापुष्पा यशस्विनी । वैराजसूयजननी
 श्रीज्ञा भुवनमोहिनी ॥८४॥ महाशोभा महानामा महाकास्तिर्महाहन्तिः ।
 महामोहा महाविद्या महाकीर्तिर्महारतिः ॥८५॥ महावर्षा महावीर्या महा-
 शक्तिर्महाश्रुतिः । महागैरी महासंपन्नमहाभोगविलासिनी ॥८६॥ समया
 भक्तिदाशोका वात्सल्यरसनादिनी । सुहृद्भूषितप्रदा स्वच्छा मायुर्यरसवर्षिणी
 ॥८७॥ भावभक्तिप्रदा शुद्धप्रेमभक्तविधायिनी । गोपशान्ताभिरामा च कोट्य-
 राणा परेश्वरी ॥८८॥ नित्यरामा चरमरामा कृष्णरामा रमेश्वरी ।
 एकानैकाद्व्याप्ता विजयलीलाप्रकाशिनी ॥८९॥ सरस्वतीज्ञा बुर्गेज्ञा अमवीज्ञा
 जगद्विभिः । विष्णुवंशनिवासा च विष्णुवंशसमुद्भवा ॥९०॥ विष्णुवंशस्तुता
 कर्मा विष्णुवंशावली सदा । आरामस्था जगत्स्था च सूर्यपुण्यवगाहिनी ॥९१॥
 प्रीतिस्था नित्ययन्त्रस्था मौलोकस्था विभूतिदा । स्वानुभूतिस्थिताव्ययता
 सर्वलोकनिवासिनी ॥९२॥ अभूता ह्युद्भूता श्रीमन्नारायणसमोदिता । अक्ष-
 रापि च कूटस्था महापुण्यसंभवा ॥९३॥ औदार्यभावसाध्या च स्यूलसुधमा-
 तिकविणी । शिरोवपुष्पमूर्तुला गङ्गापद्ममूर्तुरप्या ॥९४॥ नीलोत्पलजिताम्बी च

सत्रस्तनकवरान्विता । प्रेमपर्वकञ्जनिता तेजोमण्डलमण्डरा ॥९५॥ कृष्णाङ्ग-
गोपनाऽभेदा लोलावरणनादिका । सुधासिन्धुसमुल्लासामृतास्पन्दविधायिनी ॥९६॥
कृष्णचिन्ता रासचिन्ता प्रेमचिन्ता हरिप्रिया । अखिलतनगुणप्रामा
कृष्णस्त्रीला मलापहा ॥९७॥ राससिन्धुशलाङ्किका च रासमण्डलमण्डिनी ।
नतसता सिंहरीच्छा सुभूतिः सुरवन्दिता ॥९८॥ गोपी चूडामण्डिनी गोपेक्षया
विरजाधिका । गोपप्रेक्षा गोपकन्या गोपनारी सुगोपिका ॥९९॥ गोपधाम
सुवामान्धा गोपाली गोपमोहिनी । गोपभूषा कृष्णभूषा श्रीगुन्दावनचन्द्रिका
॥१००॥ वीणाविधोषनिरता रासोत्सवदिकासिनी । कृष्णसेष्टा परिसाता
कोटिकवर्पमोहिनी ॥१०१॥ श्रीकृष्णगुणनागादया देवसुन्दरिमोहिनी ।
कृष्णचन्द्रमणोला च कृष्णदेवसहोदरी ॥१०२॥ कृष्णाभिलाषिणी कृष्णप्रेमानुग-
वाञ्छिता । क्षेमा च सधुरालम्बा भ्रुवोमया सुभद्रिका ॥१०३॥ प्रकृतिः
परमानन्दा नीपद्रुमतलस्थिता । कृपाकटाक्षा बिम्बोष्ठी रम्भा चावनितम्बिनी
॥१०४॥ स्मरकेलिनिधाना च गङ्गताटकमण्डिता । हेमाद्रिकास्तिवहिरा प्रेमाद्या
मदमयरा ॥१०५॥ कृष्णचिन्ता प्रेमचिन्ता रतिचिन्ता च कृष्णदा । रासचिन्ता
आवचिन्ता शुद्धचिन्ता महारसा ॥१०६॥ कृष्णादृष्टिद्रुटियुगा दृष्टिपद्मविनि-
म्बिनी । कन्दर्पजननी मुख्या वैकुण्ठगतिदायिनी ॥१०७॥ रासभावा प्रियाविलम्बा
प्रेक्षा प्रथमनायिका । शुद्धा सुधादेहिनी च श्रीराजा रसमञ्जरी ॥१०८॥ सुप्रभावा
सुभाभारा स्वर्णदो नर्मदाञ्चिका । गोमती चन्द्रानायेक्या सरयुस्ताम्रपङ्क्तिः
॥१०९॥ मिष्कलकञ्जधरिणा च निर्गुणा च निरञ्जना । एतन्नामसहस्रं तु युग्म-
कस्यैव तारव ॥११०॥ पठनीयं प्रयत्नेन गुन्दावनरसावधे । पापापहं वैरिहरं
राधामायमभक्तिधम् ॥१११॥ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायैकमुद्यमेयसे । राधा-
सङ्गसुधासिन्धो नमो नित्यविहारिणे ॥११२॥

परिशिष्टम् (क)

गङ्गासहस्रनामस्तोत्रम्

(स्कान्द, काशीखण्ड, २९)

स्कान्द उवाच—

ॐ नमो गङ्गादेव्यै ककारकविष्णवराऽमुलाऽमृतलवा । जलपुङ्गवाऽभयाऽ-
श्लोकाऽलकनन्दाऽमृताऽमला ॥१७॥ अनाम्यस्तलाऽमोवाऽयां योनिरमृतप्रवा ॥

अव्यक्तलक्षणाशोभ्याऽनवच्छिन्नाऽपराजिता ॥१८॥ अनायनायाऽभीष्टार्थ-
 सिद्धिदाऽनङ्गवर्धिनी । अपिनादिगुणाऽऽधाराऽधगण्याऽलीकहारिणी ॥१९॥
 अचिन्त्यशक्तितरणाऽङ्गुतलपाऽघहारिणी । अद्विराजमुताऽऽरङ्गयोगतिद्धि-
 प्रदाऽज्युता ॥२०॥ अक्षुण्णप्रवितरमुदाऽनस्ततीर्थाऽमृतोदका । अनन्तमहिमाऽ-
 पराऽनन्तसौख्यप्रदाऽज्जदा ॥२१॥ अशेषदेवतानूतिरखोराऽमृतरूपिणी । अदि-
 क्षाजालशमनी ह्यप्रतनयंगतिप्रदा ॥२२॥ अशेषविघ्नसंहर्त्री त्वजोवगुणमुक्तिता ।
 अज्ञानतिमिरशयोतिरनुग्रहपरायणा ॥२३॥ अभिरागाऽनवद्यायनगतसारऽ-
 कलङ्किनी । आरोग्यवाऽऽनन्दवज्रलोत्थापनातिविनाशिनी ॥२४॥ आद्यवर्च-
 सूतिरायुष्या ह्याद्यघाऽऽघाऽऽपलेविता । आप्यायिन्याप्तविद्याऽऽप्या
 श्यानश्वाऽऽऽवासवायिनी ॥२५॥ आलम्बकपापदा हन्त्री ह्यानन्धामृतवर्धिनी ।
 हरावतीष्टदाश्रीऽर तिष्ठतापूर्तफलप्रदा ॥२६॥ इतिहासश्रुतीकपाया रिषहा-
 मुद्रशुभप्रदा । इक्ष्ममयीलक्ष्मिजम्भेष्टा भिसम्प्राद्विपरिवर्तिता ॥२७॥ इलाल-
 ककारनालेष्टा रिषन्दिरा रम्भमन्विरा । इविन्दिराविलम्बेष्टा शोषवरोदवर-
 कल्लभा ॥२८॥ ईतिभीतिहरेष्टा च शोडनेशवरिचभृत् । उत्तुष्टशक्ति-
 मरुष्टोदुपमण्डलवारिणी ॥२९॥ उबिताम्बरसर्गास्त्रोरगलोकविहास्त्रिणी ।
 उक्षोर्धरोरपलेशुम्भा उपेन्द्रचरणजम्भा ॥३०॥ उदन्वःपूर्तिहेतुवचोदारोत्साह-
 प्रवर्धिनी । उद्वेगघ्न्युष्णशमनी उष्णरविममुता प्रिया ॥३१॥ उपतिस्फिति-
 संहारकारिण्युपचिचारिणी । ऊर्जं यहायूर्जधरोर्जावती सोमिमालिनी ॥३२॥
 ऊर्ध्वरेतःप्रियोध्वाप्या हृधूमिलोर्ध्वगतिप्रदा । ऋषिकृन्वस्तुतद्विष ऋणवध-
 वितायिनी ॥३३॥ ऋतम्भरद्विवात्री च ऋक्स्वरूपा ऋत्प्रिया । ऋक्षमार्ग-
 मृक्षपिच्छेज्जुनायप्रवर्धिनी ॥३४॥ एक्षिताऽखिलवर्माया त्वेकैकामृतदायिनी ।
 एषनीयस्वमार्थया त्वेजिताशेषमतका ॥३५॥ ऐश्वर्यैश्वर्यकरा ह्यतिहृ-
 द्योन्मोदुतिः । ओजस्विन्दोषयोक्षेत्रमोजोदोषवदायिनी ॥३६॥ ओष्ठाभूतो-
 त्तथवात्री शोषार्थं भवरोगिणाम् । ओदार्येषश्चुरोयेन्मो शोषी ह्योमेयवर्धिनी
 ॥३७॥ अम्बराण्यहोऽऽब्ध्यास्मरनालाम्बुक्षेपा । अम्बिकाम्बुमहाशोनिरन्वो-
 दान्यकहारिणी ॥३८॥ अंशुमाला ह्यंशुमती त्वज्जरीकृतपद्मानना । अन्धतमि-
 स्रहंश्वधुरञ्जना ह्यञ्जनावती ॥३९॥ कल्याणकारिणी काम्या कमलोत्स-
 रगन्धिनी । कुमुदती कमलिको कर्पतिः कल्पितदायिनी ॥४०॥ काश्चचनाक्षी
 काससेतुः कीर्तिकल्लेशमायिनी । कनुभेष्टा कनुफला कम्बजवर्धिभेदिनी

॥४१॥ कमलाक्षी कलमहारा कृशानुतपनक्षुतिः । कल्याणी च कल्याणी
 कलिकलमधनशिनी ॥४२॥ कामरूपा क्रियाशक्तिः कमलोत्पलमालिनी ।
 कूटस्था कदमा कामता कूर्मयाना कलयेती ॥४३॥ कमला कल्पलतिका काली
 कलुषवेरिणी । कमनीयजला कक्षा कपदिमुकपद्मा ॥४४॥ कालकूटप्रक्षमनी
 कवचकुसुमप्रिया । कालिन्दीकेलिललिता कलकलोलमालिका ॥४५॥
 क्रान्तालोकप्रयाकङ्कः कङ्कतनयवत्सला । सङ्गिनी सङ्गधारीभा सभा सङ्गेन्दु-
 धारिणी ॥४६॥ खेलगामिनी संस्था सङ्गेन्दुतिलकप्रिया । खेचरी
 खेचरीवन्धा ख्यातिः ख्यातिप्रदायिनी ॥४७॥ खण्डितप्रगतधीया खलबुद्धि-
 विनाशिनी । खर्तनः कवचसन्दीहा खड्गखट्वाङ्गखेदिनी ॥४८॥ खरसंस्थाप-
 दामनी क्षतिः प्रीयवपायसाम् । गङ्गा गन्धवती गौरी गन्धर्वनगरप्रिया
 ॥४९॥ गम्भीरांगी गुणमयी यतातङ्का गतिप्रिया । गणनायाम्बिका गीता
 गन्धर्वपरिभृता ॥५०॥ गान्धारीगर्भजमनी गतिभ्रष्टगतिप्रदा । गोमती
 गुह्याख्या गौरीपत्नी गगनगामिनी ॥५१॥ गोचप्रवर्धिनी गुण्या गुणातीता
 गुणाग्रणीः । गुह्याम्बिका गिरिसुता गोविन्दीप्रसन्नमुद्रा ॥५२॥ गुणमयीवर्जि-
 त्वा गायत्री गिरिशप्रिया । गूढरूपा गुणवती गुर्वीगौरवमयिनी ॥५३॥ ग्रहपीडा-
 हरा गुंदागर्भनी गानवत्सला । बभ्रुवती घृतवती घृतमुष्टिप्रदायिनी ॥५४॥
 वज्रारवप्रिया घोराशेषविध्वंसकारिणी । द्रानुष्टोकरि घोषा घनानन्दा
 घनप्रिया ॥५५॥ घातुका घृणितजला घृष्टनातकतन्ततिः । घटकोटिप्रयोताया
 घटिताशेषमङ्गला ॥५६॥ धूम्रवती घृणमिषिर्धूमरा धूम्रमायिनी । घृष्टनापि-
 ञ्जरेतमुर्ध्वरा धर्धरस्वना ॥५७॥ अग्निका अद्रकान्ताम्बुश्चञ्चवाया असद्युतिः ।
 चिम्बो चितिरूपा चन्द्रायुतशतानना ॥५८॥ चाम्पेयलोचना चारुहार्यगी
 चारुगामिनी । चार्याचारित्रिलया चित्रकुचित्ररूपिणी ॥५९॥ चम्पूचन्दन-
 गुण्यचञ्चर्वनीया चिरस्थिरा । चाण्डम्वकमालाङ्गया चमिताशेषमुकता ॥६०॥
 चिवाकाशवहाचित्तया चञ्चवामरकीजिता । चोरिताशेषमुजिगा चरिताशेष-
 मङ्गला ॥६१॥ छेवितारिलतपापीया छमनी छलहारिणी । छत्रविधिष्यतला
 छोटिताशेषमयना ॥६२॥ छुरितामृतधारीका छिन्ननाछरदयामिनी । छत्री-
 कृतमरालीया छटोकृतनिजामृता ॥६३॥ जङ्गलीया जगन्माता जम्बा जंघाल-
 वीचिका । जया जनार्दनप्रीता जङ्गमीया जगद्धिता ॥६४॥ जीवन् जीवन्प्रिया
 जगत्त्रयेष्ठी जगन्मयी । जीवजीवा तु लतिका जम्बिजाम्बिजहिणी ॥६५॥

आडधविष्वंसनकरी जगद्योनिर्बलाधिला । जगदानन्दजननी जलजा जलजेष्वा
 ॥६६॥ जनलोचनपीयूषा जटातटविहारिणी । जयस्ती जङ्गमूकजनी जनित-
 ज्ञानविप्रदा ॥६७॥ झललरीवाद्यकुशला झलझलजलावृता । झिटीजवम्बा
 शास्त्रकारकारिणी भर्तृरावती ॥६८॥ टोकिताशेषपाताला टंकिकंनोत्रिपाटने ।
 टंकारदन्त्यस्कललोला दीकनीयमहातटा ॥६९॥ डम्बरप्रवहा डीनराजहंसकुला-
 कुला । डमडमकहस्ता च कामरोक्षतमहाष्मका ॥७०॥ डीकिताशेषनिर्वाणा
 दन्कानादचलज्जला । दुर्द्धविष्नेशजननी दण्डदुग्धितपातका ॥७१॥ तर्पणी-
 तीर्थतीर्था च त्रिपथा त्रिवशेश्वरी । त्रिलोकगोप्त्री तोयेतो त्रैलोक्यपरिवर्तिता
 ॥७२॥ त्रापयितवर्षहर्षो तेजोवत्तविर्वाणि । वितक्षया तारणो तारा तारा-
 पतिकराचिता ॥७३॥ त्रैलोक्यपावनी पुण्या तुष्टिदा तुष्टिकृपिणी । तुष्णाद्येऽभी
 तीर्थमाता त्रिविक्रमपदोज्ज्वा ॥७४॥ तपोमयी तपोरूपा तपःस्तोमकलप्रदा ।
 त्रैलोक्यव्याधिनी तृप्तिस्तृप्तिस्तृप्तस्वकृपिणी ॥७५॥ त्रैलोक्यसुन्दरी तुर्वा
 तुर्वातीतपदप्रदा । त्रैलोक्यलक्ष्मीस्त्रिपदी तस्या तिमिरचन्द्रिका ॥७६॥ तेजोमयी
 त्रयःसारा त्रिपुरारिशिरोगृहा । त्रयोत्सुकृपिणी तन्मो तपनांगजभोतिनूत ॥७७॥
 त्रिस्तरेणिजाभिम् तपिताशेषपूर्वजा । तुलाविरहिता तीव्रपावतूलतनूनपात्
 ॥७८॥ दारिद्र्यदमनी दक्षा दुष्प्रेक्षा दिग्दमप्रदरा । दोक्षावती दुरावाध्या
 द्राक्षामधुरवारिभृद् ॥७९॥ दक्षितानेककृपुका दुष्टदुर्जयदुःसाहूत् । देव्य-
 हृद् रितज्जनी च दानवारिपदावज्जया ॥८०॥ देवशूकनिवहती च दारिताघीष-
 संततिः । दृता देवदुमच्छाया दुर्वाराधविधातिनी ॥८१॥ देवमाहूया देवमाता
 देवलोकप्रवर्तिनी । देवदेवप्रिया देवी दिक्पालपददायिनी ॥८२॥ दीर्घायुःका-
 स्मिनी दीर्घादीगभी दूषणमजिता । दुग्धाम्बुवाहिनी दोह्या विध्या विध्यमतिप्रदा
 ॥८३॥ द्युतवी दीनदारणं देहिदेहिनिवारिणी । द्राघोयसो दायदुःखो वितपातक-
 सन्ततिः ॥८४॥ दूरदेशान्तरचरो दुर्गमा देववल्लभा । दुर्बलज्जनी दुर्बिगाह्या
 देवाकारा देवावती ॥८५॥ दुरासदा दानशीला द्राविणी दुहिणस्तुता । दैव-
 दानवसंशुद्धिकर्त्री दुर्बिहृहारिणी ॥८६॥ दानसारा दयासारा दानाभूमिनिपा-
 दिनी । दुष्टादुष्टफलशान्तिकर्त्तादुःखनिवृत्ता ॥८७॥ दीर्घदत्ता दीर्घदुष्टिर्वाप्त-
 तोषा दुरालभा । दण्डिनी दण्डनोतिर्वृष्टदण्डयराचिता ॥८८॥ दुरीवरज्जनी
 दारवाचिर्द्वयद्वयैकशेषिः । दीनहन्तापशमनी दात्री दय्युर्धरिणी ॥८९॥
 दरीविदारणपरा दान्ता दान्तजनप्रिया । दारिताग्रितटा दुर्गा दुर्गारभ्यप्रचारिणी

॥९०॥ अर्धदवा अर्धधुरा धेनुर्धोरा धृतिर्धुवा । धेनुवानफलस्पर्शा धर्मकाधार्य-
 न्मोक्षदा ॥९१॥ अर्धोनिवाहिनी धूर्वा धात्री धायोविभूदणम् । धर्मिणी धर्म-
 स्त्रीला च धर्तिकोटिकृतमना ॥९२॥ ध्यातृपापहरा ध्येया धावनी धृतकल्मषा ।
 धर्मधारा धर्मसारा धनदा धनधर्मिणी ॥९३॥ धर्मधर्मगुणखेती धतूरकुसुम-
 प्रिया । धर्मेशी धर्मशास्त्रज्ञा धनदायत्रमुद्रिकृत् ॥९४॥ धर्मलम्बा धर्मजला
 धर्मप्रसवधर्मिणी । ध्यातृगन्धर्वकृपा च धरणी धातृपूजिता ॥९५॥ धूर्ध्वर्ध-
 जटासंस्था धन्वाधीधरिणावती । नम्रा निर्वाणजननी नमिनी नृक्षपातका
 ॥९६॥ निषिद्धविघ्ननिषया निजानन्धप्रकाशिनी । मनोहरागवरी नूतिर्नर्म्या
 नारायणीनृता ॥९७॥ निर्मला निर्मलाख्याना नाशिनी तापसम्पवाम् । नियती
 नित्यसुखा नानादर्च्यमहानिधिः ॥९८॥ नदीनदसरोमाता नायिका नाक-
 वीचिका । नष्टोद्धारधरोरा च नन्दनानन्दवायिनी ॥९९॥ निषिद्धताशेषभुवना
 निःसङ्गा निरुपद्रवा । निरात्म्या निरुपद्रवा निर्वाणितमहामला ॥१००॥
 निर्मलज्ञानजननी निःशेषप्राणितापहृत् । नित्योत्सवा नित्यतृप्ता नमस्कृत्या
 निरञ्जना ॥१॥ निष्ठावती निरातंका निर्लेपा निदलालम्बिका । निरवद्या
 निरीहा च नीललोहितसूक्ष्मा ॥२॥ नमिभुक्तिगणस्तुरगा नगान्ध्या नगान्ध्या ।
 निष्प्रत्युहा नाकनवी निरयान्वदीर्घनीः ॥३॥ पुण्यप्रदा पुण्यधर्मा पुण्यापुण्य-
 तरंगिणी । पुषुः पुषुकला पूर्णा प्रणतार्तिप्रभञ्जिनी ॥४॥ प्राणदा प्राणिजननी
 प्राणेशी प्राणकृषिणी । पद्माख्या पराशक्तिः पुरजित्परमप्रिया ॥५॥ परापर-
 कलप्राप्तिः पावनी च पयस्विनी । परानन्दा प्रकुष्ठार्था प्रतिष्ठा पालनी परा
 ॥६॥ पुराणपठिता प्रीता प्रणवाजरकृषिणी । पार्वतीप्रेमसंयुक्ता पशुपति-
 विभोचनी ॥७॥ परमात्मस्वरूपा च परब्रह्मप्रकाशिनी । परमानन्दनिष्पन्ना
 प्रापविजयस्वरूपा ॥८॥ पानीयकृतिर्नागा परिशानपरायणा । पापेभ्यः
 दवञ्जना पापारिः पापनामनु ॥९॥ परमैश्वर्यजननी प्रता प्राज्ञा परापरः ।
 प्रत्यक्षलक्ष्मीः पद्माक्षी परध्यामाप्नुतलया ॥१०॥ प्रसन्नकृपा प्रणिविः पुतां
 प्रत्यक्षदेवता । पिताकिपरमप्रीता परमेष्ठिकमङ्गलः ॥११॥ पञ्चनाभपदार्पण
 प्रसूता पद्ममालिनी । परद्विवा पुष्टिकरो पद्मा पूतिः प्रभावती ॥१२॥ पुनर्ना
 पीतगर्भणी पापघ्नतनाशिनी । कलिनी कलहृता च कुलाम्बुधुधिलोचना
 ॥१३॥ कालितोमहाभेदा कालिकविभूदणम् । कैवलयज्ञप्रमुखनाः कुल-
 कैवलयनिनी ॥१४॥ कैललाभ्यान्द्वाराभा कुङ्कुमादितपातका । कालित-

स्वादुसलिला कोटपञ्चजलाविला ॥१५॥ विश्वनाता च विवर्धतो विद्या-
 विवेकवरप्रिया । ब्रह्मण्या ब्रह्महृद्वाङ्मो ब्रह्मिष्ठा विमलोदका ॥१६॥ विद्या-
 यरो च विरजा विक्रान्तानेकविष्टया । विद्वन्मित्रं विष्णुयदो वेङ्कटो वेंकण-
 प्रिया ॥१७॥ विरुपाक्षप्रियकरो विभूतिविश्वतोमुखी । विषाशा वैकुण्ठो वेङ्का
 वेदाक्षररसजवा ॥१८॥ विद्या वेगवती वन्द्या बृंहणी ब्रह्मवादिनी । वरदा
 विप्रकुण्डा च वरिष्ठा च विशोघनी ॥१९॥ विद्याम्यरो विशोका च यथोयुन्-
 मियेविला । ब्रह्मवका बलवती ज्योमस्या विबुधप्रिया ॥२०॥ बाणो वेदवती
 विष्ठा ब्रह्मविद्यातरंगिणी । ब्रह्माण्डकोटिध्यान्तस्मर्त्तुर्ब्रह्महृत्पद्मारिणी ॥२१॥
 ब्रह्मेवविष्णुकृपा च ब्रुदिविभववदिनी । विलासिमुखदा वेङ्गा ध्यायिनी च
 कृपारणिः ॥२२॥ बुधाक्षकमौलिनिलमा विप्रसासिप्रभञ्जिनी । विनीता
 विनता ब्रह्मतनया विमलान्विता ॥२३॥ विप्ररूपीवाद्यकुल्ला देवमुत्ति-
 विषक्षणा । वचेस्करी बलशरी ब्रह्मोन्मूर्तिप्रकल्मषा ॥२४॥ विषाण्या विगता-
 तृक्कटा विकल्पपरिवर्जिता । वृष्टिकर्त्री वृष्टिजला विधिविच्छिन्नवश्वना ॥२५॥
 व्रतकृपा विसकृपा बहुविघ्नविनाशकृत् । वसुधारा वसुमती विचित्राङ्गणी
 विभावसुः ॥२६॥ विजया विद्वद्वीजं च वामदेवी वरप्रदा । वृषाभिता
 विषयती च विज्ञानोन्मेषुमालिनी ॥२७॥ भव्या भोमवती भद्रा भवत्यो भूत-
 भाविनी । भूतघात्री भयहरा भक्तदारिद्र्यघातिनी ॥२८॥ भुक्तिभुक्तिप्रदा
 भेरी भक्तकर्णपवर्गदा । भागीरथी भानुमती भाग्य भोगवती भूतिः ॥२९॥
 भवप्रिया भक्तद्वेष्टी भूतिदा भूतिभूषणा । भाललोचनभाक्ता भूतभयमवतप्रभुः
 ॥३०॥ भान्तिक्षानप्रशमनी भिन्नब्रह्माण्डमण्डप । भूरिदा भक्तिमुलभा
 भाग्यवद्दृष्टिधोअरी ॥३१॥ भञ्जितोपप्लवकुल्ला भयमोक्षपुलप्रदा ।
 भिक्षुसीमा भिक्षुमाता भवाभावत्वकृपिणी ॥३२॥ मन्दाकिनी महानन्द
 म्हात्मा मुक्तितरंगिणी । महोदया मधुमती महपुष्पा मुदाकरी ॥३३॥ मुनि-
 स्तुता मोहहृत्री महातीर्था मधुजवा । माधवी भाविनी माया मनोरथपमातिगा
 ॥३४॥ मोक्षदा मलिना मुष्या महाभाग्यजनाभिता । महावेगवती मेघदा
 महाबहिमभूषणा ॥३५॥ महाप्रसादा महती मीनचञ्चललोचना । महा-
 काण्ड्यसंपूर्णा महद्विष महोत्पला ॥३६॥ मूर्तिमन्मुक्तिरमणी भणिमणिक्क-
 भूषणा । भुक्तकलापनेष्या मनोनयनग्विनी ॥३७॥ महामातकराशिघ्नी
 महादेवाङ्गहारिणी । महोमिवालिनी भुक्ता महादेवी मनोमनी ॥३८॥

॥६१॥ वण्डिताहारितकिला वटपायमवनवोशता । सरिद्धरा च सुरसा सुप्रभा
 सुरवीरधिका ॥६२॥ स्वासिधुः सर्वजुःखघ्नो सर्वव्याधिवहौवधम् । सेव्या सिद्धिः
 सती सुमितः स्वाम्यसुधम सरस्वती ॥६३॥ संपतरंगिणी स्तुत्या स्थाणुमौलि-
 कृतालया । स्वर्गदा सुभगा सौख्या स्त्रीषु सौभाग्यवायिनी ॥६४॥ स्वर्गनिःखे-
 णिका सुधमा स्वधा स्वाहा सुधाबला । समुद्रकपिणो स्वर्ग्या सवंपातकधेरिणो
 ॥६५॥ श्रुतामहारिणी सीता संसाराब्धितरङ्गिका । सौभाग्यसुन्दरी सन्ध्या
 सर्वसारसमन्विता ॥६६॥ हरप्रिया हृषीकेशो हंसकपा हिरण्ययी । हृताम-
 संघाहितकृद्वेलाहेलाघगर्वकृत् ॥६७॥ ओमदा कालिताधीवा क्षुद्रविद्राविणो
 कामा । इति नामसहस्रं हि गङ्गायाः कलशोद्भव । कीर्तयित्वा नरः सम्प्र-
 णयकपाप्मानकलं लभेत् ॥६८॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वविघ्नविनाशनम् । सर्व-
 स्तोत्रमपाण्डेष्टं सर्वपावनपावनम् ॥६९॥

इति भीमानन्देवार्पणमस्तु ।

शुद्धिपत्रम् (continued from page xli)

६-११	तदजितं	१७४-६	धर्म
२९-२३	स्वला	१७६-१२	शब्दचरः
३०-२०	गूढेत्	१७७-९	खरध्वंसी
५६-१	शब्द...	१९६-२७	योऽभ्यर्च्यते
९३-२६	शब्द...	२३५-१८	दधति
९९-२१	अर्त्त...	२३८-१०	दहना....
१२६-१८	चापाभा	२३८-१४	बुधः स
१३३-२१	संसृष्टैः	२६०-६	सहस...
१३९-१	मुधियो	२७७-६	ममेति
१४१-२४	दीर्घिका	२७८-१०	नारायण
१४३-९	गजस...	२९६-२३	एकानेक...

On page 284, add :

सूक्तो मुनिः कुम्भकुशाग्रहस्तः आश्रय मूले तलिलं बभानः ॥

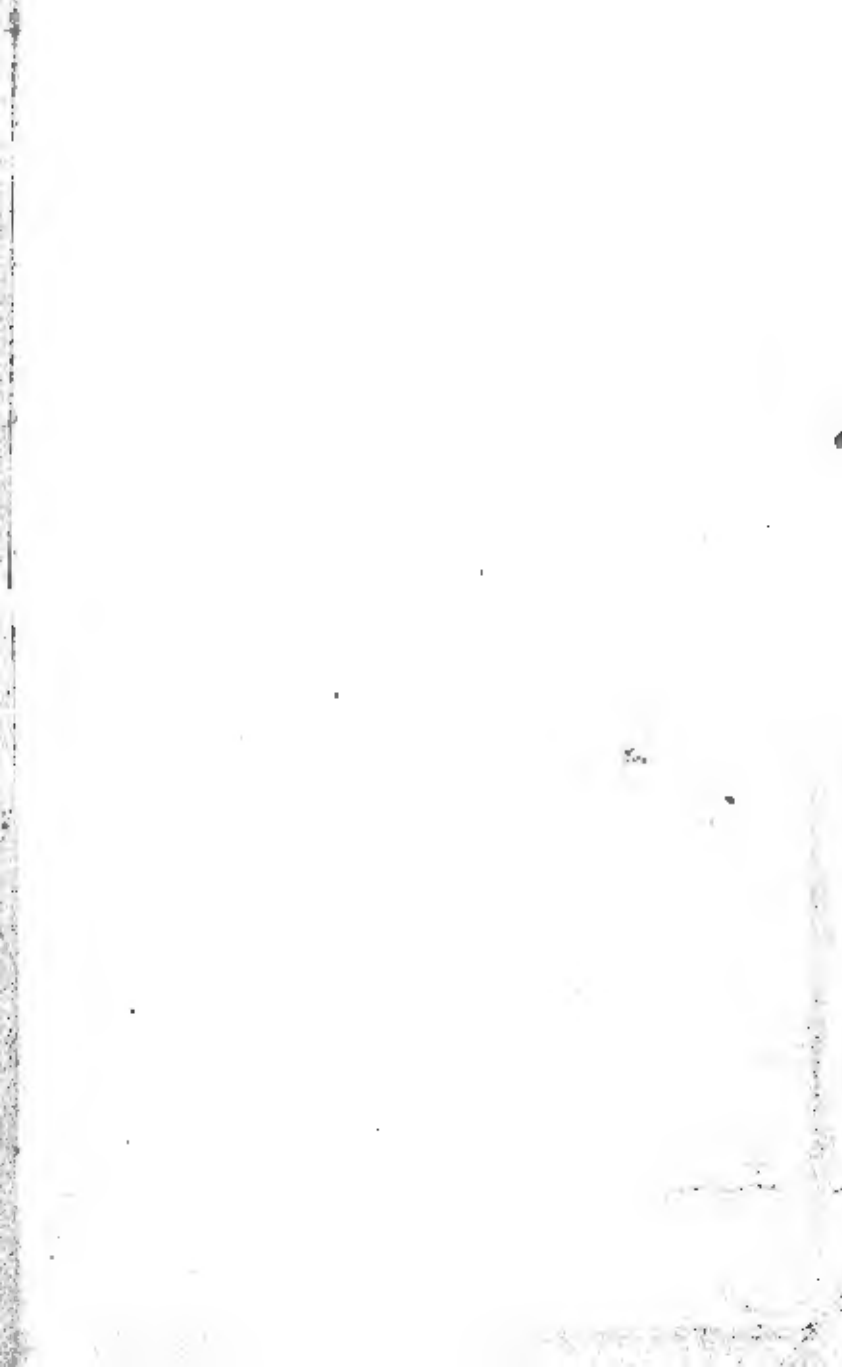
आश्रय स्थितः पितरश्च तृप्ता एका क्रिया द्वयविकारी प्रसिद्धा ॥३७॥

पाम्पु, १११.

नास्ति सौख्यं च भूखेदु नास्ति सौख्यं च रोगिव ॥

पराधीने न सौख्यं तु स्वोन्निते च विशेषतः ॥६१॥ स्कान्द, रे.सं., ६७.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY,
NEW DELHI

Issue Record.

Catalogue No.

Sa 28h/Kar-6102

Author— Karmarkar, A.P. Ed.

Title—Puranic anthology.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.

Stobhas
Sanskrit Lib - Stobhas